

HIERONIMVS BONONIVS TARVISANVS

Errores hominum uetustiorum
Sacris Eusebius libris refellit
Ignoti latebras; sinusque ueri
Diuino docet ore. prædicatque
Possint quo fieri modo beati
Súmo dehinc homines bono potiti
Ergo philosophum sequamur omnis
Communi studio scholæ probandú

Index quid quoque cuiusque libri capite contineatur quæ cæteris uoluminibus omissum
ad faciliore quæsitore inuentionem Hieronymus Bononius addi procurauit

LIBRO PRIMO

De euangelii diffinitione et intentione sua	Cap.	.i.
De his quæ solent obiici Angelis et Iudæis	Cap.	.ii.
Refutatio eorum quæ obiiciebantur.	Cap.	.iii.
De origine mundi secundum gentiles.	Cap.	.iiii.
Diuersæ de substantia mundi philosophorum opiniones	Cap.	.v.
Diodori uerbis: aqua prisci homines Solé et Luná colebant et, quod nec Idola; nec dæmones nouerant	Cap.	.vi.
De phœnicum theologia	Cap.	.vii.

LIBRO SECUNDO

De ægyptiorum theologia	Cap.	.i.
De græcorum theologia	Cap.	.ii.
De Atlantiorum theologia	Cap.	.iii.
De phrygum theologia	Cap.	.iiii.
De arcanis mysteriis erroris gentilium	Cap.	.v.
Quod merito superstitione gentium contemnimus	Cap.	.vi.
Breuis supradictorum repetitio	Cap.	.vii.
Quod templa deorum sepulchra hominum fuerunt	Cap.	.viii.
Qualis de diis priscorum fuerit opinio	Cap.	.ix.
Quod plato priscorum fabulas et interpretatiões fabularum contempsit	Cap.	.x.

LIBRO TERTIO

De honestiore et naturali theologia græcorum	Cap.	.i.
De mystica et naturali theologia ægyptiorum	Cap.	.ii.
Quod Iuniores noua quædam per fabulas excogitarunt	Cap.	.iii.
Refutatio mysticæ theologiæ	Cap.	.iiii.

LIBRO QUARTO

Quod hominum artificio responsa reddi quis pia non temere diceret	Cap.	.i.
Inutilem esse diuinationem	Cap.	.ii.
Diuersæ gentium theologiæ	Cap.	.iii.
Porphyrius de philosophia responsorum	Cap.	.iiii.
Redargutio prædictorum ipsius porphyrii	Cap.	.v.
Quod omnes dæmones mali sunt	Cap.	.vi.

Quod homines sacrificabantur dæmonibus usq; ad tēpora Saluatoris	Cap.	vii.
Quod mali dæmones ad omnia flagitia & facinora homines ipellebāt	Cap.	viii
Quod omnibus contemptis deo inhærendum est	Cap.	ix
Itidem		
De transmutatione prauorum dæmonum & operatione	Cap.	xi
Qui sunt principes dæmonum secundum porphyrium	Cap.	xii
LIBRO QVINTO.		
Quod potentia dæmonum per aduentum Saluatoris est abiecta	Cap.	i
Quibus rationibus homines a dæmonibus decæpti sunt	Cap.	ii
Quo modo multitudo deorum credita	Cap.	iii
Quod dæmones quos inter hominum deorumque naturam collocabant responsa dare credebantur	Cap.	iv.
De operatione bonorum dæmonum secundum porphyrium.	Cap.	.v.
Quod dæmones coguntur ab hominibus.	Cap.	.vi.
Quod dii gentium magicas artes docuerunt.	Cap.	.vii.
Quod oracula defecerunt.	Cap.	.viii.
Quod gentiliū dæmones mortales sunt.	Cap.	.ix.
De uetustorum fallacitate oraculorum ex tenemeo.	Cap.	.x.
Quod malefici uates partem quæstus petebant.	Cap.	.xi.
Quod poetæ responsis laudabantur quasi diuini.	Cap.	.xii.
Quod athletæ diuinis honoribus auctoritate Apollinis afficiebantur.	Cap.	.xiii.
Quod etiam tyrannis Apollo adulabatur.	Cap.	.xiiii.
Quod ligna & lapides laborandos Apollo consulebat.	Cap.	.xv.
LIBRO SEXTO.		
Quod quæcunque dii gentiū præuidebāt cælestiū motu præuidebāt	Cap.	.i.
Quod uoluntates hominum fati agi arbitrabantur; liberum negantes arbitrium; idq; deorum consiliis persuasi.	Cap.	.ii.
Quod facta magica uis solui posse Apollo respondit.	Cap.	.iii.
Quod Apollo nonnunquam mentiri se fatebatur.	Cap.	.vi.
Quod falsa est opinio de fato.	Cap.	.v.
Ipsoꝝ gentiliū philosophoꝝ uerba cōtra eos qui fatū esse opinātur.	Cap.	.vi.
Itidem.	Cap.	.vii.
Bardefanes de eodem.	Cap.	.viii.
De eodem per auctoritatem scripturæ ab origine.	Cap.	.viiii.
LIBRO SEPTIMO.		
Repetitio theologiæ gentiliū.	Cap.	.i.
Quod solum hebræorum genus ueram sequebatur pietatem.	Cap.	.i.
Compendiose nonnullorum hebræorum uitæ narrantur.	Cap.	.iii.
De iudæorum theologia.	Cap.	.iiii.
De uerbo.	Cap.	.v.
De contraria uirtute.	Cap.	.vi.
De hominum natura.	Cap.	.vii.
Quod natura non est genita.	Cap.	.viii.
Quod materia non est causa malorum.	Cap.	.viiii.
LIBRO OCTAVO.		
De traductione scripturæ, Repetitio gentiliū theologiæ.	Cap.	.i.

De uita & disciplina Mosaica.	Cap.	.ii.
Eleazarus apud Aristeum de Allegorico sensu scripture.	Cap.	.iii.
De Esseis qui priscis temporibus sublimi uiuebant philosophia.	Cap.	.iiii.
De deo & quod mundus creatus est.	Cap.	.v.
LIBRO NONO.		
Quod etiam exteriores Iudæorum gentem admirati sunt.	Cap.	.i.
Hecataeus de eodem.	Cap.	.ii.
Plearchus de eodem.	Cap.	.iii.
Quod multi conueniunt etiam alieni de ueritate historiæ.	Cap.	.iiii.
LIBRO DECIMO.		
Quod græci non solum a Barbaris artes sed alter alterius inuenta dictaque furantes suo nomini attribuebant.	Cap.	.i.
Quod disciplinas omnes & artes a Barbaris græci accæperunt.	Cap.	.ii.
De antiquitate Moysi ac prophetarum.	Cap.	.iii.
LIBRO VNDECIMO.		
De tripartita philosophiæ diuisione secundum platonem.	Cap.	.i.
De morali hebræorum philosophia.	Cap.	.ii.
De rationali Iudæorum philosophia.	Cap.	.iii.
De commodissima nominum apud hebræos impositione.	Cap.	.iiii.
De physica parte secundum hebræos.	Cap.	.v.
De intellectuali hebræorum physiologia	Cap.	.vi.
De euebro græco & plutarcho.	Cap.	.vii.
Quod deus ineffabilis est.	Cap. v.	.viii.
Quod deus unus est.	Cap.	.ix.
De uerbo.	Cap.	.x.
De bono.	Cap.	.xi.
De Iudæis secundum Moysen ex philone.	Cap.	.xii.
Ab hebræis didicit Plato contrarias esse uirtutes.	Cap.	.xiii.
Quod animi quoque immortalitæ ab hebræis plato didicerit.	Cap.	.xiiii.
Quod productum esse mundum ab hebræis plato accæpit.	Cap.	.xv.
De luminaribus.	Cap.	.xvi.
De mutatione mundi.	Cap.	.xvii.
Quod resurrecturos mortuos etiā cōcedit nō aliūde quā ab hebræis plato discere potuit.	Cap.	.xvii.
De cælesti terra secundum platonem.	Cap.	.xix.
Quod etiam de iudicio futuro hebræos plato sequitur.	Cap.	.xx.
LIBRO DVODECIMO.		
Quod quærere leges non quærere rationes iuuenes debent.	Cap.	.i.
Quod commode p fabulas adolefcētibus maiora tradenda sunt.	Cap.	.ii.
Quod sincæra fide plato inhæsisse scripture uideatur.	Cap.	.iii.
Quod non in omnes efferenda sunt ueritatis dogmata.	Cap.	.iii.
De uiro iusto secundum platonem.	Cap.	.v.
Quod etiam de serpentis fraude Moysen plato sequitur.	Cap.	.vi.
Quomodo plato quasi ioco ex uiro sumptam mulierem scripsit.	Cap.	.vii.
De prima hominum uita.	Cap.	.viii.
Quod etiam collocationem serpentis & æuæ secutus est.	Cap.	viiii.
		aiii.

Quod ordinem etiam scribendi secutus est.
 Quod a pietate in deum leges exorsus est ut Moyses.
 Quod a puericia i legalibus pueri exercēdi ludo sunt.
 Quod diuinarum rerum imagines hæc inferiora plato putabat.
 Quod adolefcentes cantibus ad uirtutes præparandi sunt.
 Quod poetæ recte dicere cogendi sunt.
 Quod hymni cani non debēt nisi prius examinentur.
 Quod non semper uino utendum est.
 Quod nobiscum nobis gerendum est bellum.
 Quod peccatorum anima est causa.
 De uero philosopho.
 Quod nonnunquam falso ad utilitatem audientium utendum est.
 Quod omne genus hominum ad ueritatem uocandum est.
 Quod etiam de Salomonis parabolis plato multa accæpit.
 De Seruis.
 Quod aliqua in alienum sensum accæpit.
 Quod in duodecim tribus ciuitatē suā Iudæoz imitatiōe plato diuidit.
 Quod situm urbis Iudæorum secutus est.
 De prouidentia.

LIBRO TERTIODECIMO.

Quod plato gentilium deos contemnebat.
 Quod mendosissime de deo poetæ scripserunt.
 Quod deus immutabilis ac uerus est.
 Quod Socrates quia gentilium deos spernebat occisus est.
 Nullo pacto iniuriandum sit.
 Quod fortes uiri etiam post mortem patriam defendunt.
 Ididem.
 Quod inconstanter de deo plato locutus est.
 Quod non recte plato de Dæmonibus sensit.
 Quod non recte in omnibus plato sensit.
 Quod non recte de cælo plato sensit.
 Quæ de mulieribus sensit plato.
 Leges aliquæ platonis.

LIBRO QVARTODECIMO.

Quod oēs iter se philosophi repugnāt. Cōtra quod nri oēs cōcordāt.
 De Successione platonica.
 Quod unusquisq; philosophoz quod ipse cōiiciebat de diis sequebat.
 Quod mathematicæ disciplinæ nihil cōferant ad pietatem.
 Opiniones priscorum periarchon id est de principibus.
 Opiniones philosophorum de diis.
 Aduersus eos q; sēsū tollūt iutilē esse dicētes ad cognitionem.

- Cap. .x.
- Cap. .xi.
- Cap. .xii.
- Cap. .xiii.
- Cap. .xiiii.
- Cap. .xv.
- Cap. .xvi.
- Cap. .xvii.
- Cap. .xviii.
- Cap. .xviiii.
- Cap. .xx.
- Cap. .xxi.
- Cap. .xxii.
- Cap. .xxiii.
- Cap. .xxiiii.
- Cap. .xxv.
- Cap. .xxvi.
- Cap. .xxvii.
- Cap. .xxviii.
- Cap. .i.
- Cap. .ii.
- Cap. .iii.
- Cap. .iiii.
- Cap. .v.
- Cap. .vi.
- Cap. .vii.
- Cap. .viii.
- Cap. .ix.
- Cap. .x.
- Cap. .xi.
- Cap. .xii.
- Cap. .xiii.
- Cap. .i.
- Cap. .ii.
- Cap. .iii.
- Cap. .iiii.
- Cap. .v.
- Cap. .vi.
- Cap. .vii.

AD SANCTISSIMVM PAMPHILI PAPAM NICOLAVM. Q. GEORGII TRAPEZVNTII IN TRADVCTIONE EVSEBII PRÆFATIO.

VSEBIVM Pamphili de Euangelica præparatione Latinū ex græco beatissime pater uisitato effeci. Nācum eū uirum tum eloquentia: tum multarum rege peritia: & ingenii mirabili flumine ex his quæ iam traducta sunt præstantissimū sanctitas tua iudicet atque ideo quæcūque apud græcos ipsius opera extent, Latina facere instituerit, Euangelicam præparationē quæ in urbe forte reperta est: primū aggressi traduximus. Quo quidē in libro quasi quodā in speculo uariam atq; multiplicē doctrinam illius uiri licet admirari. Cuncta enim quæ ante ipsū facta inuenta que fuerunt quæ tamē græce scripta tunc inuenirentur: multo certius atque distinctius ipsis etiam auctoribus qui scripserunt percæpisse mihi uidetur. Ita cum cōstet nihil fere præclarū unquā gestum fuisse quod illis temporibus græce scriptū nō extaret: nihil in rebus magnis naturaq; abditis quod a philosophis non esset explicatum: omnia ille tū memoriæ tenacitate: tum mentis percæpit acumine: ac ut apes solent singulis insidere floribus: indeque quod ad rem suā cōducit colligere: non aliter ille undique certiora: uerisimiliora ue deligens mirabilē sibi atque inauditum scientiæ cumulum confecit: multiplices uariasque philosophorū sectas non ignorauit: infinitos pene gentium omnium religionis errores tenuit. orbis terrarū historiam ferie sua dispositā solus cognouit & cæteris tradidit. Nam cum non esset ne scius gestarum rerū historiā tubare sanctissime pater nisi distincta temporibus pateat (quippe cū natura temporis faciat ut quæ in tempore fuerunt nisi quando fuerunt scias: nec fuisse quidem propter confusionē uideantur) eo ingenio: studio: industria: huic incubuit rei: ut omnium scriptorum peritiā in unum congestam facile superauerit: distinctiusque cuncta ipsis suis (ut diximus) auctoribus cognouerit. Cōferendo enī inter se singulos: ueritatem quæ ab omnibus simul emergebat. nec ab ullo exprimebatur: consecutus est. Quæ omnia ab aliis quæ scripsit. & ab hoc opere perspicere licet. Quod ille ideo suscepit: quoniā cū apud gētiū præclaros philosophia uiros nobilissimus esset: ac priscā paternāq; deoz religionē catholicā ueritatis amore cōtēpserit: parti ac cusatib; suū ppositū respōdere: p̄m nra p uiribus suis uoluit cōfirmare. Itaq; i duas uniuersū partis negociū partitus ē. quarū primā quæ nūc traducta a nobis ē. q̄ illis respōdet qui eū quod christianis ihæserat accusabāt præparationē euāgelicā. alterā ueritatis catholicæ doctrinā appellauit. Illud sane prætermittendū nō est: nequis quoniā nōnulla in hoc libro nō absq; tuæ sãctitatis auctoritate concidimus. quasi traductoris transgressos officiū nos accuset: ante primi consilii tēpora librū hunc ab Eusebio editum fuisse. Constat enim ipsū Ariana hæresi ate sententiā concilii laborasse. Sanctorum deinde patrū auctoritatē libeter secutū sanctissime atque pie in orthodoxia uixisse. Fertur enim apud græcos ab eo iussu patrū sacrosactæ illius Synodi sybolum scriptū fuisse: quod ita cōposuit ut ad deiicēdā absq; cōtrouersia perniciosā hæreticorū opinionē. filium dei genitum non factum: consubstantialemque patri conscripserit: ac patribus tradiderit: nec inuentioni suæ quicquam addidisse: aut inde aliquid detraxisse: aut mutasse patres dicuntur nisi solum illud: deum uerum de deo uero. Nam & si genitum esse a patre non factum: consubstantialemque deo patri filium: ad refutationem hæreticorum sufficerent: quia tamen deum filiū: patrem uero deū uerum inter hæc distinguētes Ariani.

prædicabant: ne quoniam deum de deo ille dixit an fam captarent: deum uerum de deo uero patres intericerent. Hæc res quoniam nonnulla in hoc libro sparsa iuenimus ab Ariana prauitate non aliena: firmo nobis fuit argumento ante coetum illum sacratissimam hæc illi conscripta & edita fuisse. Quare sentibus tuo iussu amputatis rosas solū modo Latinis hominibus hac traductione obtulimus.

EVSEBIUS PAMPHILI DE EVANGELICA PRAEPARATIONE A GEORGIO TRAPEZVNTIO TRADUCTVS

De Euangelii diffinitione; & intentione sua. Cap. .i.

Vm quid sit christianismus nescientibus apire statuerim: hanc librum quo Euangelicæ doctrinæ ueritatem approbamus: ut orationibus tuis adiutus ad optatum finem perueniam: tuo nomini Episcoporum ornamentum Theodore dedicauit. Ac in primis quid nobis hoc euangelii nomine significetur: & quæ nã huius uerbi potestas sit: declarandū esse arbitror. Euangelium igitur dicimus quod æternorū atque incorruptibilium bonorum quæ certe suprema & maxima sūt: & ex antiquissimis prædicta temporibus: nuper uero splendore sui orbē illustrata: cunctis hominibus annuntiat: quod non cæcas caducasque

huius sæculi diuitias: nec breuē hanc calamitosāque uitam: nec instabilia corporis comoda sed animarum quæ intellectualis substantiæ sūt a quibus etiā corporum bona quasi umbra consequentia dependet: summam propriāque nobis affert fœlicitatem: cuius quæ si caput religio est: non illa gentilisque falsa & ficta errorisque plena nomen ementita est: sed hæc nostra quæ ipsarum rerū ueritate appellationem adinuenit: quam animi ad unum solū & uerū deū firmā stabileque conuersionem & uitā quæ mādatis eius peragatur esse asserimus: qua quidē ex uita amicitia etiā inter deū & homines cōstituitur: amicitiam uero beatitudo illa ultima & fœlicissimus finis cōsequitur: qui a superioribus dependet inde gubernatur: ac rursus eo peruenturus est. Quid igitur hac inter deū & homines amicitia melius nobis atque beatius excogitari potest? Non ne uitæ: lucis: ueritatis: bonorumque omnium ipse fons atque largitor est? An non ipse ut cuncta et sint & iuuant causā in se ipso complectitur? Qua ergo re indigebit qui eius amicitia adeptus ē? qui rerū omnium creatorē charitate sibi coniunxit? qui patrē atque tutorem illū sibi ascripsit? Non possumus profecto dicere quin omnia quæ ad animam quæ ad corpus quæque ad externa pertineant optime beatissimeque is possideat: qui charitate proximus deo factus: beatissimā eius amicitiam exacta exquisitaque religione consecutus est. Hanc ergo salutarē hominum ad deū conuersionē atque amicitia ab omnipotenti deo missus deus uerbum quasi lucis infinitæ splendor cunctis annuntiat. Non hinc aut aliunde: sed undique cunctis ex gentibus ad deum uerum: græcos simul & Barbaros: omnē sexum: omnē ætatem: diuites: & pauperes: sapientes: & cōtra: liberos ac seruos: magna uoce conuocat: hortaturque omni studio ac cura hoc donum suscipiamus. Nam sicuti eiusdē natæ atque substantiæ nos oēs creauit: sic rursū cognitionē & charitatē suā æquāliter oībus proposuit: gratiā eius ex toto aīo cōplectūf. & colūt. Hanc dei erga nos charitatē quæ christus ipsius dei patris uerbum ē ipse quoque deus: nō respiciēs ad peccata hominū: sed se ipsū eis recōciliās uniuerso sicut diuina exclamat scriptura orbi annuntiat. Venit nã

que ait & annūtiavit pacem illis qui longe sunt & pacem illis qui prope sunt: quæ olim hæbrei diuinitus docti prædicabant: Quidam enim eorum clamant recordabuntur & reuertentur ad dominū omnes fines terræ: & adorabunt coram eo omnes patriæ gentium: quia dominus ē regnū terræ & ipse dominabitur gentium: & rursus: Dicite in gentibus quia dominus regnauit: etenim firmauit orbem terræ qui non commouebit. Alius conspicuus erit dominus in ipsis: & conteret penitus deos omnes gentium terræ: adorabuntque ipsum singuli: ex loco suo: Hæc ex priscais temporibus dicta diuinis oraculis: nunc ad nos Saluatoris nostri Iesu christi prædicatione peruenerūt: sic prædicta olim & expectata a factis uiris omnium gentium uocationē ueritatisque cognitionem uerbū dei quod nup de cælo descēdit: operaque fecit multo ante prædicta nobis annūtiat.

DE His quæ solent obiici Angelis & Iudæis. Cap. .ii.

Ed sentio me impetu quodam animi & desiderio nimium prouectū. Antea enim quæ nostra confirmemus quæ solent obiici refutanda esse uident. Nã cū multi non ratione Christianam religionē sed inconsiderata fide: unde fideles appellantur: susceptā esse putēt: iure nos qui ueritatē euangelicā: argumentis: signis: atque uestigiis approbare his libris aggressi sumus ad præparationem suscepti negotii respondendū ad illa prius esse putamusque uel a græcis uel a Iudæis: ac maxie a curiosis nobis solēt opponi. Non enim aliter arbitror ordine certo ac serie orationē nostrā progredi posse: quā si prius ea quæ ad euangelicā ueritatem iter præparare: & his quæ a gentibus ad nos conuertuntur aptiora esse uideātur exponamus: deinde præparatis iam & perfectioribus idonea quæ ad uerā Saluatoris ac domini nostri Iesu christi cognitionem adducunt diligentius explanemus. Huius ergo negotii ab illis initiū sit quæ tam a gentibus quā a circumcisus qui exquisitius rem nostrā quaerent dici possent: quaereret enim quispiā profecto: quod nam genus hominū simus qui hæc scribere aggrediamur: utrū græci an Barbari: uel siquid inter hæc inuenitur neutri: & quos ipsos nos esse profiteremur non dico noīe: nã id quidem una uoce clarū fieri potest: sed uiuēti modo ac secta. Nec enim inquit gentium comprobatis religionē nec Iudæorū uos moribus uiuere uidem: is quid igitur hoc monstrat? aut quæ nã hæc est noua uiuēti ratio? Præterea quomodo impij nō erunt ac deorū omnium inimici: qui patrios mores: patria iura patrias cærimonias quibus gentes omnes cōtinentur contempserūt atque adiecerunt? qui saluatores ac benefactores deos spreuerunt? & quos deos: eos uicelicet qui ab initio sæculorū apud uniuersos homines tā græcos quā Barbaros per regiones ciuitates: agros: hostiis: diebus festis: ludis: ac cærimoniis ab omnibus regibus: tyrānis populis: philosophis: legūlatoribus: honorantur atque coluntur: ac eorum loco impia quæ redā ac scelerata admirātur & colunt. Qua igitur uenia digni: aut potius quem cruciatū quodque supplicium non merentur qui patria neglexerunt? & aliena figmenta spurcis fœdisque Iudæorū fabulis nixa elegerūt aut quomodo non extrema prauitate sunt qui tam facile propria reliquerunt? ac fatuā & omnis rationis inopem fidē uniuersis gentibus inimicā ac impiam elegerūt? nec ipsū Iudæorū deū secundum eorum cærimonias nec gentiū religionem colentes inauditū ac inuium iter sibi ipsis turpiter confecerunt? Sed hæc quidem ex gentibus aliquis nec sua nec nostra recte intelligēs de nobis dicere poterit. Hæbrei uero ipsi quoque de nobis forsam conquerētur: quoniam cū alienigenæ simus: sic scriptura sua nihil ad nos pertinente impudenter abutimur: ut nos in suā nobilitatem intrudere: ac ipsos a patriis ac propriis ritibus extrudere conemur. Nã si christū diuinis oraculis uetūf. æte multa sæcula scriptū ē. Si Iudæorū pphetæ aduētū ipsius prædixerūt: qui & saluatorem & regem iudæorū nō gentiū sed pū futurum prædicarunt.

Si tandem aliqua quædam meliora diuinioraque scriptura prænuntiat: ea quoque Iudæis non gentibus scripta fuisse. Itaque non recte nos facere qui hæc obaudiamus: & quod turpius est quæ Iudæis propter errores suos incommoda uentura scribuntur: ea iam ipsis accidisse asseramus. Repromissiones autem bonorum in nos ipsos transferamus: quodque mente capti hominis est prædictam felicitatem conseruantibus legem nobis ipsis attribuimus & datas ab ipsa lege caerimonias improbamus.

Refutatio eorum quæ obiiciebantur. Cap. .iii.

h Is cæterisque huiusmodi cum aduersus nos utantur: age iam deum omnium per Saluatorem nostrum uerbum ipsius quasi per pontificem inuocantes: primum in nos argumentum suum refutando: calumniatores ipsos esse ostendamus qui nihil nos comprobare posse: sed expertes rationis fide persuasos asserunt: idque tam ex his probationibus: quibus utimur cum ad religionem nostram gentiles concurrunt redarguemus: quam ex his quas uel scribendo uel uiua uoce proferendo: & aut priuatim aut publice disputando aduersariis opponimus: ac multo magis per hos quoque libros qui hoc totum euangelicam ueritatis negotium continent: gratiam enim dei ac caelestia beneficia per dominum nostrum Iesum Christum filium dei Saluatorem nostrum nobis esse collata pluribus ac per specuis argumentis hic Tractatus probaturum se pollicetur. Nam cum patrum nostrorum memoria nonnulli aduersus gentiles opponentes ac eis respondentes: alii diuinas scripturas exponentes: alii ueritatis dogmata subtilius comprobantes multa reliquerunt iure nobis hic modus cui libentes insudamus adinuentus est: quauis primus omnium facer ille Apostolus Paulus probabilitatem omnem cauillatoriâ longe abiiciens ac certas asserens probationes ait: Sermo ac prædicatio nostra non est in persuasibilibus humanæ sapientiæ uerbis: sed in ostensione spiritus & uirtutis: & rursum. Sapientiam loquimur inter perfectos: sapientiam autem non huius sæculi neque principum qui destruitur: sed loquimur sapientiam in mysterio absconditam: præterea sufficiens nostra inquit ex deo: qui nos & idoneos fecit ministrum noui testamenti. Non iniuria ergo omnibus nobis præceptum est: propterea esse ad respondendum cuique rationem a nobis de spe nostra querenti. Certum est igitur Saluatorem nostrum prædixisse doctrinam suam in testimonium omnium gentium per uniuersum terrarum orbem prædicatum iri: & ecclesiam quæ postea uirtute sua constituta est inuictam atque impugnablem fore: nec unquam futurum ut a morte superaretur: sed firmam fore semper atque immobilē tanquam in lapide stabilitam atque fundatam. cuius diuinationis effectus omnem impudētissimam linguam uanam contradicentem profecto arcere potest. Quis enim non fatebitur cum sic aperte rerum euentus diuinationi congruat: dei uirtutem non naturam humanam illam fuisse: quæ & futura hæc præuiderat: & re ipsa perfecit quæ uerbis prædixerat: Iam enim sui euangelii fama totum ab ortu ad occasum orbem impleuit: omnesque gentes adiit: crescitque indies prædicatio sua: Ecclesia etiâ hoc nomine ab ipso donata radices ægit: ac usque ad astra sanctorum uirorum orationibus glorificata luce ac fulgore orthodoxæ fidei splendedit: neque hostibus terga dat neque ipsis inuis mortis cedit propter pauca uerba quæ ille protulit Super lapidem ædificabo ecclesiam meam: & parte inferi non præualebunt aduersus ipsam. Sunt autem alia quoque multa a Saluatore nostro prædicta quæ in suo a nobis collecta loco & rerum euentibus accommodata: uerâ de ipso nostram ostendunt opinionem ac fidem. Sed ad hæc omnia non sunt contemnenda ad catholicam ueritatem comprobendam hebraicæ scripturæ testimonia: quibus ante mille annos Iudæorum prophetæ in doctorum hominum piscatione uniuersæ uitæ hominum affuturam prædicantes appellationem christi nomine ipso expresserunt & aduentum eius in carne: modum etiâ ipsum quo doctrina eius ad omnes gentes perueniret prædixerunt: nec tacuerunt futuram Iudæorum infidelitatem: & quicquid aduer-

sus ipsum facturi: & quas poenas paulo post essent daturi: quod urbs eorum extrema obsidione caderet regnumque suum omnino cessaret: ac ipsi ad omnes gentes dispersi suis inimicis ac hostibus perpetuo seruirent: quæ omnia sicuti scripta sunt post aduentum Saluatoris nostri euenisse conspiciuntur. Præterea quis prophetas audies: post Christi aduentum Iudæorum abiectioem gentium uocationem: aperte dicentes futuram non admirabitur: cum uideat res ipsas per doctrinam Saluatoris nostri oraculis ipsorum ad unguem quadrare? Per Saluatorem enim nostrum factum est ut ex omni genere hominum pene innumerabiles spretis idolis: unus ac ueri dei cognitionem religionemque susceperint quod ita futuræ dei oracula & per alios prophetas cecinerunt & per Hieremiam maxime ubi dicitur: Domine deus meus ad te gentes ueniunt ab extremis terræ ac dicent: quæ falsa nostri patres idola possederunt: & non erat in ipsis utilitas: Si faciet homo si ipsi deos. nec cruenti isti dei. Hæc igitur uniuersa fidei nostra strata ueritate astruunt: nec humana uirtute sed a deo prædicta & prophetarum oraculis scripta ostendunt & ad hæc a multis uariisque gentium principibus liberos quandoque futuros homines uaticinatur. Itaque cum omnes gentes antiquitus multi reges ac tyranni urbes fere singulas tenebant: ac alii populis: alii paucis regebantur qua ex re bella ubique fremebant: captiuitates: depopulationesque urbium ac gentium indies fiebant: plenaque omnia erant seruitute: unde cogebantur urbani simul & agrestes ab ineunte statim ætate rei militari operam dare. ac se per & ubique perurbem atque agros armati prodire: Continuo christi præsentia de quo scriptum est in diuinis oraculis: oriatur in diebus eius iustitia & multitudo pacis: & cessabit gladius suos in uomerem: & lanceas suas in falces. nec eleuabit gens in gentem gladium: nec exercitibus ultra in prælium. Rerum euentus uerba prophetarum secutus est. ac omni principatum multitudinem cessauit: ab Augusto in ipso tempore incarnationis domini nostri Romanorum imperio in monarchiam redacto. Ex illo autem tempore usque ad memoriam nostram non inuenies ita populos populis oppositos fuisse: nec gentem ullam ita in aliam insurrexisse: nec humanam uitam omnium confusione uexatam ut passim prius fieri solebat. Atqui quomodo magna non est dignum admiratione. si quis ita secum attente cogitet: cur nam priscis temporibus quando demones omnium gentium dominabatur ac summo opere ab omnibus colebatur: tanto alteri ad alteros furere ab ipsis diis suis concitati ferebantur: ut nunc grecos: nunc ægyptios: nunc Syrios: nunc Romanos inter se bellare ac se ipsos destruere. regiones suas in cursibus: ciuitates obsidionibus desolare uideres: sicut historiis suis perspicitur. Simul uero atque piissima & pacificissima Saluatoris nostri doctrina apparuit: multorum cultus deorum labebatur: bella cessabant: uniuersum hominum genus a magnis malis atque periculis quiescebat. Quod maximum ego diuinæ ac ineffabilis suæ uirtutis signum dicere non dubitauerim. At uero ex sua prædicatione quantum homines profecerint: quantumque utilitate etiam huius uitæ consecuti ipsis oculis cernes si attenderis nunquam alias in memoria hominum ab aliquo illustri uiro aut populo factum: nisi nunc suis duntaxat uerbis atque doctrina per uniuersum orbem diffusa: ut omnium iura gentium recte atque humanitas se habeat: illa ipsa inquam iura quæ ante aduentum suum tetra: fœda. immania erant. Non enim iam per se qui eum secuti sunt matres suas nephandis nuptiis cognoscunt non humanis uescuntur carnibus Scythæ quoniam ad eos usque prædicatio Christi peruenit: nec charissimos falsa religione impulsos liberos iugulat. Hæc certe ac talia pene infinita hominum quodam uitæ uexabat. Massagetæ ac berbices proprios atque affines suos quæ senectute conficiabant miserios putasse tradunt: ac ideo imolatis carere eorum quos plurimi fecerant epulabant. Tiberi uiros seniores suos præcipitare: Hyrcani rapaci generi auium. Caspii canibus pericere soliti quæ quædam cuncta religiosissime prius faciebant: nunc uero sola euangelica uirtute uicique truculentissima hæc pestis explosa est. Quod uero minime dii putant aut iania & surda simulachra malefici demones in ipsis habitantes: aut partes mundi quæ conspiciuntur. aut mortuorum ho-

minum umbræ: aut quæcunque animalium nocētissima: sed p̄ his omnibus una Saluatoris sola doctrina cuncti simul græci ac Barbari: qui non fido animo uerbum Christi audiuerunt ad tantum philosophiæ peruenisse: ut solum uerū deū regem ac dominum cæli: & terræ: Solis: Stellarum: totiusque mundi creatorem colant atque sequantur: quodque cunctis uiribus conantur sic uiuere: ut uel oculos coerceat: nequid cupiditate tracti turpiter uideant: sed ab ipsa mente omnem animi morbum depellant. Hæc omnia quoniam modo audebit negare quispiam non esse foelicis uitæ? At uero quod non recte parere omnino laudant: tantum a periurio absunt: quoniam ab ipso non esse iurandum audierunt: sed omni iureiurando abiecto sufficere hominibus ita & non quodque nec in quotidiano sermone inania uelis proferre: sed ita diligenter in omnibus te ipsum custodire: ut nec falsum nec iniuriosum: nec turpe in labiis uerbum habeas: quoniam ille dixit. De omni otioso uerbo rationem dabitis in die iudicii: quæ philosophorum uitam non excedit? Ad hæc etiam quod simul cuncti & innumerabiles uiri & mulieres: seniores: ac pueri serui & liberi: nobiles atque ignobiles: docti simul atque indocti: in omni ab ortu solis ad occasum loco ubi homines habitant quotidie ferme ad percipiendam disciplinam christi qua non solum a turpi facinore: uerum etiam a cogitationibus inhonestis abstinere: quæque uentre ac ea quæ sub uentre sunt domare docentur confluant. quod uniuersi in diuina praeque disciplina exercentur excelsio animo contumelias ferre. nullam inuidiam appetere: iram & appetitum omnem temerarium superare ac uincere. indigentibus de re sua offerre: omnem hominem iure naturæ fratris ac proximi loco diligere: Hæc omnia si quis simul collecta consideret non ne fatebitur maxima & sola uere bona cunctis esse hominibus prædicatione Christi oblata: nec ab alio quàm ab ipso potuisse unquam homines huius uitæ foelicitatem recipere? Illud uero quale tibi uidetur quod uniuersum genus hominum non eorum solum qui aliqua humanitate præditi sunt: uerum etiam crudelissimorum & in extremis oris terræ habitantium ab immanitate recessit: ac ad opiniones ueræ philosophiæ inductum est? Quis enim iam immortalē esse animam non credit? Quis non speret esse apud deum cum naturæ concesserimus uirtuti deposita præmia: quibus inducti nostri hanc uitam omnino ita contempserunt: ut priscos & illustres philosophos mulierculas putes: si ad hos cōferas: ludumque puerorum non iniuria existimes omnia quæ de contemnenda morte: aut uerbis aut exemplo prisci philosophi docuerunt. foeminae apud nos atque infantes: uirique Barbari & indocti: philosophi dicerent Saluatoris nostri uirtute adiuuante immortalitatis nostræ opinionem re longe magis quam uerbis uerum esse comprobauerunt: quæ magnam etiam illud: quod omnes gentes non aliunde quam a doctrina nostri Saluatoris prouidentiam dei esse quæ cuncta perspiciat atque gubernet didicerunt: Nec est iam aliquis qui non acciperit sic doctrinam de iusticia & iudicio dei ut non fateatur caute iccirco uiuendum ac longe a uitis esse fugiendum. Sed caput beneficiorum omnium quæ a Saluatoris prædicatione Christi adepti sumus facile cognosces: si calamitosam priscæ Idolatriæ fraudem qua omnes quondam homines daemonum artibus premebantur diligenter animo uolueris. Verum quoniam ita natura fieri compertum est: ut hominum genus rationis non expers nullam unquam rem aggrediatur nisi suasionem inductum credat sibi profuturam: non temere ad nostram confugiētes ac maxime rudiores: quando ad ueram religionem introducimus: fidei remedium adhibemus: hortantes: suadentesque ut de prouidentia dei: de immortalitate animi: de bona uiuendi norma quæ a spe atque fide solum dependet: recte sentiant. Nam & medico a quibus cauendum & quibus utendum consulenti nisi quis credat: parum sibi peritiam ipsius conferre poterit: nec plus doctor discipulis qui non credunt utilitatem quandam a doctrina se consecuturos: nec philosophiæ sectam ullam quæ ipsam unquam suscipiet nisi a te crediderit comodo

sibi futuram: ita diuersa suasionem ac fide ducti alius epicureorum attrahitur uoluptate alius cynicæ uitæ duriciem admiratur: alius platonem præponit nonnulli Aristotelē. nonnulli Stoicos diligenter sequuntur. Sic artes quoque alii alias quamuis omnes mediæ sint meliores honestioresque sibi utilitate persuasi crediderunt. Itaque uidebis Rei militaris ab aliis: ab aliis mercaturæ: aut ædificandi studium esse propositum: Agriculturam alius exercet ac semen sulcis agrorum commissum & mortuum reuiuiscere posse non desperat: Cur igitur admirantur cum sit uniuersa uita hominum duobus his fide & spe gubernetur: si nostra etiam quæ sola animis conducunt multis fide tantummodo traduntur: qui ratione altiora consequi non possunt? Nonnullis ad fidem ratio quoque ac doctrina subtilior communitur. Nunc quoniam breuiter hæc quasi fundamenta iacta sunt: ad primam accusationem respondendum: & qui suimus quique sumus dicendum. Nunquam igitur negaturos sciamus qui hæc requirant græcos nos esse patrios: primosque græciæ daemonum cultus tenuisse quos nunc respicimus atque abominamur Iudaicis at tendentes scripturis: a quibus quamuis plurima nostræ religioni consentanea colligamus: fatemur tamen caerimonias Iudæorum uiuendique morem non imitari. Sed non uidebuntur hæc aliter nobis recte confecta quam si tam ipsa quæ a maioribus nostris accipimus quam Iudæorum priscos uirtutes in medium ut omnibus pateant protrahamus: sic enim simul & euangelicæ doctrinæ uirtus extabit: si ante oculos omnium ponemus a quibus per ipsam erroribus sumus liberati & ad hæc qua ratione Iudæorum scripturas admirantes presentem eorum uitam recusamus: Postremo quæ ratio euangelii sit: quis proprie atque sincere christianismus dicatur: quod nec gentium nec Iudæorum sed noua quædam uera religio ab ipso Saluatoris nomine appellata. Age iam primum omnium priscos ac primas ipsorum theologias per singulas usque impræsentiarum urbes diuulgatas ac probas sapientum philosophorum de diis: de constitutione mundi opiniones perspiciamus: hinc enim cognoscemus recte ne ipsa spreuimus an non. Scribam autem non mea sed eorum ipsorum qui apud eos studiosissimi rerum humanarum diuinarumque fuerunt uerba: ut nemo a nobis commentam fictam que narrari fabulam suspicari possit.

DE Origine mundi secundum gentes.

Cap. .iiii.

Iodorus igitur Siculus uir apud græcos clarissimus: quippe qui uniuersam historiam ad unum commodissime corpus collegit: statim incipiens: hæc de origine hominum conscripsit: De prima uero hominum origine: ut a naturalibus & historicis colligitur: binæ fuerunt opiniones: Nam alii cum mundum ingenerabilem atque incorruptibilem putauissent: genus quoque hominum sempiternum esse asseruerunt: ita nunquam initium ipsorum fuisse arbitrati sunt. Alii congenerabilem atque corruptibilem putarunt. homines quoque apposite certis temporibus inceperunt esse affirmarunt: Vnam enim ante initium omnium cæli & terræ cunctis simul confusis formam fuisse: postea dissepatis diuisisque molibus uniuersum ordinem mundi conspectum: aera que motum habuisse continuum: cuius partem quidem igneam ad superiores ascendisse: partes sursum sua propter leuitatem natura semper tendente: qua ex causa solem ac stellarum multitudinem uolutione totius circumferri: partem autem turbidam atque terrestrem una cum humidis ad infinia propter grauitatem loca descendisse: quam partem continue longo tempore in se ipsa conuolutam maria ex humiditate: ex durioribus terram lutosam ac teneram concreuisse: quam primum post ea quæ solaris calor ex æstua uit constipatam fuisse: deinde superficie calefacta pluribus in locis corruptionem humidi esse secutā: ex qua (ut etiam nunc paludibus fieri solet) cum subito ad tractum frigus calor exarsit: aëria concreta fuisse: quæ noctu a circumfusa caligine alebat: & in die a calore solidiora

reddebāt ac postreō sufficiens iam crementū cōsecuta erupisse ab illa colluuiē uariashas aīaliū formas. Quorū calidiora leuioraq; ad altiora loca exiliisse uolucrū appellatione nuncupata; sicciora uero ac grauiora serpentibus ac terrenis connumerata; eodē quoque modo humidiora in consentaneū sibi ipsis locū confluisse aq;atica nuncupata. & sic animalium diuersa genera producta fuisse. Terrā uero postquam magis sole ac uētis induruit nihil ex perfectioribus producere posse; ac ideo ex mutua sexuum coniunctione perfectiora generatur; Hęc rem ita se habuisse tragicus etiam Euripides Anaxagore physici auditor in fabula quā Menalipen nominat his uerbis testatur; una cælōrum olim ac terrę forma; sed separatio cuncta in lucem tulit; uolucres ac feras simul; arbores genera que natantium mortaliumque genus; hęc de rerū origine prima a priscis ac cępimus. Cum igitur diuersis uariisque in partibus orbis terrarum ita pducti sint homines; non iniuria una eademque uti lingua nequuerunt; cum aliter alibi uocabula rebus imposita sint. & primos quidem homines nulla re utili aut arte adhuc ad uiuēdum inuenta fertur laboriose uitā egisse nudos absq; tegmine atq; tecto; qua de re multos frigore atque æstu; nonnulli etiā inedia periere passim. Sed paulatim experientia rerū docente ad spedæa hyeme refugere; fruges deponere didicerunt; igne deinde adinuēto artes quoque ad uiuendum necessarię; indigentia & usu hominibus duce ac principe sunt excogitata. Hęc nobis ille scriptor Diodorus de origine mundi & prima hominum uita breuiter rettulit. In quibus nulla dei mētio facta casualis quędā uniuersi productio enarratur; quibus congrua omnes ferme gentiliū philosophi conscripserunt; quorum opiniones si diligenter inspexeris a uanis quibusdā fatuisq; coniecturis profectas inuenies; quod ut facilius facere possis a Plutarcho tractas tibi ante oculos ponam Tu autem attente diuersitatē eorum tecum considera.

Diuerse de Substantia mundi philosophorum opiniones. Cap. .v.

Haleta ferunt primum omnium principium rerū aquā posuisse; ex ipsa cūcta esse ac in ipsā demum deuenire arbitratur. Post eū Anaximandrū Thaletis sodalem ipsum infinitū rerū omnium generationis atque corruptionis causā dixisse. Nā ex ipso ait cælōs segregatos cęterosque mundos numero infinitos; corruptionē uero & generationē multo prius ex infinitis arbitratur sæculis in se ipsis reuolutis. Hic cylidri formę esse terrā asserit tātęq; pfūdītatis ut ad Itatiudinē pfūdītatis tertia pars inueniat. ait pręterea spmaticas uires ex sępiterno calido ac frigido in origie huius mudi dēfas fuisse; ac aliq; ex flāmea pila aere hoc circūuoluta ut testa nucleus diruta & in quosdā circulos explicata solem ac stellas constituisse; ad hęc hominem primo ab aliis animalibus natum; nam alia inquit uidemus cito post ea quā nata sunt ad propria pabula perseuenire; hominē uero diuturna egere lactatione. Quare nisi in primis initiis ab aliis natus aliorū nomine secutus fuisset. nunquā educari potuisset. Hęc Anaximander. Anaximenes autē principium rerū aera opinatur quem genere infinitum. qualitatibus finitū ait; cuius condensatione ac rarefactione cuncta gigni arbitratur; motum uero ab ætere esse dicit; terrā ex aere constipato primū omniū factā latam magis; iccirco non absque ratione super aere contineri; Solem uero ac lunā cęterasque stellas a terra ortū habere Itaq; solē terrā esse ait uelocitate motus caliditatem affecutū Xenophāes colophonius nouū quoddā iter pręter prędictos sibi fabricatus nec generationem rerum nec corruptionem ullam esse contendit; esse nāque simile quicquid est; Nam si aliquid inquit gigneretur id non fuisse antea necesse est; quod autem non est id gigni non posse. Nam neq; nō ēs facere aliqd. neq; a nō ēte fieri quicq; posse asserit aut se sus oēs falsos esse; rationē quoq; una cū sē sibi uidet abūcere. Terrā uero cōtinue aq; delatā paulatī in maria

lōgo tempore abituram censet; Solem atque alias stellas a nubibus gigni. Parmenides Eleata Xenophanis auditor atq; amicus primum Xenophanem; deinde oppositā quādam uia secutus est. Sempiternū enim atque immobile censet esse uniuersū quod ē ens secundum ueritatem rerum; solum enim esse simplex & intrepidum atque ingenitū Generationem uero eorum esse quę falsa æstimatione uidentur esse cū nō sint. Nam sensus remouendos a ueritate putat; affirmat enim siquid est pręter ens id esse nō ens. Nō ens autē nō esse in rebus; & sic ens ingenitū sibi relinquitur. Terrā uero dēfioris aeris de fluxu factā arbitratur. Democritus Abderita infinitū dixit esse uniuersū quoniā a nullo creatum; immutabile etiā esse. Eorū uero quę nūc gignuntur nullū habere principium sed ex infinito tēpore cuncta simpliciter quę sunt; quę fuerunt; quęque futura sūt necessitate prędestinata fuisse. Solis ac Lunę generationē propriā; separatamq; ab aliis esse dicit; naturāq; ipsorum nec calidam nec splendidā fuisse; sed contra generationis suę naturę similem. Sed postea cum maior orbis solaris factus esset ignem in ipso fuisse intrusum. Epicurus Neoclis Atheniēsis filius maiestati deorū detrahere conat; nec aliquid ex non ente fieri asserit; ac semper uniuersum sic se habuisse neque aliquid noui fieri pręter id quod tēpore infinito iam factū est. corpusque esse uniuersū non solū immutabile; uerum etiā infinitū; finē bonorū uoluptatem statuit. Aristippus Cyrenai-cus uoluptatem bonorū dolorem malorum finem cōstituit. Cęteras sciētias excludit illud solum esse utile putās; ut quęras siquid domi mali aut boni tibi contingit. Empedocles Agrigentinus elementa quattuor ponit. Ignem; Aquā; Aera; terrā; quorū causā amicitiam & litem; ac a prima elemētorū complexione segregatum aera circūfusū fuisse contendit; post quem ignem erupisse; cumque aliū locū non reperiret fursū a frigore aeris repulsū. circa terrā autem duos circūferri dimidiatos orbis; alterum ex igne totū alterum ex aere maxime ac ex igne admodū exiguo; & illū diē. hūc noctē esse putat; in initū uero noctis a die propter impetum ignis; solem natura non esse ignem; sed ignis repercussionem ei similem quam ab aquis fieri cernimus. lunā ex relicto ab igne aere congelato sicut grando congelatur per se factā lucē a sole recipere; mentē nō in capite nec in pectore sed in sęguine disseminatā esse; ac illis partibus homines magis sentire quibus plus mētis inest. Metrodorus Chius sępiternū esse uniuersū ait; nam si factū esset esset a non ente. Infinitum etiā quoniā sempiternum. cū non habeat principium unde incipiat nec exitum quo terminetur. Immobile quoq; asserit. quoniā moueri nō possit quod non trāsseat; trāsire autē necesse ē aut in plenū aut in uacū quorū alterū nō est; in alterum trāsitus fieri nō potest. Ex æthere autē fieri nubes densatione; inde aquā quę ad solē decurrēs extinguit ipsum; qui rarefactus rursū accenditur; solem siccitate cōstitutum ex aqua splendida stellas efficere; Diem etiam ac noctem inde fieri quod sol extinguitur atque incendatur. Eclipsim quoque extinctione fieri. Diogenes Apolloniata elementum aera ponit; omnia moueri dicit. mundos infinitos asserit quod factos esse arbitratur uniuersi motu quod huc atque illuc latum ac alibi rarefactum. alibi constipatum; ubi forte constipatum fuit ibi globum factum & mundum; in quo quę leuiora sunt superiora petierunt. Hęc Plutarchus. quę omnia Socrates quoq; uir ille illustris furoris atq; insanie plena putat. siquidē fidedignus Xenophō testis est; q; sic de ipso in libro de Socratis memorabilibus dictis scripsit. Nemo autē unq; Socratē impiū quddā & irreligiōsū aut facere uidit; aut dicere audiuit. Nō eim de natura rerū neq; de altioribus sublimioribusq; rebus ut plurimi faciūt disputabat; nec cōsiderare unq; uoluit quonam mō quęque necessitatis serie hęc moles q; mūdū Sophistę appellāt; aut singula cęlestiū corpora facta sūt; sed eos q; assidua cura atq; studio hęc tractāt stolidos uanosq; hoies es

ostendebat. Et paulum post hæc. Valde autem mirabatur quod non potuerunt intelligere non posse homines hæc adinuenire. cuius non paruum signum est quod qui maxime harum rerum scientiam profitetur quique cæteris sapientiores uidentur non eadem sed pugnantia dicunt adinuicem. Sed hæc quidem Socrates (ut Xenophon testatur) quibus consona in libro de anima ipsi Socrati oratione attribuit Plato conscripsit. Nam ego inquit o Cebes cum iunior essem quam mirabili exarsit cupiditate eius sapientiam quam naturalis sapientiam appellat præclarum enim mihi uidebatur causas rerum scire. cum singula quoque modo generantur atque corrumpantur. & cur sint atque permaneant. ac sæpenumero me ipsum huc & illuc uersabat talia diligenter consideras. Num postea quam frigidum & calidum ad putredinem quadam (ut quidam aiunt) peruenerint. tunc animalia concreantur. Et utrum sanguis est quo audiendi. uidendi. olfaciendique sensus nobis præstatur. quibus quidem sensibus memoria conflatur atque opinio. ex memoria porro atque opinione cum tranquillitate in his ac ceperint originem scientiam proficere. rursusque horum ipsorum corruptiones excogitando sic ad hanc considerationem nihil ipsi ineptior iustus sum ut nihil supra. cuius rei signum tibi sufficiens afferam. nam ex hac consideratione uel ipsa quæ prius plane sciebam ut tamen mihi quam cæteris uidebar didicisti. sic tardior uel cæcus omnino factus sum. Hæc societas dicitur apud omnes Græcos clarissimus. Quare si huic tanto tantæ præstantissimo philosopho amentia uisa est doctorum de natura uirorum doctrina. iure nos quoque impietatem illorum omnium recusamus. præsertim cum errores de multitudine deorum sui ab his quæ de natura dixerit non sint alieni. quod loco suo ostendemus ubi docebimus Anaxagoram primum Græcorum intellectum rebus instituisse. Nunc uero ad Diodorum traſeamus. ac ipsum de prima hominum theologia scribentem audiamus.

Diodori uerba qui prisci homines Solem & Lunam colebant. & quod nec Idola nec demones nouerant.

Cap. .vi.

a Egyptios ferunt prius omnium oculos cum in cælum sustulissent motum. ordinem & quantitates cælestium corporum admiratos Solem & Lunam deos putasse. ac Solem quidem

Osirim Lunam Isis nuncupasse a proprietate quædam inditis sibi nominibus. Nam si quis ad latinam linguam uerba transferat multioculus Osiris dici potest. neque id ab re radios enim suos quasi multos rebus immittit oculos quibus omnia perspicit. ut etiam poeta dicit. Sol qui terrarum flammis opera omnia lustras. quauis nonnulli Græcorum poetarum Dionysium esse Osirim confingant. Syrii quoque ipsum tanquam nomen de nomine ductum sit appellatum existimant. hinc Eumolpus in Bacchicis carminibus igni oculum radiis Dionysium nuncupat. & Orpheus splendoris auctorem Dionysium. Isis uero latine prisca dicere possumus. Lunam hoc nomine indito. quonia sempiterna priscaque sit. cui cornua depingunt. uel quia cum Alinoides sit cornuta uideatur. uel quod bos ei apud Aegyptios sit dedicata. quibus (ut Porphyrius asserit in libro quem aduersus edentes carnes conscripsit) non sanguinem aut nidorem offerebat. sed fruges terræ. quas etiam ipsas quasi deos adorabant. Miserationem uero. lachrymas atque fletum germinibus terræ deflorescentibus offerebant. Similiter primæ animalium ex terra generationi. ei etiam quæ ex conuentu sexum est. morti quoque animalium eodem modo. quod adorationis genus ex animi profectu ignauia infirmitati eorum erat accommodatur. Sacra igitur regione assulo habitata ibi primum ab hominibus sacra cælestibus oblata sunt. non myrram non cassiam. aut croci primitiam (ne hæc longe postea fuerit iuncta) sed herbæ uiridæ quasi productuarum terræ uirium primitias manibus offerentes diis offerebat. arbores enim atque aialia terra produxit herbas autem multo priusque arbores. Ex herbis ergo integras quædam sumentes cum foliis. radicibus. ac fructu partes simul concremabant. et hac exhalatione ac fumo cælestibus

litabant. ignem quoque inextinctum in templis seruabant tanquam cælestibus simillimum. Ab hac autem exhalatione quam Græci thymiasin dicunt. thysia quoque quam sacrificium latine appellamus apud Græcos antiquitus dicta est. nunc uero non recte capimus thysiam illam cultum appellantes qui sanguine celebratur. & post pauca multo autem postea iniquitate hominum foecidissimus sanguis atque hostiarum mos introductus est crudelitatis plenus occisis animalibus & eorum sanguine aris deorum imbutis. Hæc Porphyrius. Plato autem in Cratillo sic scribit ad uerbum. Videntur mihi primi Græcorum eos solummodo deos putasse quos etiam nunc multi ex Barbaris colunt. solem uidelicet atque lunam. Tellurem. Stellas. ac Cælum. Nam cum ipsa cererent thein semper. hoc est currere atque reuolui. ab hac ipsius thein natura id est deos appellarunt. Hæc Plato Verum quod Primi atque antiquissimi hominum nec templo molibus. nec simulachrorum dedicationibus operam dabant. quippe qui neque pingere. neque fingere. aut cælare. sed nec ædificare. adhuc sciebant unusquisque facile cogitatione per se ipsum assequi potest. Quod etiam nulla deorum atque heroum Iouis Saturni. Neptuni. Apollinis Mineræ. Iunonis. Dionysii. Herculis mentio apud illos erat. sed nec aliorum quorum nomina modo Græcorum ac Barbarorum aures multitudinem obtundunt. Præterea quod nec dæmon quisquam probus aut improbus admiratione habebatur. sed sola cælestia ut dii. non uictimarum cædibus. sed herbarum fumis colebantur. non argumetis nostris sed suis testibus partim ex iam dictis. partim ex his quæ dicuntur facile comprobatur. quod & sacre scripturæ inuolabili patet auctoritate. quæ a cæteris hominibus cælestia corpora dicit deorum nomine adorata fuisse. solis uero hebraeis unius ac ueri dei & creatoris omnium fidem. cultum. & pietatem attribuit. quibus omnibus apertissime liquet non fuisse apud priscos uel Græcos uel Barbaros simulachrorum dedicationes. aut deorum dearum uel genealogiam. aut dæmonum ac spirituum inuocationes. aut turpem heroum theologiam. Sed ad hæc omnia quoque ipsa deorum tam marium quam foeminarum postea inuenta hæc omnia nihil itius negotiorum superstitiois que gentes omnes occupauit antiquissimis temporibus fuisse ostendunt. Quare nemo dubitare potest hominum esse hos deos excogitationes & confictas mortalium fabulas. immo uero improborum ac scelestorum artificia quibus cupiditates suas assequi possent. ut seceratissimus etiam sermo apud nos dicit. Initium fornicationis Idolorum inuentio. gentilium igitur omnium error. quod deorum multitudinem esse falso crediderunt. a Phœnicibus atque Aegyptiis incipit. & ab his cæteros homines ac ipsos quoque Græcos aggressus multis sæculis. Postea orbem inuadit. ut ipsorum Phœnicum testat historia quam Sachoniatho uir prisca. quæ uel ante Troiana tempora floruisse dicunt. Phœnicum lingua exquisitissime conscripsit. traduxit autem in Græcum philo non hebreus. sed Biblius. quos magnis laudibus Porphyrius in quarto eorum quos aduersus nos libros euomit. his uerbis decorauit. Narrat autem Iudæorum historiam uerissime. quoniam & locorum & uirorum nomina. ita ponit ut ipsi Sachoniatho Berutius. qui eorum rerum omnium monumenta ab hieromobalio dei Ieui asserit habuisse. quæ qui dem historiam Belbalo Berutorum inscripsit regi. cui propter ueritatem historiarum quam gratissimus ferri fuisse. Is Sachoniatho Phœnicum etiam historiam partim a singularium urbium analibus. partim a libris sacris quæ dedicari solebat. solerti collegit ingenio. quæ non multo post Moyse Semiramidos fuisse temporibus scripturæ hinc uig. philo Biblius in Græcâ lingua exactissima cura traduxit. His uerbis Porphyrius ueritatem ac antiquitatem Sachoniathonis historiarum testatur. in qua non creator omnium. nec cælestia corpora. sed mortales uiri nec probi quos saltem propter uirtutem admirentur. sed cælesti nefandorumque Phœnicum

ægyptiorumque dii fuisse narratur. Isti uidelicet ipsi qui etiam nunc apud omnes gentes quasi dii immortales honoribus coluntur diuinis. Sed tempus est iam illos ipsos au dire Philo biblius in exordio statim totius negotii Sachoniathonis quod in noue libros partitus est. Hæc de auctore suo ad uerbum dicit. Sachoniato uir peritissimus atque curiosissimus fuit. Is cum nihil omniumque ab initio facta sunt memoratu digna ignorasse uideatur diligentius tamen quam cætera ea quæ sciuit; quæ Taautus excogitauit. non enim latebat ipsum quod primus omnium mortalium Taautus litteras adinuenit. et res memorabiles ausus est æternitati commendare; quem ægyptii Thoyth. Alexandrenses Thoth; Græci Mercurium appellarunt. Paulo deinde post hæc accusauit iuniores; quod ea quæ de diis fabulose dici uideantur; uel allegorice ad naturam; uel tropologice ad mores studet reducere non reducenda; his uerbis. Iuniores sacrarum rerum interpretes res gestas repellentes fabulas; fabularumque allegorias excogitarunt. quas rebus naturalibus imponentes mysteria cum tanta obscuritate induxerunt; ut nemo facile ueritatem rerum possit perspicere. Verum prisci ac præcipue phœnices atque ægyptii quos cæteri sunt imitati; si qui uitam aliqua re iuenta excoluerunt. eos benefactores communesque patronos putantes quasi deos adorabant; quibus statuas ac simulachra; templa quoque statuentes naturalium etiam deorum nomina imponebant; Naturales autem deos Solem ac Lunam cæteras tam erraticas quam non erraticas stellas et elementa una cum istis putabant. Ita deos alios mortales alios immortales dicebant. His sic expositis phœnicum deinceps theologia secundum Sachoniathonem Biblius philo sic ad uerbum exponit

DE Phœnicum theologia Cap. vii.

Phœnicum theologia principium rerum omnium tenebrosum ac spiritalem aerem esse affirmat; aut aeris tenebrosi spiritum; et præterea chaos turbidum omni luce priuatum; hæc infinita esse atque interminata. Verum quando spiritus sua principia concupiuit facta est complexio atque conexus qui Cupido appellatur; quique creationis rerum omnium principium est. spiritus autem suam non nouit creationem. sed ex eius conexu factum est moth. quod limum dicere latine possumus; alii aquosam mixturam putredinem ex qua semina creaturarum omnium et generatio prodit; ac in primis animalia sensu carentia ex quibus facta sunt animalia intellectualia quæ nuncupantur thophasunin id est cæli conspectores in figuram uel confirmata. Moth autem effulgit Sol et luna; stellæ ac astra magna huius mundi origo apud eos creditur; qua deorum aperte religio contemnitur; sed uideamus quomodo cætera mirabilis illa theologia constituit. Aere igitur inquit & mari igneum uenti emittentes splendorum simul cum terra ac nubes facti; & maximæ de cælo effusiones; Segregatis itaque cunctis atque a suo loco solis calore depulsis rursus in aere corruentia suo conflictu tonitrua & fulgura effecerunt; quo sonitu animalia ex limo quasi ex somno prosiluerunt eruperuntque tam ex terra quam ex mari mas et foemina his addit. Hæc in libris Taauti de origine mundi conscripta reperimus; quæ ille ingenio ac cura inuenit. nosque illuminauit; deinde uentorum nominibus ordine que ante oculos posito post pauca infert. Hi primus terræ foetus quibus et ipsi et qui ante ipsos fuerunt et post eos uitam trahebant deos putantes adorabant & infusiones ac fumigationes eis faciebant; quæ adorationis modus suæ infirmitati ac ignauitæ animi congruebat. Post hæc ait ex uento Colpia nuncupato et muliere Baau quod nocte significare interpretatur natos fuisse sæculum ac primogenitum uiros mortales; ita nominatos; & a sæculo primum ex arboribus alimenta hominibus esse reperta. ex his uero natos genus ac generationem dictos phœnicem habitasse; æstu autem facto palmas ad solem sustulisse quem deum putabant Beelsamen uocantes; id est cæli dominum; quem græci

Iouem uocant. Incusat deinde græcos quasi erroribus ductos his uerbis. Non enim temere multis hæc nominibus distincta sunt. sed secundum susceptas res nomina indita fuerunt; quæ genus græcorum ignorans longe aliter intellexit æbiguitate interpretationis confusum; Addit deinde a genere sæculi & Protogoni mortales filios procreatos quorum nomina lux; flama; ignis; ex constrictione lignorum ignem reperisse ac usum eius docuisse; a quibus uasto corpore natos filios asserit quorum nomina montibus ubi habitauerunt imposta Cassio scilicet libano atque impudico; hi quibuscunque obuiam fierent commiscebantur; tabernacula exegitata refert ab istis ex canis; foliis; atque papyro; factiose quoque aduersus fratrem Vsonem eos uixisse qui corporibus tegmina prius ex pellibus ferinis confecit; magna uero imbrum uel præcipitata flatibus uentis atque coruscantibus undique fulguribus syluas apud Tyrum concrematas. Huc Vsonem arboribus amputatis ambrumque priuam cum his mare ingredi ausum fuisse; simula chraque duo igni ac uento erexisse quæ adorabat sanguine ferarum perfundens; his omnibus cum naturæ concessissent uirgas ac statuas a posteris consecratas annuasque celebritates statutas. Longe autem post genus alti cælorum uenatorem et piscatorem natos; piscationem et uenationem inuenisse; ex his natos duos aliosque ferrum ferrique usum inuenerunt; quorum alterum Chusora uocatum cantibus magicis et huiusmodi uerbis plurimum ualuisse; hi domibus porticus addiderunt et circuitus & cameras; ex his piscatores et uenatores et qui Titanes appellatur fuisse; ex his etiam Amynum atque Magum qui greges fecerunt et magalia construxerunt. Ex his etiam Misora et Selech id est uita tenuis atque iustum; isti salem usumque eius inuenerunt; a Misore Taautum fuisse natum qui primus elementa litterarum conscripsit; quem ægyptii Thoor; Alexandrenses Thoth; Græci Mercurium uocant. A sedech Dioscuros natos; aut Gabiros; aut; Cirbates aut Samotrachas quæ primi naues construxerunt; quoque nati herbarum uires et cantus ad medicinam inuenerunt. Ea tempestate natum Elium qui altissimus fuit cognominatus et mulierem Beruth uocata; hos in Biblio habitasse; hi genuerunt Terrenum aut indigenam; cui Cælus postea cognomen fuit. a cuius nomine mira uarietate formosissimi supremum corpus cæli fuisse appellatum; huic ab eis de temporibus nata soror terra appellata cui etiam propter formam terra cognomen facta; hi primum altissimo a bestiis dilatato sacra & cerimonias ut dicitur instituerunt. Ita primum regnum Cælus possidens terram sororem in matrimonium duxit quæ sibi quatuor filios peperit illum quem et Saturnum dicitur; Bætilum; Dogana quæ et frumetarius appellatur. ac postremo Atlanta; habuit etiam alios liberos Cælus ex multis sibi uxoribus natos; quæ re adeo ægre tulit ut Cæli diuortio uti uoluerit. Cælus tamen ab ea abstinens quodcumque uolebat uel ei appropinquabat; et indignatione incensus filios ab ea sibi procreatos neci tradere conabatur; qua ex re coacta terra socios sibi ac adiutores ad defendendos natos conciuuit. Interea Saturnus cum in uirum euasisset Mercurii termæmaximi. quæ eius scriba fuit auxilio usus ad defensionem matris patrem ulciscitur. Saturni deinde liberi fuerunt Proserpina et Minerua; quorum prima uirgo obiit; Mineruæ autem atque Mercurii nouis artibus hastam et falcem ferreas Saturnus fabricatus est. Demum Mercurius artibus magicis Saturnos milites instruxit; commissum aduersus cælum pro terra prælium. suis fugatisque copiis regnum suscepit. Ea in pugna inter alios quædam Cæli coniunx ei admodum dilecta capta fuisse fertur; quam Euagoni Saturnus in matrimonium dedit; apud quem partu leuauit uentrem; et uocauit quæ peperit Demarou; his ita gestis ædes suas moribus Saturnus ciuitatemque condidit primam Bibliam a phœnicibus nominatam; Atlanti uero fratri suspecto Mercurii consilio in profundo depulso foueam aggeris supiniecit; his corporibus Dioscurorum posterum; nauigia fabricati nauigabant; tempestatibusque ad Cassium montem eiecerunt

replum ibi condiderūt. Deinde non longo transacto tempore Caelus exulans filiā suam Afcarten forma et uirginitate florētem cum duabus sororibus Rhea et Dione quasi suspectas ad iterficiēdum dolo Saturnum emisit: sed uariis modis allectas Saturnus matrimonio sibi sorores coniunxit. Ea recognita Caelus fato pulchritudine aliisq; sotiis auctus ī Saturnum insurgit: quas uidelicet fatum et pulchritudinē similiter allectas ad se Saturnus attraxit: recēpit autē ab Afcarte Saturnus non paucos filios: quorū iunior continuo simul atq; in lucem editus fuit in deos abiit: Clari uero fuerunt Amor atq; Cupido: Dago autē frumenta iuenit atque aratrū: ac ideo Iupiter atrarius nūcupatus ē: Selech autem ideo iusto una titanidum nupta Aesculapium enixa est præterea Saturno interea tres filii nati Saturnus patri cogominis: Iupiter Belus: et Apollo: tunc etiā nati sunt pontus. Typho: Nereus Ponti pater. a Ponto Neptunus pcreatus et Sido: cuius ab ore sonora suauissimaque uox proflebat hæc prima hymnos carmibus cōposuit: a Demarōte Melchratus q & Hercules uocaf natus: tūc Caelus Demarōte sibi sotiio atque amico Ponto bellum infert: sed uictus a Ponto Demaroon uouit pro fuga uotumque persoluit. Post tigrinta duos autē ānos regni sui Saturnus insidiis Caelum patrem propefontes fluentaque ī ualle quadam insidiis locatis cæpit et uirilia membra abrasit: unde facer sāguis in fontes fluentaque stillauit: qui locus ad hæc usq; tēpora mōstratur: Hæc sūt Saturni gesta: hæc a gētibus prædicata tēpora: hæc aurea illa Saturnia regna: hæc beatificata illa priscorū foelicitas. Sed redeamus ad nobilem istum theologum uideamusque quid postea factum dicit. Afcarte autem inquit maxima sūmaq; ac Iupiter et Demaroon & Adolus deorum princeps Saturni iussu regnum gubernabant: Imposuit autem Afcarte capiti suo regali in signe tauri caput: cumq; orbē terrarū circumiret repperit forte æropetē quē ī Tyriam sacratam infulam adductum cōsecrauit: Saturno autem quattuor oculos in signe regale composuit: quorum duos ī āterioribus duos in posterioribus partibus corporis collocauit: qui uicissim cōtracti quiescebāt: Allas quoque ī humeris quattuor fixis duas pertensas quasi uolaret: duas remissas quasi stare. significabatur autē ipsū dormientem uidere et uigilātem dormire. Similiter quoque Pallas quiescentem uolare et uolantē quiescere: Cæteris etiam deis duas fecit allas in humeris quasi Saturno conuolarent. Ipsi præterea Saturno duas in capite allas locauit: unā ppter principatum mētis: alterā propter sensum: Cum uero Saturnus austrī regiones petiisset: uniuersā ægyptū deo Taauto largitur: ipsum ibi regem constituit: hæc omnia a septē dicit Sedech filiis cabiis appellatis & ab octauo ipsoq; fratre Aesculapio. uti eis Taautus deus præcepit cōscripta fuisse quæ Thaionis filius omnium primus apud phœnices deorum interpres allegorice ad naturā accomodauit: tradiditq; posteris quasi orgia qdā atq; mysteria: Taautus autē quē ægyptii Thoth appellāt sapientia phœnicum præstans primus religionem deorum ab ignorantia uulgari in dignitatem doctrinæ reduxit: quē post multa tēpora deus Surmabolus ac Thurro quæ dicta ē Chysartis secuti abditā Taauti theologiā et allegoriis obtrusam in lucem protraxerunt: et post aliqua dicit morem priscis ī magnis calamitatibus atque periculis: fuisse ut ciuitatis aut gētis princeps dilectissimum ex filiis ulciscētī dæmoni quasi redemptionis premium traderet: et sic traditū mystice iugularet. Cum itaque Saturnus rex regionis quā phœnices Israelē uocant: qui postea quam hominem exiuit ad Saturni stellam adductus est: ab Anobreth nympha unicum haberet atque charissimū filium Ieuda re ipsa dictum: sic enim etiā nunc phœnices unicum filium appellant: quia maximo atque piculosissimo bello ciuitas premebatur: regio indutū ornatu super constructā ad hæc præparataque aram imolauit

Hic iste philo B blius uide quæ a Sachoniatonis traducta elementis de serpentibus ac feris uenenosis dicit: quæ usum ad uitam nullum: pestem uero & interitum uenenofo morfu hominibus inferunt. Scribit igitur ad uerbum sic: Draconum naturam atq; serpentum ipse Taautus diuinam putauit: & post ipsum etiam phœnices atque ægyptii spiritalissimū enim animal omnium est & igneum: Nam spiritu abque manuum aut pedum & omnino alicuius organi exterioris argumēto ut cætera uidemus animalia ferri eximiam celeritatem assequitur: uariasque figuras & formas gradiens inuoluto reuolutoq; ad quam uult celeritatem gressu facillime præstat: Longeuum etiam est nec solum senectam cum pelle deponens reiuuenescit: sed crescit etiam in adolescentia reductum. cumque determinatos adimpleuerit terminos in se ipsum reuolutum rursus reiuuescit. quamuis semper minus: ita nisi percussum intereat uix naturali nece conficitur: sed phœnices dæmonem foelicem ægyptii uero eneth appellarūt: cui accipitris caput apponunt propter actiuitatem accipitris singularem. Iccirco Epies quem summum deorum interpretem ægyptii putarunt sacrarum litterarum scriba: cuius libros Arius in græcam linguam traduxit alegorice hoc tradens ad uerbum ait. Diuissimum animal serpens & accipitris habens caput ualde iocūdum est: id si palpebras erigebat luce primogenitam omnem suam regionem replebat. cum uero clausos retinebat oculos tenebræ fūdebantur: hinc significare uoluit Epies igneam esse naturam eius. A phœnicibus pherecides quoque principia perdoctus diuinitus de deo quem ophonea græce uocauit. latine serpentem dicere possumus: & de chtonidibus n. r. in modum dixerunt: de quibus alio loco dicemus: Verum ægyptii uniuersum depingentes mundum ac ipsa inducti sententia inter circulum aereum igneum. quæ ī superficie circūfuitū serpentis accipitri formis figuram extendunt ut sit theta græcæ litteræ figura. consimilis magnitudinem mundi ac formam per circulum significantes: per serpentem uero qui in circuli medio positus est bonum dæmona conseruatore omnium cuius uirtute mundus contineatur ostendentes. Sed Zoroattres quæque magus in libro sacro in quo res persicas collegit hæc ad uerbum scribit. Deus caput accipitris habet. is incorruptibilis primus est sempiternus. ingenitus expers partium: sibi ipsi similis. bonorum omnium auriga: munera non expectans. optimus. prudentissimus: pater iuris sine doctrina iustitiam perdoctus: natura perfectus: sapiens sacrae naturæ unicus iuentor. Ideo similiter serpentibus ut cæteris diis immolabant deos maximos ac principes totius arbitrates.

EVSEBII PAMPHILI LIBER SECVNDVS.

Ed phœnicum theologiā iam per auctores suos exposuimus quā omnino ut pestiferā fugiendā: & sanitaē tantæ insanix quæ redā salutare prædicat euāgelium quod aut nō fabulæ dictæ sūt aut poetarū figmēta altius qdā qsi nucleū cōtegētia sed sapiētū priscorū & theologorū ut gētes dicerēt uera certa que testimōia cūcūcū atq; ora poeas ideo patet. q; usq; ad nrām memoriā ī phœnicia isti ipsi dii sic appellati: sic nati: sic educati: ut dicti theologi tradiderūt dicūt. Quare nihil agūt cum ad naturalia quædā turpitudinē occultantes refugiunt cū res se ipsæ carimonixque deorū una claraque uoce phœnicū omnium ipsos redarguūt: Sed de phœnicū theologia satis. Nūc ad ægyptiā trāfēas ut etiā hic uideāus recte ne an contra gentiliū nugas cōtēpsimus & salutariē euāgelii doctrinā secuti sumus: quā maxime

nunc neglectis suis factissime colit ægyptiis: Vniuersa autem ægyptiorum historia & theologia ipsorum seorsum in libro que sacrum inscripsit Manetus quidam ægyptius græca lingua exquisitissime in medium edidit: Sed Diodorus etiam Siculus uir clarus omnem ut diximus historiam gentium diligenter breuiter ac ordinate congregatam describens ab ægyptiorum theologia totius negotii fecit. initium a quo potius quasi ab illustriore notioreque græcis quam ab ægyptio Maneto: hæc ad uerbum scribenda duximus.

DE Aegyptiorum theologia. Cap. .i.

Serunt igitur ægyptii in rerum omnium originem homines primum in ægypto primum homines productos partim propter cæli temperatiam. partim etiam propter nihil & nasci & educari potuisse. Nam nec hibernis frigoribus nec æstiuis solis ardoribus regionem premi: & solum irrigatione nihil esse fecundum ut alimentorum in usu hominum nulla terra feratior sit. Deos uero mortales homines fuisse: sed uirtute ac beneficiis uitam communem excoluerunt immortalitatem consecutos: quorum nonnulli reges fuere nominaque habuere alii noua quædam alia cælestibus translata esse quæ maximos deos Solem Saturnum Cybelem Iouem quem hominem nonnulli nuncupant Iunonem Vulcanum Vestam ac postremo Mercurium: Solem autem primum omnium apud ægyptum regnasse: soli cælesti cognominem quem nonnulli sacerdotum Vulcanum contendunt primum igne inuento regnum obtinuisse: deinde Saturnum qui sorore Cybele in uxorem ducta Osirim & Isim genuit. aut ut plurimi dicunt Iouem & Iunonem. hos uniuersum orbem imperio subiugasse ac quinque deos procreasse aiunt Osirim Isim Typhona Apolinem ac Venerem. Osirim Dionysium. Isim Cererem esse autumant quos matrimonio coniunctos quom regno successissent plurimum generi hominum contulisse. Ita tractu thebaico centum portarum urbem condidisse: quam alii Iouis urbem alii thebas appellant. Erexisset autem Osirim Iouis ac Cereris parentibus cæterisque diis aurea templa quorum singulis certas caerimonias statuit & sacerdotes qui earum curam haberent consecrauit. Ab hoc uitem inuentam & diuersis honoribus homines distinctos ut alii colerent alii colerentur: musicam adeo dilectam ut secum semper non paruum musicorum duceret. quibus nouem uirgines quarum Apollo dux erat: & alius doctrinis & canendi arte non mediocriter excelluisse. Quomque omnes gentes propter eius merita quasi deum susceperent ubique monumenta reliquisset. In india multas urbes construxisset. phrygiam domuisse: ac per hellepontum angustias in europam traiecit. Macedona filium macedoniarum regem constituisse. ab hoc Apyn et Mneuin consecratos & apud ægyptios loco deorum publicæ cultos. quoniam frumentorum inuentoribus ad committenda territoria semina suscepissent. Isim iureiurando nullius se præter Osiridis complexum peturam decemuisse. quæ etiam postquam hominem exiuit immortales honores consecutam uidemus. Osiride uero in diis laniato alia quidem membra non mediocri labore ab Iside inuenta diuinis honoribus sepulta: pennis uero in flumine Nilum a Typhone proiectis constituto dolo sacra ac caerimonias maioris aliquanto cultus statutas fuisse hinc græcos accepisse & Dionysii orgia & dies festi cum honore huius membris fierent. cuius simulachrum in mysteriis ferentes phallum appellat: fingere autem aiunt ac comitari omnes qui apud thebas boetas ex Semele ac Ioue hunc demum natum existimant quod Orphea primum ausum fuisse. Illum ægyptum petisse ac inde mysteria Osiridis doctum in græciam retulisse. Et quoniam cadmeis amicus esset genitum dei magnis affectus honoribus ad ipsos non inuitus transposuisse multitudinemque alios ignoratiam: nonnullos quia talem deum græcum potius quam ægyptium dici uellent: cultum & mysteria eius libenter suscepisse: at uero poetam Orpheum facile totam rem eade cautam uerisimiliterque finxisse: quoniam Cadmus ex thebis ægyptiis in boetiam profectus

Semel aliosque liberos genuisset: quæ ab ignoto pressa septimo mense sicut etiam de Osiride prohibet ægyptii puerum pepit. e. hunc mortuum a Cadmo deauratum & quasi deum ignoti cultu & sacrificiis decoratum fuisse. pariter quoque eius Iouem prædicasse ut Semeles stuprum leiret: hic apud græcos celebratam esse fabulam que Semele Cadmi Osirim ex Ioue concepisset in lucem edidisset: quam poetæ adeo amplificauerunt atque auxerunt ut iam resonantibus theatris nemo græcorum sit qui hanc rem aliter gestam credat. nec in hoc solum: sed in aliis quoque multis illustribus apud ægyptios uiris heroibus quoque ac deis id esse a græcis factitatum. Herculem enim ægyptium fuisse: cuius uirtute multas magnasque orbis terrarum partes perdomitas hinc græcos ut suum diuinis honoribus colere. qui suus non sit: sed magnis temporibus postea ad natum ex Alcmena Herculem iniuria res gestas ægyptii herculis traductas. Persea quoque in ægypto natum ut ipsius Isis genus ab ægypto ad argiuos translatum: fictis deinde fabulis Iouem ipsam esse quæ in boue fuit formam mutata. cuius honore factum ut ægyptii bouem adorent: quibus alii antiquissimis temporibus animalium effigies ab ægyptiis ducibus atque imperatoribus galeis insculptas ferri solitas ut proelio dicant eamque rem imperii signum ipsis fuisse. Parta deinde uictoria ea animalia: quorum imaginem uictoriosi duces gestarunt: quasi offensionem belli ad hostes ipsi repulissent in deos relata fuisse. Nonnulli usus utilitatisque causa multa ex animalibus in deorum numero apud ægyptios suscepta contendunt. Bouem enim ipsam tam partu suo quam arandi opera conducere. oues autem & parere & tegmentorum materiam præbere & lacte ac caseo alere. Canem uero unacum hominibus uenari & ad custodiendos homines natum esse. Qua propter deum qui apud eos Anubis appellatur caninum habere caput: ea enim re ostenditur custodem ipsum Osiridos fuisse tam bæluas qui importune obuiam factos crocodillorum conterat & luto conuolutus cum os aperiant ita in uentres eorum insilire solet: ut ex eis intestinis eos intermat. Ex auibus ibidem quidem utile dicunt ad serpentum: locustarum: erucarum interitum Accipitrem uero ad scorpiões atque cerastas necandos: & alia huiusmodi uenena animalia: quem etiam non nihil conferre arbitrantur. Aquilam uero quia regia sit colunt: hircum in diuinis ea ratione dicunt susceptum: quia priapum apud græcos propter genitalia membra cum illud animal ad coniunctionem sexuum maxime omnium deferatur Membra uero genitalia apud eos honorari quoniam per ea instrumenta species animalium conseruantur: quæ tamē non apud ægyptios solum: uerum etiam apud plerasque alias gentes: quoniam quæ ad generationem animalium necessaria sunt apprimē coluntur. Quapropter etiam antistites qui a patribus secundum ægyptios successione sacerdotum acciperent huius dei mysteriis nuntiantur. Ad hæc præanas etiam atque satyros aiunt huius rei causa cunctis hominibus esse uenerabiles: cuius signum est: quia simulachra eorum in templis membris in morem hircorum quod animal traditur promptum semper esse ad coniunctionem tenguinē affectis statuuntur. Sacros autem tauros Apin scilicet atque Mneuin diuinis colunt honoribus tum propter agriculturam: tum quia frugum inuentio ad eos refertur. Lupos quoniam canibus simillimi sunt: & quoniam Iside una cum Oro filio certamen aduersus Typhonem susceptura Osirim asserunt ab inferis filio & matri auxilium ferentem aduenisse: eisque in specie lupi apperuisse. Nonnulli autem dicunt a lupis aduersum ægyptum irruentes æthiopes distractos fuisse unde regionem lupariam appellatam. Crocodillum illis honori esse aiunt: quoniam eius terrore ab arabia atque libya latrones in ægyptum nare nequeant. Præterea quædam de præcis regibus suorum rabiem canum fugientem ad paludem confugisse: qui præter opinionem hominum a crocodillo

suscipit in alteram ripam traiechis fuerit. Sed cultura animalium alias alii causas afferunt. Multitudine enim aiunt crebro in reges magno isurgente consensu diuersorum animalium cultum diuersis ciuitatibus a quodam rege statutum fuisse; ut dum singuli religionem reuerentiam suam & ceterorum contemnant non possent uniuersi in unum aegyptii conspirare. Hæc animalia linteamina post mortem plangentes & pectora cum gemitu credentes in sacris sepeliunt loculis quorum si quod sponte aliquis interfecerit mortis multatur supplicio; Felem autem aut ibidem siue sponte siue inuitus quisque necauerit morte panitur. Præterea in quacunq; domo canis mortuus fuerit omnes qui eam habitant uniuerso corpore raso magno luctu afficiuntur. nec uino aut tritico cæterisque ad uitum necessariis quæ in eadem domo recondita fuerunt uti amplius licet. Alunt autem Apin quidem in memphide; Mneuin in eliupoli Hircum in medente. Crocodilum in pilude; Myridos reliquasque feras in locis atris simulam aut pulcem lacte coctam afferentes & bellaria melle comixta & anserinas carnes tam elixas quam tostas. Cum masculis autem animalibus femine quoque sexus summa specie simul nutriunt quæ pellices appellantur. Cum uero Apis mortuus fuerit magnifice sepultus quosque similem inueniant in perpetuo luctu sunt quem simul ac inuenerunt ad urbem nisi statim adducunt; quando solum mulieribus uidere ipsum licet; obuiam nanque factæ sublati uestibus genitalis partes ei ostendunt nec unquam postea hunc deum mulieribus aspiciere licet; in quæ afferunt animam Osiridos post mortem traductam fuisse. Hæc illa est aegyptiorum turpis impietas potius quam theologia aduersus quam aliquid dicere cum per se iaceat turpe ducatur quam merito contempsimus atque deliramus; a tantis malis non nisi a salutari & euangelica doctrina quæ obsecratos mentis oculos per fidem illuminauit liberati uerum honestiores harum nugarum & quasi naturales rationes paulo post simul cum græcarum fabularum interpretatione facilius enodabimus. Hoc igitur modo antiquissimæ temerariæque phœnicum & aegyptiorum superstitionis omnium gentium turpis theologia plena est. Verum de græcorum quoque theologia qui simulachris & mysteriis simili quodam ut aegyptii pacto utuntur; modo dicamus; quam qui uniuersam collegit historiam in tertio & quarto uolumine diligentissime conscripsit facta a Cadmi ætate initio. Cadmum autem post Moysem fuisse ab exquisitissimis gentium annalibus loco suo demonstrabimus; ut aperte pateat Moysem maiorem natum quam græcorum deos fuisse; siquidem post Cadmum demerferunt quem non paucis annis Moyse superauit. Sed iam Diodori uoces audias.

DE Græcorum theologia.

Cap. .ii.

Cadmum Agenoris filium ex phœnicia dicunt ad quærendam europam quæ fuit a Ioue rapta a rege missum fuisse nec inuenientem in boetiam tandem deuenisse ac thebas ipsi ædificasse. Cumque Armoniam Veneris filiam in uxorem duxisset Semelem & sorores eius ex ea genuisset. Amoribus autem Semeles Ioue capto ac exorato tanquam ad Iunonem diuino ad eam modo accedere non tulisset fulgura atque tonitrua mulierem; sed abortu edito puero igne ipsam flagrasse; a Ioue autem Mercurium accipisse puerum eumque ad peluncas nises; quæ inter phœniciam & nilum sita est transmississe. hoc pacto a nymphis educatum Dionysium uini & uitis usum atque plantationem homines docuisse; inuenisse quoque coctionem ex ordeo confectam quam ceruisiam appellant; hunc cum exercitu non uirorum solum; sed etiam mulierum orbem lustrasse; iniustis atque impis hominibus atrociter punitis. Fuisse tamen hastis thyrsornatis armatas mulieres; musas etiam omnes secutas fuisse uirginitate omnique

doctrina genere florentes quæ tripudiis & cantu deum permulcebatur. Pædagogum ei Silenum fuisse cuius consilium uirtutem fuit complexus. Mitra uero caput ei ligari propter dolores qui fumante uino caput aggrediuntur. Bimatrem autem appellatum quoniam ex uno patre & a duabus matribus procreatus fuisse uidetur. Ferulam ei in manu tradunt quia cum non permixtum aqua uinum homines biberent ac in furorem uersi aliter alterum baculis cæderent; unde nonnulli moriebantur; pro lignis ferula uti persuasit. Bacchum a bacchis uocatum fuisse. Leneum quoniam leneus græce tercular latine appellatur. Bromium a bromo id est ignis sonitu. qui cum ab ortu ederetur insonuit. Satyri quoque eum dicuntur secuti fuisse; qui saltando & tragice canendo noluptatem ei afferbant. ab hoc primo theatrum & musicam fuisse harmoniam inuentam. Hæc de Dionysio traduntur. Musas uero Iouis Cæli & terræ filias opinantur quas plurimi uirgines fuisse cōsingunt. & sic appellatas quoniam Myin græce honesta bonaque doctrina instituere significat de Hercule autem hæc græci asserunt. Acrisii filia Danæ Ioui Persea genuit; Perseo Androne Aleciriona peperit. ex quo Alcumena est procreata; cui se Iupiter triplicata nocte commiscuit; non cupiditate ut plerisque aliis mulieribus; sed liberorum procreandorum gratia. Quamobrem cum Iuno Zelotypia exarsisset Alcumenæ quidem partum retardauit. Euristea uero uel ante tempus in lucem edidit; quod fecit quia prædixisset. Iouem audierat illo die ex perfidarum genere regem nasciturum. Herculem uero Alcumenæ Iunonem formidatis exposuit. cui Iuno Minerva suadente mamillam præbuit. & a puero uehementius quam ætas patiebatur attracta mamilla Iuno commota duos ad necem pueri misit dracones; ille autem nullo modo territus alterum altera manu dracones ex collo apprehensos interfecit Aesculapium Apollinis atque Phoromidos filium fuisse aiunt adeoque medicinæ artibus excelluisse; ut ab incurabili morbo multos liberaret. Ea te Iouem commotum fulmine ipsum interemisse. cuius morte irritatum Apollinem cyclopa a quibus fulmen illud Ioui constructum fuerat interfecisse. Unde iratus Iupiter ad seruitium Adoneti Apollinem impulit. & hoc modo delicti poenas Apollinem perclusisse. Hoc in quarto bibliothecæ Diodorus posuit; qui reliquam theologiam ab aliis gentibus græcos accipisse his uerbis in tertio scribit.

DE Atlantorum theologia. Cap. .iii.

Primum inquit apud eos Cælum regnasse Atlanti asserunt; is quadraginta ut dicunt & quinque filios habuit; quorum dux de uiginti Ops castissima quædam mulier sibi enixa est. quam propter uirtutem. in deo translata terram nominari; filias quoque Cælum habuisse Basiliam & Cybellem quam etiam Pandoram uocant. Basiliam quoniam quasi mater fratres enutrit et matrem appellatam fuisse. & post Cæli mortem hyperioni fratri nuptam binos liberos solem atque lunam peperisse. Cybeles autem fratres futura formidantes Hyperiona interemisse. Solem ad fluuium eridanum præcipitasse; hæc cum luna sic facta percipisset ab alto se ipsam loco deiecisset matrem autem furore concitam crinibus solutis tympanis & cymbalis bacchantem primo circumuagari. deinde postquam inueniri nullibi poterat in deos fuisse translata creditum; & aras ei ac templa fuisse constructa; cuius sacra cum tympanis accymbalis fiunt. Solem uero atque Lunam ad luminaria translatos fuisse.

DE Phrygum theologia. Cap. .iiii.

Phryges uero Meona phrygiæ antiquissimum fuisse regem contendunt a quo natam Cybelem fistulam quam Syringa græci uocant inuenisse; & montanam matrem

apellatam: cui magno & casto amore phrygius dicitur marfyas coniunctus: a quo uenerem cognitam fuisse negant & tibiam aiunt inuentam, Cybelem autem attidi conuenientem cum uentre cognita res esset interfecto Attide ac sociis eius a patre commotam furore per uniuersam magnis ululatus regionem uagatam fuisse tympanis dorem suum consolantem, Marfia uero primum cum ea erranti, deinde in musica contentione ab Apolline seperatu pellem uino fuisse detractam, Ab Apolline deinde adamatam fuisse Cybelem; & cum eo ad hyperboreos usque errasse: cuius iussu & Attidos corpus sepultum; & Cybelem diuinos honores consecutam: unde ad huc usque diem adulescentis mortem phryges plangere arisque instructis Attida Cybelemque templo in piscino sibi phrygiae oppido magnifice constituto ut deos colere, Post mortem autem Hyperionis Caeli filios regnum inter se partitos fuisse: quorum clarissimi Atlas & Saturnus fuerunt, Atlanti uicinas oceano partes contigisse, & multam astrologiae operam datam septemque filias natas quae Atlantides appellantur: a quibus quaeplures dii & heroes nati & seniore ipsarum Maia Ioui coniuncta Mercurium procreatum, Saturnum quoque Atlantis filium auaricia & impietate praeditum sororem Cybelem duxisse a qua Iouem suscepit: quis & alium Iouem Caeli fratrem & cretae regem contendunt fuisse quod multo inferior posteriore Ioue fuit: qui totius orbis imperium primus ac fere solus obtinuit, Cretae autem regem decem filios genuisse quos curetas appellat: eius sepulchrum usque ad hanc diem ostenditur, Saturnum uero in libyae sicilia italiaque regnasse a quo natus Iupiter oppositam patri uitam dicitur elegisse regnumque suscepisse: alii patre concedente tradiderunt: alii odio patris a populis electum: atque ideo Saturnum cum titanibus bellum ei induxisse: quo uicto uniuersum sibi orbem subiugasse (plurimum autem & corporis robore & animi uirtutibus ualuisse tradunt) ac summoprem studuisse: ut & impii punirentur & probi summis afficerentur beneficiis, Vnde postea quod hominem exiuit: quoniam humanam uiueret uitam Iouem appellatum, De terrestribus autem diis cum multa uariaque tam historicis quam poetis scribantur: & inter historicos Euemerus qui historiam; Homerus; Hesiodus; Orpheusque monstruosa quaedam finxerint breuiterque uterque conscripserunt explicare conabor, Deos igitur honorabant Euemerus ait magnificentissimis sacrificiis & muneribus argenteis atque aureis mirabili arte confectis; de quibus latius in superioribus conscriptum est, Est autem in ea insula quae deo consecrata est in quodam altissimo templo Iouis triphilei templum ab eo ipso, quando totius orbis repugnabat constructum; statua etiam in eo monte aurea est: in qua pancaeis litteris Caeli; Saturni; & Iouis res gestae summam conscriptae sunt; & paulo post Caelum ait iustum & benignum uirum & astrologiae non imperitum primum regem fuisse: a quo caelites deos sacrificiis primo cultos; unde caeli cognomen habuisse: duosque filios Pana & Saturnum & filias similiter Rheam & Cererem ab uxore Vesta suscepisse Saturnum deinde regnasse & Rheam quam in uxorem duxerat Iouem; Iunonem; & Neptunum suscepisse, Iouem autem qui Saturno in regnum successit Iunonem Cererem & Themim in uxores duxisse; & filios a prima quidem curetas habuisse; ab altera Persephonem; a tertia Mineruam, his dictis graecorum fabulas secundum Hesiodum Homerumque subiicit.

DE Archanis mysteriis erroris gentilium, Cap. .v.

I Ed de graecorum atlantiorum phrygumque theologia haecenus: quibus non absurdum est secreta mysteria & caelatos addere cultus; ut facile unusquisque uidere possit: utrum sit aliquid in eis uerae religionis signum; an a demoniaca superstitione ac errore perfluxerunt omni turpitudine atque dedecore plena & lachry

mis potius quam risu dignissima: quae demens ille in libro quo gentiles ad fidem adhortatur apertissime reuelauit, Vir magnarum rerum scientia praeditus & usu plurimorum negotiorum prudentissimus qui patrias nugas a salutaribus & euangelica doctrina monitus cito contempsit, Pauca igitur ab eo sumpta diligenter audias, Abdita inquit & inuisibilia sunt: ac ideo diligentia cura: non inquirenda barathri ora monstruorum plenissima lebes thesprotius, tripes: ciraeus; aena dodonaea caelo in deserto atque harenis honoratus & quod ibi oraculum est, haec omnia senescentibus iam fabulis deiecta penitus reliquatur: Vltimo enim silentio castalius & colophonius fontes caeteraque fluentia quae diuinandi uim habere uidebantur tradita extinctaque cum suis fabulis defluerunt totiusque diuinationis potius quam diuinationis nefanda mysteria ceciderunt, Silet Darius; Phytius; Didimeus; Amphiareus; Apollo; Amphilocheus; tacent aurispices; augures; somniorum interpretes; & qui farina aut ordeo uaticinabantur; qui quod usque ad hodiernum diem quasi ab inferis mortuos reduxerint cum daemonibus collouantur, Perierunt aegyptiorum penetralia; tenebris tradita sunt; necromantiam tyrrhenorum; caprae simul cum istis ad diuinationem praeparatae; & corui hominibus oracula reddentes deuolarunt, Quid dicam de Dionysio quem Menolus graece id est latine totum furentem appellant; cui bacchae orgia celebrant; & crudas carnes comedentes sacro furore inicianur euan euan conclamantes: quae uox aspirata secundum exquisitam hebraeorum linguam foeminei sexus serpentem significat, Ceres autem & bona dea mysterium fuerunt; quarum moerores rapinam & luctum eleucis docet, Quare mihi uidetur si quis deriuationi uerborum attendere uelit ab orge id est latine ira quam aduersus Iouem Ceres suscepit orgia; mysteria uero ad mysos quod latine scelus est, quod Dionysio accidit appellata fuisse: quod si etiam ab attico illo Myente qui uenando periit ut Appollodorus scripsit mysteria uocantur, Non erunt certe gloriosa quaedam haec mysteria funebri quodam honore tradita, forte autem mysteria id est mytharia quasi fabulae quaedam latine appellata sunt, Perdatur igitur qui haec primus hominibus tradidit; siue Dardanus qui deorum fabulas in mysteria deduxit; siue Aetio qui orgia & caerimonias thracibus adinuenit; siue phrygius ille Mida qui ab Odryso illo didicit; & subditis deinde artificiosum moerorem tradidit; siue Cinyra cyprius qui mulierem quandam capere studens turpissima Veneris orgia ex nocte in diem trahere ausus fuit, Quidam autem aiunt Melampodem Amythaonis filium ab aegypto in graeciam luctum Cereris solentem celebratum reportasse, quos omnes ego impiarum assero fabularum auctores; & perniciose superstitionis inuentiones extitisse, Quid enim aliud quam dedecus & aptissima turpitudine sacra haec sunt? Sed multo turpiora uidebuntur, si quis quae sequuntur addiderit, Ceres peperit, educatur puella; Pherephatte nonnulli appellant, cui Iupiter qui genuit draco factus coniungitur; unde in sauasiorum mysteriis draco in spiram inuolutus in sacrificiis ad factorum memoriam; imo uero in testimonium tantae turpitudinis (ut ego dixerim) adhibetur; Peperit & Pherephatte tauriformem filium; unde poetae quoque nonnulli taurum laudant draconis patrem & draconem rursus tauri patrem; & in montem arcana haec facta ducentes pastorem stimulum celebrant; pastorem ut puto stimulum ferulam; quod genus ligni bacchantes ferunt appellantes nequeo latius huius Pherephattae sacra enarrare: quassilum; rapinam; idoneae terrae hiatus; sues; eubolei; quas eodem hiatu simul & duas deas absorptas aiunt fuisse, Vnde megareses in thesmophoriis suis immittunt; quae sacra uariis modis mulieres quoniam haec fabula uarie narratur per ciuitates graeciae celebrant thesmophoria; sciophoria; ineffabiliphoria uocantes; & multis modis Pherephatte rapinam complorantes, Dionysi uero mysteria penitus in humana

quemadmodum puerum cum curetibus salicem dolo puerilibus donis titanes decæpti ut & raptum dilaniauerit ut Orpheus poeta cecinit Munera uero quibus captus dicitur pinea & aurea poma hesperidum fuerunt quorum sacrorum symbola non est utile au dire pila pinea speculum poma uellus. Minerua uero Dionysi iam discerpti corripuit se: Pallas que a motu cordis uocari dicitur. Titanes autem Dionysi membra in lebe prius elixabant: deinde ueribus fixa Vulcano torrebant. Sed Iupiter Titanes quidem fulmine multauit. Dionysi uero membra Appellini sepelienda tradidit. qui in parnaso ipsa deposuit. Vis & coribantium audire orgia: tertium ab his fratrem interemptum fuisse asserunt: cuius caput purpura reatum & æreo scuto coronatum ad radices olympii montis portari: ac sepelierunt: quibus nomina Bauboni dyfaul Triptolemo: Eumolpo & Euboleo fuerunt. Triptolemus bubulcus Eumolpus ouium pastor: suum uero Euboleus a quibus eumolpides & præconum sacrum genus descendit. Cererem uero a Baubone coribantium nobili muliere hospitio susceptam tradunt poticemque multis cōfectam quam Cyrona uocant Cereri allatam fuisse: cumque Ceres lectu oppressa potum recusaret quasi despecta Baubo doluit. itaque sublata ueste genitalia membra deæ ostendit. quæ hoc spectaculo delectata Cyrona suscepit ac bibit: hæc atheniensium mysteria sunt: hæc summus theologorum Orpheus (ut ipsi dicunt) carmine cecinit: a quo non est ab re carmina quædam testimonii loco apponere. Dixit & obscenas cunctas in corpore partes attollens uestem patefecit: tum dea ridens Suscepit paruum qui forte astabat iacchum: Ingressitque sinu uetulae baubonis: & inde pocula suscipiens tandem cyrona perhausit. Nocte certe ac tenebris ista mysteria digna sunt: & magnanimo illo Immo uero leuissimo crichthidarum populo: aliisque græcis quos mortuos hæc expectant. Qua enim spe temerari homines nutriuntur: quibus oracula. Ephesinus eraclytus canit. Noctiuagis maleficis bacchis iniiciatis simul atque iniiciantibus: quibus ignis futura prædicit quique apud cæteros mysteria putantur sine astitite peragunt: ex quibus omnibus ficta: & inania: & decæptionis plena cuncta probantur: quorum symbola (denudanda enim sacra ipsorum sunt) exta fumantia: polenta saldraco mala punica: tremantia animalium corda: ferula: hederæ: pultes: papauera. hæc ipsorum sacra sunt: themidos autem hæc sunt sacratissima symbola: origanum: lucerna: gladius: pecten mulieres. sic enim mystice membra genitalia appellantur. O manifestam impudentiam. Nam cum præcorum hominum petulantiam nox cogeret sacra modo nox iniiciatis prædicatur. & facibus tenebræ uictæ petuleos sacrorum mores ostendunt. Extingue pontifex igne: uerere faces qui eas portas: hac luce turpitudine Iacchi manifestatur: patere ut nocte mysteria colentur: uenustiora uidentur in tenebris. hæc orgia nescit ignis simulare aperiendo redarguendoque omnia punit. Quis non merito impios huiusmodi appellari qui deum uerum ignorantem puerum a titanibus laceratum & lugentem mulierem & membra turpitudinis turpissime colunt duplici quadam impietate detenti: nam & deum uerum ignorant: & errore decæpti mortales atque turpissimos homines deos existimant. Hæc quidem Clemens.

Qui merito superstitione gentium contemnimus. Cap. .vi.

q Vare non iniuria nos magna uoce ista omnia contempsisse fatemur a longissimo ac præcoro errore gratia & misericordia dei omnipotentis & ineffabili uirtute saluatoris nostri quasi ab incurabili morbo liberati. Rationem enim secuti nefandum atque impium duximus sanctissima dei appellatione mortales & turpes uiros honorare. qui extremæ petulantiae crudelitatis atque furoris exempla posterioribus tradiderunt: Quam enim insaniam non superaremus si modestiam: prudentiam: iustitiamque

laudantes petulcis ac incontinentibus omni furore plenis, crudelibus quoque ac in humanis homicidio simul ac parricidio maculatis diuinos honores redderemus: Quis enim maior cumulus impietati addi poterit quam si uirorum mulierumque membra & in expertem terrarum rationis naturam sanctissimam dei appellationem quis intrudat eaque turpia deo attribuat: quæ si de hominum aliquo dicantur legibus & consuetudine ciuitatum grauissimo supplicio punientur. Cur longior sum omnibus græcis simul ac barbaris lucem effulsisse prædicamus quæ a falsa & impia religione ad ueram ac piam reducit. Multi enim iam quasi a sopore & profundo somno expergefacti oculis animi aliquantulum apertis fabulas poetarum religionem præcorum esse cognouerunt. in quam naturæ quædam secreta occultari multi credentes decipiuntur: quæ quis nihil ueritatis habeant: tamé exponenda nobis uidentur: ut etiam eis quæ honesta ipsi putarunt non iniuria spiritus uangelicam saluatoris prædicationem prætulisse merito approbemur.

Breuis supradictorum repetitio. Cap. .vii.

q Vod faciemus si altius hæc primum repetierimus. Græcorum igitur popularis ut ita dicam & fabulosior theologia & phænicum ac ægyptiorum huiusmodi esse ostenditur: ut auctoribus iam suis comprobatum est. quam non iniuria in principio præparatiōis euangelicæ collocamus: ut & nos in memoriam redigamus: & qui nesciunt discere possint qualis maiorum nostrorum erat religio. & quanta nos ipsi ueritatis ignoratione quasi uiolentia obruti emerisimus per euangelicam prædicationem & apparentiam saluatoris ueri dei Iesu christi: qui non in parte una orbis terrarum: nec apud gentem unam: sed ubique quasi animarum sol proprios lucis radios immittens a caligine & tenebris errorum ad fulgentissimam ueritatis lucem omnes homines conuocauit: apertissime namque prænominati eorum auctores mortuorum simulachra & turpissimorum hominum imagines cultas nullamque mentionem dei ueri factam illis fuisse: diuinam iusticiam contemnentibus & in omnia scelera sponte irruentibus ostenderunt. Nam cum nondum uita hominum legibus & moribus instituta esset pecudum more ad nihil aliud multi quam ad implendum uentrem mentem eleuabant. quos primum impietatis gradum tenuisse contenderim. Nonnulli naturali quodam instinctu paulisper commoti deum deique uirtutem salutarem esse mundo putarunt: ac eum quærentes ad cælum animos erexerunt & cælestium pulchritudinem corporum admirati deos ipsa arbitratu sunt. Alii depressi omnino in terris præstantiores aut corporis robore: aut prudentia: aut facultatibus: gigantes quosdam uel tyrannos uel magos ac maleficos uiros: qui auxilio alicuius eorum quos a diuiniore statu decidisse credimus miranda quædam facere uidebantur: uel eos qui humanæ uitæ aliquo modo proferunt: cum uiuos tum maxime post mortem deorum honoribus coluerunt: Quare deorum etiam templa sepulchra eorum fuisse multi testantur. ut Clemens in exhortatiōe non nullos græcorum auctores scripsisse commemorat: quod si placet rursus audiamus.

Quod templa deorum sepulchra hominum fuerunt. Cap. .viii.

c Vm enim inquit inanis superstitio initium cœperit quasi malorum omnium fons multitudinem deorum constituit: quibus hostias immolare solèntia facere simulachra statuere & templa condere persuasit quæ tamen deorum sepulchra prius fuerunt & magnificentius condita templorum appellatione uocati sunt. Nam apud Larisæam ciuitatem Acrisii sepulchrum est quod modo sacrari loco uenerantur: & in arce Atheniensis ut Anthiochus in nouo historiarum conscripsit Cecropos sepulchrum fuit. In templo uero Palladis: quam ciuilem appellant Erichthonus

iacet. Ismarus autem Eumolpi atque Dairæ filius in eleusine una cum Celei filiabus sepultus est. Quid multa? non enim latet a gentilibus supulchra hominum adorari. Hac quidem Clemens.

Qualis de diis prischorum fuerit opinio. Cap. ix.

n Os autem rursus altius hæc repetentes dicere non dubitamus natura imo uero diuinitus omnibus esse hominibus insitum non solum utique quid atque concipibile dei nomine significari; uerum etiam omnium rerum creatorem sic appellari; & uerbo quidem ita omnes natura duce conueniunt; re autem creaturas pro creatore coluerunt præter unum aut admodum paucos ut uerissimis hebræorum libris ostenditur; qui a rebus uisibilibus ad intelligibilia mentis oculos sanctæ reducentes non creaturæ alicui, sed ipsi rerum omnium creatori cunctorumque largitori bonorum dei appellationem attribuerunt. Cæteri autem omnes tenebris animi inuoluti ad tantam impietatem deducti sunt ut pecudum more honestum ac conducibile bonorumque omnium extremum uoluptate corporis terminarent; & hac ratione eos qui uoluptatem adinuerunt genera uel auxerunt atque amplificauerunt maleficos & mortales uiros ut dictum est quasi bonorum largitores saluatores & deos appellarunt piam huius nominis notionem natura eis insitam ad eos transferentes quos bonorum inuentores putabant; tantumque mentis insaniam ualuit ut nec peccare se arbitrarentur; nec erubescerent diuinis honoribus maleficos atque potentes homines propter regna tunc primum constituta colere atque admirari. Cumque ut iam diximus mores hominum legibus stabiliti non essent; nec supplicia peccatoribus imminerent; adulteria nefanda matrimonia maribus ereptam pudicitiam, homicidia; parricidia; confecta scelere bella; quasi res pulcherrime gestas diis suis attribuebant & earum rerum memoriam posterioribus quasi perutilem relinquere studebant.

Quod plato prischorum fabulas & interpretationes fabularum contempsit. Ca. x.

h Aec theologia prischorum fuit; quam iuniores naturalium rerum scientia non parum iactantes ad honestiora naturæ secreta interpretatur; ita nec omnino impietatem maiorum effugerunt nec tantam rerum turpitudinem ferre potuerunt. sed prischorum peccata corrigere uolentes uirtutesque corporeas quibus generantur aluntur & crescunt corpora per fabulas significari uolentes; & hinc ordine progressi non solum principia & rerum elementa ut solem lunam stellas; præterea terram aquam ignem; Verum etiam composita & affectus eorum & fructus terræ; quos cererem bonam deam & bacchum nominant per fabulas uiolenta quadam interpretatione significari uoluerunt. Ita iuniores quidem maiorum theologiam erubescerent ac parui antiquitatem atque consuetudinem facientes quasi remedia turpitudinis deorum excogitarunt. Vt uelutissimi autem etiam animalia bruta quæcunque ad uitam conducere uideantur in deorum numero collocare ausi sunt; & in manibus bælis caerimonias statuere non erubuerunt; ipsos igitur audias græcos per unum qui præstantissimus omnium fuerat fabulas non uelut suscipiendas nonnunquam repellendas asserere. Mirabilis enim apud deos Plato modo sententiam suam apertius explicando negat ea dicenda diis esse; quæ ab antiquissimis dicta sunt. modo de legibus scribens oportere affirmat fabulis quæ de diis traditæ sunt; quoniam nihil falsi in eis contineatur fidem adhibere. Postremo a prischorum theologia suam desperans cum de cælo; sole; luna; stellis; & de uniuerso mundo partibusque suis physice more suo locutus sit. Demum de prischorum genealogia deorum quasi particulariter sic in Thimæo differit; sed de aliorum dæmonum atque deorum generatione differere maius est opus quam humeris nostris ferre possumus

Quare his qui hæc tradiderunt credere debemus qui cum a diis orti sunt & parentes suos qui sint opportune teneant unlo modo falluntur. Nam quamuis neque necessario neque probabiliter dicant; tamē quia rem suam enarrant æquum est ut eis fidem adhibeamus. Quare secundum prischorum instituta genealogia deorum terminetur; credanturque cæli ac terræ filii oceanus & tethys fuisse; ex quibus Phorcis; Saturnus; Ops; & alii complures nati sunt. A Saturno autem & Ope Iupiter & Iuno. hæc igitur Plato secundum ius & fas quamuis nullo modo probari possint credenda esse in Thimæo censuit. Attendere autem diligenter oportet quia nihil altius in hac fabulosa genealogia contineri ostendit. Alio autem in loco hic ipse sententiam suam apertius explicans his uerbis utitur. Primum igitur ego dixi maximum de maximis rebus mendacium efferre ausus est; qui quæ Cælius fecisse ab Hesiodo dicitur; quodque a Saturno mulctatus sit; & Saturnus rursus a filio improbe finxit. Nam etiam si uera essent tacenda omnino putarem; nec ita facile ad omnes efferenda sed maxime quidem cælanda quæ si necessitas quædam dicere cogere paucissimis tradenda fuisse; ardua enim sunt nec prædicanda o Adimante in ciuitate nostra; Nec enim iuueni persuadendum est puniri parentes oportere etiam si iniuriam inferant. Nec autem omnino credendum est deos inter se ita dissidere ut alius alii bella & pugnam ciat; nec enim uera hæc sunt; nec nobis conducibilia qui si rem publicam conciliare uolumus intestina bella odia & simulationes turpissimas ducere debemus; nec gigantum aduersus deos pugnas & heroum in cognatos adolescentibus explicandas iudicio; sed si aliquo modo possemus nunquam ciuem cui fuisse inimicum libenter persuadeamus. hæc enim maxime adolescentibus; hæc uiris senioribus prædicanda; quare poetæ cogendi etiam sunt hæc carnibus suis edere. Saturni autem uincula & Vulcani a patre proiectio cum auxilium pulsata matri afferet; deorumque pugnae quas Homerus conscripsit nullo modo audiendæ. Apertissime igitur Plato prischorum fabulas & fabularum interpretationes contempsit; quod romani intelligentes fabularum fragmenta spreuerunt. Quod ab halicarnasseo Dionysio cognoscere poteris qui in secundo uetustæ romanorum historiae res gestas Romuli enarrans sententiam; quoque illius uiri de diis his uerbis ostendit. Non ignorauit quia diligenter conditæ leges & de bonis rebus contentio & militaris exercitatio optimam ciuitatem constituunt. quarum rerum magnam curam adhibuit a cultu deorum incipiens. Tempia igitur lucos aras simulachra; formas & symbola uirtutes beneficia; quæ a diis hominibus collata sunt caerimonias ac saluberrimas solennitates quibus dii culti gaudent iustitiam & dies festos cæteraque constituit; ut optime græcorum reipublicæ res romana conferri possit. fabulas autem quæ de diis traduntur turpes atque inutiles existimans nec solum diis; sed neque probis hominibus dignas cunctas eiecit ac persuasit ut optime de diis romani & existimēt & loquantur; nullum enim opus immortalis naturæ indignum illis attribuit; Ita nec Cælus a suis filiis uirilia amputatur; nec a Saturno liberi sui interficiuntur; nec Iupiter in tartarum patrem conuicere; nec bella; nec uulnera; nec uincula; nec seruitus deorum apud eos ulla dicitur; sed nec solennis unquam dies lugubri habitu agitur; quemadmodum dum apud græcos fletu & planctu Proserpinæ ac Dionysi passionibus celebrantur; nec inspicere apud eos aliquis poterit quis inopes iam omnino corrupti sunt; furentes & bacchantes utros simul atque foeminas in templis deorum pernoctare. Nec aliud quicquam monstrum nefandum; sed religiose omnia quæ ad deos pertinent & dicuntur & aguntur adeo ut neque apud græcos neque apud barbaros usquam honestius ista constituta sint; & quod ego maxime mirari soleo quamuis ex uniuerso terrarum orbe in urbem multi

confluant qui res sacras patriis peragunt moribus: nihil tamen alienum publice ciuitas imitata iuenitur quod multis aliis accidisse manifestum est. Verum etiam si deorum re sponis alienigena quaedam sacra suscepta sunt omni eiectione fabularum garulitate romanis moribus peragantur. Sicut matri deorum sacra quotannis certaminibus ex consuetudine romanorum fuit: sacerdos autem utriusque sexus uir & foemina ex phrygia consecratur & urbem ut solent tibiarum & tympanorum sonitu perlustrant. Sic pie ac religiose romana ciuitas turpitudine fabularum omnino sprete deorum caerimonias per agit. Non autem ignoro esse nonnullas fabulas apud graecos hominibus utiles. quarum aliarum naturae opus per moerorem ostendunt. aliarum consolandi gratia fidei plenae utilitatis sunt: quae quibus optimae scientiae tamen romanorum theologiam multo praestantiores ducunt: parua enim est illa fabularum utilitas: nec multis prodesse potest: sed illis dumtaxat qui causas rerum curiosius inuestigarunt qui certe paucissimi sunt. Multitudo autem indocetior ad peius solet huiusmodi orationem interpretari. & in horum alterum semper incurrit: Nam aut duplicabiles deos ducit: si quidem eorum multa magnis miseris oppressi fuerunt aut nihil turpe: aut iniquum deorum exemplis admonita putat. Quare illis solummodo reliqua ista sunt qui philosophiae speculationis insudant

EVSEBII PAMPHILI LIBER TERTIVS.

DE Honeftiore & naturali theologia graecorum.

Capitulum primum.

Anc quidem philosophorum primi & uetustissimi romanorum de graecorum theologia iudicarunt: qui physiologiam fabularum apertissime reppulerunt. Nos autem quoniam ad redargutionem illorum producti sumus ageiam interpretationes ac allegorias suas quae friuolae atque indignae sint inspicimus nihil nostri afferentes: Sed illorum ipsorum productis auctoribus ab ipsis sublimem hanc theologiam perdiscamus

Verum cum aliter alii dixerunt: & unusquisque inuenta sua uera esse contendat: satis erit si quae clarioribus graecorum philosophis uisa sunt proposuerimus. Primus igitur cheronensis adducatur Plutarchus qui fabulas peruertens mythicam in eis theologiam latere contendit: quam ueluti a deorum inducens penetralibus non mortalium aliquem ut fabulae uolunt sed temulentiam per Dionysum significare ostendere conatur. Iunonem uero nuptialem: uiri ac foeminae coniunctionem: deinde quasi oblitus paulopost: terram per Iuonem ostendi uoluit: Latonam uero obliuionem ac noctem esse: & rursum Latonam ac Iunonem eandem esse putat. Iupiter autem per aethera sibi uirtute accipitur. Quid haec mihi perstringuntur cum liceat ipsum audire sicut ait in libro quem de platenfi Daedalo inscripsit arcana pandentem theologiae sacrae his uerbis prisca quidem tam apud graecos quam apud barbaros theologia naturalis erat ratio fabulis inuoluta occulte ac mystice ueritatem doctis subaperiens quod carminibus Orphei: & aegyptiorum sacris: & phrygia doctrina comprobatur: maxime autem origina & immolationes & quae symbolice in sacris geruntur fabularum sensum aperiant. Nam qui Iunoni sacrificant bilem in sacris non adhibent: sed iuxta aram infodiunt. Nam quoniam uiri ac mulieres coniunctam significat uitam ea re ostenditur absque ira & odio & amaritudine matrimonium esse oportere. quod significatiuum docendi genus in omnibus fabulis est. Ita cum Iunone adhuc uirginem ab euboea insula ubi educata fuit furim a Ioue ablatam

runt: & huc deportatam opacum eis thalamum a Cithaerone factum fuisse: ac Macridem Iunonis nutricem ab eo scrutari prohibitam quia Iupiter in illis locis cum Latona quiesceret. Vnde postea grato animo Iuno easdem aras atque templa cum Latona uoluit habere itaque ut etiam Latona nocturna appellatur aperte tam rebus quam Latonae nocturnaeque nominibus occultum latens & tenebrosum diuinarum rerum significatur. Alii autem quia ibi latuit Iuno nocturnam dicunt appellatam primum fuisse: deinde re iam aperta nuptialem. Qui autem naturae secreta subtilius per fabulas inuestigant hoc pacto Iunonis atque Latonae potestatem coniungunt: Iuno enim terra est. Latona uero nox. Oblitio enim quam uerbum hoc graece significat in nocte fit propter somnum Nox porro nihil aliud est quam terrae totius umbra. quae radios solares eripiens atrum atque obscurum aera reddit. Quod autem non alia est Iuno quam Latona inde profecto patet: quia Dianam Latonae filiam omnes asserunt quam & Lucinam appellant. Nomina igitur haec duo sunt uni deae imposita. Praeterea Apollinem Latona Martem Iuno peperit. Apollinis autem atque Martis eandem esse uirtutem apertissimum est. Mars enim ares graece appellatur. quod a regni auxiliium pugna oppressis asserre significat. Apollo uero uocatur quod apallati id est ab aegrotationibus homines soluat atque liberet quam obrem ardentissimas etiam stellas solem apollini & nomine martis appellatam Marti accommodat: nec absque causa eadem deam nuptialem & lucinae atque solis matrem putarunt Matrimonii namque finis procreatio est: qui nihil aliud est quam a tenebris ad solis lumina progressio. Vnde poeta: Cum Lucina inquit illum in lumen adduxit. tum solis cernere qui uit fulgorem. Primum enim a dolore partus liberari per Lucinam: deinde solem a picipi solem qui generationis finis est ostendere uoluit. Sed non est ab re peruulgatissimam quoque fabulam enarrare. Dicitur enim Iunone irata dissidenteque ab eo moestus ea de causa nimium fuisse: quem Alalcomenes indigena docuit ut alteram ducere simularet. ita consilio eius ex quercu simulachro mulieris confecto quod daedalem appellarunt nuptias praeparare fingebant. Nymphae igitur tritonides & uniuersa boetia confluebat quibus rebus Iunonem commotam a cithaerone descendisse: & platenfium multitudine mulierum sequente ad Iouem peruenisse simulationeque patefacta summa cum leticia reconciliatam fuisse. honorem autem simulachro tantum fecisse ut daedala nomine ipsius diem festum instituerit: quod tamen ex zelotypia quibus omni anima expers est et cremauit: huius fabulae talis ratio est Iunonis ac Iouis bella & dissidia nihil aliud quam elementorum intemperiem significant: quae nisi certis proportionibus contemperentur natura rerum soluta magnam perniciem asserunt. Si ergo Iupiter id est calida uirtus ac ignea nimium excesserit siccitate omnia pereunt. Sin uero Iuno humida scilicet & uentosa natura Iouem aspernata superauerit Magna uis pluuiae delata diluuium cum cetera uastauit: quod illis temporibus factum boetiam maxime regionem proluit quae multitudine aquarum tectam fuisse dicitur. Quare quoniam primum tempestate transacta terrae apparuerunt: deorum reconciliatio facta figuratur. Prima uero arborum omnium quercus effloruit: quae non modo piis hominibus ut Hesiodus ait: uerum etiam diluuii reliquis opitulata est cum glandes ramalia ferant: est apes cum tegat truncus. his Plutarchus apertissime nos docuit mirabilem etiam illam & mysticam graecae theologiae rationem nihil magni nec dignum philosophia continere. Audisti quippe per Iunonem modo matrimonium: modo terram: modo humidam significare substantiam. Didicisti Dionysum mihi aliud quam temulentiam esse. Latonam noctem. Apollinem solem: ipsum denique Iouem calidam uirtutem atque igneam. Turpitudini ergo fabularum accessit ut secretior haec & mystica theologia: ad diuinas quasdam & caelestes uirtutes: nec ad

rationales & incorporales substantias conducant, sed rursus in temulentiam & nuptiarum opera & aegritudines hominum deducant. & quod honestissimum in ea est ad terram igne solem reliquasque huiusmodi partes orbis terminetur nec ultra hæc quicquam afferat quod etiam Plato non ignorauit qui in eo libro quem cratillum inscripsit nihil ultra uisibiles mundi partes præcos græcorum cognouisse & stellas dictos putasse asserit. Verba eius hæc sunt. Vetusissimos græcorum: Cælum, stellas, solem & lunam, quæ nunc etiam multi barbarorum colunt deos putasse manifestum est. huiusmodi quidæ græca sūt.

DE Mystica & naturali theologia ægyptiorum. Cap. ii.

¶ Vnde ægyptiorum mysticam theologiam quæ multo uetustior fuit uideamus
 n Osirim & Isim solem & lunam esse aiunt. Iouem spiritum qui per omnia trā
 feat: Vulcanum ignem; Terram cererem; Oceanum humiditatem ac nilum
 fluuium asserunt; cui deorum generationem attribuunt; Aerem Mineruam appella
 runt: quos quandoque deos aera dico aquam ignem terram & spiritum per uniuersum
 orbem transire contendunt; & in uanas formas hominum atque animalium commuta
 ri: quorum cognomines apud se homines floruisse solem: saturnum; Opim Præterea
 Iouem; Iunonem; Vulcanum & Vestam; quæ omnia Manethus latius scripsit Com
 pædiosius autem Diodorus his uerbis Osiris & Isis sol & luna secundum ægyptios sūt
 a quibus trinis temporibus uere æstate ac hyeme inuisibili motu circumductus mundus
 gubernatur; & omnia nascuntur aluntur augentur. Tempora quamuis inter se aduer
 sentur mirabili tamen concordia annum conficere; horum autem deorum alter ignis
 et spiritus; altera humidus & ficcus; uterque uero aeris naturam producere dicitur: quibus
 omnia & oriuntur & conseruantur: ita totum quidem corpus naturæ omnium ex sole ac
 luna originem trahere. Partes autem uniuersi quinque illas esse spiritum uidelicet: igne
 ficcum humidum; ægyptiorum lingua posuerunt & spiritum quidem diligenti ad lati
 nam aera; quorum singula deos putarunt; & nomina uetustissima ac prima ægyptiorum
 lingua posuerunt & spiritum quidem diligenti ad latinam linguam interpretatione Io
 uem appellare possumus; qui cum in animalibus ipsius ut ita dicam animalitatis causa
 sit quasi parentem aliquam rerum animam omnium esse putarunt; quibus maximus
 poeta quoque omnium attestatur de Ioue dicens; pater hominumque deorumque ignem
 uero uulcanum appellarunt magnum deum esse putantes; permultumque ab generati
 onem atque clementem conferre. Terram porro quasi uas aliquod atque receptaculum
 eorum quæ oriuntur existimantes matrem nominauerunt; cui rei Orpheus consentit
 dicens. Terra mater cunctis diuesque ceres humidum autem oceanum dixisse dicuntur
 quibus uerbum expressum latine deliciarum matrem significat. Oceanum autem non
 nulli græcorum designare putarunt. Vnde poeta quoque cecinit; oceanus generatio
 diuum. Aegyptii autem nilum fluuium esse contendunt; cui & deorum generationem
 attribuunt. Plures enim urbes in solo ægypto quam in reliquo terrarum orbe fuisse a
 iunt a præcos diis Ioue uidelicet; sole; mercurio; apolline; pane; lucina; aliisque quibus pluribus
 cõditas aera mineruam appellarunt & filiam Iouis ac uirginem putarunt; nam & in
 corruptibilem aiunt esse natura & extremum uniuersi locum obtinere contendunt.
 Quapropter a uertice Iouis fabulose nata fuisse Minerua traditur. Tritonam uero
 appellatam; quoniam ter in annuo spatio uere; æstate; hyeme commutatur; glaucopin
 id est glauculam uocari cõtendunt; non quia ut nonnulli græci putarunt glaucos habeat
 oculos; quod nomen ipsum denotare uidetur; insaniunt enim qui sic putant; sed quo
 niã aer nifum animalibus præbeat; asserunt autem nos quandoque deos totum orbem peragrarè

& hominibus in sacrorum animalium formis apparere: quod & poeta ab ægyptio
 rum sacerdotibus acceptum uerum esse hiis uerbis attestatur: Peregrinis inquit
 diu similes uirorum urbes ingrediuntur æquitatem ferentes. Equidem a cælestibus diis
 quorum æterna generatio est ægyptum asserunt; alios deinde ab hominibus propter
 beneficia quæ cõmuniter omnibus contulerunt ad immortalitatem translatos. quorum
 aliqui cælestibus diis cognomines fuerunt; sol scilicet; Saturnus Iupiter quem nonnulli
 hãmonem appellant. Ad hæc Iunonem. Vulcanum; Vestam; & extremum Mercurium
 primumque omnium solem in ægypto regnasse. hæc Diodorus Plutarchus autem in li
 bro quæ de Iside inscripsit his uerbis utitur; sed quasi ab alio initio plurimorum atque ru
 dium sententiam cõsideremus qui dicunt sic. ægyptios Osirim. nilum fluuium esse pu
 tare. Isidi terræ matrimonio conuinctum Thyphona uero mare in quod incidens nilus sub
 mergitur; quemadmodum græci Saturnum tempus. Iunonem aera uulcani uero generati
 onem aeris mutatiõem in igne esse arbitrantur. his dictis rursus fabulas ad dæmones
 refert; & aliter atque aliter interpretatur. opare precium autem est ab his sciscitari; ut
 simulachra hæc & simulachrorum figuræ dæmonum an ignis aeris terræ aquæ aut uiro
 & mulierum brutorumque animalium formas ostendat. Nam quoniam cælestium co
 gnomines mortales exiterunt ut ipsi aiunt. quos in numerum deorum translatos exi
 stimant cælestium ne formas in simulachris imprimunt. an quod ipse uisus ostendit mor
 talium hominum? Quod si ipsi respondere recusent; res tamen per se magna uoce cla
 mat mortales fuisse omnes quorum simulachra constituuntur Plutarchus enim in libro
 de Iside uel qualitatem corporum describit sic dicens; ægyptiorum historia flauii cor
 poris fuisse Thyphona tradidit. Martem albi. subnigri Osirim. hæc Plutarchus morta
 les ergo dii sui fuerunt. & interpretatio fabularum perit uniuersa. Quid enim necesse fu
 it hominum formas elementis accommodare. cum etiã absque his colere ea potuerit; utris
 autem hæc appellatiões iditæ primũ fuerit. Vtrũ Vicãus Minerua Iupiter Neptunus uno
 noia de elementis præcos; deinde de hominibus equo; an ecõtra hominibus primũ imposita
 ad elementa nominarunt. Præterea hymni cantus & arcana deorum mysteria utrum e
 lementorum aut mortalium hominum symbolis peraguntur; errores autem; temule
 tiam; amores. mulieres raptas. & uiros in idius conuolutos milleque huiusmodi dedecora
 quomodo elementis accommodari potuerunt; aperte igitur ex his omnibus mirabilis
 & generosa physiologia nihil ueritatis habere ostenditur. Sed audi quæso quæ Porphy
 rius etiam in epistola ad Anebum quendam ægyptium de istis scripsit. Cheremo enim
 inquit & alii omnes nihil aliud præter uisibilia putant ægyptiorum rationem ad unguem
 secuti. qui nullos alios deos præter erraticas stellas & signa quæ orbem replent obli
 quum fixasque stellas quæ oriri atque occidere cum his dicuntur deos existimarunt; qua
 rum partes alia aliis erraticis attributæ sunt ascendente quoque particulam ac domi
 nos eius quos ualidos appellant quorum nomina & potestates in libris almenichiacis scri
 pta sunt ubi ortus etiam & occasus & futurorum diuinitio cõtinetur. Vidit enim Che
 romol solem ab ægyptis ut creatorem cultum. nec ignorauit omnia quæ de Osiride &
 Iside dicuntur omnesque fabulas sacras aut ad stellas & ortus & occasus earum. Præ
 terea progressus atque regressus aut decremента clementaque lunæ; aut ad solarem
 cursum aut ad nocturnum hemispermium aut ad diurnum aut ad fluuium nilum & om
 nino ad res causasque naturales referri; nec ullam de incorporeis eos uiuisque substan
 tiis facere mentionem. Vnde nostra quoque omnia nescio quo insolubili uinculo a mo
 tu stellarum necessario dependere arbitrantur. quam necessitatem fatum appellat. Sic
 omnia stellis attribuunt quos solos deos & factorum dominos existimantes iacris & si

mulachris reliquoq; deorum cultu propitios sibi reddere conantur. Sic præter illa quæ in cælo uidentur alios deos Porphyrio etiam teste theologia ægyptiorum non nouit creatorem uero rerum omnium non intellectum; non incorpoream quandam substantiam; non uirtutem quandam intellectuam; sed uisibilem hunc solem arbitratur. Ad stellas igitur omnia refert & cuncta fati id est stellarum motui & aspectibus attribuit: quæ opinio usque ad hæc tempora ab ægyptiis tanq̄ uera defenditur; q̄ si hæc uisibilia elementa mystica. ægyptiorum theologia deos putat. hæc autem omnia animæ atque rationis expertia sunt. nec a corruptione omnino aliena. Attende diligenter ad quantâ turpitudinem sublimis eorum theologia decidit: quæ ultra hæc nullum intellectum; nullam separatam substantiam pro causa rerum cognouit. Verum quoniam ipsi quoq; cōcedunt ab ægyptiis in græcos theologiam affluxisse una cum ægyptiis græci etiam redarguuntur. Sed de his rebus idem Porphyrius huiusmodi uerba eo scripsit in libro quæ de abstinentia a carnibus animalium edidit. Ab hac peritia inquit ægyptii ad cognitionem dei profecti cognouerunt nō ad hominem solummodo deum peruenisse; nec i hominibus animam solummodo habitasse; sed eandem animalia omnia continere. Quæ de re tam homines q̄ bæluas serpentina simul atque uolantia quædam in deos susceperunt & alius apud eos deus hominis collum; faciem alius; aliudque membrum aliu modo digerit: & rursus; aliud caput hominis; collum auis cæteraque membra diuersorum animalium conformia possidet. quibus significant deorum sententia animalia compluracum iter se; tum maxime nobiscum amice uiuere. Vnde leoni particula quædam ægyptii dedicata leonina; alia uero quædam bouina alia canina nominatur: Virtutem enim quæ i omnibus est his animalibus quæ a sigulis deorum iucta sūt colere statuerūt. Aquæ uero atque ignem apprime ueneratur & i omnibus sacris adhibent. quia maxima salutis humanæ causa hæc elementa sunt. Quare ad huc usque diem quom sacissimum Serapidis templum aperitur uniuersus cultus igne atq; aqua peragitur; nam qui dicat hymnos aquam libat & ignem tunc ostendit; quando in uetibulo fixus ægyptiorum lingua deū exsuscitat. Ea uero animalia magis colunt quæ rebus sacris magis conueniunt. Nam & hominem apud Anabim oppidum adorant. quare quem admodum ab humanis carnibus abstinentum est sic ab aliorum etiam animalium hac illi cumulata sapientia & diuinarum rerum consuetudine quædam animalium magis q̄ homines a diis intellexerūt amari; quæ soli maxime consecrata putant quia natura eorum sanguine & spiritu copiosissimo constat: & post pauca. Scarabeum uero animal ait rerum diuinarum indocta bominabatur: quod ægyptii summopere uenerantur animatam solis effigiem esse putantes; Scarabeus autem omnis uirilem sexum habet. & spermate in sterco infuso pila deinde confecta pedibus inuoluit: ueluti sol cælum & mensẽ lunarem expectat. sic de ariete de crocodillo de uulture cæterisque animalibus philosophantur: ita ex sapientia & religione ad cultum animalium peruenerunt. Hæc de generosa ægyptiorum theologia locupletissimus testis Porphyrius scripsit; quos aquam & ignem adorantes; & unam rationalium atque irrationalium substantiam animæ dicentes non iniuria in deorum numerum bruta ægyptios accæpisse affirmant. Quo modo autem stultissimum non est immanes bæluas ideo ut deos uenerari quia similem hominibus animam habent? Nam si homines putant humanos honores eis conferant: nunc autem feris quas natura rationis expertes fingit quasque homines appellare non dignamur; non hominum honores sed primæ causæ & appellationem & gloriam attribuunt. Ad hæc quare mirabilis ægyptiorum sapientia lupos; canes; leones uenerantur didicimus; nec Scarabei miracula ignoramus. Non deridebimus ergo amplius hos deos; miserabimur autē

humanum genus; gratiasque largitori bonorum Christo reddemus; qui nos a uetustissima ista cæcitate per euangelicam doctrinam suam liberauit. Iam enim ipsi etiam fere omnes ægyptii ab hoc morbo liberati uero militant deo; habes iam absolutam ægyptiorum græcorumque theologiam; a quibus didicisti nihil incorruptum coluisse. Concedatur autem eis ueram fabularum esse physiologiam: sitque sol modo Apollo modo Osiris; & luna nunc Isis nunc Diana & quæcunque alia dicere uelint. Solem ergo ac lunam stellas quoque & reliquas mundi partes quasi deos adorare debemus. Ita generosa græcorum ac ægyptiorum theologia ad sublimiora nos perducere fabularum allegoriis pollicita ad corpora rursus deduxit nec aliud q̄ ignem & aquam & partes mundi colere adhortata est; quomodo igitur saluatoris nostri euangelium mirabile non est; quo solis & lunæ totiusque mundi creatorem dicenti fide colere; nec elementa corporū nec uisibilia quædam; sed eum qui per hæc inuisibiliter cognoscitur creatorem intellectum solum admirari; solumque adorare didicimus; qui per omnia penetrans cum sit incorporealis solo intellectu percipitur; imo uero ineffabilis & incomprehensibilis est. Panditur autem atque perspicitur per ea quæ facit. quæ producit gubernat conseruat omnibus inuisibiliter assistens non cælestibus solum; uerum etiam terrestribus magnificentiam operum suorum per hæc ostendes quæ illi deos putarunt.

Qui iuniores noua quædam per fabulas excogitarunt. Cap. .iiii.

u Erum & fabulosa & mystica illorum theologia rebus ipsis refutata tempus iam est horum etiam iuniorum cogitationes inspicere. Isti enim qui modo philosophantur; quæ magno tempore post Platonem de intelligentiis & rerum creatore reuete inuenta sunt theologiæ prisorum attribuere conati maxima arrogantia fabulas laudant. quorum physiologiam his uerbis Porphyrius edidit; explanabo quibus fas est; procul hinc abestote scelesti; quos etiam uetusti cælare uolentes deum & dei uirtutes præsensibiles significarunt imagines; & ea quæ uisibilia sunt uisibilibus significantes figuris. ex simulachris quasi sacris litteris magna mysteria tradiderunt. Non est autem mirandum si ligna & lapides a fatuis simulachra putantur. Similiter enim etiam qui litteras nefciunt librorum uolumina nō aliud q̄ per textū putant papyrus; hoc exordio auditores præparauit; audias igitur quæ progrediens scribit. Cum igitur deus lux sit & igne æthereum habitat; nulloque sensu capi possit lucida quidem materia ut crystallo parioe lapide ad comprehendendum lumen ipsius exhortantur; auro autem ignis ille immaculataque natura intelligitur. Multi uero nigris lapidibus inuisibile illius substantiæ significarunt; hominis autem formam diis attribuerunt quoniam deus ratio est; pulchros fingunt propter immarcescibilem illam pulchritudinem; diuersis præterea figuris & ætatibus & alios sedentes; alios stantes; mares alios; alias fœminas; & aut uirgines aut matrimonio coniunctos diuerso quoque amictu simulachra constituunt; ut diuersitas deorum non lateat. Vnde factum est ut omnia cæcidea cælestibus diis attribuantur; pila & rotunda omnia; mundo præcipue soli & lunæ quibus nonnunq̄ spei atque etiam fortunæ; circulus autem & quæ circularia sūt sæculi motui cælesti & circulis quæ i cælo esse intelliguntur. Circuli autē partes diuisis lunæ figuris; pyramides uero & obeliscos ignis substantiæ & diis olympiis hac ipsa de causa ita communi quoque soli terræ cylindri fationi & generatione penem & propter muliebrem sexū figuram triangularem. Hæc magnus ille philosophus; quod autem turpius q̄ obscenitate idolorum excusare; quid amentius q̄ auro & lapide; huiusmodique materia diuinum lumen & cælestem naturam significari putare? Quod autem a iunioribus hæc cauillatiões excogitatae sunt; quas priusci ne somniis quidem uiderunt; quibus ex auro & preciosa materia imagines deorum

fingere turpe uidebatur: uerba Plutarchi audias. Simulachrorum autē fictio uetustissima quidem res est quæ prisci ex ligno fingeant. Si quidē lignum erat quod in delo primū ab Erisichthone Apollini fuit cōsecratum. Ligneum etiam Palladi ab indigenis cōstitutum: quod etiam nunc apud athenienses inuenitur. Iunonis etiam simulachrum ex ligno apud samios erat ut Callimachus asserit. Sic enim inquit deos uetusti fingeant Peras etiam ille qui primus argolice templum condidit: & Callithiam filiam suā antistitem consecrauit: ex piri trūco simulachrum Iunonis dicitur confirmasse. Lapidem enī rem duram & inanem in deorum effigiem cælare nolebant. Aurum uero atque argētū infœcundæ terræ atque infœlicis morbos colores esse putabant. Ebore uero ppter uarietatem abusi sunt: hæc Plutarchus. Plato uero magnis ante eum temporibus non decere ex auro & lapidibus & ebore aliaque materia in animi deorum effigies fingere putans sic in legibus præcepit. Terra inquit & uestra sacra deorum est habitatio: ne igitur ex his cæteris diis simulachra constituat: aurū autem atque argentum inuidiosa possessio est: Ebur animam deposuit: ac ideo ad simulachra deorum ineptum est: Aes & ferrum belli sunt instrumenta. His aperte refutatum esse Porphyrium puto: sed tamen reliqua etiam inspiciamus. Admiranda inquit est græcorum sapientia qui Iouem mundi mentem arbitantes: quæ in se ipsa mundum continens produxit. Sic a theologia Orphi profecti de eo tradiderunt.

Iupiter altitonans ante omnia sæcula primus.
Iupiter extremus longa est post sæcula mundi.
Iupiter est summus uertex atque infima planta.
Ipse æternum semper simul est: ac totus ubique.
Terra fundus.

Sideræque domus rex est: & iupiter ipse
Principium atque ortus rerum. uis una: deusque.

Vnus & omnipotens. regali in corpore cuius.
Singula ponuntur tellus: nuda ignis: & aer.

Nox simul atque dies sapientia primaque origo
Ac iucundus amor. magno hæc in corpore regis

Sunt iouis excelsi. ceruicem nanque uidebis
Cæli suspiciens renitentia magnaue tecta

Hoc caput auricomum flauū de uertice crinis
Stellarum erutilant radii. dehinc aurea pandit

Cornua bina caput: capitisque simillima tauri
Vnum est ortus: occasus aliud:

Ast oculi fulgens ingenti lumine phœbus.
Lunaque purpureo phœbi redimita colore

Præscia uenturi mens constat regius æther:
Quam strepitus nullus nec uis nec fama latere

Arcanumue potest. penetratque per omnia uictrix.
Præterea inuictum corpus sine fine modoque

Panditur: ast humeri magni sunt pectora lata
Est aer. alas quoque uenti possidet ille

His ad cuncta uolans euro est uelocior ipso
Tum sacer antiqua matre ex tellure tumescit

Venter: & ex altis confurgit montibus ingens

Quem medio pontus succingit rite sonorus
Ultima præterea terrarum lumina & ampli
Fundamenta globi. furibundaque tartara plantas
Esse pedum magni constat rectoris olympi
Hic dum sub terris cælasse et cuncta. deinde
Ex imis repetens in lucem protulit almam

Vniuersus igitur mundus Iupiter est animal ex aialibus deus ex diis cōstitutus. Iupiter autē ē inq̄tū intellectus ē a quo uniuersa pducū & q̄ cūcta creat intelligēdo. hoc igitur modo theologis de ioue sctētibus impossibile ē talē eius imaginē fingere q̄lē carmīa descripsert Iouē igitur esse credēdū ē uirtutē atq̄ uiuificā quā pila & rotūdis figuris significā bāt. nomīs uero simulachrū ei cōstituūt: quoniā mēs ē q̄ cūcta feminali ratiōe pducit. Sedere autē figit ut stabulis uirtus atq̄ icōmutabilis exprimat. Nuda aptaq̄ habet supiora quoniā cōspiciuus itelligētis & supioribz ē. Inferiora uero tegūt q̄ occultat inferioribz creaturis. Sceptū leua tenet q̄ i his corporis pibus eoz spiritualissimū uitæ dōiciliū inuenit. Creatiuus enī intellectz rex spiritusq̄ uiuificās mūdi ē. Dextera uero aut aqlā p̄dit aut uictoriā: alterū q̄ cæteroz deoz dominus quē admodū aliqz auuū aqlā ē: alterū q̄ oīa sibi subiecta sūt. Hæc Porphyrius. Nō ē autē ab re diligētē cōsiderare q̄ nā Iupiter esse his carmibus affirmat. Mihi enī nō alius uidetur q̄ hic uisibilis mūdus q̄ cælo æthere aq̄ terra cæterisq̄ pibus cōstat. Apte nāq̄ i ipsiis dicūt regali i corpore cuius sigula ponūt: & q̄ sūt ista declarat tellus uida ignis & aer Nox simul atq̄ dies sapientia priāq̄ origo Ac iucundus amor. Ad hæc adiicit mētē atq̄ itellētū iouis æthera eē: quod stoici postea secuti substātiā igneā mētē esse mūdi & deū esse corpus nec creatorē aliud esse q̄ uirtutē igneā asseruerūt hæc enī a carminibus istis eos accēpisse arbitror Præscia uēturi mētē cōstat regius æther his uerbis maifeste magnū quoddā mūdus esse aial declarat. Quod cū iouē appellauerit: ætherē qdē mētē ipsius: corpus uero reliq̄s ptes mūdi putauit. sed huiusmodi qdē carminū Iupiter. itēpres autē iste carminū uniuersus mūdus igitur Iupiter ē aial ex aialibus deus ex diis cōstitutus Ita nullū aliū q̄ hūc uisibilē mūdū significari uoluit. Sic & ægyptioz ratio: a q̄bus Orpheus ista recēpit mūdū & partes eius deus astruebat: aliā deinde sctētīā a se adiecit creatorē ōniū deū prouidētē quēdā itellētū esse affirmās quomodo enim separatū itellētū i carminibus itelligi dicemus. quē poeta ille siue Orpheus siue alius nūq̄ itellexit. Siue enī a priscis græcis siue ab ægyptiis didicerat theologiā nihil itelligibile atque incorporeū tradi ab eis poterat. Si quidē locupletissimus Plato testis ē qui i cratillo clamat ut diximus priscos græcos eos dūtaxat deos putasse quos modo barbari solē lunā stellas & cælū. Sed Cheremo quoq̄ paulo ante a Porphyrio citatus testimoniū phibeat nō aliud q̄ mūdū & partes mūdi deos ab ægyptiis cultos: nec quicq̄ ipsos de itelligibilibus & uiuis substātiis itellexisse. Vnde igitur poeta ille deū qui super oīa ē uniuersū creatorē per ipsū uniuersū & partes eius mente solūmodo cognoscibile cognoscere potuit? Rei uero icorporeæ cognitionē unde habuit? nec certe quicq̄ icorporeū ab eo præceptū carminibus ostēditur. Creatiua enim mēs nec a pluribus est cōstitutata partibus. nec cælū sibi caput dici potest: nec ignis aqua & terra corpus ei cōficiunt. nec oculi eius sol atque luna possunt affirmari. Quomodo autem humores pectora terga & mētē creatrix mens omnium hēbit? aut quomodo æther mens creatoris dici aut figi potest? Quod igitur hæc cauillatur carminis huius itēpres neminē fugere potest. Ego uero in profundum impietatis incidisse arbitror eum qui partes mūdi partes dei putauit: & ausus est mundum & deum eundem affirmare: & ad hæc quasi animam mundi esse itellētū qui omnia creauit. Non enim piū est coniunctū mūdo

creatorē & aīam corpori putare. Adesse autē ipsū uniuerso mūdo puidere ac gubernare scriptura diuina docet. An nō impleo iqt dominus ego cælū & terrā: rursus deus supra & i cælo & idē i terra ē: & alibi i ipso uiuimus & mouemur & sumus: nō tamen ut partes nec sicut i mēte aīaq; nostra. sed si oportet similitudinē uti: sacras litteras audiamus. Cælū mihi sedes: terra uero scabellū pedū meorū clamātes. Cōsidera igitur quāto melius & expressius hęc dicta sunt. Nā q; cælū sedē appellat terrāq; scabellū & uniuersum mundū puidētiae dei subiecit: & sup oīa deū esse significauit. quippe cū neq; scabellū neq; sedes corpus sedētis appellari possint. sed nec partes eius. Qui uero cælū caput dei: & mētē eius æthera & partes mūdi ptes dei asserūt nec creatorē nec deū cognouisse redarguuntur. Non enim ipse se ipsū creabit nec mens ipse poterit dici: cuius mens æther est. Quomodo enim deus erit cuius terra & cætera corpora partes sūt res corruptibiles & abiectæ: Si uero mēs iouis nihil aliud q; æther ē: & si aer subtilissimus atq; igneus appellat æther (id enī uocabulū idēq; ipsi significare arbitrāf) sūtq; abo hęc corpora aer dico & æther: animaduerte quo mēs iouis iā cecidit: & cogita quis nō mētē captus deū appellabit eū: cui mēs corpus quoddā isēsatū ē atq; inanime. Quare merito theologia nra negatiue oīa hęc appellat quod scilicet neq; cælū neq; æther: nec sol & luna: nec stellæ fulgor: nec uniuersus ipse mundus deus sit: sed opera manuū eius. Quæ oīa parua quædā & uilia reperiūtur nō dico creatori: sed itelligibilibus creaturis cōparata: q̄s imortales & lōge corporibus præstātiōres beate apud deū uiuere arbitrātur. Probe igit de mūdi partibus hoc modo a scriptura docentur. Videbo cælos opera digitorū tuorū lunā & stellas q̄s tu fūdasti & opera manuū tuarū sūt cæli: & rursus Respice i altitudinē oculis uestris & cōsiderate q̄s oīa ista mōstrauit. Sed age iā reliqua pspiciamus. Impossibile ē iqt talē eius imaginē figere q̄lē carmina descriperūt: & ideo ei simulachrū hoīs cōstituerūt: quoniā mēs est: q̄ cūcta seminali ratiōe pducit. quō igit si mūdi & spatium eius cæli: aeris. terræ: cæterarūq; huiusmodi imaginē quā carmina descriperūt figere ipossibile ē diuinæ mētis effigiē fabricati sūt: Quod enī corpus itellectui diuīo similitudinē habebit: cū nec mētis humanæ imaginē habere posse cognoscat: humana enī mēs i corporeā ē atq; simplex: corpus aut omne corruptibile atq; cōpositū. Quare iure ratiōnalis atq; immortalis aīa & itellectus eius imaginē & similitudinē dei habere dicif. Immaterialis enim & icorporea itellectualis rationalisq; p estētiam est uirtutis & sapiētiae capax. Qui si hūanæ animæ atq; mētis formā & effigiē fingere ipossibile est: quoniā nec sēsu pceptur. Quis adeo stultus erit ut ligneum simulachrum ac effigiē dei creatoris omnium similitudinē habere arbitraretur? Natura enim diuina omnem materiā & omnia quæ percipimus excedit mente solummodo ac sanctis animis itellecta: figura uero iouis quæ in simulachro conspicitur mortalis uiri effigies est: quæ non totum hominem. sed peiorem eius partem imitata expressit: nullum enim uitæ atque animæ uestigium ostendit. Quomodo igitur uniuersi deus mensque omnium creatura ipse iupiter erit: qui aut in ære aut in ebore cernitur: aut quomodo pater Hercules est qui ab Alcimena natus esse dicitur: reliquorumque heroum qui cum homines fuerint mortales suæ mortalitatis argumenta posterioribus non pauca reliquerunt: ut enim in primo probauimus uetustissimi phoenicum theologi Saturni filium mortalem ex mortali & ex phoenicia originem traxisse affirmabant. hęc eadem ægyptii nunquam negarunt præter quā quod ab ægypto fuisse oriundum contendunt. Cretenes queque suum fuisse iouem asserentes sepulchrum eius magnifice constructum apud se ostendunt. At lantii etiam & cæteri omnes qui apud se iouem natum fuisse asserunt mortalem nunq; negarunt: resque ipsius gestas mortales enarrant. factaque multa turpia omnis petulan

tiae plena conscribunt. Fabularum uero priscis quidem illis expositoribus modo calida quædam & ignea uirtus: modo spiritus quidam iupiter uidebatur. Nunc autem nescio quo modo his iunioribus creatiua mens rerum iupiter appellatur. Interrogādi ergo sūt quem dicunt patrem auum atque proauum istius mentis esse: ut enim theologia eorum prædicat Saturni filius iupiter fuit & Orpheus in prædictis carminibus id ipsum cōfirmabat. Saturnum autem Cæli filium fuisse non negant. Si igitur deus omnium & itellectus qui cūcta creauit iupiter est: quēnam dicent esse Saturnum patrem iouis: & cælum rursus Saturni patrem. Quod si primus iupiter omnium est quasi creator necesse est secundos & post eum cæteros esse: qui ab eo creati sunt. Saturnus enim quem tempora esse uolunt quoniam tempora motu cæli conficiuntur a cælo genitus dicitur. Cæli autem & temporis ipsius causa est profecto mens illa creatrix quam iouem appellant. Quare non erit a cælo tertius iupiter. Quomodo igitur tam ægyptiis & phoenicibus q; græcis & primis omnibus philosophis tertius a cælo creatiuus iste itellectus in theologica genealogia narratur: Patefacta est igitur huius philosophi astuta fictio. Patefiet autem ex his magis quæ subiicit dicens. Coniugem ioui iunonem recte putarunt: ætheream enim atque aeream uirtutem iunonem appellarunt. Nam æther est aer subtilissimus iouis certe mētē æthera esse carmina significarunt. Modo autem iste itellex diffiniendo aera ipsum dicit esse subtilissimum: corpus autem aer: corpus igit æther. Quare mens quoque iouis erit corpus omnium subtilissimum. Et quomodo corpus atque mens natura diuersissima idem esse itelligentur. Deinde nescio quo pacto sui & carminum oblitus: quibus aperte dicitur mentem iouis æthera esse præscia inquit uenturi mens cōstat regi: & æther iunonem ætheream & aeream uirtutem esse ait. Diuisio ne deinde utitur dicens uniuersi aeris uirtutem iunonem: inferioris autem qui lunari luce illustratur latonam nominari. Latonam enim a latendo dici & obliuionem significare: quia cum animæ lunarem orbem descendendo transierit diuinarum rerum obliuiscuntur propterea etiam apollinis & dianæ dicitur mater quibus noctis pelluntur tenebræ. Aer etiam hic inferior cum lunæ solisque mater sit non iniuria per latonam designatur. Ego uero non uideo quomodo aer solis & lunæ mater appellari possit: cum ipse magis a luminaribus fiat & transmutetur q; ab ipso luminaria. Paululum uero progressus telluris uirtutem uestam appellat: cuius uirginale simulachrum in foco ignis statuitur: quæ uirtus quoniam ferax est: mulieris eam specie denotarunt. Rhea uero quā opelatine appellamus lapidosæ atque montanæ terræ uirtutē designat. Ceres feracis & planæ: differt enim a Rhea quoniā bonā ioui peperit deam: ac ideo imago eius spicis coronatur & papauera quæ fertilitatis solum sunt circa imaginem ponuntur. hic diligēter animaduerte quomodo deorum ipsiusque Iouis matrem quæ Rhea dicitur ad terram & lapides detrahit: & eandem esse cereri ait quibus adiecit. Quoniam autem quædam uirtus etiam proiecti seminis in terram est: quam sol in hyemali solstitio fouet. Eona quidem dea quam & persephonem uocant uirtus seminum est. Pluto uero sol qui tepore hyemis remoti opem mundi partem perlustrat: iccirco raptam ab eo Proserpinā dicunt: quam Ceres sub terra latentem quæritat. Plantarum autem omnium uirtus Dionysus nuncupatur: & bonæ quidem deæ imago germina quædam quasi sui symbola p tendit. Dionysus uero cornua habet & muliebriformis est promiscuam uirtutem generationis plantarum significans. Plutonem autem raptoris galea caput tegitur: quod oculi uerticis solum est. Sceptrum uero breue quod tenet inferioris regni solum est. Canis autem eius frugum a terra partium tripartito in projectionem orationē ger-

minationem diuidi notat. Atys porro atque adonis ad fruges ac fructus pertinere uide-
tur: Sed atys flores maxime designat qui anteq̄ ad fructum ueniant defluunt. Quia
propter pudenda ei fuisse incisa dicuntur; quoniam flores defluxi semina non produ-
xerūt. Adonis perfectos fructus significat. Silenus uero spiritalis motus symbolum
est: qui non parum uniuerso conducit: cuius caput candore fulgens caelestis motus
Caesaries uero quæ inferioribus imaginis partibus apponitur crassitudinem terre-
stris aeris significat. Verum quoniam uaticinandi etiam quaedam uirtus est themis
id est latine carmenta uocitata ē: eo quod statuta unicuique præcinat: quibus omnibus
uirtus hæc inferior colit ut uesta & uirgo sp̄te sua nascētū arborū ferax ut pturiēs nu-
trix ut Rheia lapidosa & mōtana ut Ceres herbosa: uaticinatrix ut themis. Vis autem se-
minalis quæ in terram descendit quasi priapus honoratur: cuius quod ad siccos per-
tinet fructus. Bona dea: quod ad plantaria dionysus nuncupatur: ita bona dea a plu-
tone id est a remotiore ac sub terraimmorante sole sementis: tempore rapitur. Di-
onysus uero exacta hyeme quasi renouatis temporibus germinat: florendi uirtus a-
tyda ut diximus perficiendi adonim spiritalis silenum præsidem possidet: motio au-
tem eorum & quasi quaedam extensio per bacchum denotatur. Satyri ueneream om-
nem uirtutem ostendunt: quibus omnibus uniuersa terrestris uirtus perficitur. Hæc
necessario tibi exposui ne pulchram horum philosophorum theologiam ignorares.
Cur autem hæc quasi dii honoranda sunt quæ ad alimenta animalium deus produ-
xit? aut cur nobis terrestris uirtus colenda est: quibus caelestis & immortalis anima
inest perspicax si a sordibus libera est dei rerum omnium creatoris. Cur etiam si
motus spiritalis silenus est: & motiuam uirtutem significat tum caelestem candore
capitis: tum aeream & crassiorem prolixitate ac densitate barbæ: non magno e-
nim honorari cultu uidemus qui omnibus erat præponendus: cum adonim atque di-
onysum fruges uidelicet atque plantas diligentissime honorari uideamus? Quis au-
tem non mirabitur nisi insanus sit: cum turpissimi hominum morbi quasi satyri &
bacchus colantur. Sed non est opus pluribus ea confutare quæ sponte sua iacent:
exponenda potius cætera sunt ne quid arcanum & sublime nos lateat. Aquarum in-
quit & effectiuam uirtutem oceanum: symbolum autem eius thetym appellarunt:
eius ueto aquæ quam bibere possumus uirtus achelous dicitur: marinæ neptonus
quam in quantum generare potest amphitritem uocant & aquarum quidem dulcium
particulares uirtutes nymphæ: maris nereides nuncupantur. Ignis uirtutem uulca-
num dicunt: & in forma hominis ei simulachrum constituunt: in cuius capite pile-
us est cæruleus caelestis symbolum uolutionis: ubi integer sincerusque ignis inue-
nitur: nam qui a cælo in terram delapsus est cum imbecillior sit materiaque indige-
at claudicans fingitur: quam uirtutem in sole apollinem uocarunt a radiorum ui-
delicet motu: quoniam pallyn græce mouere est. Nouem autem apollinem circa
musæ concinunt: septem uidelicet planetarum orbis: octaua spera: & hæc ultima
quæ luna est. Laurum ei dedicarunt quoniam hæc arbor ignea est: unde odio a de-
monibus maxime habetur: & quoniam si uritur plurimum sonat: quod prædican-
di uirtutem designat: hunc ipsum quia ægrotationibus medeatur & morbos pellat:
herculem uocant: & .xii. ei attribuunt certamina quoniam per duodena signa per-
transeat: clauam & leonis pellem accommodant: alterum ut in æquabilitatem motus
significent: alterum quoniam in leone maxime uires suas ostentat: huius salutarem
uirtutem æsculapius designat: cui bacillum traditur ægrotantium sustentaculum.

Serpens inuoluitur animæ atque corporis signum salutare. Naturales enim om-
nes cæteraque quidem reptilia crassioris dicunt & terrestrioris esse substantiæ. Ser-
pentem uero esse spiritalissimum animal aiunt: quod & imbecillitatem corporis ex-
uat: & ad medicinam perspicacissimum esse uideatur: nam & ad acuum uisum
herbam inuenisse & reuiuiscendi quandam herbam cognoscere traditur. Ignea so-
lis uirtus quæ fructus maturat dionysus nuncupatur. Qua uero ratione anni tem-
pora circuuolutus conficit horus dicitur. Virtus autem eius qua ex agricultura fru-
ctum percipimus quia diuitiarum largitrix est pluto esse asseritur: quæ cum uirtu-
tem etiam corruptiuam contineat una cum serapide dicitur habitare. Cerberum
tricipitem dicunt: quia superiores solis regiones tres sunt ortus: occasus: meridi-
es. Lunam etiam dianam nuncuparunt: quæ quis uirgo sit lucina tamen est quoni-
am nouilunii uirtus ad pariendum non parum conferat. Quod autem apollo in
sole est: id in luna minerua: qua prudentia designatur: rursus luna hecate dicitur
ppter uarias eius corporis figuras: quas a distantia solis fumere uidetur. Trifor-
mis enim uirtus eius est: nam nouilunii uirtutem candidis & aureis uestibus & ar-
dente face significant. Cista uero cū iam media sit designat: quoniam crescente luine
fruges maturat. Plenilunii autem uirtutem ferrugineo colore denotarunt: ramus ei
laureus attribuitur. quoniam a sole ignea fit: papauer ppter fertilitatem & multitu-
dinem animarum quæ in ea tanquam in ciuitate inhabitant: ciuitatis enim symbo-
lum papauer est: arcum habet ut diana: quoniam partus dolores acuti sunt. Par-
cæ quoque ad uirtutes lunæ referuntur: clotho ad generandum: lachesis ad nutri-
endum: atropos quoniam inconuertibilis dea est: trepin enim uertere græce si-
gnificat: fructuum etiam generatiuam uirtutem quam cererem appellant: lunæ
cohabitare dicunt ad exaugendam uirtutem eius. Continetur enim bona dea luna
ri potestate: dyonysum quoque sibi accomodant partim propter cornuum producti-
onem: partim propter nubium locum: qui lunæ subiacet. Saturni autem uirtutem
quoniam tarda & frigida est tempori attribuerunt quem seniosem depingunt: quia
tempore uniuersa senescunt: occasiones autem curetes significant & saturni custo-
des sunt. Temporis enim obseruatio quaedam occasio est. Quattuor uero anni tem-
pora alia soli quæ aeris ianuas aperire dicuntur: alia cereri attribuimus cistas quæ fe-
runt duas: alteram florum qua uer: alteram spicis qua æstas significatur. Virtutem
uero martis quoniam ignea est atque sanguinea bellis præfecerunt: plurimumque
obesse atque prodesse putarunt. Venerem generandi uirtutem possidere dicunt:
spermatis & cupiditatis causam ei mulierisque formam accomodant propter gene-
rationem pulchram fingunt quia uesper est: quæ pulcherrima in cælo stella esse
uidetur: cui cupido assistit propter cupiditatem. Vbera & partes genitales te-
guntur: quia spermatis & nutritionis hæc membra causa sunt: & ex mari esse per-
hibetur: quod elementum humidum calidumque est & motu crebro spumas eiicit
quæ res spermatis symbolum est. Orationis autem & interpretandi uirtutem mer-
curium appellarunt: qui protensus atque reclusus fingitur propter orationis uigorem
quis & dionysi spermaticas uires quæ per omnia tendunt significare confirmatur.
Sed cum oratio composita sit aliam in solem ponunt & mercurium appellant: ali-
am in lunam quam nuncupant hecatem: aliam in uniuerso & appellant hermopin
in omnibus enim seminalis uis est. Mercurii autem filium cupidinem dicunt: quo-
niam amandi uirtus orationi quoque attribuitur. Vniuersi symbolum pana esse af-
firmant: cui cornua dederunt propter solem & lunam: uariam patheræ pellē ppter uarie

tatem caelestium; sed haec graecorum sunt. Aegyptiorum autem ait deorum symbola talia sunt. Creatorem inquit eneph aegyptii appellant. cuius imaginem in forma hominis faciunt colore caeruleo zonam tenentem & sceptrum; cuius in capite pennam ponunt significantes difficilem inuentu esse creatorem & nemini conspicuum uiuificum etiam & regem & intelligibili motu circumlatum; hic deus inquit ab ore ouum producit a quo nascitur deus; quem aegyptii phtha; graeci uulcanum uocant. Significatur autem huiusmodi ouo mundus; huic iccirco ouis dedicata est. quoniam prisca lactis potu degebant; uerum mundi quoque ipsius simulachrum tale finxerunt; complicatos habet pedes; uertem uariam usque ad talos indutum; auream pilam capite sustinet; partim quia locum non mutat; partim propter uariam stellarum naturam; partim quia mundus ipse rotundus est Solis imaginem in nauis collocant quae crocodilo fertur. ut per nauigium motus in humido; per crocodilum autem potabilis aqua significetur; in qua solem ferri contendunt. Caelestis autem atque terrestri telluris uirtutem in se appellarunt; is enim graece aequale est; unde iusticia oritur; caelestem tellurem lunam esse asserunt; terrestrem uero hanc frugum procreatricem quam habitamus. Quod ergo ceres apud graecos est id est isis apud aegyptios. & rursus bona dea; & dionysus apud graecos isis & ofiris apud aegyptios; fructuum enim procreatricem uirtutem ofirim putant; quam flibus placant. quoniam occasionis tempore in terris occultetur. Designat autem etiam pluuialem nili uirtutem; uerum quando quidem tellurem terrestrem per ofirim de notant; fecundam. terram intelligunt; quando uero caelestem nilum esse aiunt. Hunc enim ofirim id est nilum a caelo defluere arbitrantur; quem etiam deflere solent lachrymis reuocari uirtutem eius putantes; quae caeteris temporibus deflere uidetur. Isis autem quae secundum fabulas ofiridi coniungitur terra aegyptia est; isidos enim maritus ofiris est; qui & frater & filius eius traditur. In elephantinopoli autem aegyptia urbe simulachrum colitur caerulei coloris uiri corpus; caput arietis habens; arietis igitur caput & facies & caprina cornua quae habet coniunctionem solis & lunae in ariete significant. Caeruleus color ei attribuitur quia lunaris coniunctio humidior est. Secunda uero lunae lux in apollinopoli urbe consecrata est. cuius symbolum homo accipitris habens faciem lancea typhona interficiens; hoc simulachrum candidi coloris est; qui color ab alio lunam accipere lumen significat. Accipitris uero facies a sole id fieri denotat; unde & spiritum attrahit. Soli enim accipiter dedicatur; qui lucis & spiritus symbolum apud eos est; alterum propter motus uelocitatem; alterum quia in altiora uolat; quae lucidiora inferioribus sunt. In mysteriis autem apud eleusina antistes qui rerum sacrarum expositor est imaginem fert creatoris; ille qui faces tenet solis qui stat in ara lunae sacrarum praeco mercurii Castellum autem quoddam est aegypti; quod anamis appellatur ubi homo colitur qui quae sibi ad sacrificium praeparantur comedit. Quod autem animalia deos non arbitrantur; sed imagines & symbola deorum putant; inde patet quia soli & lunae boues sacrificant; & in heliopoli maximus bos & nigerrimus quem nineuin appellant ad imaginem solis colitur; nam & solis ardor nigriora humana corpora reddit. habet autem caudam ille bos & totum corpus pilis ad contrariam partem quam in aliis bobus inclinatis densissimam; quoniam & sol contra totius motum mouetur; testiculos maximos habet; quoniam uenerea cupiditas caliditate uiget. Et sol seminarium naturae appellatur. Lunae taurum dedicarunt; quem apin nuncupant nigrum praeter caeteris & signa solis atque lunae habent; habet enim ex sole luna lumen Solis symbolum est coloris nigredo; & quae sub lingua est scarabeus; lunae uero coloris diuisio. Haec breuiter a Porphyrii libro ne quid mystice

graecorum ac aegyptiorum theologia nos fugeret describere placuit; quos errores nos fugimus & transfugas nos praedicare non pudet. non enim terebit me arrogans illa oratio. explicabo quibus fas est; procul hic abestote scelesti; Non enim nos scelesti sumus qui hos errores fugimus; sed qui turpes atque obscenas has fabulas & scarabeos ac caeteras fabulas ad summam theologiae sapientiam accipiunt; qui iuxta uocem apostolicam cum sapientes se dicant fatui sunt inuenti quoniam incorruptibilis dei gloriam in similitudinem imaginis corruptibilis hominis; nec hominis solum uerum etiam uolatilium quae drupedum & serpentum commutarunt.

Refutatio mysticae theologiae.

Cap. .iiii.

¶ Erunt quoniam mysticam & arcanam theologiam ad incorporeas reducit uirtutes; ne uideatur ad has uisibiles mundi partes diuinum cultum referre. Consideremus ne omnia sibi rursus labantur cum una diuina uirtus non multae colendae sint. nam quemadmodum quis multae partes & membra unius corporis sint non tamen tot animae sed una in homine una anima est; sic & in uniuerso putandum unum quidem ex una materia esse mundum plurimis partibus constantem; cuius non multae sed una est creatiua uirtus ueri dei uirtus & sapientia; Illud autem ridiculum est quod etiam aegyptiorum nugas ad incorporeas transtulit uirtutes oblitus chaeremona illum ab eo productum qui praeter haec uisibilia nullum alium ab aegyptiis cultum fuisse deum testabatur; & omnia in res naturales nihil in rem incorpoream illos traduxisse. Cur igitur cum ipsi aegyptii incorporeas & uisibiles substantias nullo se modo colere clamet friuolas has inuentiones excogitastis; & uniuersaliter quidem omnia sic refutantur; particularum autem non difficilis redargutio est. Nam ut aegyptiacas nugas praeteream quis metis compos non deridebit has graecorum physiologias. Si enim iupiter secundum eos non ignea illa uirtus atque aetherea ut teste Plutarcho prisca putabant; sed supremus ipse intellectus rerum omnium creator & uita est; quomodo Saturnus pater eius erit; per quem tempus significari uoluit; Ops autem quo pacto mater; quam interpres iste lapidosam & montanam uirtutem esse asseruit; Iunone uero aera esse dicens nescio quomodo & sorore & uxorem creatoris intellectusque uiuifici esse affirmat. Latona rursus si quasi quaedam obliuio sit quae animas ad inferiora haec lapsas consequatur; quomodo haec obliuio solis & lunae mater erit; Apollinem quippe atque dianam latonae liberos ad solem & lunam traduxit. Cur autem Opem & Cererem id est secundum ipsum lapidosam atque montanam telluris & planae ac aequalis symbola colendas esse putat; Cur dionysum praeterea & atym & adonim generatiuam scilicet plantarum uirtute; aut imaturae defluentium florum; aut perfecti fructus symbola tanquam diu colendi sunt; cum humanum genus ad usum; cuius omnia haec a creatore producantur multo atque multo illis honorabilius sit; hoc modo & reliqua facile redargues; & si diligentius considerabis mirandam impudentiam eorum duces; qui solem modo apollinem; modo herculem; deinde dionysum ac aesculapium dicere non uerentur. Quomodo enim idem pater & filius simul id est aesculapius erit atque apollo; Quomodo autem sol hercules est; cum alcumenae mortalis foeminae filius hercules perhibeatur; aut quomodo furore sol exagitabatur & liberos incitatus interimet suos; quod herculem fecisse omnes fatentur; sed. xii. inquit certamina. xii. caelestia signa sunt. Quis igitur Euristheus excogitabitur; qui soli hunc certandi laborem inuito imponat; quomodo autem ad solem qui quae festiades & captiuas reliqua multitudo; quibus omnibus hercule conuenisse fabulatur; reduci potest; praesertim cum mortales liberos ab illis hercule suscepisse firmet; a quibus herculem genus tractum per longa tempora successione durauit; quem porro esse caetaurum dicent; cuius

fanguine cruentatam ueste soli Deianira obtulit; unde successus furore dicitur fuisse; ne
rū nō hercule, sed dionysū esse solē ponamus? Quæ igitur eū genuit siue semele quæ
dā; siue psephone? quomodo autem Dionysus iste & sol simul erit; & germinādi miran
da uirtus? quā autē dicemus multitudinē mulierū fuisse quæ cū Dionysio militauit; quæ
uero solis erit ariadne? Quare autē nō ōniū quæ a terra nascūtur; sed uini solūmodo lar
gitor Dionysus? qui si Aeculapius & sol est quomodo a Ioue turpissimicausa quæstus
fulmine percutitur iuxta Pindarum sic de ipso dicētem?

Aurum illi nimium præciosaque munera curæ,

Horrendum inde pater diuorum concitus ira

Contorsit fulmen animamque e corpore uulsi,

Aeclepiadum uero genus quod multis sæculis in græcia floruit undenam ortū ē? eteris
Sit sane uerisq; accertis rationibus i solē & lunā & reliquas ptes mūdi fabulæ transfe
rāf, ergo rursus creatore relicto falso creaturas coluerūt, Quod si nō ptes mūdi; sed in
uisibiles creatoris uirtutes; qbus oīa replet; oibus abest; oīa gubernat & continet colere
se dicēt; quare nō pietis fabulis sicut i piis atq; turpissimis ad ipsū ueq; & unū deū nō cō
uertūt? hoc enim facere debēt; nō autē qsi mēte capti uenerabilē dei appellatiōne creatu
ris ascribere; nec i pfūdis ita se ipsos tenebris claudere; ut itus se deū iuēturos cōfidere
uideātur; nec i simulachris & iani materia diuinas honorari uirtutes putare; nec sāguine
ac nidore qsi res gratas creatori offerre; a qbus oibus liberatos oporteret tāq; ueros phi
losophos magna uoce prædicare; nō hæc se uisibilia sed inuisibilē solūmodo creatorē
admirari; & uisibiles atq; icorporeas eius uirtutes inuisibiliter colere nō icedēdo ignē ne
que arietē aut taurū sacrificādo nō sertis & simulachris; sed pio animo & recta & deo se
rētia & uirtute quæ ut possibile homini ē ad dei nos adducit similitudinē, Sed nullus ūq;
barbarus nullus græcus atē doctrinā saluatoris nostri hāc ueritatē cognouit, Saluator
autē noster solus oēs undique gētes euāgelica prædicatiōe ad uerā religionē conuocauit,
Sapiētes autē huius sæculi oīa se scire iactātes cū deū cognouissēt; nō ut deū glorificiarūt
aut gratias egerūt sicut apostolus ait, sed obtenebratū ē imprudēs eorum cor & dicētes
se sapientes stulti inuenti creaturas non creatorem colentes, qui est benedictus in sæcu
la, Post enim longam philosophiam & mysticam; immo uero impiam theologiam a
physiologia sua deieci multitudini conferuntur; & multorum errores simulachris sa
crificando adaugeut, Quare patet pudore uictos turpitudinem theologię suæ physio
logia cælare uoluisse cum opere fabulas comprobēt, quod mihi mirum nequaquā esse ui
detur; cum & ipsos deos uideo fabulas contemnere non posse, Quippe operæpretium
est apollinem ipsum & æsculapium audire quid de se ipsis dicant, Sic ergo Apollo teste
Porphyrio in libro quem de responsis scripsit de se ipso edidit,

Cum latona graui partus oppressa dolore

Commotique essent gemini intra uiscera diui

Stabat terra; aer stabat, fixa insula robur

Accæpit; fluctus etiam mitescere ponti

Cœpere; arcitenens uatesque exiuit apollo,

Aesculapius quoque de se ipso sic edidit,

Natus ego ex sacra trica cui tota medendi,

Ars; cui sese omnis pariter sapientia debet;

Quē mater peperit compressa ab apolline magnum

Illum æsculapium diuum numeroque receptum,

Mercurius autem sic de se ipso clamat,

Sum ioue mercurius; maiaque atlantide natus,

Formas etiam suas ipsi describunt ut ex hoc panos oraculo aperte monstratur,

Exoluo pani mortalis uota bicorni,

Delitiasque deo pariter bipedi capricuro,

Non ergo uniuersum ipsum pan est, sed dæmon quispiam talis uidelicet qualem se ipsū
hoc oraculo descripsit; non enim uniuersus mundus hæc carmina edidit, Mercurius e
tiam quomodo interpretatiua oratio dici potest, cum maiæ atlátidos filium se fuisse fa
teatur; & æsculapius quomodo sol erit, qui se tricentē fuisse affirmat, & a mortali se mu
liere natum non inficiatur? Quomodo autem cum sit solis filius sol ipse erit? Solis autē
& mortalis cuiusdam mulieris filium se appellans quomodo nō erit ridiculus? Apollo e
tiam si sol est quo pacto in delo insula genitum se a latona prædicat? Hæc obiiciēda eis
tunc maxime censeo quando imprudenter saluatoris nostri uirgineum partum deride
re audent; præsertim cum non a poetis ista; sed ab ipsis diis dicta sint, Cum igitur & po
etæ fabulose theologiam tradiderit, philosophi physiologicè fabulas intelligant, Dii ue
ro ipsi aperte qui & unde fuerint oraculis suis declararint; manifestum scilicet est quia
diis credendum est; uel quia dii sint uel quia unusquisque melius q; cæteri sua cognorit,
Quod si ita est philosophorum physiologiæ falsæ omnino inueniunt, Sin uero philo
sophi ueritatem assequuntur ipsorum deorum de seipsis testimonia falsa relinquuntur
Sed illud forsan quispiam obiiciet quia responsum apollinis philosophorum sētentiæ
conueniens hoc modo inuenitur,

Sol & osiris item dionysus horus apollo,

Rex & item retinet lucis qui & noctis habenas;

Qui uentos; qui dat imbres qui tempora mutat,

Stellarum summus rex immortalis & ignis,

Idē ergo dii & poetarū fabulas & philosophorū sētentiās cōprobātes pugnātia de se ipsis
cōfirmāt, Nā si mortale sibi matre ascribit apollo, & patriā unde oriūduus fuit spōte fate
tur quomō sol erit? q; si sol ē quomō delos insula patria & mater latōa; hæc enī uera esse
ipse apollo respōdit, Præterea si apollo sol ē, quō hæc de se ipso cecinit? Vtrū sol de cæ
lo i aliquē hominē descēdit & hæc de se cecinit? sed nō ē possibile talē tātāq; substantiā
hominē se subiicere, An itelligētia et uirtus illa quæ i ipso ē? Sed nec illā aiā hōis ūq; susci
pere potuit, Eadē utemur ratiōe & luna quæ quis potest atē quæ i luna ē hecatē appellātes; &
malignorū spiritū originē putātes; cū ad amorē obscena iuocēt ministeria cōcedēdum
eis fortassis uideat, Quomō autē & Pluto & serapis i solē referūt, cū malignorū spiritū
princeps esse serapis prædicet; ex qbus oibus mystica philosophorū theologia falsa & ca
uillatoria uniuersa uideat, Oraculoz autē omniū auctores dæmones esse malignos q non
nūq; fabulas; nō nūq; philosophorū sētentiā ratā faciūt, ut & illos derideāt, & hos maiore
arrogantia perdant quis non uiderit?

EVSEBII PAMPHILII LIBER TERTIVS.

ISItaque dictis iā tēpus ē in hoc uolumine tertiā ptē gentilium
theologiæ pcurrere; quā ciuile appellāt, Nam quoniā tria genera
theologiā partiūtur; i fabulosū quod etiā historicū appellāt poe
tis maxie attributū, i naturale atq; mysticū quod philosophi ap
pbaūt; & i ciuile quod i singulis ciuitatibus cōsuetudie ac legibus
defēsat; est q; de duob; primis ptibus i superioribus librē sexpositū,
Tēps iā ē tertiā quoq; portione q; ciuile appellāt testioio sēp ipso
rū utētes redarguere, Cōtinēf igit i hoc tertio genere oracula; re

spōsa curæ morborū in hominibus piis; & e contra eiekti uel aucti morbi in impiis; quæ omnium rerum periculum fecisse dicentes pie se deos colere; nos uero impie facere affirmant; qui tam manifestas uirtutes contemnamus leges patrias transgredientes; quas oportet unumquēque seruare; ut nemo debeat res nonas temeraria cura scrutari; præsertim cum a legibus capitalis pœna aduersus eos decernatur; qui secundum leges & cōsuetudines patriæ deos nō uenerantur; sed primum quidē & fabulosum theologiæ genus; & secundum naturale scilicet ac allegoricum unusquisque sicuti placet inquit in terpretes ac reprobet; Tertium autem quod singularium legibus ciuitatum comprobaf nec poeta quisq; nec philosophus moueat nisi uelit tanq; impius iure patrio puniri. Ad hæc igitur nobis dicendum; ratioque reddenda quare saluatoris nostri euangelica prædicatio omnium gentium huiusmodi legibus contemptis ad uerū suū cultū non reuocat.

Quod hominū artificio respōsa reddi q; spīa nō temere diceret. Cap. i.

¶ Vales igitur eas uirtutes quæ in simulachris habitant dicere oportet; utrum bonas & uere diuinas an e contra; hoc enim modo mihi nunc placet eos interrogare; nam alius fortasse non ita faceret; sed nullam omnino uirtutem in simulachris esse contenderet; & hominum malitia arteque malefica omnia fieri probaret. Responfa enim ipsa ad decipiendos auditores; ab astutis & cautis hominibus ambigue ad utrūlibet euentum esse acute composita. Miracula uero quæ in simulachris attribuunt natura rerum fieri; multa enim genera esse herbarum multa lapidum secreta quadam & multis ignota natura insita morbos quosdam pellentia; quosdam inducentia; alia enim contrahere atque densare; alia distrahere & rarificare tendere aut omnino mutare & saluare nata esse. Quod alia breui tempore alia longo efficiunt; & alia in longum durant alia cito dissoluuntur; ita nonnulla conseruatiō sanitatis inueniuntur; nonnulla e contra morbos inducunt. Multa etiam lucem lunæ ita sequuntur ut simul cum ea crescant atq; decrescant. Animalia igitur nonnulla; plantæ; lapides; aromata magnas uirtutes insita sibi natura possident; ad quæ omnia positio quoque locorum multum conducit; instrumenta etiam ipsis ad huiusmodi artem multo ante præparata; & ministros eis esse multos diceret; qui per ciuitatem uagantur inuestigantes cuius rei quilibet egeat ut intelligat quod petiturus a deo uenerit; propterea ex adytis & penetralibus & profundissimis plerumque spelūcis respōsa ferri ut & tenebræ ipsæ non nihil conferant; & nonnulli lateat in cauernarum secessibus nuncii atque ministri; ad quæ omnia uidelicet non parum superstītio & opinio faciat hominum; Præterea multitudinis inscitiam & eorum astutiani quæ hæc peragunt non parum posse; qui uel uoluptate capiant interrogantes bona spe sibi proposita; uel si nonnulla coniectura quid euenturum sit consequi potuerunt aperte; ut in cæteris credantur mala prænunciant. Sin uero nihil coniecturis inuenitur ambiguitate ita fallant ut redargutionem effugere uideantur. Multa uero etiam contingere aliis quibusdam cauillationibus adhibitis; nam & cantando nonnunq; peragere quædam uidentur; & inaudita quædam nomina inuocant ut diuini uideantur. Maxime autem multos decipi cum aliquantulum docti sint; quos ipsa responforum mirabilis compositio & uerborum elegantia & orationis grauitas simul & ambiguitas adeo trahit; ut diuini esse facile credant. Ex illis autem respōsis quæ ambitione dicta non sunt; sed quadam futurorum coniectura clarius prolata multa; imo uero pene omnia falsa inuenta sunt; unde si quod etiam euentu rerum comprobatum fuerit casu potius q; ratione id accidisse credendū; quæ quis paucissima sint; feruntur tamen in primis & lapidibus insculpta permanent. Quæ autem falsa fuerunt pene innumerabilia eorum nullus meminit; neque nihil animo uoluit bellorum & seditionum hæc responfa deorum causam fuisse plerunq; nec

etiam eo tempore quando græcia florebat & dæmonum superstītio in ea uigebat; clarum quid & utile facinus prædictione deorum factum unq; fuisse. In calamitatibus enim bellorum nihil prouidentes dereliquerunt eos quos in summa bellorum pericula respōsis impulerunt; quod loco suo planius faciemus; probabimusque multos ab illis bella iniectos; nec utiliter unq; responsū; sed ambiguitate qua ignorantiam suam tegebant delusos decæptosque fuisse quærentes. Multa enim etiam tu ipse ab historiis colligere potes; quibus sæpenumero salutem & uitam ægrotantibus promittentes; & quasi dii crediti ac diuinæ prædictionis magna exacta mercede; euentu ac morte languentium patefacti sunt malefici quidam uiri non dii fuisse. Quid autem oportet dicere quod ciuibus suis isti fatidici nunquam profuerunt; & eis qui de longe ueniunt ignotiq; sunt mirabilia promittunt; cum certe oporteret ciuibus magis suis q; alienis deos propitios facere; sed quia peregrinos ignorantes malitiam suam facile decipiunt; ciues autē suos longi temporis periculo doctos decipere non possunt; hoc ita fit; sic uniuersā rem istam humanæ inuentionis opus fuisse quispiam assereret. Vnde ab omnipotenti iam deo cum templis & simulachris deiecta omnino putrescit. Vbi enim est oraculum delphicum quod magna religione ab hominibus colebatur; Vbi apollo pythius aut clarus; ubi dodonæus iupiter; delphicum quidem oraculum terra thracibus concrematum fuisse traditur; nec unq; ab apolline calamitas illa prædicta; idē de capitolino ioue ptolæmæog; temporibus fuisse audiuius; quando uestæ quoque templum exustum fuit. Magna uero illa effigies iouis quam decus quasi uniuersæ græciæ dicunt fuisse temporibus iulii cæsaris in olympicis certaminibus fulmine diuinitus icta flagrauit. Antiquioribus etiam temporibus capitolinum arsisse templum fertur; & Pantheum fulmine dieiectum atque dirutum narratur. Serapis quoque sacrarium in alexandria similiter arsisse non ignoramus. Quæ omnia ab ipsis gentilibus cōscripta tenemus. Quid igitur mirum est si aliis prodesse non potuerunt qui ab extremis seipsos periculis non defensarunt; Illud autem quod maximo argumento est ab hominibus hæc non ab alia uirtute fieri non prætermittam. Nam multi uatum atque aruspicum non solum præscis; sed etiam nostris temporibus tormentis in iudicio coacti uniuersam rem suis inuentionibus fieri ediderunt; a quibus modos quoque artificii exquisitos patefactos non ignoramus qui tanq; seductores & malefici uiri ultimo supplicio secundū leges affecti sunt; quæ res adeo claræ sunt ut neminem lateant. Non enim deiecti quidam & ignobiles; sed aliigenerosam istam philosophiam pallium induti & supercilium eleuantes profitebantur. Alii primates antiochenæ ciuitatis fuerunt; & illi maxime qui aduersus ueram christi religionem multa conati sunt; nec sumus nescii philosophum quoque illum & uatem si milia in mileto passum interiisse; quibus omnibus in unum collectis non dubitabit forsitan aliquis dicere nec deos nec dæmones hæc oracula constituisse; sed seductorum atq; improborum hominum ad turpes quæstus excogitationem fuisse. Quam opinionem multis etiam græcis & illis maxime qui nominatissimi philosophi fuerunt placuisse nō ignoramus. Nam peripatetici homines cynici atque epicurei sic sētunt; quos ego iccirco sum opere admiror; quia nati & educati moribus corruptissimis & a parentibus tam deos q; oracula reuereri docti sua sponte potuerunt ab erroribus illis emergere; adeo ut scribere quoque ausi sint non modo falsa; uerum etiam inutilia & multorum detrimētorum causam oracula esse; quorum scripta cum pene infinita sint unius testimonium mihi nunc sufficit; qui cum Chrysippus a prædicatione deorum fatalem uim confirmare uellet sic aduersus eum conscribit redarguēs quia male respōsis deorum quæ ut plurimum falsa sunt fatum esse ostendat. Audias igitur quid ipse ad uerbum scribit. Ad d.

hæc alia quoque ratione in his quæ de fato conscripsit Chrysippus utitur. Non enim possent inquit prædicationes uatum ueræ esse ac certæ nisi fato fierent uniuersa; quæ ratio multo uanior est quàm cæteræ. Quasi enim uerum atque concessum esset ueritatem in responsis deorum contineri; quasi que id manifestum sit omnia fatis fieri ex hoc intuitu. Videmus autem omnino contrarium; aperte namque patet plurima ex oraculis mendacio ac fraude composita; uerum Chrysippus ex alterutris hæc comprobauit. Omnia enim fatis fieri inde ostendit quia uaticinatio sit. Vaticinationem uero esse inde probat quia omnia fatis fiunt; quo probationis modo nihil uanius excogitari potest. Quod si nonnulla responsa euentu rerum uera fuisse contendat; quia per paucissima illa sunt; patet non uaticinii certitudine; sed casu sic accidisse; quod nullam esse uaticinii artem ostendit. Nec enim arcu aut fûda artificiose uti eum dicemus; quod cum sæpius atque sæpius telum proiecerit semel aut ad summum bis uel ter ad signum peruenerit; cum pene infinites longissime a signo abfuerit; nec ille certe medicinam tenet qui cum multos interemerit uix tandem unum a morbo liberauit. Nulla enim scientia uel ars dicitur; quæ oia uel saltem plurima ad debitum finem non deducat. Quod autem omnia fere falso uates isti prædicant; uniuersa uita hominum testis est; & isti ipsi maxime qui uaticinandi artem profitentur; quos manifeste uidemus cum sibi aliquid agendum utile imminet sententia & consilio eorum uti diligenter qui rerum peritiam habere putantur. Verum quod uaticinatio nulla sit in aliis plenius aprobabimus ea etiam afferentes quæ hac de re epicurus conscripsit. Nunc autem illud quod diximus confirmandum non esse scilicet artis; sed casus ueritatem oraculorum. Cum enim non semper neque plerunque; sed rarissime a liquid ass equimur nec scientia nec arte; sed casu & fortuna id factum dicimus si uocabulorum potestates recte rebus accommodamus.

Inutilem esse diuinationem.

Cap. .ii.

a D hæc etiam si concederetur uera esse responsa; uaticinandi que artem non fictam fatata quidem esse omnia probe sequeretur. utilem uero esse diuinationem hominibus nullo modo hinc demonstraretur. Summopere namque uaticinationes Chrysippus laudat tanquam humanæ uitæ peritiles. Sed quænam utilitas sequeretur si futura omnino mala prædicat cum nullo modo cauere possis? Nam quæ fatata sunt nemo euitare potest; nulla igitur utilitas immo uero & dolor inde sequitur. Mœror enim propter futura mala hominum animos perturbat. Nec uero econtra tanta ex prædictione bonorum lætitia homines afficiuntur; Non enim tantum solent homines expectatione bonorum gaudere quatum timore malorum exagitari; præterea mala nobis imminere nisi audiamus nullo modo cogitamus; bona uero humanum genus expectare solet propter naturæ mirabilem ad ea inclinationem. Ita fit ut bonorum nuntiatione non magnopere augeatur lætitia. immo autem non nunquam etiam minuat si maiora sponte sperauimus quam uaticinio prædicantur. Malorum autem prædictione quoniam præter spem sæpenumero anunciantur uehementer turbemur. Verum etiam si hæc ita non se haberent; neminem tamen lateret nullam esse in diuinatione utilitatem. Quod si quis dicat ideo ipsam conferre hominibus quia futura mala prædicat nisi caueamus; is factorum uim abstulit. siquidem nostrarum uirium est cauere & non cauere; quod si necessario id quoque fieri quisquam contendat ut fati necessitas uniuersa complectetur; sic diuinationis comoditas nulla erit. Fiet enim omnino quod fatatum est etiam si omnibus oraculis prædiceretur; cædipoda quidem & alexandrum priami filium ipse quoque Chrysippus asserit non potuisse a parentibus interimi quis summopere id facere studuisset; ut malum quod ab illis sibi futurum erat effugeret; sic nec diuinatione nec studium eis suum

profuit propter factorum necessitatem. Hæc ille. Tu autem illud semper probe teneas peripateticos ut diximus cynicos atque etiam epicureos græcos homines atque philosophos & græciæ moribus a pueritia educatos; & inquisitioni ueritatis maxime deditos oraculorum responsa; omnia tanquam inania contempnisse quod certe nequaquam illi fecisset; nisi apertissime rem falsam omnino uiderent. Plurima huiusmodi colligere in animo non est. Nam quauis magna istorum copia sit. non tamen hoc pacto quia scilicet hominum inuentione ac acuta excogitatione oracula penitus constent. Sed sicut icæpi aliqua uirtute fieri hæc non inficiamus respondere constitui. Non enim parum huius loci refutatio euangelio conducit. Nam si omnes simul græci atque barbari ante aduentum saluatoris nostri deum uerum ignorasse & a malignis dæmonibus in morem cæcorum fuisse dicti ostenduntur; quomodo non magis euangelicæ dispensationis mysterium admirabimur; quo undique a seductione & oppressione dæmonum liberati sumus? ex illo enim tempore ad hunc usque diem cum ipsis simulachris; atque templis cuncta ubique oracula iacent; ac pro eis orandi & hymnis efferendi uerum deum & saluatorem nostræ ecclesiæ in medijs urbibus euangelicæ doctrinæ uirtute in toto orbe conditæ sunt; ubi animis pijs et cultu uirtutis fulgentibus secundum salutaria & diuina præcepta quotidie ab omnibus gentibus; hostiæ quæ solæ deo placet; deo saluatori nostro offeruntur. Quibus cum simul etiam illud ostenditur; non temere nos uti multi putat superstitione a parentibus traditam contempnisse; sed uero certoque iudicio ueritatem euangelicam amplecti sed de his hæc tenus. Tæpus enim est iam ut propositum negotium capiamus.

Diuesæ gentium theologia.

Cap. .iii.

i N quattuor igitur genera exquisitissimi facultatis theologi non theologiæ modum quandam ut in superioribus; sed quasi subiectum ipsius partiuntur. In primis enim deum patrem omnium atque regem locandum putant; deinde aliorum deorum multitudinem sequi contendunt; tertio loco dæmones; quarto heroas ponunt; quos omnes lucem esse & appellari autumant; præter malignos dæmones qui tenebræ appellantur. Dæmones enim alios bonos; alios prauos arbitrantur; & hos ita primum locum in malis optinere quemadmodum deus in bonis; ita rebus diuisis de dijs quidem cælestia & usque ad lunam habitacula tribuerunt. Dæmonibus præcipiunt cælestes; quos & æthereos deos appellant summa esse religione colendos; post eos bonos dæmones; tertio heroarum animas; extremo prauos dæmones placandos aiunt. Hæc uerbis partientes opere malignas dæmonum uirtutes solummodo colere inueniuntur. Confi deret enim unusquisque quales iam putari oporteat eas uirtutes quæ idolis coluntur; deos ne an dæmones; & utrum bonos dæmones an proteruos; quod facile facere poterit si diligenter his libris attendet. Ignorare autem non oportet nullum dæmonem a diuina scriptura bonum appellari; neque deum alium esse uere atque proprie præter unum qui omnia creauit. Virtutes autem bonas quæ creaturis connumerantur nec deos nec dæmones; sed dei angelos & spiritales ministros potestates diuinas; archangelos; aliisque nominibus pulchre accommodatis nuncupat. Dæmones autem si nominis potestatem dicere licet; non quia dæmones sint quod latine scientes dicere possumus; sed quia diuini soleant pulcherrime appellari. Id autem latine tum timere tum terrere significat. Absurdum certe omnino est bonas & malas uirtutes quæ nullam operationis similitudinem habeant eadem appellatione confundere.

Porphyrus de philosophia responsorum.

Cap. .iiii.

u Ideamus igitur quænam uirtutes oraculis & responsis præsentantur; ut impietas gentilitatis omnibus pateat; nec a me ipso quicquam afferre in animo est; ne criminandas præbeam inimicis; sed testimonijs quod adhuc feci eorum ipsorum in medium produci.

ductis totam rem peragam. Cum autem innumerabiles sint & philosophi & historici illum idoneum magis proposito meo iudico: qui & dæmonibus maxime amicus fuit: & multa nostris temporibus aduersus nos mēdosissime conscripsit. Hic enim gentiliū pene omnium deorū ac dæmonū naturā maxime inuestigasse & summopere falsitatem defendisse uidetur. Hic igitur in libris quos de responsorum philosophia conscripsit: Apollinis ac reliquorū deorum & bonorū dæmonum illa responsa collegit: quibus putauit & uirtutum suorū dæmonū ostendere: & cæteros homines ad uerum ut ipse dicit dæmonum cultum impellere posse. Ex istis igitur respōsis quæ ab ipsis electa sūt: quæ que quasi ueriora memoriæ tradita operæ precium est totam hanc rem considerare atque cognoscere quales nā sint eorū auctores. Sed primum illud uideamus: quomodo in exordio librorū iureiurando affirmat nihil se falsi allaturum: constantibus inquit atque firmis hominibus qui a bonitate deorum atque dæmonū spem salutis hauriūt nihil addēs nihil auferens hanc tradere oportet. Nam & ego deos ipsos testor nihil ad responsorū sensum aut addidisse aut detraxisse: nisi forsan uerbū aliquod correxerim: magisq; impietatem timui q̄ futuram sacrilegii pœnam. Collegimus autem in his libris multa quæ ad ueritatem dogmatum pertinent: & diuinationis negotiū non omnino cōtemnemus. Nam & ad speculationem harum rerū conducit: & ad bene uiuendum hortatur. Quā autem utilitatem hic labor afferet noster illi maxime cognoscent: qui cū ueritatem magno labore quæsiisset uota sæpius fecerūt: oraruntque ut auctoritate docentū deorum uisione dignati possēt a dubitaciōis uexatione liberari huiusmodi usus exordiis obtestatur postea ne ad multos libri efferantur his uerbis. Tu uero caueas ne lucri aut ianis gloriæ gratia scelestis & indignis hominibus hanc tradas: non enim paruum tam tibi quædes q̄ mihi qui tibi credidi periculum imminet. His autem solūmodo hanc cōmunicanda sunt qui uitam ad animæ salutem direxerunt. Nam & ipsi dii non aperte: sed enigmatica hominibus ista tradiderunt. Responsa deinde apollinis colligit quibus non solum dæmonibus & infernis uirtutibus uerum etiam cælestibus animalia esse sacrificanda præcepit apollo. Cum idem ipse in aliis dæmones non deos esse affirmet: quibus gentiles cæde animalium sacrificabant: non enim fas esse animalia deorum gratia interficere. Sed primum apollinem ipsum audiamus: qui de cultu & sacrificiis deorum sic per respōsa homines instituit

Hæc age qui nutu diuorum ingressus amice es
Huius iter uitæ: mactanda est hostia cunctis.
Multa deis: seu qui terram: seu qui mare uastum:
Aera seu qui habitant: latum seu qui æthera: seu qui
Alta colunt cæli: seu qui infima regna barathri:
Quæ quibus obseruanda modis sint singula dicam
Tu memori conscripta animo mea dicta teneto
Terna quidem diuis cælestibus hostia: & ipsa
Candida mactanda est: terna & terrestribus atque
Atra eadem gaudent porro & capiuntur apertis
Terrestres aris foueas cum numina contra
Exposcant atro imbutas inferna cruore:
Nec placeat nisi quæ terræ mandetur humata
Hostia: mel uero nymphæ atque liquentia uina
Offerri lætantur: at ignem accendier aris
Quæ circunuoilitant terram sibi numina quærunt:

Imponique atrum corpus: tum thura simulque
Iniciet falsas fruges & dulcia liba
Hæc facito: uerum quibus est data cura profundi.
His ipso semper fer sacra in littore: totum
Proiiceque in fluctus animal cælestibus autem
Extremas reddes partes atque igne cremabis:
Quod superest propone tibi: dapibusque reserua
Sudet odoratis crassisque uaporibus aer
Deinde hoc apollinis oraculum exponit dicens: cum igitur & terrestres & inferni dii sit omnibus istis atras quadrupes offerendas iubet. Modus autem differt: nam terrestribus quidem super aras: infernis autem in foueis mactandas esse hostias præcipit. Aeris autem uolatilia dicit offerenda corporibus holocaustis & sanguine ad aram circumducto: uolatilia etiam marinis: sed uina in fluctus proiicere mandat: ita omnibus diis præterquam terrestribus uolatilia immolari possunt. Sed marinis solummodo nigri coloris uolatilia: quæ cæteris alba offerenda sūt. Cælestibus uero & æthereis bestiæ quæ albas esse uult extremitates ait cōseruandas reliquas aut partes comedendas. Ex his enim solummodo cōcedere oportet: ex aliis uero minime: ita quadrupes & terrestres terrestribus sacrificanda sūt: simili nāque simile gaudet. Ouis porro terrestre animal est & iccirco cereri gratissimū: atra uero quia & terra naturaliter tenebrosa. Tres autem simul quoniau terrestris corporis tria sunt symbola & super aras terrestribus quoniam super terram uersantur. Cæteris uero diis iccirco uolatilia sunt offerenda: quoniam uniuersi mouētur: in motu enim semper maris aqua ē: cuius atræ sūt hostiæ: quoniam & cæruleus color aquarum. Alba uero aeris: lucis eim recæptius aer est. Cælestibus autem atque æthereis extremitates dat consecrandas quoniam leuiores reliquo corpore sunt: quorum sacrificiis comunicare oportet. quia cum alii dii arcere mala soleant cælestes bona nobis largiūtur. Hæc mirabilis ille philosophus in libris responsorum conscripsit.

Redargutio prædictorum ipsius Porphyrii.

Capitulum. quintum.

a Ge iam uideamus quemadmodum contraria omnino in eo libro posuit quem de abstinendo a carnibus animalium conscripsit. Ibi enim primum nihil sacrificandum, neque incendendum censet: deinde opiniones aliorum reprobabat asserēs non esse deos illos qui cæde animalium gaudent. Scelestissimam enim esse brutorum etiam animalium cædem & abominabile nō solū deo primo: uerum etiam cælestibus & diuinis uirtutibus. Ita apollinem suum redarguit, qui etiam cælestibus animalia esse offerenda responsis suis iussit. Theophrasti quoque auctoritate utitur: cui placuisse ostendit non diis sed dæmonibus dumtaxat esse sacrificadū. Quare si quis Theophrasti & huius ratione acquiescit apollo etiam ipse non deus erit: sed dæmon cæterisque omnes quos deo gentilitas ducit: quibus ubique animalia immolantur: dæmones erunt & dæmones perniciosissimi. Nam si cædes & immolatio hæc animalium sceleris & abominationis secundum ipsum plenissima est: quomodo erunt boni qui hac re summopere gaudent? Quod si non solum animalia: uerum etiam crudelitatis cumulo homines etiam mactari offerrique sibi cupiunt: quomodo apertissime scelesti & inhumani non erunt: nihilque aliud q̄ perniciosissimi dæmones: aut quomodo iure nos accusabimur: qui omnino ipsum esse putamus sanctissimam dei appellationem atque uenerationem inmundis spiritibus attribuere? Solum enim creatorem illum omnium deum
diii.

adorare didicimus nihil terrenum & mortuum; sed integritatem animi & castimoniam corporis rectam scientiam & ardentissimam fidem afferentes: quam ad extremum usque spiritum intemperatam auxilio saluatoris seruabimus. Sed uideamus quibus ostendit rationibus nec deo nec diuinis uirtutibus terrenum aliquid offerendum aut incendendum esse. Aliena enim hæc ait ab omni sunt pietate: nihil enim materiale iueniri potest quod in materiali deo non sit obscenum; iccirco neque oratio ei quæ uoce proferatur conuenit; sed nec interior oratio, si animæ uitio contaminatur. Silentio autem sancto & cogitatione integra ab omnique morbo remota eum colimus; sic illi & coniungimur & similes ut possibile homini est efficimur; mundissimam ueritatem quasi sacram hostiā ei offerentes; ita hymnis deum laudamus; ita salutem ac impossibilitatem animi requirimus. Sacrificium enim deo est alienæ ab omni uitio mentis speculatio; uirtutibus autē quæ circa ipsum sunt diis que intelligibilibus hymnos oratione offerre possumus. Primitias enim offerre omnes solent earum rerum quas accæperunt & quibus alitur & continetur substantia nostra. Quemadmodum igitur agricola fructuum primitias offert; sic homines oportet mundæ inuentionem mentis intelligentiis offerre gratias agētes quia hæc nobis tribuerint; & quia nos mentemque nostram speculatione sua contineant atque nutriant iuuantes; consulentes; & ad salutem nos nostram reducentes. Hæc Porphyrius quibus similia in libro de sacrificiis de primo ac magno deo Thyaneus ille apollonius cōscripsit. Sic ergo inquit maxime decentem aliquis curam de rebus diuinis suscipiet propitiumque habebit deum si deo primo qui unus est & ab aliis omnibus separatus post quem longo interuallo reliqui cognoscuntur; nullo modo sacrificet nec ignem incendat nec sensibilem ei aliquid offerat, nullius ei rei eget non dico a nobis; sed nec ab intelligentiis ipsis. Non est autem in terris nec in aere quicquid cui non in sit aliqua obscenitas. Meliorem igitur ac superiorem rationem atque orationem ei offerre debemus. Sic autem appello eam quæ nõ ore profertur quæ illi offerenda est. Nam ab optimo atque pulcherrimo rerum omnium per optimum & similiter atque pulcherrimum omnium bonorum nostrorum. Intellectus uero hic est organo non indigens bona nobis petēda sūt. Sic Apollonius: Sed Porphyrium rursus Theophrasti testimonio utentem audiamus. Gliscente paulisper inquit iniquitate animalium crudelis immolatio suscipienda est: adeoque creuit ut ad cacumen iam maledictionis peruentum sit, iugulatis hominibus & sanguine aris humano cruentatis. Ita dæmones concitati iustas poenas sumpserunt. Alii nanque hominum omnino impii facti sunt nullos deos colentes, alii malos deos uenerantur, quos humana meliores natura non putant. Non ergo animalia immolanda sunt; sed illa, quæ immolata nihil omnino ulli officiant. Innocens enim immolatio atque sancta penitus esse debet. Si uero quispiam obiciet ita usui nostro animalia diuinitus esse concessa, quemadmodum & fruges terræ sciat animalibus cæsis non nihil noxæ committi Priuantur enim anima uiolenter non ergo sacrificanda præsertim cum ut ipso nomine ostenditur res sacra sit, sacer autem homo est qui ex alieno grās refert. Nec enim fruges si aliunde per uim accæperis offerre fas est. Non enim aliorum iniuria deus placatur. Quod si ablatae fruges offerendæ non sunt; multo minus animalia uel anima inde ablata offerenda sunt; præsertim cum anima multo nobilior frugibus sit; qua qui animalia priuat magnopere peccat. Præterea si primitias quasdam ex animalibus diis offerimus cuius rei gratia id facimus; utrum honoris? quis nam honor hic potest esse qui ab iniuria originem trahit? an potius dedecoris & uituperationis? Nõ possumus quippe negare non iniuste agere cum animalia nihil iniuriantia interficimus. Sed neque hac uia gratiæ diis referendæ sunt. Qui enim beneficii gratiam retribuit nõ maleficio id peragit. Nõ enim

magis retribuere uidebitur quæ si rem a uicinis raptam in gratiam & honorem retribuere, sed neque gratia impetrandi cuiusdam boni. Nam qui alterum lædendo exorare deum putat; is ingratum se futurum ostendit. Quare nec spe futuri beneficii animalia immolanda sunt præsertim cum non sit possibile ita hæc agere ut deum lateant. Si ergo re alicuius causa immolandum est; nullius autem rei gratia id faciendum ostenditur. Relinquitur profecto nequaquam immolandum esse, & maxime cum nulla re dii indigeant; sed animum hominis respiciant; illudque sibi sanctissimum sacrificium sit recta de his ipsis & de reliquis rebus habere sententiam. Mens igitur sancta & anima omnis passionis experta optimæ primitiæ deo sunt. Aperte igitur omnibus his iuxta summos græcorum philosophos patet nullo animantium litari posse; iniustumque ac obscenum esse cæde animalium deum credere fore propitium. Quare non deus nec dæmon quidem bonus sed seductor & mendax fuit; qui nidorem carniū & libationem sanguinis petiit; & in eodem libro ipse Porphyrius non ignorat inquit cui curæ pietas est nihil animatū diis offerri sed dæmonibus aut bonis aut malignis.

Quod omnes dæmones mali sunt.

Cap. .vi.

¶ Quoniam igitur alios bonos alios malos dæmones putat age iam uideamus; certis que rationibus approbemus malignos esse omnes dæmones quibus gentilitas loco deorum eos ueneretur. Quod quidem hoc modo demonstrare conabimur. Omne quod bonum est non prodesse non potest; & e contra quod malum est dæmones autem & dii gentilium Saturnus; Iupiter Iuno, Minerva & similes ac inuisibiles uirtutes quæ in simulachris & per simulachra operantur non solum brutorum immolationibus animalium; quod iniustum & abominabile Theophrasto & Porphyrio esse uidetur. Verum etiam cæde ac sanguine hominum summopere gaudent, quomodo igitur boni dæmones isti erunt & non scelesti atque perniciosi spiritus.

Quod homines sacrificabantur dæmonibus usque ad tempora saluatoris. Cap. vii.

¶ Ncipiamus igitur latius ostendere quantus error quætaque impietatis putredo humanum genus ante saluatoris nostri tempora detinebat; quæ postquam incæpit euāgelium in orbe terrarū prædicari minui sic cœpit ut adriaticis temporibus in morē solis euāgelica iam coruscante doctrina apertissime dissoluta sit. Gentilium ergo ipsorum ut ad huc fecimus uocibus ad declarandam præscorum temporum pestem utemur; quæ adeo animos hominum inuasit; ut quasi dæmoniis & a perniciosis profecto spiritibus agitati liberorum sanguine scelestas placarent uirtutes. Ita pater unicum filium dilecta mater filiā dæmoni tanquam ouem sacrificabant. Ita genus hominum quod humanum esse natura cognoscitur ad furiosam immanemque crudelitatem a dæmonibus impellebatur quæ ita se habere nõ modo apud barbaros; uerum etiam apud græcos omnis historia plena est. Nam & rhodii hominem Saturno sacrificabant; quam rem magis temporibus postea mitigare uolentes mortis supplicio aliquem damnatum ad saturnia usque conseruabant; quem in ipso festo uino grauatum immolabant. In salamine uero insula; quam antiquissimis temporibus coroneam uocabant usque ad Diomedis tempora agraulæ cecropis filiæ homo cædebatur. Postea uero in templo palladis agraulæ ac Diomedis (unum enim trium fuit) Diomedis homo immolabatur; qui ab adolescentibus ter circum aram ductus tandem a sacerdote hasta percussus & in rogo impositus cremabatur; quam rem diphilus rex cypri Seleuci temporibus abominatus nõ hominem sed bouem Diomedis sacrificari statuit. Dæmon autem ille quicumque fuerit nõ inuitus bouem pro homine suscipiebat. Ita non multum interesse inter immolationem hominis atque bestię uidetur. Manethus autem hystoricus apud ægyptios in heliopolis homines immolatos fuisse in libris de pietate testatur; quem morem amosus im-

pbauit Sacrificabantur uero Iunoni tres in die: quos inquirebant si mūdi essent quēadmodum postea uituli. Cereos autem offerri pro illis tres Amosis iussit. Dionysio etiam omadio apud chios appellato homo crudeliter discerptus sacrificabatur. Lacedæmōios etiam Apollodorus scribit hominem marti sacrificare solitos: & phœnices bellorū aut pestilentie calamitatibus amicissimos. Saturno solebant immolare: quod omnes qui eorum historiam scripserunt testantur: maxime autem Sachuniatho a Philone biblio in græcam linguam ut in superioribus dictum est traductus. Histrus quoque qui cretensē historiam collegit Curetas scribit saturno antiquitus pueros sacrificasse. Sed pallas qui optime omnium mitræ mysteria edidit sic hac de re scripsit. Immolationes autem hominum imperatoris Adriani temporibus ubique fere cessarunt. Immolabatur enī prius in laodicea syriæ palladi uirgo: nunc autem cerua: & arabes singulis annis puerū immolantes sub ara sepeliebant: omnesque græci communiter ante quā in bella exirent ut Philarchus historicus tradidit hominem immolabant. Præterea thracas & hcythas cæteraque prisca. Verum etiam nunc quis ignorat in magna urbe latini Iouis solemnitate hominem immolari: & usque ad hunc diem non in arcadia solum Pani liceo: nec in carthagine. Saturno: sed omnes communiter homines cum dies statutus aduenerit quo sacrificare hominem solebant aram sanguine hominis spargunt. Philo etiam qui phœnicum historiam conscripsit his uerbis in primo utitur libro. Morem inquit prisca in magnis calamitatibus atque periculis fuisse ut ciuitatis aut gentis princeps dilectissimum ex liberis ulciscenti dæmoni quasi redemptionis præmium traderet & sic traditum mystice iugularet. Sic igitur Saturnus rex regionis quem phœnices israelem uocant: qui postea quā hominē exiuit ad saturni stellam adductus est: cum ab Anobret nympa unicum haberet atque carissimum filium Ieud a re ipsa dictum (sic enim etiam nunc phœnices unicum filium appellant) quia maximo atque periculosissimo bello ciuitas premebatur regio indutum ornatum super constructam ad hæc præparatamque aram immolauit. Nō iniuria ergo eximium dicemus illum Clementem in libro quo ad ueritatem gentiles adhortatur his uerbis ista deplorasse. Crudeles immanesque hominum hostes dii uestri sunt: qui non solum amentia lætantur nostra: uerum etiam modo per cōtentionem certaminis modo per cupiditatem uictoriæ animis uestris concitatis ad uoluptatem suam immolationes hominum postulant: qui multis non nunquā ciuitatibus atque gentibus tanquā cōmunes pestes & fulmina incidentes non cessarunt atrociter homines uexare: quousque sanguine hominum placati sunt. Aristomenes enim mesenius ioui quem illi appellant Ithometem trecentos simul sacrificauit: in quibus Theopompus etiam lacedæmoniorū rex fuit nobilis scilicet ac regia hostia tauro Scythæ autem quoscunque aduenas cæperint (capiunt autem multos qui fluctibus & tempestate ad eos depelluntur) dianæ statim immolare solent: quæ sacrificia tragice i scæna Euripides decantauit. Monimus uero in libro miraculorum collectionis in pellæ ciuitate thessalica hominem achium Peleo & chironi singulis annis immolatum fuisse narrat. Lyctii etiam Cretenses autem isti sunt ioui hominem immolabant: ut Anticlides scripsit Lesbii quoque Dionysio: & phœnices dianæ: alteros Doscida: alteros Phitocules historici hominem immolare solitos conscripserunt. Herechtheus uero atticus & Macharius romanus filias suas alter proserpinæ ut demaratus in primo tradidit: alter defensori dæmoni ut Dorotheus in quarto italicarum rerum exposuit immolare non dubitarunt. Per humanos uero dæmones Quomodo enim non scelestissimi sunt: & illi qui tanquam saluatores inuocantur: & isti qui salutem ab insidiatoribus petunt: litareque putant deis hominum iugulo: nec enim

homicidii crimen effugiunt etiam si Ioui hominem offerant. Cur igitur o prudentissimi bæluas fugimus: & si forte ursam aut leonem aut serpentem uidimus statim resiliamus ut poeta omnium maximus ait Retroque pedem cum uoce repressit.

Improuisum aspris ueluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens trepidusque repente refugit
Attollentem iras & cærule colla tumentem

Perniciosos autem dæmonas fraudulento & pestes hominum manifeste uidentes: a quibus liberi etiam uestri ad cædem petuntur non fugitis hæc ille. Ego autem etiam Dionysium halicarnasenum uirum romanæ historiæ ac italicæ peritissimum huius sceleris testem adducam: qui in primo de antiquitate italica iouem & apollinem quoniam decima hominum immolata non fuerat magnas italis calamitates induxisse his uerbis scribit Nullus in arboribus fructus inquit ad maturitatem usque permansit: sed immaturi omnes defluebant: nec spicæ semine replebantur: nec herbæ pecori sufficientes germinabant: fontes quoque ipsi alii bibi non poterant: alii æstatis tempore deficiebant: & aut mulieres abortum patiebantur: aut nati pueri manci & discerpti erant. Cætera quoque hominum multitudo ægrotatione ac morte crebrius quā solebāt uexabantur: sciscitantibusque ipsis quid in deos commiserunt quidque facturi ut ab his pestibus liberarentur: responsum fuerat quia cum impetrassent quæ petierant nō reddiderunt omnia quæ uouerunt. Sed maiora adhuc debent: quæ si reddiderint conualescent. Pelasgi enim & aborigines nihil sibi terra producente uouerunt ioui atque apollini ex nascituris decimam se partem immolatuos. Cessauit igitur postea talis calamitas & illi fecundissimo rerum usi prouentu decimam nascentium omnium partem sacrificabant. Hæc Mirsinus Lesbii non pelasgos aut aborigines: sed tyrenos passos fuisse narrat. Responsum igitur recitatum magna omnes ambiguitate tenebantur. Senior deinde quidam aliarum rerum primitias dixit recte diis cōsecratas fuisse nullam autem ex hominibus partem: quam dii maxime diligunt esse immolatam. Quare calamitatibus semper inquit uexabimur: nisi ut cæterorum animalium sic hominum primitias sacrificabimus. Hanc senis orationem cum alii probarent: alii plenā insidiarum putarent: sciscitari rursus per oracula placuit: si hominum decimam sacrificare diis gratum esset. Deo autem annuente magna seditione uexati sū & tunc primū primates ciuitatum & reliqua multitudo atroci suspitione ne dolo ista primates facerent commota scissi atque diuisi sunt: migrabantque multi immo uero quasi amentia furentes pellebantur & pellebant. multæque ciuitates destitutæ pene fuerunt. Sequebantur enim fugientes filiosque genuerūt & fratres cognati: & prope prope quos: ita ex italia fugientes græciam & barbariam repleuerunt: quod malum non paucis annis italiam uexauit. Nam & ciuitatum principes tum seditionem timentes: tum religioni satisfaciendum putantes ab adolescentibus qui ad iuuentam in annos proueniebant primitias deligebant. Et paulo post: asserunt autem Saturno in italia prisca temporibus ita sacrificatū fuisse quemadmodum apud carthaginenses ante quā urbs eorum dirueretur. Celti uero ad hæc usque tempora & occidentaliores fere omnes homicidio sacrificant. Hercules autem fertur primus in saturnino ara ædificata intemeratas hostias immolasse: ac legē qua homines sacrificabantur reuocasse: & ne quasi patrio ritu neglecto superstitione inani incolæ turbarentur: simulachra pro uiuis hominibus: quos influenza tyberis proici ebant hostiarum ornata modo in tyberim immittere docuit: quæ res a romanis temporibus quoque nostris idibus mais diligenter fieri solet. Ea enim die pontifices animalibus primo secundum leges immolatis uirginisque uestales prætores alii

que ciues quos sacris adesse fas est, xxx. simulachra hominum quæ arguios appellant a ponte sacro in tyberim demittunt. Hæc Dionysus. Diodorus uero consentanea istis in uigesimo historiae uolumine cathaginenfibus ac Agathode tyranno siciliæ post mortem Alexandri magni primi Ptolemæi temporibus obsessis his uerbis conscripsit. Dicebant autem. Saturnum illis iratum fuisse: quoniam prius ipsi excellentiores ex filiis suis sacrificabant; Postea uero clam emptis infantibus atque educatis liberorum loco immolabant. Cumque diligenti facta inquisitione multi ex suppositis inuenirentur sacrificari facile animis induxerunt; ut crederent ad obsessionem urbis hostes iccirco diuinitus missos fuisse; quoniam priscos deorum honores non seruarent. Itaque deos placare studentes ducentos ex nobilissimis adolescentibus publice sacrificarunt. Trecenti uero alii quoniam suspectos se esse uidebant sponte se tradiderunt. Erat autem apud eos ænea Saturni statua magnitudine mirabilis; cuius manus in terram extensæ ita erant in gyrum ut qui ad eum prouenire adolescentes cogebantur ingentem foueam ignis repletam inciderent. lure igitur hebræorum scriptura reprehendit, eos qui moribus patriis contemptis hæc imitati sunt dicens immolabantque filios atque filias suas dæmonibus; interfectaque terra est in sanguinibus & contaminata in operibus eorum. Arbitror iam perca quæ dicta sunt satis patere non bonorum dæmonum inuentionem fuisse priscam illam & primam simulachrorum institutionem & uniuersam religionem gentilium; sed perniciosorum omnino atque scelestorum. Itaque uerus profecto inuenitur propheticus ille sermo. Omnes dii gentium dæmonia Apostolicum etiam illud quo dicitur: quia quæ gentes sacrificant dæmonibus non deo sacrificant. Et certe si quid boni in deis gentiliū esset amatores profecto iustitiæ salutare & benefactores hominibus essent; nec humano sanguine gauderent. Sed respōsis & omnibus modis a cæde humanū genus repellerēt.

Quod mali dæmones ad omnia flagitia & facinora homines impellebāt,
Capitulum octauum.

¶ **Q**uod uero maligni ab ista dæmones humanum genus intruserunt quis per se ipsum pateat; tamen inde quoque apertius uidebis si adulteria & fornicationes gentilium quæ usque ad huc diem in heliopoli phœnice multisque aliis in locis peraguntur in mentem tibi ueniant; quasi enim primitias quasdam diis debitas turpissimas huiusmodi operationes in templis offerunt. Nam si nec homines quidem modesti ac mites cædibus & stupris lætantur; quanto magis dii aut boni dæmones ab his rebus erunt alieni? Si uero quispiam obiciet malignos quidem esse dæmōes eosque hæc petunt; alios autem illos bonos; quos maxime tanquam saluatores uenerantur; quærendum ubinam isti saluatores sui quos colunt sint; & non possunt malorum uim ab huiusmodi facinoribus atque flagitiis auertere. Quomodo autem boni sunt si malos dæmones non depellunt; si cultoribus non auxiliantur? Aut cur humanum piūque hominum genus atrocitate malorum dæmonum uexari permittunt? Cur etiam non admonuerint homines non ut deum honorare; sed ut perniciosum dæmonem odisse illum; cui hæc iniqua & turpia placent? Quomodo ergo uerum isti deum colunt; qui nec rhodiis nec salaminis; nec heliopolitanis fugiendos esse prauos dæmones significauit; nec malignum iunonis spiritum; cui tris quotidie homines sacrificari solitum ab historia didicimus contemnendum esse unquam dixit? Nec chios docuit; nec membratim crudelissime disceptum hominem Dionysio immolarent; nec teneidos similiter; nec prohibuit Mauro ubi ubique offerri? Cur igitur eum colunt qui uel in liberos prauis dæmōibus iugulantes nequam defecit; nec dixit in laodicea syriæ ubi sigulis annis uirgine litabatur perniciosum dæmonem

habitare nec in libya atque arabia ubi adolescentem sacrificantes sub ara sepeliebant. Hæc omnia uerus deus quem colunt quomodo non admonuit faciunda non esse. Incestus etiam & adulteria uerus ille ac bonus deus quomodo non docuit uero deo & bonis dæmonibus placere non posse; quod nullus unquam præterquam uerus profecto deus noster qui solus deus est fecisse inuenitur. Is enim per Moysen uniuersos præmonuit homines non esse colenda dæmonia; e contra uero repellenda contemnendaque tanquam perniciosissimos spiritus; templaque ipsorum ac caerimonias quibus honorantur sic esse delenda ut nulla eorum extet memoria; qui adeo maliciose humanum genus inuaserunt tanquam uictoriam amentia hominum consecuti sunt; ut si colligere in unum quæ ab historicis suis dicuntur uolueris uniuersum istis scelestis orbis spiritibus subiectum fuisse iuuentis græciæ; affricæ; thraciæ; scythiæ; prudentissimorum atheniensium gentem ipsam quoque magnam urbem; si quidem etiam ibi dialibus homines iugulabantur. Rhodum præterea; salamina; insulas omnes; chium; tenedum; arcadiam; lacedæmona; ægyptum; phœniciam; libyam; syriam; arabiam; ubique usque ad tempora saluatoris nostri tam animatum quam hominum cæde & turpissimis pollutionibus perniciosissimos dæmones placabant; neque prius uitam hominum hæc mala reliquerunt quam saluatoris nostri doctrinæ fulgor orbem illustrauerit; historicos enim suos iam audiimus ad Adriam usque tempora facinora & flagitia illa fuisse protensa. Eius uero imperatoris temporibus turpitudinem hanc omnem intellectam atque contemptam fuisse. Illo uero maxime tempore salutaris euangelii prædicatio per orbem in modum fulguris coruscabat. Mentiuntur autem quando rebus uicti prauis se dæmonibus sacrificasse negant. Illos enim adorabant; illis homines cædebant; ad honorem illorum turpissima admittebant flagitia; quos deos maximos & putabant & appellabant. Saturnum enim Iouem Martem dionysum lunonem Mineruam Venerem & sapientissimum atque pulcherrimum Apollinem optimos & maximos deos ac denique saluatores esse prædicant. Isti ergo perniciosissimi illi dæmones sunt. Nam si huiusmodi sunt qui cæde hominum gaudent (gaudent autem isti quibus nisi homines immolentur ferre non possunt) scelestissimi certe spiritus esse conuincuntur siue ipsi talibus gaudeant quod dubitari non potest; siue aliis hæc offerri permittant. Cur enim si boni sunt spiritus his sceleribus malignos placari dæmones iubentur; cur adeo errare homines patiuntur ut ad colendos prauos dæmones ignorantia deductos despiciantur? Cur huiusmodi humanum genus seruire spiritibus non dedignantur; cum oporteat si boni dii sunt longissime, ab hominibus omnem falsam religionem diuina sua uirtute prædicationeque integra pellere? An pater bonus non negliget filium a prauis hominibus circumuentum; nec humanus dominus seruū; nec dux belli ad captiuitatem suos milites duci patietur si aliquo eis poterit modo prouidere; nec pastor lupis pecudes tradet. Diu autem boni qui miseros ut dicunt homines tutantur; qui pastores & saluatores reges patres & domini nuncupantur inimicis dæmonibus quasi atrocissimis bælis homines a quibus pie coluntur crudeliter trucidandos tradent; nec propugnabunt & protegent imbecillum genus hominum; nec hostes & prauos spiritus tanquam imanes bestias longe a grege hominum fugabunt; nec docebunt homines qui se remque suam illis commendant non colendos sed fugiendos esse prauos spiritus? Quando igitur hoc nec faciunt nec unquam fecerunt immo uero e contra oraculis atque responsis suis homines immolari sibi precebat & turpissima flagitia in templis offerri; re ipsa patet pessimos & iniquissimos esse natura. Ad hæc quomodo deus aut bonus aliquis dæmon a gentibus unquam adorabitur; si bonum malo nunquam coueire potest; nisi lucem ac tenebras ad idem concurre posse credat. Quomodo autem dii sunt aut omnino boni dæmones qui bonitate ab hominibus superantur. Iniquum

enim Porphyrius scripsit: non dico homines solum; sed etiā q̄ multo minus est anima-
lia bruta occidere. Quare immolationes huiuscemodi modesto atque prudenti uiro fu-
giendas nec placandos spiritus sanguine; sed animi uirtute repellendos consulebat. Mū-
dum enim animum non inuadunt quoniam eis dissimilis est.

Quod omnibus contemptis deo inhærendū ē. Cap. .ix.

Iuero ciuitatibus necesse est hos etiā placare nihil ad nos. Ciuitates enim etiā
res externas ut diuitias; & omnia quæ corporis sunt ut formam bona esse cō-
firmat; & horum contraria mala. Pauci enim sunt in ipsis qui animæ curā ha-
beant. Nos autem quantum nobis possibile est istis non indigemus. sed omni studio at-
que opera deo similes fieri conamur. Quod fieri solet perfectiore uirtute & uera de re
bus opinione. E contra uero prauis tam dæmonibus q̄ hominibus & omnibus qui cadu-
cis atque materialibus rebus gaudent dissimiles esse studemus. Non iniuria igitur philo-
sophus & dæmones contemnere debet & diuinationes negligere. Ea enim quæ homi-
nes uaticinationibus petunt negligit. Non ergo de matrimonio non de mercibus nō de
seruo non de furto non de aliis inanibus rebus; quas falsa opinione homines cupiunt;
ab extis animalium quæret; sed ipse per se ipsum deo accedens æternam solummodo
uitam quæret; quā toto animo desiderat. His uerbis Porphyrius auguria & auspiciatus
& uniuersam diuinationem quam multi admirantur falsa opinione hominum consta-
re aperte ostendit; quibus philosophū nullo modo indigere dicit. Si ergo modestus pru-
densque uir ea fugit quibus dæmones placantur quæ sunt gentilium sacra sanguine ani-
malium confecta. Nemo priscorum prudens ac modestus inuenitur. Omnes enim ut di-
ximus ante saluatoris nostri aduentum uel hominum sanguinem dæmonibus offere-
bant. Nemo ergo secundum Porphyrium prudens modestusque gentilium fuit. Præte-
rea ipse rationem sequens sacra dæmonum refutat & mundo animo esse hortatur; quæ
dæmones inuadere nequeunt quoniam dissimiles sunt. Apollo uero deus suus rursus e-
nim homini comparatus inferior reperietur perniciosissimo dæmoni; quia uidelicet ei
amicus sit pernicioso enim perniciosus amicus est; sacrificandum consulit; quod ipse in
libro de respōsis conscripsit. Cum enim uates festinaret quod quærebat inspicere Apol-
lo ei respondit munera prius dæmoni offerenda esse dicens. Ratio autem humana du-
ce natura his contraria facienda probat mundiciam scilicet animæ adhibendam; & sa-
crificandum non esse dæmonibus quoniam purum mundumque aggredi non possunt
cum dii similes sint; q̄ si prudens & modestus uir est qui dæmonibus non sacrificat; qui
suis responsis sacrificandum consulit qualis nam sit per te ipsum considera. Pessimi er-
go atque perniciosissimi sunt qui cæde ac sanguine hominum gaudent; quem morem
si quis laudat is omnes homines qui modo uiuunt uituperat; q̄ si prudenter nostra tem-
pora huiuscemodi rem contempserunt prisci omnes stultissime id faciebant.

Quod omnibus cōtemptis deo inhærendum est. Cap. .x.

Is omnibus hac luce clarius patet non dii non boni dæmones; sed longe ab
omni bonitate remoti hostes ueri dei perniciosi atque impii gentilium esse
deos; a quibus nemo præter dominum nostrum Iesum christum humanū
genus eripuit qui euangelio suo uniuersis barbaris simul & græcis huic morbo medetur
& a durissima antiquissimaque seruitute liberat ac ad ueram conuocat libertatem; ad
quam curriculo tendere magna uoce omnibus prædicat clamans Spiritus domini
super me; propter quod misit me euangelizare pauperibus; misit me sanare contritos
corde prædicare captiuis remissionem & cæcis uisum. Et rursus educere ligatos
& uinculis; & e domo carceris sedentes in tenebris. Hæc enim ab antiquissimis

temporibus uera hebræorum oracula redemptionem nostram & cæcæ mentis illumi-
nationem prædicentia confirmabant futuram; unde nos saluatoris nostri gratia & pa-
trocinio confirmati a flagitiis ad modestiam & ad prudentiam ex amentia liberi iam a
dæmonum seruitute nec sacrificabimus unq̄ nec seruiemus diis gētiliū; a quibus (proh
dolor) oppressi tenebamur; nunc quia liberati euangelica doctrina ad saluatorem no-
strum dominum & benefactorem creatorem & regem uniuersi adducti sumus; quem
pie adoramus non ut dæmonibus uideatur; sed ut ab euangelica doctrina didicimus qua
nutriti prauos dæmones atque perniciosos facile fūdemus. Nam castitate & bonis mo-
ribus nixi; eamque uitæ mundiciam adhibentes; quam nobis saluator tradidit nequaquā il-
los timebimus qui mundum aggredi aium quoniam dissimiles sunt nequeunt ut philoso-
phus concedebat. Sed neque diuinationis indigebimus; neque aruspices interrogabimus
nec quicquid penitus dæmoniacum perscrutabimur. Quorum enim gratia hæc petuntur
ea nos contemnere christus docuit; illaque solummodo desiderare iussit; de quibus ne-
mo aruspex nullius hostiæ exta significare aliquid poterunt; quæ solus saluator noster
uerbum dei quod semper cum deo patre est omnibus significauit; qui animum atq̄ mē-
tem suam domicilium illi constituerunt; de quibus ipse dicit; habitabo in ipsis & ero si-
bi deus & ipsi erunt mihi populus. Hæc de prauitate dæmonum quos & deos appellat
dicta sufficiant.

DE Trāsmutatiōe prauorū dæmonū & opatione. Cap. .xi.

Nunc uideamus quemadmodum cum esum carniū Porphyrius exterminet
apertissime prauos istos dæmones in multas figuras & formas ut homines se-
ducant transmutari; bonorūque ut cupiditatum inflammatione multitudinē
alliciant; persuadeantque deos esse cum non sint effigiem assumere confirmet; quos tā-
tum ait potuisse ut sapientissimos poetas & philosophos complures decæperint; quorū
eloquentia multitudinem euerterunt. Præterea omnes maleficas artes ab ipsis dæmo-
nibus inuentas fuisse; ad uoluptatemque homines impulsos ut titillatione obcæcati pri-
mum eorum spiritum summum deum putarent. Sed uerba eius ascribamus. Quæcun-
que inquit animæ uitiiis subiectæ appetitu feruntur iræ concupiscentiæque seruietes
in naturam dæmonum conuertuntur; ac perniciosæ sicut illi fiunt. Sunt autem sicut &
dæmones inuisibiles atque insensibiles humano sensu. Non enim habent corpus quod
soliditate sua sentiri possit; nec formam omnes unam; sed multis atque uariis transmu-
tata figuris modo apparent modo inuisibiles sunt. Spiritus autem quia quidem
corporalis & passibilis & corruptibilis est; quia uero animæ colligatus est longo
temporis spacio perdurat. Aeternus autem esse nō potest quoniam mutatur & defluit
Proportionati autem sunt bonorum spiritus sicut & corpora fuerunt; malorum autem
improportionati. Dæmōes igitur uitiiis dediti quicquid male excogitare ac efficere pos-
sunt libenter aggrediuntur; uiolenti enim omnino atque simulatores cum sint; priuati
que luce meliore insidiosè aggrediuntur; nunc occulte adulantes. modo manifestius co-
gentes. Et paulo post hæc inquit ac similia faciunt a uera opinione de cultu deorum; ad
se ipsos trāfferre cupientes; omnibus enim gaudent malis & deorum; assūpta persona te-
meritate nostra fruuntur. Alliciunt enim multitudinem ardore cupiditatum; diuitiarū
potentiæ uoluptatum; inanis præterea gloriæ appetitione; unde seditiones; rixæ bella-
que nascuntur; quodque omnium pessimum est deos etiam ipsos & primū uniuersi de-
um similibus seruire uitiiis psuadēt; ita omnia sursum deorsūq̄ perturbāt. Credūt enī eis nō
solū uulgus; sed multi etiā philosophorū alteri alteris causā præbētes. Qui enī philoso-
phicoēs opiniōes nō contempserūt ad impietatem uulgi delapsi sunt; multitudo etiam

uicissim consentanea impietatis suae a philosophis uerba percipiens in falsa de diis opinione confirmata est. Nam poesis quoniam in uerbis sonantibus & compositione magna utitur persuasit immo uero inflammavit homines ad impietatem; ita seducti non possunt perspicere nec bonitatem nocere nec prauitatem iuuare unquam posse. Nam ut non potest caliditas ut Plato ait frigiditatem inducere nec frigiditas caliditatem; sic nec iustitia nocere potest. Iustissimus autem omnium deus est; non esset enim deus nisi esset iustus. Quare alia quaedam est uirtus bonorum daemonum; alia malorum. Qui enim ad nocendum nati sunt & istud omnibus peragunt uiribus bonis contrarii sunt; contraria uero in eodem esse non possunt. Ab istis autem maleficae quoque artes constitutae sunt hos enim summo opere & praesidentem istorum malefici omnes uenerantur. Hi pleni sunt omni falsa phantasticaque uisione qua facile decipiunt monstra quaedam & prodigia sensui & imaginationi praepoentes; unde amatoria & incentiua libidinum praeparantur; quibus omnis luxuria & diuitiarum copia; & inanis gloriae cumulus comparati atque acquiri creditur; hac falsitate homines decipiunt. Diu enim esse uolunt cum nidore carni & fumis gaudeant. His enim uaporibus confirmari & roborari uidentur. haec omnia eius sunt qui exactissime ista sciebat. Praenominatus enim philosophus qui maxime omnium ista scrutatus est prauos daemones omnes qui sanguine gaudent appellauit & multitudinem a poetis & non nullis philosophis persuasisse falso bonos uideri asseruit.

Qui sunt principes daemonum secundum porphyrium. Cap. .xii.

i Dem declarat malignorum daemonum principes Serapim & Proserpinam esse; diuina uero scriptura belzeub prauitatis principem appellat. Sunt autem uerba eius haec in libro responsorum conscripta. malignos omnes daemones non temere Serapidi subiicimus. Non enim sacrorum eius symbolis solummodo persuasimus; uerum etiam quia quaecumque alliciunt & quaecumque repellunt. Plutoni attribuitur ut in primo libro monstrauimus. Serapis autem apud aegyptios is deus est qui apud graecos Pluto nuncupatur. iccirco prauis daemonibus iste princeps est. Nam iste symbola quoque dedit hominibus quibus daemones expelluntur; iste supplices docuit quomodo brutorum asumpta figura daemones hominibus insiliunt. Vnde apud aegyptios & caeteros omnes qui prudentes in agendis caerimoniis deorum esse uidentur; corrigiae in templis irrumpuntur; & animalia ante inuocationem deorum expulsa multitudine caeduntur. ita domo caeteris rebus uacua & munda spiritu & sanguine animalium deus inuocatur. Sunt autem corpora hominum istis plena & maxime illorum qui delicatis cibis uiuunt. Comedentibus enim nobis adueniunt & inhaerent corpori; iccirco ieiunium & castitas maxime laudantur. non quia principaliter deus bonus istis placetur. sed ut recedant illi qui sanguine & imunditia gaudentes ut his fruantur in utentium corpora ingrediuntur. Certum enim est quia uehemens caducarum rerum cupiditas & appetitui spiritus impetus non aliunde quam ex praesentia istorum maxime crescit. Quare cum appetitio nimium inflamata est; & uoluptatis ardor animum ita exagitat; ut omnis cogitatio ad exteriora uagetur; tunc huiusmodi daemonum praesentiam esse cognoscas; quorum praesentia facit ut appetitui uis spiritus in corpore nostro multiplicetur. Et paulo est nunquid ait isti sunt illi daemones quorum princeps Serapis est? Symbolum enim etiam horum triceps canis est ille scilicet qui in aqua terra & aere tribus his elementis uersatur perniciosissimus daemon. Is enim caeteros daemones tanquam princeps expellit. sed Proserpina etiam daemonum princeps est; quia in tribus his elementis plurimum potest. Et post pauca unum qui Proserpinam responsum si apposuerit uolumen istud concludam. Naturae triplicis ego sum lucina puella.

Taurea itemque triceps missa e caelo aurea phoebe
Quam multae uariant formaeque trinaeque signa
Quae terna & simulachra fero terrae aeris ignis
Quippe meis atris terrarum est cura molosis

EVSEBII PAMPHILII LIBER QUINTVS

Quod potentia daemonum paductu saluatoris est adiecta. Ca. i.

E INDE QUINAM SINT CANES ATRI CLARE interpretatur dicens perniciosos daemones sic appellari. Verum & si satis a superioribus pateat non bonos sed perniciosos daemones quasi deos a gentilibus cultos; non tamen erit ab re quoniam multi adhuc imbecillitate quadam animi seductur religionem patrum laudantes cumulatius eandem rem ostendere; a qua non ab alio quam a praedicatione Christi liberati

sumus. Ipsi enim fatentur temporibus saluatoris nostri oracula sua cessasse; & mortem non nullorum daemonum accidisse; & ad haec ut in superioribus patuit post euangelicam doctrinam diis offerri homines improbatum esse. Adiciendum autem est non solum superstitionem daemonum ruisse; uerum etiam multos atque uarios principatus cessasse. Fere enim per omnes ciuitates & castella reges & tyranni antiquitus erant ita ut non pauciores principatus essent quam ciuitates; facileque a daemonibus impulsus alteri in alteros in surgebant. Sic depopulationes regionum; obsidiones urbium & seruitus maxima uigebat in morem iumentorum captiuis seruentibus. Vnde facile consideratum est quod in gens ante saluatoris nostri tempora humanum genus calamitas premeret. Quae omnia diligenter in unum collecta si non ante cessasse considerantur; nec successionem unum post alterum defecisse; sed omnia simul quasi terrae motu facto post domini nostri resurrectionem ruerunt. quomodo non oportebit euangelicae ac uerae salutaris doctrinae mysterium admirari; cuius praedicatione factum est ut creatori & soli uero deo per unum uersum orbem aedes constitutae sint; ubi tam uetus quam noua scriptura ita publice legitur ut ab omnibus audiatur; Vnde audientes discunt summa uirtute & uera pietate ac religione uiri simul & mulieres uiuere. Perierunt autem responsa daemonum & auguria & aruspicia hominum. nec quis adeo nunc insauit; ut postea quam nomen christi in orbe claruit audeat clarissimorum sanguine aut caede hominis immanissimos daemones placare; quam rem prius non rudes aut priuati solummodo uerum etiam sapientes & reges faciebant. Quod autem post tempora saluatoris nostri potentia daemonum fracta iaceat ipse Porphyrius christiani nominis hostis in libro quem aduersus religionem nostram conscripsit hoc modo testatur. Nunc uero mirantur inquit si tam multis annis peste ciuitas uexatur; quum & Aesculapius & alii dii longe absint ab ea. Postea enim quam Iesus colitur nihil utilitatis a diis consequi possumus. Haec uerba illius sunt. Quod si dii sunt o Porphyri quare uiribus suis Iesu uirtutem non deprimunt? Siquidem ut uos dicitis mortales homo Iesus & seductor fuit; daemones uero uestri & dii & saluatores; cur igitur omnes simul cum aesculapio terga uerterunt; uniuersumque humanum genus fusi atque fugati Iesu tradiderunt; qui etiam post mortem apud omnes gentes indies crescit manifestissima uiuere signa & infinitas ut deus uires habere omnibus ostendens; qui aliquantisper uolunt aduertere; tantum unus solus & ipse mortuus potest ut innumeros deos ex

pulerit; & honoribus eorum destructis cultum ad se transfulerit. Illi autem & multi & uiui ut dicitis nec apparent usque iam nec operantur. Cur igitur ita fit? quia non dii sed prauis daemones dii uestri sunt. Iesus autem & qui cum misit pater deus uerus est; ac ideo gloria sua crescit indies; & humanum genus ad maiorem quotidie uirtute progreditur. Cum que oporteret si dii essent & humanarum rerum curam haberent religionem christi deponere; & cultum suum corroborare nihil efficiunt; sed conati quidem saepius sunt & reges ac principes uniuersumque romanorum imperium aduersus saluatoris nostri euangelium concitarunt; iacent tamen superati; nec totius orbis uires quis ipsorum suggestionibus conspirassent contra pauculos homines ac pauperrimos euangelii nuncios quicquid efficere potuerunt. Iesu enim mortui diuinæ uires pulsas daemonibus ac falsis deis; qui terrestrem hunc aerem & caernas terræ habitare condemnati in sepulchris hominum; omnique immunda materia uagantur sanguine ac uaporibus gaudentes ad ueram humanum genus pietatem attraxerunt.

Quibus rationibus homines daemonibus decæpti sunt. Cap. .ii.

P Rincipes certe daemonum siue aerei siue inferni postquam uiderunt ab hominibus nonnullos mortales quasi deos sanguine ac nidore sibi gratissimis honorari motibus quibusdam simulachrorum quæ homines in memoriam mortuorum fecerunt; facile amentes decipiebant. Præterea diuinationibus quas daemonica operatione prædicare uidebantur & uoluptate corporis omnes alliciebant adeo ut modo caelestes uirtutes ac dei modo heroum animas quæ post mortem in caelum ascendissent ab hominibus crederentur. Vnde opinio de multitudine deorum cum a simulachris ad inuisibiles spiritus qui per simulachra operabantur; & in eis habitabant cogitatio reperetur quasi uera uehementer creuit; ita terrestres & aerei daemones malignitatis spiritus diuini putati sunt. Priscorum etiam heroum qui maxime colebantur memoria in maius errorem extollebat; quorum figuras per singulas ciuitates imaginibus atque statuis exprimere conabantur; animas uero prodigiose aut incorporeas uirtutes statuis plerumque adesse daemones simulabant; sic maleficis artibus & inuocatione animarum omnia perturbabant. Isti ergo terrestres daemones aerei atque inferni spiritus; quos huius mundi principes diuinæ litteræ nuncupant modo bonos se daemonas; modo deos caelestes; & nunc heroum animas; nunc alios atque alios fingentes in uarios humanum genus errores iniecerunt; ut alii deos; alii heroas; alii daemonas esse contenderent; & hos alii bonos alii malos; quos tamen ne noceant placandos sacrificiis censebant. Ita factum est ut multitudo immo uero innumerabilitas deorum credita sit.

Quomodo multitudo deorum credita. Cap. .iii.

P Rimum enim fulgentia in caelo corpora; tum propter perpetuum motum; tum quoniam cuncta hæc inferiora perspiciant atque moueant deos appellarunt. Deinde quoniam heroes uitæ hominum communiter profuerunt in deorum numero accæpti sunt quorum turpissima facta theologiæ suæ partem putantes fabulosam appellarunt; quam postea detestati quis & uera & prisca sit; ad naturalia tamen reducens fabulas negant; nec finem hic fecerunt; sed propriis quoque passionibus adorabile nomen dei attribuerunt; quod theologiæ genus ita per se ipsum iacet; ut oratione confutatoria non egeat. Quid enim turpius quam uenerem; cupidinem; & priuipum deos nuncupare? Res quoque humanas deos fecerunt. Orationis enim uim Mercurium; excogitationis Palladem nominarunt. Ad hæc opera & artes alias Marti & Mineruæ ut bellicas; alias Vulcano ut omnes quæ per ignem fiunt accommodarunt. Extremo malignos quosdam daemones uarios certe atque multiplices quos modo deos; modo

animas mortuorum esse credunt; in theologiam suam susceperunt. Hæc cum ita se habeant; cæteris quia manifeste friuola sunt prætermittis; de operatione daemonum quis in superioribus dictum sit; tamen quia fere omnes occuparunt nunc quoque dicamus

Quod daemones quos inter hominum deorumque naturam collocabant responsa dare credebantur

Cap. .iiii

Rimum autem Plutarchi uerba in testimonium adducam; quæ in eo libro qui inscribitur quod oracula defecerunt conscripta sunt. Probe inquit asserunt multi cum a Platone quod qualitatibus subiicitur elementum inuentum sit; quam materiam uocant a multis magnisque dubitationibus philosophos esse liberatos. Mihi autem uidentur pluribus atque maioribus satisfecisse dubitationibus; qui genus daemonum inter deos & homines posuerunt. Modum enim excogitarunt; quo humanum genus diuino coniungitur. Laudandus ergo est qui primo inuenit siue Zoroaster ut dicitur; siue Orpheus; siue quidam Phryx aut ægyptius ut ab utrorumque carimoniis conicere possumus. Egræcis autem Homerus promiscue his nominibus uti uidetur; eosdem modo deos modo daemonas nuncupans. Hesiodus primus hominum distinctius quattuor genera rationalis naturæ ordine posuit. deos primū; deinde daemonas; postea heroas postremo homines; e quibus mutationem atque progressum in melius facere uidetur. Aurei quidem genus homines in bonos daemonas transferens; semideos autem uiros in heroas reducens; nec necesse est de spacio temporis cum Demetrio contendere. Nam siue longo quodam tempore; siue breui; siue certo; siue incerto daemonis anima & herois uita commutetur nihil ad rem; cum priscorum hominum atque sapientum testimonio pateat naturas esse quasdam inter deos & homines quæ suscipiunt mortalium passiones; quos daemonas appellantes & honorantes leges patrias conseruabimus. Et post pauca recte mihi dici uidentur non deos qui longe a terris semoti sunt. sed daemonas deorum ministros; oraculis præesse. Qui uero his daemones peccata & errores attribuunt secundum Empedoclem; & ad hæc mortem atque luctum. hi mihi parum prudentes solent uideri. Et paulo post; est enim ut in hominibus uirtutis diuersitas; & appetitiuæ atque irrationalis partis. sic in ipsis quoque daemonibus; sed in aliis irrationalis hæc pars tenuis est atque ibecilla; in aliis uehemens atque impetuosa; cuius rei uestigia testimoniaque sunt sacra & carimoniæ fabulosæ multis ad hunc usque diem in locis peracta. Nefastos enim dies & tristes in quibus ieiunia & planctus in sacris adhibentur ad pellendos prauos daemonas constitutos esse crediderim; cuius rei argumentum est; quæ antiquitus fiebat hominum immolatio; quam nec diuinitus introductam fuisse credendum est; nec reges; neque principes temere carissimos sibi liberos iugulasse; sed perniciosorum daemonum iram & impetum retrudentes fecisse. Nam daemones cum non possint aut nolint animæ per corpus coniungi; quemadmodum Hercules cethaliam amore uirginis commotus obsidebat; sic animam hominis corpore detentam petentes bella; pestes; aliasque calamitates urbibus inuexerunt; nec ante cessarunt quam habuerint quod cupiebant. His apertissime Plutarchus præcipuus apud gentes philosophus ostendit perniciosissimis daemonibus homines immolatos fuisse. Quorum si aliqui boni sunt cur ita prauis placabantur cum possent facile boni exorari ut prauos pellerent? Nunc autem cum nunquam id fecerint; sed turpissima semper uita & obscenis uerbis & sanguine brutorum atque hominum malignos daemones placare putabant; quomodo hæc facientes quæ prauis gratissima sunt deo & bonis uirtutibus placere putabant? Neminem enim fugit non posse bonorum esse amicū eum qui sic uiuit ut malis gratissimus sit. Non ergo deos sed neque bonos daemonas gentiles sed perniciosos solummodo uenerantur. Quam rem magis idem Plutarchus con-

firmat dicens; fabulosas de diis rationes res quasdam significare a dæmonibus antiquis
 simis gestas temporibus; & ea quæ de gigantibus ac de titanibus decantantur dæmonū
 fuisse operationes. Vnde mihi suspicio non nunq̄ incidit; ne ista illa sint quæ ante dilu-
 uium a gigantibus facta diuina scriptura tetigit; de quibus dicitur. Cum autem uidissent
 angeli dei filias hominum quia essent speciosæ elegerunt sibi ex illis uxores; ex quibus
 procreati sunt famosissimi gigantes a sæculo. Suspiciabatur enim fortasse quispiam il-
 los & illorum spiritus esse; qui ab hominibus postea dii putati sunt; pugnasque illorū tu-
 multus & bella esse quæ fabulose de diis conscribentur. Plutarchus etiam in libro ubi
 de iside ac ægyptiorum diis conscripsit his uerbis utit. Multo melius autē dicunt q̄ quæ
 de typhone osiride & iside conscribunt; nec deorum; nec hominum sed magnorum dæ-
 monum calamitates affirmat fuisse; quos etiam Plato; Pythagoras; Xenocrates; & Chry-
 sippus præcos secuti theologos excellentiores q̄ homines fuisse affirmant. Sed naturam
 suam quis hominem superiorem; anima tamen & corpore coniunctam dixerunt. Qua-
 re uoluptate quoque atque dolore alios magis; alios minus affici; ut enim in hominibus
 ita etiam in dæmonibus uirtutis & uitii diuersitas inuenitur. Nam quæ de gigantibus &
 titanibus græci decantant; & Apollinis aduersus Phythonem bella. Dionysi præterea fu-
 ga & Cereris peregrinatio nihil ab illis differunt; quæ de osiride & typhone apud ægypti-
 os narrantur. Empedocles autem pœnas etiam dare dæmonas peccatorum confirmat.
 Aether enim eos inquit & pontus expellit; terra nullo modo suscipit. Sic ab alio in ali-
 ud elementum depulsi atrociter uexantur quousque purgati primum ad locum redeant.
 Similia uero de typhone ferunt ægyptii; quem aiunt inuidia commotum terra simul at-
 que mare turbasse; deinde graues pœnas perfoluisse; his similia idem Plutarchus in libro
 quoque de casu oraculorum explicuit. Ille inquit dæmonibus diuinationem attribuens
 multa de delphis & de Dionysio dicebat; nec erat nefcius eorū sacrorum quæ apud græ-
 cos celebrantur; sed dicebat eis magnas istorum dæmonū fuisse calamitates significari.
 Apollinique cum typhonem interfecisset non annorum nouem; neque ad tempus fu-
 gere necessarium fuisse; sed in alium mundum impulsio post nouem magnos annos pœ-
 nis purgato cōtigisse ut ad oraculum quod interim themis custodiebat rediret. Sic se ha-
 buerunt quæ de typhone & de titanibus narrantur. Dæmonum enim aduersus dæmo-
 nas pugnae fuerunt; & exilia eorum qui uicti fuerant atque supplicia; qualia typhon quo-
 niam in osirim & saturnus quoniam in cælum peccauit passus est. Quorum honores aut
 omnino apud nos defecerunt aut minores sunt cum in alio ipsi exulent mundo. Audio
 enim etiam solymos liciorum uicios. Saturnum maxime ueneratos fuisse; sed postq̄ ar-
 chalum & arithon & tosin principes suos interfecit fugisse inde ipsum testantur; ac ideo
 neglectum fuisse; his autem similia multa possumus a fabulis accipere. Si uero nomini-
 bus deorum nonnullos dæmonas appellamus minime mirum uideri debet. Cui enim
 deorum unusquisque subiicitur cuius uirtute sustentatur; eius nomine solet nuncupa-
 ri. Nam & nostrum alius iouialis; alius martialis; alius mercurialis est; & multi forte ita
 nuncupati sunt. ut nomine rem ostendant; multi contrarias etiam denominationes ha-
 buerunt. Hæc Plutarchus.

DE Operatione bonorum dæmonum secundum Porphyrium. Cap. .v.

n Vnc rursus de bonorum dæmonū uirtute atque operatione a Porphyrio nō
 nulla colligamus. Iure namque testimonio ipsius crebrius utimur; qui & nostræ
 religionis maxime hostis fuit; & exactissime theologiam gentilium sciuisse pu-
 tatur. Is igitur in libro de responsis pana Dionysi famulum enarrat fuisse; quem cum
 in numero bonorum dæmonum collocet agricolis quibusdā aparuisse confirmat; quos

& repente postea mortuos asserit sic dicēs. Pana dionysi famulum fuisse apollo isto re-
 spōso significauit. Nam cum nouem simul homines in quodam branchidarū agro mor-
 tui essent interrogantibus quænam necis eorum causa fuerat sic Apollo respondit.
 Toruus Dionysi famulus pan auri que cornis
 Per nemora obscura gradiens; montesque per altos
 Pinum una atque alia resonam syringa tenebat;
 Gestabatque manu; multos is corpore uasto
 Prostrauit. mortique uiros dedit horridus ille.
 Audis homicidia; uides figuram? perspicis res gestas pāos quas apollo exposuit? Quo-
 modo igitur bonus est dæmon qui talia faciebat? Sed considera etiam aliorum magnifi-
 ca facta; quorum gratia cælo relicto in terra conuersantur. Non enim modestiam aut iu-
 stitiam exemplo docuerunt; sed alii obscenis uoluptatibus; alii pugnis; alii uenationibus
 gaudent Cum enim ab apolline quæreretur si iurandum est sic responsum fuisse ait.
 Sunt calami matri diuum; sunt tympana curæ
 Fœmineique chori; dura atque horrentia bella
 Pallas amat. nemora & saltus uenatibus apti
 Dianam capiunt iunonique humidus aer
 Debetur. cererique seges perquirat osirim
 In latis nili ripis fidissima coniunuu
 Si ergo fistulæ atque tympana talesque sonitus & turba muliebris matri deorum gra-
 tissima sunt omni uirtute neglecta hæc adhibenda esse uidentur; Mineruæ quoque pu-
 gnæ atque bella non pax nec quies hominum; & Dianæ uariæ canes tanq̄ uenatrici ni-
 mium placent. Cur igitur relictis cæteris quæ ad beatam uitam conducunt hæc quæ gra-
 ta diis sunt non amplectuntur.

Quod dæmones coguntur ab hominibus. Cap. .vi.

m Agnam uero naturam dæmonum ea quæ istis subiecit maxime ostēdunt. Re-
 cte inquit a Pythagora dictum est non s̄ ponte inuocatos deos; sed necessitate
 quadā impulsos accedere; quis alios maiore; alios minore iPELLI necessitate non
 ignoramus. Nonnulli autem quadam accedendi consuetudine; & maxime si natura bo-
 ni sunt facilius accedunt. Nonnulli cū inuocati aduenerint nocere conentur. præsertim si
 negligentius quispiam in ea re se habuerit. Hæc enim omnia uera esse ac necessitate om-
 nes inuocatos uenire a responsis eorum discere possumus; non autem simpliciter dicta
 necessitate sed persuasionem quadam perfusa coguntur.
 Exorata tuis ueni sermonibus istuc
 Mortales quos consilio inuenere deorum. Et in alio multo clarius
 De cælis hecate cur hucompulsa uenire es? Et paulo post respondetur;
 Victa hominum precibus cælestia numina terram
 Coguntur petere; & casus aperire futuros
 Apollo quoque inquit cogi se hoc responso declarauit
 Carminibus domitus phœbeus fulgor ab alto
 Defluxit tacitus; purumque per aera uectus
 Afflatu spirans labensque in corda sonoro
 Et subiit mentem innocuam; sanctique capacem
 Numinis; & peperit mortali ex gutture uocem.
 Istis ipsis subiicit dicens; nihil his clarius; nihil diuinius; nihil uerius excogitare potest.
 eii.

Spiritus enim a caelesti defluxus uirtute animatum & organicum corpus ingreditur: & anima tñq̄ basi usus per instrumenta; corporis uocem reddit. Hinc igitur patet coactos accedere: ab his autē quæ sequentur nec posse quidem cum uelint recedere p̄discemus
 Cessa nunc tandem & uerbis iam parce; uitoque
 Da requiem soluens priscas cædensque figuras
 Et remoue a membris ac lintea dura resolue. Et in alio.
 Soluite ferta pedes; liquidis & spargite lymphis
 Eque manu ramum laurus auferte uirentis,
 Linea sitque omnis deleta; omnisque character.
 Quibus addit philosophus, lineas ergo dicit delendas ut recedere possit. Ista enim & habitus corporis atque uestitus; quoniam inuocatorum habent deorum effigiem ne recedat facile faciunt. Quam ergo diuinitatem habent; qui ad tantam miseriam deiecti sūt ut ab hominibus detineantur; neque uirtute aut sapientia cogantur. Sed arte quadā malefica impellantur. Nec ergo Pythagoras nec tu Porphyri nec quicumque illos appellat recte unq̄ dicere poterit, sed nec bonos quidem appellare dæmonas licet eos qui a mortalibus Præsertim maleficis atque magis ita illigantur; ut neque recedere quidem possint cum uelint. Nam si diuina impassibilis omnino natura est; quomodo dii erunt qui uestitu lineis figuris coronis herbarum floribus & uerbis quibusdam ineptis ac barbaris quasi uinculis ab hominibus uinciuntur? Quomodo autem boni saltem dæmones erūt qui coacti hominibus adsunt? Nam si ad benefaciendum uocantur; oportet certe si boni sunt sponte absque ulla illata necessitate accedere. Sin autem ad malefaciendum quomodo boni erunt qui mala peragunt? & quomodo adoratione atque cultu digni sūt; qui maleficis hominibus seruiunt; & mala coacti & præter uoluntatem suscipiunt non uirtutis aut alicuius boni gratia; sed perniciosissimo magorum artificio; quod idem Porphyrius in epistola ad Anebonum ægyptium latius exposuit; petiitque ab eo tanq̄ i ea re perfectissimo; quare tantam illud artificium uim habeat p̄doceri. Sic enim dubitatio interrogat. Magnam uere mihi dubitationem illud affert quia ut meliores rogant; & ut peioribus imperant. Deinde cur cum ipsi dii iubeant cæteros esse iustos; iussi multa iniqua committant? Nam cum nullo modo uelint exaudire hominem qui multis se diebus ab operatione uenera non abstinuit; ipsi uocati ad iniustam uenerem multos impellunt. Præterea nolunt ab esu carniū ad inuocandum uatem accedere; ne scilicet animalium cæde inquinētur; ipsi uero nidore ac sanguine maxime ducuntur. Ad hæc qui mortuum tetigit ei ad uisionem accedere non licet. mortuis autem & cadaueribus animalium omnes fere diuinæ res peraguntur. Illud autem nullam mihi rationem habere uidetur quod non dico dæmoni aut animæ. sed ipsi regi atque reginæ soli dico ac lunæ aut alicui caelestium deorum famuli non nunq̄ & scelesti homines terrorem inferūt & multa falso dicentes ad manifestandam ueritatem illos compellunt. Falsa enim profecto dicunt atque impossibilia; cum cælum se scissuros; & arcana isidos edicturos. & mēbra osiridos typhoni tradituros minantur nisi dii respōdeant. Quomodo enim deiecti atque formidolosi non sunt; qui ficto huiuscemodi terrore tanq̄ infantes mouentur? Moneri autem eos istis Chæremon etiam sacer scriba testatur; & hæc illa dicit esse quibus maxime dæmones coguntur. Ipse uero quibus utuntur rationes ac preces quare ratione ualeant non uideo. Tu uero inquit qui e limo emeristi. qui sedes in loco; qui nauigio nauigas; qui singulis horis formā cōmutas; & in singulis zodiaci signis cōmutaris. His enim orationibus atque hymnis uisui hominis dicunt deum se subiicere nescientes; quia imaginationis suæ passionem illi attribuunt. Si uero hæc symbolice dicuntur quia

uirtutum signa suarum sunt; expositionem nobis horum signorum afferant. Non enim passio certe solaris aliquo modo credi potest. Nā si solis esset quemadmodum eclipsis sic ab uniuersis hominibus uideretur. Barbara uero uerba & quæ nihil significāt quod sibi uolunt. Nam si ad uerborum significationem deus respicit quacunque uoce eadē res significatur mouebitur; non enim ægyptius erat deus; si autem ægyptius fuit; sed tamen non ægyptia lingua immo uero nec humana omnino utitur. Quare aut magorū malignitate hæc omnia sunt excogitata; qui nostras passiones deo attribuere ausi sunt; aut aliter homines de deo cogitant q̄ rei ueritas habeat. Et post pauca. Falsum ergo omnino esse uidetur; quomodo necessitas deo possit inferri; nec enim permulcetur nec cogitur deus. Ita frustra per hanc ut ipsi dicunt sapientiam de inueniendo fugitio seruo; de prædiis emendis; de uxore ducenda diuinum intellectum perturbant. Hæc ab epistola Porphyrii sumpta sufficiant.

Quod dii gentium magicas artes docuerunt.

Cap. .vii.

Agicæ autem artis ipsi dii gentilium & inuectores & doctores fuerunt. Vnde nanq̄ homines quibus dæmones coguntur q̄ ab ipsis dæmonibus discere potuissent. Neque putes id ita a nobis dici. Nihil enim nos harum rerum scimus nec scire uolumus. Sed ad redarguendum errorem gentilium & ad defensionem nostram idē ipse Porphyrius testis citetur; qui in libro de responsis his uerbis utitur. Non autem solū fœlicem conuersationem suam; uerum etiam quibus rebus gaudeant; & quibus illigentur dii hominibus significarunt. Et ad hæc quibus rebus cogantur; & quæ sibi offerenda sint. & quos dies uitare oporteat. figuras quoque ipsas simulachrorum quales esse debeant & in quibus locis ipsi uersentur & omnino nihil est quod ab ipsis diis homines nō didicerint. Quam rem cum multis approbare possumus; paucis tamen erimus contenti. Primum enim Proserpinæ responsa de simulachris quomodo & ex qua materia facienda sint his uerbis hecate declarat.

Quale mihi facias simulachrum aduerte docebo.

Siluestri cape nata loco atque absinthia circum

Ponito; tū totum cælato & pingito mures

Qui soleant habitare domos; pulcherrime sunt

Hæc ornamenta; atque animo gratissima nostro;

Tum myrram; thus; ityracem; ipsorumque cruorem

Conterito pariter murum; sacra desuper inde

Verba cane; tot uero abhibe muresque repono;

Quot mihi tu esse uides formas; tum sumito laurum

Exque eius trunco uaginam aptato; piasque

Tunc effunde preces simulachro & debita solue

Vota; hæc si facies per somnum meque uidebis

His aliisque huiusmodi magnus apud gentes philosophus theologusque mirabilis secreta deorum mysteria sublimia atque arcana ostendit; quibus dæmonum uirtus & malignitas profecto manifestatur. Quid enim profunt maleficæ istæ artes; aut quam utilitatem inanimata nobis simulachra afferunt? Quid autem oportet magicas artes insequi si uirtus & philosophia ad fœlicitatem sufficiat? Sed uideamus qualia sint quæ subiecit; characteres & iqt figuras nō parū a deis diligi Proserpina his uerbis significauit.

Quis nam hominum formas æris neglexerit unq̄;

Aut auri flaua; aut argenti candida dona?

Quis non miratur? quis non hæc ipsa deorum?

Non autem solum figuras a diis peramari; sed ipsos etiam circumscribi docuit. Contineri enim eos ait in consecrata imagine quasi in sacra quadam terra. Sacra enim est terra quæ dei habet imaginem; qua sublata illud statim soluitur; quo deus continetur; his omnibus optime astruitur terrestres atque passibiles dæmones a gentibus coli; quos non in iuria nos penitus contempsimus. Vides enim a theologis eorum & ab illis ipsis concedi figuris & characteribus eos detineri; cum oporteret non alibi quàm in animo nec in omni animo; sed ab omni macula remotissimo & omni uirtute prædito eos habitare Merito enim certe ad talem animum diuinus aduēit spiritus; nec nobis uirtute ac pietate præparatis ad suscipiendum deum magicis artibus opus erit. Sed de his satis.

Quod oracula defecerunt. Cap. .viii.

n Vnc autem audias quæ responsa deorum de deficientibus oraculis in eodem libro Porphyrius recitat.

Ablata est pythii uox haud reuocabilis ulli
Temporibus longis. etenim iam cessit apollo;
Clauibus oclusus silet; ergo rite peractis
Discedas patria; & redeas ad limina sacris
Opportune istis adiciam illa quæ Plutarchus de deficientibus conscripsit oraculis. Cū igitur ait Amonius tacuisset; tunc ego ad Cleumbrotum dixi. Narra nobis o amice si placet de oraculis; de quibus apud uos præclara dicebantur. Nunc autem omnia extincta esse uidentur. Hæc ego. Tacente autem Cleumbroto & quasi rubore confuso ac iteram respiciente. Quid oportet inquit Demetrius de illis quærere; cū omnia fere hic præter unum uel ad summum alterum defecisse perspiciamus. Quare cōmuniter iter nos consideremus quam de causa oracula deorum sic debilitata immo uero extincta sūt. Non enim ignoramus boetiam multiuocam propter multitudinem oraculorum appellatam fuisse; quæ omnia quasi aquarum fluenta deficcata sunt. Nullibi enim nunc quàm in lebadia boetiæ oraculum in illis partibus inuenitur. Cætera uero uniuersa uel silent uel penitus desolata ruerunt.

Quod gentiliū dæmones mortales sunt. Cap. .ix.

a Dhæc alia quoque subiicit Plutarchus; quibus gentiliū dæmonas mortales esse ostendit. Nō enim inquit male mihi dici uidetur nō deos sed ministros deorū dæmonas oraculis præesse. His autē dæmonibus errores & calamitates attribueri ac denique mortales esse opinari barbarice dictū arbitror. Interrogauit igitur Cleumbrotus philippū quis & unde adolescēs esset; cunque audisset; neque nos ignoramus inquit o Eracleo absurda uerba nos icidisse. Sed nō possumus cū de magnis rebus dicat audacter magis quàm uere subiectis præcipiis recte ad ulteriora præcedere nec credo te fugere datū esse abs te quod negaueras. Concedis enī dæmonas esse ministros deorū. Quid autē iter hos & deos iterierit si utrisque incorruptibilitas & impassibilitas essentialiter uest? Ad hæc cū Eracleo silētio cogitaret malos quod dæmonas esse ait Philippus nō solū Empedocles; uerū etiā plato & Xenocrates & Chrysippus scripserūt. Democritus autē cū de prece bona sibi apparere dæmōia ostēdit nō ignorasse propterea quædam etiā esse perfectio. De morte uero dæmonū audiui ego ab Aemiliāo rhetore uiro prudēte simul atque modesto quæ credo multos uestrum cognouisse; quæ cum in italiam pater suus nauigaret. circa insulas quas echinadas appellant flatu uentorum deficiente noctu prope paxas deuenisse. Cumque omnes pene qui simul nauigabant attentiores uigilarent repente a paxis insula uocem magnam auditam fuisse; qua Thramnus quidam uocabatur; quæ uox nouitate rei omnes magno percussit miraculo. Thramnus enim ille qui uocaba-

tur homo erat ægyptius eius ipsius nauis gubernator; quibus uocatus nihil respondit; tertio uero uocatus morem gessit uocanti atque respondit. Illū uero multo maiore uoce sic exclamasse; quando iuxta paludem fueris annūcia tunc pana magnum mortuum esse. Quare audita magno dicebat Epitherses (sic enim Aemiliani pater appellabatur) omnes terrore percussos fuisse. Cumque dubitarent utrum obtemperandum esset illi uoci an non; hoc Thramni gubernatoris consilium ab omnibus comprobatum fuisse. Si secundi quidem spirarent uenti nihil esse dicendum. Sin uero tranquillitas maris esset & uentorum flatus cum in eo loco essent omnino deficerent non esse retinenda quæ audiuerunt. Cum igitur iuxta paludem essent quia nullus erat flatus uentorum, tunc Thramnus in mare pronum respiciētem magna uoce dixisse quæ audiuit. Magnus pan mortuus est; qua renūciata magnus multorum gemitus immo uero innumerabilium miraculo quodam commixtus subito auditus fuerat; & quoniam multi fuerāt qui ea in nauibus nauigabant cito ac facile cum romam uenissent huiusmodi rei rumores uniuersā urbem repleuerunt; & a Tyberio cæsare qui tunc gubernacula reipublicæ gerebat Thramnum accersitum fuisse; cui rei tantam fidem Tyberius præbuit ut philosophis qui tunc romæ reperti erant accitis diligenter quisnam esset ille pan accuriose scrutaretur. Omnes autem illos quibusdam in idem conuenisse coniecturis, ac dixisse de illo sibi uideri nūciatum fuisse qui a mercurio & Penelope natus fuit. Cum hæc Philippus dixisset nō nulli eorum qui aderant eadem ipsa ab Aemiliano sene audisse restabantur. Tunc Demetrius ultra britanniam inquit multas esse insulas desolatas; quarum aliquæ dæmonibus ac heroibus sunt dedicatae. Nauigauit autem ipse inquit auxilio regis uidendi gratia ad proximam britanniae insulam; ubi pauci quidem incolæ; omnes uero sacrosancti a britannis habentur. Cumque ibi essent magna tempestas in aere cōmota nimbis & fulminibus omnes exteruit; Quam rem accidisse insulares dicebant, quia ex dæmonibus uel heroibus aliquis defecerit. Sicut enim lucerna dum ardeat nemini noceat; extincta uero multis; sic magnas animas aiebant propitias esse dum uiuunt; dum uero extinguuntur aut corrumpuntur aut nimbis & grandine ut modo aut pestifero cuncta replent ueneno esseque ibi narrabant insulam ubi Saturnus somno uinctus a briareo custodiret. Somnum enim quasi nexum ipsi esse iniectum. multosque cum ipso esse dæmōes cultores atque ministros. Hæc Plutarchus. Animaduertendum autem arbitror diligenter quo tempore dæmonis mortem fuisse dicit. Quippe Tyberii tempore saluator & domitius noster cum hominibus conuersatus omne dæmonum genus ab humana depulit uita. Habes igitur etiam a summis apud gentiles uiros non alio tempore unquam temporibus saluatoris nostri dæmonas extinctos fuisse.

DE Vetustorum fallacitate oraculorum ex tenemeo. Cap. .x.

u Erum quoniam hæc cunctis nota sunt ad ea transgredi animus est; quæ neminem est studiosis fugere possunt. Vetustissima enim deorum responsa omnes græcorum populi; & uniuersa solent gymnasia decantare. Ea responsa delphici Apollinis delusus Oenomaus uir apud græcos tam philosophia quam eloquentia nobis curiosè collegit & refutauit. Vt igitur uerbis eius ut uideas gentium deos ab ipso gentium philosophis derisos. oraculaque deorum figmenta hominum putata fuisse. Sic igitur Oenomaus in libro de falsitate oraculorum conscripsit. Cum fame inquit athenienses propter Andriogei cædem agitantur; & ad auxilia deorum confugerent; non ut iustitia & humanitate aut saltem poenitentia mentis quæ contritione placandos deos Apollo respondit, sed mortem morti, pestem pesti, crudelitatem crudelitati addidit. Iussit enim singulis annis septem mares totidemque foemias in cretā sacrificandos mitteret

cuius rei memoria immo quædam uestigia uel usque ad tempora Socratis quingentis annis postea durauere. Id quippe fuit quo mors Socratis remorata fuisse dicitur.

Deligite ex omni septem uos corpora sexu
Atque ea minoi regi mandate quotannis
Per mala sic hæc uestra dei placabitis iram
Cur autem o deorum optime si iustissimum fuisse Minoa sciebas: qui primus leges sanxisse fertur: & apud inferos iudex esse propter iustitiam creditur constitutus tantâ ad eum morituram iuuentutem destinasti: an ut fame illius officeres? Interfectores enim Androgei non innocentes si iustus ille fuit petiisset. Cur autem si deus es ambiguus homines oraculis in perniciem decæptos: crudeliter & iniquiter intrudis? Cræsus enim imperium. Lidia a maioribus successione susceptum pietate in deos maiores suos statuens superare: ut eorum patrociniu tutior esset; te Apollo maxime coluit templumque tuum delphice auro atque argento ita ornauit ut ditissimum templorum omnium & sit & uideatur. Vnde iure tua beniuolentia fretus aduersus perfas arma mouere statuit; neque id absque consilio tuo. Tn enim ea de re interroganti sic respondisti

Intrepidus si cræsus alym transmiserit amnem
Imperium perdet maxnum regnumque superbum
Hæc responsi ambiguitate tui numinis cultorem: qui te suis operibus ditauit euertisti: & regnum lidia quod longissima successionis serie in eum deuenerat in perfas: tanstulisti: non sponte opinor. Non enim tam pium religiosumque regem & præcipue tui amicum decipere unquam uoluisses. sed futurorum ignorantia id factum arbitror. Nam si tantum deus futura cognosceres: non latuisset te non intellecturum oraculi ambigua Cræsus. Miser igitur tu qui delphos habitans inde ad uniuersum orbem inania fundis responsa Infani autem omnes homines qui ad te quasi ad ueridicum deum accurrunt: nec me ipsum insanum fuisse inficior. qui & bis ambiguitate ne ignorantia tua dicam decæptus: tertio etiam non diuitiis aut uana re quapiam. Sed quomodo facilius atque tutius philosophari possem abs te quæsiui. Sed mea omittenda forsitan sunt alienaque simul quæ temporibus nostris efficiens omnia confundis. Antiquissima uero quæ uniuersis patent omnino prædicanda Magno Xerxes terrestribus copiis atque naualibus in græciam impetu ferebatur. Quare athenienses quibus maxime infensus erat turbati cum nulla salutis spes sibi aliunde restaret ad te delphice confugerunt. Quid autem tu num amicos atque cultores tuos defecisti mimie. sed ligneo muro munitos derelicta urbe fugere suluisti. Effugite: extremas mundi & penetrate sub oras
Ne miseri tardate. feret fuga sola salutem.
Non saluum caput ullius non pefue. manusue
Villa nec in reliquo pars denique corpore salua
Curribus ecce furit uectus de gente syrorum
Mitis erit nulli: rapiet ferus omnia mauors.
Non templis diuum parceret: non mœnibus urbis;
Cuncta igni consumet: an ipsa exterita magno
Sudore aspicitis superum simulachra madere?
Hæc ne diuinatio est? Nemo profecto conditionem illorum temporum perspicere
ens hoc ignorasset. Sed quid deinde sequitur
Post multas tandem prostratas iupiter urbes

Ligneæ mœnia dat pallas quam condidit urbi:
Vnde optata salus foelix & palma sequetur:
Si tantum pugnam non expectarit equestrem.
Tu uero salamis uel cum successerit æstas
Vel cum tristis hyems propriis priuabere gnatis.
Quo pacto si Apollo futura quasi præsentia præuidere pot amissuram sciebat filios salamina utrum uero hyeme quando cerealia semina iaciuntur an æstate quando metuntur ignorabat: quia uidelicet certum erat non potuisse illos ingenti perfarum exercitui resistere: quo autem tempore aggredierentur maleficus ille qui hæc omnia responsa sinebat minime scire poterat. Simili ratione ruinam urbis atheniensium præuiderat: ac ideo fugere illis nauibus quasi ligneo munitos muro consulebat: quod etiam. Themistocles humani uiribus ingenii præuiderat. Sed ante quam tu auctoritate tua populum mouis: per suadere non poterat. Nunc quid hac de re quærentibus lacedæmonius responsu fuit uideamus.

Qui spartam antiquam colitis uel mœnia uestra
Asperis deuicta cadent: uel regis adempti
Herculidis mortem grauius plangetis amaram.
Hæc certe si quieto tempore cecinisses omnibus friuola uisa fuissent. sed terrore factum est ut ignorantia tua lateret. Non enim solum uaticinia: uerum etiam aruspicia: & auium uolatus atque cantus in talibus solent temporibus facile credi. Considerasti enim urbe prostrata regem quoque non euasurum. Sin autem rex egrederetur casurum illum nemo dubitasset: qui & multitudinem hostium & uirtutem lacedæmoniorum non ignoraret. Ita fieri posse coniecisti ut perteriti hostes admiratique animos hominum consilium aggrediendæ urbis relinquerent: quam si tamen cepissent ac diruissent rex etiam euadere non poterat. Rege interempto posse urbem euadere sperasti: ac ideo ita ex ignorantia disiuixisti: ut quoque res se uerteret ueridicus uidereris. Prætereo multa quorum ambiguitate magnas urbes plerumque scimus euersas fuisse Nihil enim unquam hominibus hæc deorum responsa contulerunt. offuerunt uero sapius alios in alios cupiditate ac spe uictoriae Apollinis auctoritate concitantia Sed audiamus quid Lycurgo respondit.

Care ioui magno qui templa ad nostra lycurge
Venisti: care & cunctis dilectæque diuis
Tene hominem appellem ne deum: sed quando sacrarum
Cura tibi tanta est documenta exquirere legum
Te potius natum cælesti ex stirpe putarim:
Has autem concedo libens cognoscete binas
Prima uias opus est: bina & uestigia uitæ
Humanæ: quarum una fouet lætaque fouetur
Libertate homines semper contra altera tristi
Seruitio & turpi premit: hanc ignauia uecors
Seditioque parit: pax illam dulcis amorque
Hanc igitur fugiet: illam sed quisque sequetur.
Quæris an deus sit. & deum potius fore putas: etiam ne coniciens illum propter uirtutem
fururum mœoria: Leges autem illi eas concedis: quos aiculae quoque mediufidius & macipia non
ignorât. Quis enim uirtute atque concordia ciuitates crescat: contrariis libertatem amitti abigeret

Sed doce quomodo fortes; quomodo concordēs ciues erunt; nec mortales homines uelis hæc uidere quæ tu nescias. Non autem de rebus publicis atque grandibus solum; sed priuatis etiam ac leuioribus inutilia dabant respōsa. Deducenda enim uxore interrogatus respondit. Arguam eligito puellam; de filiis autem neue labdacides uxor pariet tibi perniciosum; demigratione ad aureos migrate uiros. de inani gloria.

Excedit cunctas exculta pelagica tellus;

Thracēs equis præstant; uirtus sed maior eorum

Est hominum; qui pulchre arethusæ e gurgite potant,

Non uidetis certe o Apollo aruspīcibus & auguribus melior Multo enī te Socrates præstantior; qui cum ab eo quidam quæreret duceret ne uxorem utrum facies inquit pœnitēbit. Illi uero qui filios desiderabat dixisse fertur non recte ipsum facere quod de habendis cogitet. liberis; cum potius cogitandum sit quomodo si dabuntur debent gubernari. Ei uero qui patriam deserere uolebat quoniam infœliciter in ea degeret; nō proba ipsum agitare respondit consilia; patriam enim relinquebat. Sed suam morositatem quæ faciet ut apud alios quoque non prospere uiuat secum afferebat. Tu autem o Apollo non modo uocatus; sed etiam sponte nonnullis consuluisti. Nam atheniensibus nihil petentibus uiginti ante uigintique post caniculares dies opaca in domo Dionysio uti medico consuluisti; nec præclarum quid; sed quod uel mediocriter peritus medicus sciret protulisti. Quod uero seni cuidam si liberos procreare uellet iuniorē ducendam uxore respōdisti; quilibet id quod naturæ uires ac ætatū cōsiderauit nō peius te ipso uideret.

Quod malefici uates partem quæstus petebant. Cap. .xi.

c Vr autem ei sapientissime deorum Charilao ac Archelao lacedæmoniorum regibus multo utilius fore respondisti. si agri quem bello acquisiuerint mediā Apollini partem attribuerunt cui porro alteri Apollini tribuerent? Non enim tibi petebas; neque ita ego te imprudentem audeo dicere Sint hæc.

Quod poetæ responsis laudabantur quasi diuini. Cap. .xii.

a Rchilochum autem poetam omnium poetarum petulantissimum; qui de mulieribus ea scripsit; quæ nemo frugi æquo animo audiret; & Euripidē a socratice philosophia improbatum & Homerum; quem plato tanquam inutilem a ciuitate sua reppulit laudibus ad astra tulisti. Archilochi enim patri de filio quæretū dixisti; præclarus hic inter homines erit o Thelesicles. Similiter fere de Euripidē. Nascetur tibi filius Mnesarchide optimus atque gloriosus. Homerum autem & fœlicissimum quod si deum & miserum quoniam in agenda uita non paruos tulit labores pronūciasti. Quid igitur erat quo immortalitatis tibi Archilochus dignus uidebatur? Dic quæso absque inuidia ut mirabilem eius uirtutem etiam nos imitati ad cælum similiter conscendamus. An uituperādas omnes mulieres putas; quæ nobis nubere nolint ut Archilochus fecit? Sed propter carmina uidelicet tibi placuit. Dii enim & uiri diuini carmine utuntur; nec domus nec ciuitas aliqua nec nationes sine carmine probe gubernantur. Quare qui eum occidit Archias a templo quasi scelestus exire abs te iussus est; musarum enim occidit a micum. Qua uero uirtute dii Euripidem admirati sunt nescio nisi coronas ac plaudentia theatra soleant admirari. an quia publice in arce atheniensium cœnaret? an quia macedonum populi eum laudabant cælo dignum iudicasti? Homerum uero cur deum; cur fœlicem fore putabas? cui de morte interroganti respondisti; patriā quære. Nam hanc mater tibi non pater dedit. Sed non procula Minois tellure insula est; in qua

tibi erunt ultima fata: cum adolescentium abditum sermonē audies. Graue namque sapientissimi uirorum; deorum uolui dicere; graue inquam est si neque ubi natus est neque ubi morietur sciet Homerus. Simileque mihi uidetur ac si scarabeus uehementia uentorum a stercore ubi natus est ad alia stercorea latus delphicam Apollinem interrogaret; quoniam e stercore natus esset; & in quo denique moreretur. Sed de poetis hæc tenus.

Quod Athletæ diuinis honoribus auctoritate Apollinis afficiebatur. Cap. .xiii.

t V uero non poetas solummodo. sed pugiles etiam atque athletas in deorum tuis oraculis honores conduxisti. Utinam cum mare metiri possis; & harenarū numerum non ignores; furdos intelligas; & mutos audias; hæc omnia nescires & illum pbe teneres; quia pugiles a calcitrantibus nihil differunt. Sic enim aut asinos quoque deos putares; aut Diomedem pugilem non quasi deum honorares. Utimus heroum Diomedes quem uenerator sacris. Cur enim o græcorum interpres ut Plato dicit ad cælum illum hominem rapuisti? An quia uno ictu in olympico certamine aduersariū deiecit; apertisque pectoribus eius manu pulmonem abstraxit? O rem mirabilem; an quia quattuor talentis damnatis nō tulit sed mœrore ac ira commotus columnā qua domus sustentabatur ubi iudicium filii docebantur subtraxit; miseraque omnes morte confecit? Sed illud forsā admiraris quia in loculum persequentes fugiens sacrum ingressus tegmen oculi sic apposuit atque tenuit ut inde non potuerit abstrahi. Ideo ergo deus & nō mortalis; ideo uirtutē eius dii admirati in cælū ipsum sicut Ganymedem raperunt. Sed illum pulchritudine persuasi; hūc robore corporis; & quia uiribus bene usus est Cur non de asinis quoque bene calcitrantibus ut de pugilibus oracula reddis? Præcipuus deorum siluester asinus non Diomedes quem uenerator sacris. Quippe & Diomedem & multos alios si calcibus secum certaret omnino superaret. ipsum etiam pugilem thasium ad barathrum de cælo calcibus facile deiceret Credamus enim deo quod etiā thasius ambrosia nectareque deorum in cælo utatur. Nunc demum intelligo diuinum quid esse cælestibus uti. Quod si philosophi omnes intellexissent omni uirtutis genere spreto Thasium pugilem imitati fuissent; cui immortalitatem quidem ut Diomedem dii nō concesserunt. Sic autem honorarunt ut cum ænea statua eius quasi animata super pulsantē hostē ceciderit. Cūque Thasii quasi diuinarum rerum ignari scelus illud putassent; in mareque statuam iccirco proiecerint dii commoti ingenti annonæ penuria eos uexabant. Tu autem Apollo quasi deorum humanissimus ambiguū uti soles auxiliū eis præbuisi sic dicens. Reductis in patriam exulibus cererem metetis Thasii uero quasi maiori curæ deorum humanitati exules quæ statuæ forent restituerunt eos in patriam; & nullā utilitatem consecuti sunt; donec quidam uidelicet sapiens pugilis demersam statuam intelligi per oraculum exposuerit. qua restituta fœcunditas agrorum thasii restituta est. Simile quid loris accidisse fertur; qui cum Eutyculem quasi proditiōnis conscium in carcerem instruisissent & post mortem eius statuas dehonestarunt; fame laborantes oraculum accæperunt ut dehonestatum honorarent si agros non frustra uellent arare. Nō minus igitur athletas dii uidentur diligere quæ boues saginati ab hominibus diliguntur; quibus sacrificatis tu Apollo placari soles.

Quod etiam titannis apollo adulabatur.

Cap. .xiiii.

q Vid autem dicā quod crudelissimis etiā tyrānis sic adularis ut sumos uiros putare uidearis? Quid enī ais de Cypselo Fœlix hic uir Cypselus æacida Quomō autē si Cypselus fœlix phalaridē cuius ille filius fuit beatū fuisse negabim; imo uero nō uideo

qua ratione Phalaris eiam tibi ac Ioui placuit. Sic enim ipsi quoque respondisti. Apollo Iupiterque pater uitam Phalaridi prorogauit: quia Charitona & Menalippum humanissime tractauit. Nam cum illos insidiates sibi cepisset patientiam quam du torqueretur ostenderunt admiratus dimisit

Quod ligna & lapides adorandos apollo consulebat. Cap. .xv.

Ethymnensibus autem perutile fore asseruisti si lignum Dionysi caput colerent; colunt enim certe methymnenses ligneum Dionysi caput tibi hortati per suasi; alii uero lapideis; alii aeneis; nonnulli aureis; multi argenteis simulachris sacrificant. Triginta deorum milia in terra esse ceter Hesiiodus. Ego autem multo plures lapideos atque ligneos hominum creatores ac dominos esse uideo. Sed tibi o Apollo mirabile uisum est quod ligneum humani capitis simulachrum dum iactum traherent methymnenses extraxerunt; colendumque illud diuinis honoribus esse respondisti. Orem mirabilem ex profundo maris ita repente retibus annexum Dionysi caput profiliuit. Hæc Oenomans.

EVSEBII PAMPHILII LIBER SEXTVS INCIPIT.

VNC In hoc sexto euangelicæ præparationis uolumine falsitatem oraculorum a falsa de fati opinione profluxisse; neque aliunde quam cælestium motu corporum diuinationem illorum coniectura collectam fuisse ostendemus.

Quod quæcunque dii gentium præuidebant cælestium motu præuidebant. Cap. .i.

Dicit ergo rursus magnus apud gentes Porphyrius; qui in libro de oraculis manifeste hoc his uerbis aperit. Quæcunque inquit dii fatata prædicunt

stellarum motu ita futura significant; quod omnes & maxime Apollo multis responsis aperuit. Cum enim ab eo quæreretur mare ne an foeminam in utero habens mulier pareret; foeminam respondit; idque a concœptionis tempore percæpisse declarat dicens; non sperato marem phœbe cum arares cypriæ radiis tenebatur. Aegrotationes etiam stellarum cursu prædicabant. Malis enim pulmonem agitari humoribus respondit; quia salebris Saturnus premeretur; & in alio responso; fatatus tibi adest dies quem Saturnus maiorque simul statuerunt. His abunde intellectum puto non diuina quadam uirtute sed cælestium motus obseruatione ac ratione mathematica gentium deos futura cognouisse. Ita nihil diuinius quam homines afferebant.

Quod uoluntates hominum satis agi arbitrabantur liberum negantes arbitrium idque deorum consiliis persuasi. Cap. .ii.

Quare modo attente considera; quod non solum exteriora; & quæ in potestate nostra non sunt; uerum etiam uoluntates hominum fatatas arbitrabantur. Sic enim ipse Apollo cum de milite quodam interrogatus esset quare tam periculo sære rei studeret respondit dicens. Mars eum genethliacus concitat; adeo autem generosi quidem illi dii fatatum extulerunt ut nec templa sua defendere se posse a fulminibus cõfiterentur. Quia igitur spe uota illis redduntur; aut cur pie colendi adorandique sunt; quod sibi ipsis sufficere nequeunt; Quæ omnia oraculo suo his uerbis edito apollo cõfirmavit. Vos ab erichthonii generati sanguine magni Qui quando structuram cadet pulcherrima templi.

Percupidi scire hæc oracula nostra petistis
Cum ualidi magno uenti cum frigore surgent
Compressus cum fulminibus ruet undique crebris
Exilietque æther; quæ templa excelsa deorum
Sub mediisque undis naues multasque cremabunt
Atque altos ferient montes; ipsosque fugabunt
Pastores trepidos; spelæaque poscere cogent
Tunc quoque terrifico percussus hoc fulmine templum
Ardebit. sic stat fatorum immobilis ordo
Ferre autem longe præstat quodcunque seueræ
Et fixa & stabili statuerunt longe sorores.
Esse etenim certum stabile inuolabile semper
Quicquid nent fuis parca rex iussit olympi.

Si ergo nec templa sua defendere dii possunt; sed nenire necesse est quæ parcarum fuis sunt euoluta. quid oportet deos aut colere; aut de futuris interrogare; si tam bonorum quam contrariorum causa necessitas erit fatalis? Erit igitur hæc necessitas diis omnibus sprete sola ueneranda; quod si parcarum dominus Iupiter est; qui quodcunque fuis parca cõuoluet immobile fore statuit. cur non cæteris omnibus relictis solum illum deum & solum bonorum largitorem magna prædicas uoce; præfertim cum ipse solus cõsilia parcarum ut alibi dicit mutare facile possit. Vera igitur ratio illum esse deum; illum sequendum atque colendum solummodo astruit.

Quod facta magica ui solui posse apollo respondit. Cap. .iii.

Contra uero pithius Apollo maleficis artibus facta solui contendit. Cum enim quæreret quidam cur ineptus ad rem quampiam ab Apolline iudicatus esset quidque faciendum esset; ut quasi aptus susciperetur; fatorum impediri uicem respondit; quam magicis artibus effugere poterat; Unde aperte patet magicam diuinitus artem hominibus concessam ut aliquo modo fatum repelleret. Hæc Porphyrii non mea sunt; qui autem re magica fata hominibus soluenda consuluit quomodo ipse qui deus est fatatum templi non reppulit incendiū? Nobis autem illud etiam considerandum est quod dignus dei appellatio ille sit quod non ad philosophiam; sed ad malas artes homines hortatur.

Quod Apollo non nunquam mentiri se fatebatur. Cap. .iiii.

Porphyrius autem mentiri quoque deos fatetur exquisitam futurorum cognitionem dicens non hominibus solum sed multis etiam deorum incomprehensibilem esse; unde interrogati non sponte mentiuntur inquit. Quare prædicere solent non posse uera se respondere; homines autem ex amentia perseverantius cogunt ut respondeant. Apollo igitur delphicus cum huiusmodi cæli ac continentis affectio esset; ut uerum præuidere non posset. retine dicebat per uatē uim istam; & potentia uerba hæc non proferas; falsa dicam si coges. Et in alio responso nihil hodie inquit stellarum mihi uia dicendum præstat. Deinde concludens ait; manifestum iam fecimus unde falsitas ad deorum oracula subrepat. Hæc Porphyrius. Nos autem dicimus hinc patere nihil in deorum oraculis diuinum fuisse. Quomodo enim deus qui natura ueritas est mentietur; aut quomodo boni daemones falsitate quærentes fraudabunt; quomodo etiam homine superior erit qui stellarum motu impeditur; Sed mortalem quidem hominem cui aliqua

cura uirtutis sit nulla ratione cogi posse ut mentiatur non dubitamus. Nam si etiam uerba & cædem minaberis; non dubitabit exclamare ense acue. ignem afferas; corpus meum incidas; totum cremato. stellæ in terram ante descendent; & terra in cælum ascendet; quæ falsum a me quicquid audias, Deum autem aut bonos dæmonas ad continentis cæli necessitatem ignorantiam suam referentes credemus; minime.

Quod falsa est opinio de fato

On enim dii aut boni; sed perniciosi ac nequam dæmones sunt qui libertatem nostram destruxerunt; & stellis non exteriora solum uerum etiam uoluntates nostras cogi nobis persuaferunt. Quod si esset; iaceret omnis philosophia; iaceret pietas; nulla esset laus uirtutis nullus fructus laborum. nec puniendi essent improbi; nec admirandi studiosi; si non libera uoluntate & nostra sponte susceptis laboribus sed necessitate factorum hæc fierent. Ita uniuersam hominum uitam hæc evertit opinio. Nam si euentura omnino sunt prospera uel aduersa unicuique hominum; estque necesse hæc me agere & te illa; quid oportet cura laboreque cõfici? Nam si qui militiam ire cupit nõ sponte sed fatis coactis id cupit; & latrones similiter ac adulteri cæterique nequissimi homines; & contra modesti & iusti fatis compelluntur. Quomodo igitur hoc dogmate imbutus quisque monenti ac præcipienti mentem adhibebitur; aut quomodo nõ exclamabit; nõ sunt potestatis hæc meæ o doctor? Ac ideo quod oportet sollicitum esse nisi sollicitudo etiã fatis hæc mihi sollicitudo destinata sit? Quod si docendi præcipiendi que tibi necessitas istat frustra tamē doces ac præcipis. Faciã enim si fata uolunt; imo uero laborandum mihi nõ est. Aderit enim mihi necessario quod fatatum est; & profecto qui hortatur & docet que peccantes castigat & probos cõmendat; is re ipsa liberum nobis arbitrium inesse ostendens solo factorum utitur nomine; similiterque facit ut si quis bonitatem naturæ qua uniuersa gubernantur nequitia appellat uocabulo; eodem enim certo pacto cum manifeste omnes non aliunde sed a libera nostra uoluntate admonendos filios castigandosque seruos inducamur; & sponte nos aliud uelle aliud nolle cognoscamus. Vehementer erat que hæc necessitate factorum fieri contendit; & studia hominum retrudit. Exhortatione nanque atque doctrina bene uitam agi humanam uidemus; quæ omnia una cum legibus hæc opinio si sibi constet radicitus euellit non enim erit opus aut peccantes castigare; si quidem coacti fecerunt; aut honores probis uiris retribuere; quæ utraque profecto uidemus magnam uim alterum ad improbitatem reprehendendam; alterum ad probitatem ample xandam retinere. Pietas enim in deum nõ ne funditus evertitur. si nec ipse deus nobis nec pia orationes & cultus eius necessitate iunctis hominibus potest prodesse. Quomodo autem cum sentiamus nostra nos appetitione moueri non omnino amentissimum erit ab exteriori quadam uic quasi animi expertes moueri nos credere? Sic enim libera uoluntate alia fugimus alia sequimur; ut quemadmodum dolere gaudere uidere audire non ratiocinando sed re ipsa comprehendimus; ita a nostrum ipsorum consilio ad fugiendum aut sequendum moueri nos profecto sentimus. Quas ob res rationalis naturæ libertas iure negari non potest. Si autem multa præter uoluntatem eueniunt; quibus nonnulli turbantur. distinguenda res elegantius est. considerandumque diligentius quæ ratione fiant; uidebimus enim non factorum sed alia quadam atque sublimiori prouidentia existere ac gubernari uera pietatis prædicant iura; propria uero ratione singula secundum formas suas; quædam habitu quædam natura quædam sensu alia ratione ac iudicio & uoluntate mouentur; & alia quidem antecedente ratione facta; alia uero consequente ad ea

quæ per antecedentem producta sunt; uarium totius atque diuersum constituunt ornamentum; cumque singula rerum genera propriam naturæ determinatamque fabricam a prima causa consecuta sint; hinc libertatis quis naturæ rationem facile perspiciet; cum enim non simplex quædam res homo existat; sed a duobus contrariis animo atque corpore constet; cumque corpus ex consequenti ut organum animo attributum sit; anima uero de intellectus substantia prædicente sit ratione creata; & illud quidem irrationale ac mortale; hæc autem irrationalis incorporea atque immortalis; cumque corpore bæluis animo rationali immortalique naturæ coniungamur. Iure ita compositum hoc animal cum simplex natura sit; dupliciter diuersaque uia uiuendi rationem complectitur. Nam & naturæ corporis seruit & diuiniorem partem si se ipsum cognouit non spernit libertatis suæ cupidum; ita idem & seruit & liberum est talem enim a deo corporis atque animæ quibus ipse sciuit rationibus coniunctionem homo consecutus est. Si ergo quispiam quæ corporis aut animi naturæ sunt fatis uocabulo abusus necessitati subiicit uehementer errat. si enim necessitas quæ impediri non potest fatum esse intelligitur; multa uero animæ & corporis naturam consequentia impediuntur; infinitaque forinsecus præter naturam & animæ & corpori accidunt quomodo fatum & natura idem atque unum erit? fiunt enim in nobis multa uoluntate; quæ in nobis est; cuiusmodi sunt quæ secundum naturam animæ appetimus multa etiam corporis natura fiunt; alia istis animo dico & corpori accidunt; quæ aliis natura conueniunt; sed neque animi libertatem neque corporis naturam neque quæcunque forinsecus accidunt iure quispiam a causa subtrahat. Causa uero omnium & quæ libertatis nostræ sunt & quæ naturæ corporis sunt. & quæ accidunt extrinsecus deus est; a quo uniuersa quæ sunt producuntur. De omnibus omnium quæ sunt scriptura id dicit. quoniam ipse dixit & facta sunt ipse mandauit & creata sunt. Si ergo cum alia uolumus; alia præter opinionem accidunt nostram meminisse tunc debemus coniunctionis huius nostræ; quæ corpore atque animo constat. unde rationalis atque intellectiua anima in infantis corpore præter naturam suam irrationalis esse uidetur; & intellectus ægrotatione corporis uersus infantem; & senectute instrumentis omnibus confectis intellectiua animæ uirtus hebetatur; dolores rursus præter naturam uehementius corpus urgentes libertatem animi deiiciunt; quæ doloribus uicta corpus consequitur. Ita patet inuitabilia quædam uincula libertati animæ partim a natura corporis; partim ab exterioribus imminere; sed uoluntas hominis ad tantum uirtutis interdum peruenit; ut & naturæ corporis & exterioribus cunctis resistat. Corpus enim præterquam ad uerem fertur; & animæ habentis utens rationis subigit corporis imperium atque domat. fame siti ac frigore corpus conficitur; & remedia querit; at uoluntas e contra; ea ipsa non nunquam eligit; & ieiunio cæterisque laboribus appetitum carnis frænât; præterea natura corporis titillatione gaudet uoluptatum; & uoluntas laborem præterquam amat. Multi autem peiora secuti naturalem usum ad eum qui præter naturam est conuertunt; masculi & masculos turpitudinem operantes. Ita non in omnibus ratio uincitur; sed interdum ipsa ducit interdum ducitur; adeo ut nonnunquam mori melius quam uiuere iudicauerit; propriis homo manibus se ipsum iterimat. Si ergo solummodo ad corpus uniuersa sibi esset concertatio; non magna bene uiuendi esset difficultas. Nunc cum hanc uitam deus inter multa constituerit; inter homines inter bæluas inter ignem etiam atque aquam continentemque aera non est sibi solummodo pugnandum aduersus coniunctam corporis naturam. uerum etiam ad infinita pene exteriora. Crebro enim etiam ciborum & continentis temperies aut e contra frigora æstus aliaque huiusmodi complura natura quidem facta; nobis autem per accidens ingruentia non pa-

rum propter corporis naturam quæ non facile potest exteriores sufferre uoluntate hominis perturbant; ad hæc illi quibus cum uiuimus uoluntate plerumque nostram rationibus aut quouis alio modo ad suam conuertunt; & alias meliorem; alias peiorem efficiunt; Solet enim conuersatio praua nocere; sicut e contra bona prodesse; bonos quippe mores conuersatio mala corrumpit; ueluti etiam prauis mores proba conuersatione corriguntur; sic igitur rationalis animæ uirtus huc atque illuc ab exterioribus fertur. Rursum autem uiribus suis diuinis aliquando superat cuncta; & uiuio robore philosophatur. Quid dicam quod quibusdam sæculis excelsomagnoque animo homines & robustissimis corporibus abundarunt; nonnullis e contra; quæ omnia gubernationi totius aptissime congruentia quæ maximum ornatum uarietate rerum faciunt. Omnibus autem simpliciter tam his quorum nos sumus causa; quæ his quæ aut natura fiunt; aut extrinsecus accidit una omnipotens atque omnia penetrans prouidentia dei præsidet; quæ uniuersa ineffabilibus gubernans rationibus multa etiam eorum quæ natura fiunt commutat; auxiliū que affert; ut ea quorum nos sumus causa & eligamus et operemur; his omnibus tripartito ut diximus diuisis in ea quæ in nobis sunt; in ea quæ secundum naturam; & in ea quæ per accidens fiunt omnibusque istis ad uoluntatem dei reductis; nullum locum fatorum possidet ratio; hinc etiam unde malorum scaturiat fons aperitur; qui nullum locum habet in his quæ secundum naturam aut corpore aut animo fiunt; sed nec in his quæ foris secus accidunt; Solummodo autem in libro animi motu; quando non secundum naturam neque recte mouetur; sed a regia exiens uia sponte (dominus enim sibi ipsi animus est) præter naturam fertur; cumque præcipuum honorem a deo acciperit ut liber sit & sui motus iudex diuina quædam lex iniuncta sibi naturaliter est; quæ in ipso anteriore recessu exclamat uia regia profisciscaris; noli ad dexteram aut sinistram declinare; uia uero regia recta est; quam unicuique animæ quasi natura insitam legem auxiliatricem ad opus creator nobis instituit. Sic per legem rectam ostendit uiam; per potestatem uero liberam effecit; ut in ipsa essent uirtutis præmia sine uia aliqua eligere cum possit etiam contraria male. Ita si proprio motu naturalem despexerit legem fons uitiorum sponte non aliunde neque ulla necessitate; sed libera uoluntate atque iudicio facta est. Eligentis igitur culpa est; deus uero inculpabilis est; nec cum prauam deus aut naturam aut substantiam animæ creauit. Cui enim ipse bonus sit; bona sunt omnia quæ ab eo creata sunt; Bona igitur sunt omnia; quæ natura insunt. Unicuique rationali animæ liberum arbitrium natura inest. Bonum ergo est id ad eligenda bona creatum; ideo quando male agit non est natura culpanda; non enim natura sed præter naturam malum agitur; cum sit electionis deprauata non naturæ opus; Cum enim uirtus ad eligenda bona inest; si ea non elegit; sed sponte melioribus spretis mala imitatus sequitur; quis potest eum dicere morbi sui causam non fuisse præsertim cum insitam atque salutarem legem uolens contempserit? Qui ergo istis omnibus reiectis a necessitate motuque stellarum omnia deprehendere putat; nec nobis sed uirtuti qua omnia mouent peccandi causam tribuit; is quomodo non impius atque amens erit? Nam si fortuna & casu absque aliqua prouidentia ferri omnia opinatur; impietatis crimine reus mente captus quoque uidebitur; quoniam pulcherrimum rerum omnium ordinem non perspiciat; sin uero prouidentia dei & optima ratione cuncta gubernari fatetur; quoniam tamen non peccare uel fatorum delinquentes concedat necesse est; causamque delictorum diuine attribuat prouidentia; mutato uocabulo necessitatem & fatum ipsam appellans; impius profecto iudicabitur immo uero pessimus omnium. quia creatore uniuersi alios ad adulteria; alios ad rapinas; alios ad alia uitia impelli arbitretur. Vnde sequitur aut hæc peccata non esse; aut peccandi

causam in creatorem referri. Nam siue cum uideat uniuersa cunctisque adsit peccare homines cogit; siue stellarum motui uim cogendi concessit. Ipse certe aut per seipsum aut per orbem cælestes quasi per organum nolentes homines ad uitia immittit. Quare non iure homo sed creator eius peccator erit; quo dogmate nihil scelestius excogitari potest. Ita qui fatorum necessitatem esse credit; is aperte deum & prouidentiam negat ueluti e contra; qui deum uniuersis præesse putat uim fatorum omnino destruit; Aut enim idem est deus quod fatum; aut diuersum; idem certe non erit. Nam si seriem causarum inuitabilem cælestium motu effectam fatum esse opinatur. quomodo elementa corporea unde cælestia etiam constant priora fato non erunt? & quomodo quod elementis & cælo posterius est; idem erit quod prima causa? Quod si elementa & rationis & animæ expertia sunt; deus autem incorporeus & uita & sapientia est rebus omnibus & ut sint & ut bene sint bonitate sua largiens; non erit profecto unum ac idem deus & fatum; quod cum cælestia corpora consequantur eorum accidens est. Si ergo diuersum quærendum utrum melius deo est an non. Sed nihil deo melius; nihil potentius excogitari potest. Vnicuique ergo deus superabit exterminabitque omnino fatum; aut si patietur ipsum extare cum possit uim eius malignam cōpescere; ipse ad se ipsum malignitatis causam attrahet; imo uero siquidem creator omnium deus est; fatum quoque ab ipso productum est. Ita nullæ uidebitur sibi curæ uniuersum esse. Cui tamen ab ordine rerum & alterius ad alteram affectionem & ab his quæ a libera potestate animi fiunt a parte prouidentia pateant effectus. Nam & si nullæ quædam partim corporis partim externarum rerum animum plerumque a uirtute repellant; ad omnia tamen resistit & inuicta diuino auxilio libertas humana euadit quæ res certamine martyrum qui pro euangelica doctrina cuncta libere subierunt pericula comprobatur. Infiniti pene homines non solum græci & barbari. uerum etiam mulieres teneræque puellæ intrepidæ cruciatu omni superato libenter a corpore abierunt. Nec quisque poterit fatorum necessitati hæc accomodare. Quando enim alias talia cælestium motus effecit certamina? aut quando uita hominum ante saluatoris nostri doctrinam tales luctationes proposuit? Vbi autem doctrina huiusmodi unquam fuit; quæ prauam superstitionem deiceret. & cognitionem ueri dei omnibus immitteret? Quis autem sapiens unquam potuit doctrinam suam ad uniuersum orbem dispergere; & deus uel ab omnibus uel a pluribus credi? Quod si hæc nunquam fuerunt; non est certe causarum series & fatalis necessitas omnium horum causa. Nam si esset profecto alius quoque eadem aut similem stellarum necessitatem nascens habuisset. Quibus porro fatis saluator noster deus uerus per uniuersum orbem prædicatur. & quod apud græcos uel apud barbaros dii putabantur; non alia re quam prædicatione nostri saluatoris deiiciuntur. Quod uero fatum uniuersi creatorem ipsum esse confirmauit; qui nullam esse fatorum uiam docuit atque docet; quomodo igitur ipsum fatum non esse se ipsum prædicat? Qui autem prædicationis euangelicæ gratia uel certarunt iam multis annis; uel etiam nunc certant; quomodo ad unam uoluntatem & fidem & ad eandem uirtutem animi uiuendique rationem diuersis temporibus & tam multi nostra memoria compulsi sunt? Quis mentis cōpos credere unquam poterit iuuenes simul ac senes uiros & foemias seruos & liberos doctos atque indoctos non in uno climate orbis neque in eadem hora natos; sed ubique terrarum & diuersis temporibus factis coactos unam & eadem nouam atque inauditam doctrinam & quidem cum periculo mortis patriis ritibus anteposuisse; & uere phariseæ dogmata duriciemque uiuendi quam delicias maluisse; Cæcus profecto de his ut trito prouerbio dicitur recte iudicaret non necessitate sed libero hæc fieri arbitrio.

Ipforum gentilium philosophorum uerba cōtra eos q̄ fatū esse opinant. Ca. vi.

P Lura dicere possem; sed quoniam suis testibus gentes nō argumentis nostris confundere instituimus: Oenomaum rursus audiamus; qui magno animo in libro de maleficis artificibus his aduersus Apollinem uerbis utitur. Sed eas igitur in delphis tu: neque possis tacere cum uelis: sic Iouis filius Apollo uult modo: nō quia uult sed quia necessitas uelle ipsum compellit. Videtur autem mihi quoniam in hunc sermonem deductus sum de potestate nostra quam fundamentum humanæ uitæ multi appellant diligentius quærere: hanc potestatem nos libertatem nuncupamus. Democritus autem si bene memini atque Chrysippus alter seruam alter femiseruam pulcherrimam omnium humanorum rem conatur ostendere; de quibus tamen non multum curandum est. Quod si deus etiam aduersus nos est quid faciemus? Sed non est æquum uel Apollie repugnante ueritatem prodere Christo enī Chironis sic respōdit: patria relicta Euboeam pete: ubi fatatum tibi est urbem ædificare. Quid ais o Apollo? An non est potestatis meæ patriam relinquere? q̄ si mihi fatatum est ibi urbem ædificare: siue tu consulas siue nō & siue ipse uelim siue nolim omnino faciam: eritque mihi necesse etiam si nolim. Sed forte melius est tibi q̄ rationibus credere. Aliud igitur afferas; nuncia parisi o thesides in aëria urbem sibi condendam fore. Nunciarem inquam etiam si tu non præciperes quoniam fatatū ē. Aëriam autem thasum insulam archilochus thesides filius prius appellatam fuisse docuit; & parisi coloniam illo mittere persuasit: qui uidelicet nunq̄ id fecisset nisi tu iussisses. Cur igitur fatatum erat? Sed quoniam ociosi sumus age nunc mihi responde. Sumus ne ego ac tu aliquid? Sumus certe respondebis. Qua ratioe id ita iudicabis? Non aliunde uidelicet q̄ sensu: percæptioneque quadam nostra: Quod porro quomodo cognouimus animalia nos & ex animalibus esse? Ut ego quidem dico homines ex hominibus alter maleficus alter malefici redargutor. Ut uero tu diceres alter homo alter deus: & alter diuinator alter sycophanta. Quod tibi facile concedam: si rationibus ita mihi esse ostendes. Quid ais. An non recte iudicauimus sensu ac percæptione nostra illud intellexisse? Nam si non ita se habeat quomodo aliquis ad delphicum oraculum ueniat: nisi sentiat intelligatque alicuius se re indigere? Quomodo autem Chrysippus qui se in seruitutem induxit id quod dicebat intelligebat? aut quomodo uel cum præsentate Arcesilao disputat uel absente epicuro respōdet: si nec quid sit Arcesilao: nec quid sit epicurus omnino percæpit: nec percipere potest: immo uero nec quid ipse sit? Si hæc aduersus uos quis piā diceret nullo modo ferre possētis. Quare o Democrite & o Chrysippe & tu o cælestis diuinator si molestum uobis uidetur: cum quis intelligentiam atque sensum eripere a nobis conatur: non ne nos quoque moleste ferre debemus si magni sensum & mentem uestram putatis: nobis autem fati necessitatem nescioquā incutiatis: quam alius uestrū a deo esse asserit: aliud ab atomis deorsum latis ac inde sursum repercussis: quæ modo coniunguntur modo resoluuntur fieri contendit? Cū aperte eo sensu ac mente quo nos aliquid percipimus: nec fugit nos quantum interest inter ambulare ac ferri: aut inter uelle atq̄ cogi. Quorsum hæc? quia hæc nescire uidearis o Apollo quænam sint ea quorum domini sumus: quæ a nostra uoluntate dependent. Hæc certe uoluntas nostra non paucarum rerum principium est. Tu autem cum omnia scias hoc principium ita te latet: ut quæ hinc sequuntur nullo modo scire iudicaris. Non ne igitur imprudens es qui Laio respondiisti quia iterimi eum a filio fatatum esset Ignorasti quippe quia uoluntatis suæ dominus nasciturus filius foret. Illud porro ridiculum est coniunctionem nescioquam esse causarum & seriem. Vtuntur autem sapien-

tiores ratione quadam Euripidis. Laium enim aiunt dominum sui fuisse: siue uellet filium procreare siue nollet. filio uero nato necesse fuisse ab eo interfici: quare potuisse id recte Apollinis prouidentia percipi. uerum filius quoque sicuti & pater suæ uoluntatis erat. Et quemadmodum ille dare operam liberis & non dare: sic iste interficere & nō interficere poterat huiusmodi sunt omnia responsa Apollinis: qui etiam apud Euripidē ad Laium dicit uniuersa tua sanguine corruet domus. Series igitur causarum quæ nā fuit? Cædes patris antecessit: & enigmatis solutione matris nuptias consecutus est filius. Ad hæc alter nepotum regnum rapuit: alter profugus Adrausti filiam in uxorem duxit. Vnde septem duces ridiculose mouentur quæ series ista conglutinauit? Nam si Oedipus regnare uoluisset: aut Iocastes nuptias reppulisset: quomodo maledictiōem illā euripideam in filios edixisset? Præterea si Oedipodis filii conuenissent simul uel uicissim regnare: uel si qui profugit non ad argos sed in extremas terrarum horas abiisset: uel si cum in argos uenisset Adraustus ei filiam non dedisset: uel si uxore ducta in patriam reduci non curasset: aut si cuperet quidem ipse: Adraustus uero & cæteri duces cōtempserunt: aut si cum parati ad pugnam thebas petissent timore percussus frater cum fratre conuenisset: quomodo uniuersa domus corruisset? Sed facta omnia sunt ista dices. fateor. Non enim rem sed seriem istam rerum necessariam pernego: quamcunque enim re mihi optuleris simili quodam pacto eam incidere potero: ac ita ostendam nullam esse in rebus necessariam seriem. Quippe cum singula principia & causas rerum agitabiliū libere homines mutare possint: an non intelligis quia & asinus & canis & pulex proprio appetitu mouentur? Quæ omnia tu nullo modo sentire uideris apollo tibi Iupiter dedit Locro respondiisti dabitque mala: non recte o Apollo: non iniuriantem hominē tā male dii tractant. Cur enim Iupiter huius necessitatis auctor nos ac se ipsum non punit Ipse quippe necessitatem agendi nobis imposuit. Cur ergo nos plectimur: qui huic feri ei resistere nullo modo possumus? Tu quoque ipse uaticinandi inanem artem deponere Erit enim quod fatatum est etiam si non prædixeris. Lycurgum autem illum qua ratione laudasti o Apollo? Nam si bonus erat non illi hoc sed fati tribuendum. Si enim omnia necessitate agimus ut tu prædicas: non sponte sed ui bonus erat. Quasi quis piā mente captus formosos laudet: & deformes uituperet. Iure nanque neque homines dicere possunt: noluiisti nos o Iupiter bonos esse: immo uero etiam coegisti prauitatem amplecti. Tibi autem o Chrysippe atque Cleanthes nulla laus attribuēda est si boni fuistis: ita uirtutem quidem laudabo: uos autem minime. Quare Epicurum quoque non dignum fuisse assero. quem obprobriis peteres mollem atque iniustum appellas cum o Chrysippe qui iuris sui non fuit: hæc quomodo dicebas si sponte ipsum peccare non credebas? Hæc Oenomaus: qui tibi si non satisfacit reliquos philosophos perlegere non graueris Multi enim atque insignes aduersus huiusmodi dogma scripserunt. Inde igitur aliqua quoniam multi tam docti q̄ indocti falsa opinione tenentur sumere statui.

P Rimum igitur Diogenianum aduersus Chrysippum audias. Chrysippus enim & nos causam esse agibilium & omnia fieri fato contendens Homeri testimonio utebatur: quod parū fuisse ab eo intellectum Diogenianus ostēdit. Sed Chrysippi quædam prius ponemus: qui in primo de fati libro necessitate omnia fieri aucto-

ritate multorum arguit: & demum Homerum inducit dicentem.
Quæ data sorte mihi est nato fors me inuidia pressit.
Quæ nato inuoluit filis sibi parca seueris;

Quum mater peperit illum, Et alibi.
Non est qui fixas parcarum auertere leges
Effugere aut possit.

Non recordabatur enim inquit contraria istis alibi **Homerum cecinisse**: quibus & ipse Chrysippus in secundo libro tunc usus fuit cum multa etiam a nobis fieri ostendere uolebat: quid enim clarius atque acrius illis? Ut caderent tribuit sua certe amentia causam. Et rursus:

Quam falso accusant superos stultique quærentur
Mortales? etenim nostrorum causa malorum
Nos fumus & sua quæque magis uerenda lædit.
His enim & horum similibus non esse cuncta necessario & fati faciunda nobis probatur: quis etiam ab illis carminibus parum ab Homero Chrysippi dogma confirmatur. Non enim omnia sed nonnulla fato fieri uerbis suis Homerus significat. Cū enim dicit, Quæ data forte mihi est nato fors me inuida pressit, Non omnia pfecto sed mortē fati ac necessario euenire ostēdit, hoc ipsū etiā illud uult, Quæ nato inuoluit filis sibi parca seueris Non enim omnia sed quædam fato destinata necessario sibi euentura confirmat. Illud quoque ab Homero optime dictum est, Non est qui fixas parcarum auertere leges Effugere aut possit.

Quis enim potest quæ necessario impendent effugere? Non ergo suffragatur Homerus Chrysippo: uerum etiam refragatur. Ille nanque apertissime a nobis multa fieri prædicat: necessario autem cuncta fieri nunquam ab eo dictum est. Chrysippus uero necessitate fatum cuncta fieri conatur ostendere. Et ille quidem cum poeta si non pollicetur ueritatem rerum docere: sed uarias hominum opiniones plerumque ponit: unde non est alienum ab eo contraria nonnunquam dicere. Philosophis autem & contradicere sibi ipsis turpe est: & poetarum uti testimonio magis quam ratione turpissimum. Putat autem insolubilibus uti argumentis expositione nominum. Fatum enim dicit dictum quoddam determinatumque diuinitus esse. Parcas autem e contrario quoniam nemini parcant Sortes quia ita sortitū unicuique sit: ac ideo tres esse parcas arpitantur: quia tria sunt tempora in quibus omnia inuoluuntur. Lachesisque dictam esse quia lanchanim græce euenire per sortem designat: Atropon quia uerti non possit. Clotho quoniam contorta & coordinata omnia teneat hoc enim nomina ipsa græca lingua ostendunt. His nugis fatalem putauit necessitatem demonstrasse. Ego autem satis mirari non possū quomodo nihil se penitus afferre non sensit. Significent enim nomina quemadmodum exposuit: positaque ab hominibus sint ea de causa. Cur igitur o Chrysippe uulgares ubique opiniones sequeris? An forte quia omnes uulgo ueritatis perspicaces tibi uidentur? Quomodo igitur scripsisti neminem esse hominem qui non æque ac Orestes & Alemeon infaniam præter solum sapientem? Deinde addis unum uel duos aut admodum paucos sapientes fuisse: opinionemque multorum de gloria de diuitiis de regno de uoluptate quæ omnes pene bona arbitrantur tanquam uulgares refutandas ducis? Aut quomodo omnes pene leges male positas a rebus publicis putas? Cur autem tam multos etiam libros conscripsisti? Non enim docendi sunt qui falsas opiniones non habent: nisi forte recte tunc omnes opinari dicas quando tecum conueniunt: cum uero diuersa quam tu putant tunc fu-

riosos appelles. Nam cum te sapientem non nomines non erit nobis argumento recte illos sapere qui tecum conueniunt. Deinde quare omnes furere dixisti: cum laudare quasi sapientes quia te sequuntur debuisses? Ad hæc etiā si non fuerit illos ego asseram cum tamen a sapientia longe absint: ridiculosum est propter positionem nominum eorum uti testimonio: quos non præstantiores te ipso neque sapientiores arbitraris: nisi forte eos qui ab initio hæc nomina excogitarunt sapientes fuisse contendas: quod ostendere nullo pacto poteris. Sed sit ita quomodo ergo nominibus significatur omnia simpliciter fati fieri: & non ea solum quæ fatata sunt? Nam & parcarum numerus & nomina ipsa fatum & fufus & glomeratum in eo solum cæteraque huiusmodi inuitabilem a sæculo determinationem causarum ostendunt. Quæ tamen necessitas earum rerum solummodo est: quæ necessario euentura sunt: quæque aliter accidere non possunt. Quæ uero non quas infinitas esse scimus earum alias diis homines attribuerunt: alias uoluntati nostræ subiecerunt: aliis natura præest: aliis fortuna: quam mutabilem atque instabilem esse uolentes præsci homines significare in pila sedentem depingunt. An hæc omnibus ita esse non uidentur? Ita quæcunque fato aut fortuna fiunt omnia diuinitus fieri arbitrantur quæcunque autem nos agimus nostræ uoluntati attribuunt. Quare uides non attestari tibi uulgarem hominum opinionem: sed potius repugnare. Paulo post deinde ait. Sed in primo quidē libro huiusmodi demonstrationibus uti Chrysippus: in secundo uero repugnantia opinioni suæ soluere conatur: quæ nos incipientes conscripsimus: ut putastudia hominum retunduntur: nec laus aut uituperatio mouere hominem poterit. Quare in secundo libro ait manifestum esse multa fieri a nobis: quæ tamen ad gubernationem totius referantur ea fatata esse. Utitur autem huiusmodi exemplis. Non inquit simpliciter fatatum fuit uestem te non posse amittere: sed si eam diligenter custodieris: ab hostibus quoque non capi te fatatum est si hostes caueris: liberos quoque habere fatatum si uxorem uolueris cognoscere. Nam ut si quis diceret milonem inquit pugillem intactum fato certamine abiturum non recte arbitraris si luctaturum eum putares: sic & in aliis res se habet. Multa enim sunt quæ fieri non possunt: nisi nos quoque studium conferamus. Ita enim fatata sunt si nos uoluerimus. Miranda profecto est huius sermonis incōstantia. Nam quemadmodum dulce amaro & nigrum albo & calidum frigido contrarium est: sic & fatum libertati nostræ contrarium. Nam quæ fatata sunt siue nolis siue uelis omnino fiunt. Quæ uero in nostra potestate sunt ea sicut uolumus diligentia nostra disponuntur. Si ergo diligenti obseruatione in ea factum est ne uestem amiserim & liberi nati quia uxorem cognoscere uolui: nec captus ab hostibus quia fugi: & intactus e gymnasio recessi quia certare nolui: quomodo fatata hæc erant? Nam si fatata erant nihil uoluntas mea contulit: & si contulit non fatata. Non possunt enim hæc simul conuenire. Fatata inquit hæc sunt: nam uoluntas nostra fati continetur. Quomodo inquam fatata sunt: si meæ potestatis est pugnare & non pugnare? Sed non contineri fati uoluntatem nostram uerbis quoque suis aperitur. Habebis enim filios inquit si uxorem cognoscere uolueris: si nolueris igitur non habebis: hæc ita dicere in rebus fatatis non possumus. Non enim morituros omnes homines aut non morituros si hoc uel illud fecerint: sed simpliciter morituros dicimus: susceptibilesque doloris esse simpliciter dicimus si ue uelint siue non. Quare patet quando aliquid sit quia nos operam dederimus a nulla causa contineri: sed nostræ id esse potestatis: quod si ita est nulla serie causarum a sæculo continebatur: nisi fors ipsam quoque uelle ac nolle fatatum in nobis sit: ut necesse sit uelle aut nolle uxorem cognoscere: Nulla igitur in nobis potestas esset nisi diligentia mea uelitis saluaretur: & si amitteretur omnis ego culpæ pfecto expers: quemadmodum nulla

dignus laude si saluaretur: Hæc Diogenianus. Nunc Aphrodisium audiamus Alexandrum præclarum in philosophia uirum; qui in libro quem de fato ad Antoniū edidit his uerbis. Chryssippi dogma refutat; Omnium quæ fiunt iquit quattuor sūt causæ ut diuinus Aristoteles demonstrauit. Causarum enim quædam efficientes; quædam ad materiam reducuntur. quædam ad formam; quædam finales sunt. Finalem autē causam dicimus cuius gratia; quis enim non omnia quæ fiunt quattuor his causis egeat; nulla tamen res quaternarium causarum numerum excedit; uerum ut res apertior fiat in re aliqua ista consideremus. Statuæ igitur causa efficiens artifex est; quem statuarium appellamus. Aes uero aut lapis ut materia. Species uero aut forma quæ huic subiecto ab artifice imponitur etiam causa est. Nec istæ tres solummodo causæ sunt; uerum etiā non minus finis cuius gratia facta statuæ est: ut uerbi gratia ad quædam hominem honorandum. Nam absque aliqua huiusmodi causa non esset facta; profecto statuæ. Cum igitur istæ causæ rerum sint ac inter se manifestissime differant; quamuis in nonnullis concideri uideantur; fatum ad efficientem causam non iniuria reducimus. Nam ad ea quæ fato fiunt ita se habent sicut ars ad statuam. Quare si aperte uidere uolumus utrum cuncta an quædam fatata sint efficiens nobis causa diligentius est consideranda. Omnia igitur quæ fiunt quædam alicuius gratia fiunt; cum efficiens ad finem aliquem tendens ea faciat; quædam nullius ut barbæ tactus manus nonnunquam extensio & similia; quæ quoniam sine aliqua intentione temere fiunt omnino relinquenda sunt. Quæ autē alicuius gratia fiunt alia natura alia ratione fiunt. Nam & natura certo quodam ordine ad finem peruenit nisi impedita fuerit. Cum autem finem consecuta sit cessat motus ratio. etiā nihil frustra facit; sed ad determinatum semper mouet finem. Ratione autē fieri dicimus quando qui facit cogitatione quæ facturus est profequitur quæ sunt quæ artificio & quæ uoluntate fiunt. Inter hæc & ea quæ natura producuntur id interest; quod naturalia in se ipsis præcipiunt atque causas generationis habent; & fiunt quidem ordine; sed natura faciens nulla utitur ratiocinatione. Quæ uero arte ac uoluntate fiunt foris habent motus principium; & facientem causam non in ipsis productione suæ facientis præest cogitatio. Fortunam autem & casum ad ea reducimus quæ alicuius gratia fiunt. Differunt autem ab his quæ præcedenter alicuius gratia sūt; quoniam in illis quæ finem antecedunt ipsius finis gratia fiunt. In casu autem atque fortuna quæ ante finem sunt alterius gratia fiunt. Accidit autem eis cum alterius gratia fiunt quasi finis quod a casu & fortuna factum est. Hæc cum ita se habeant considerandum est ad quasnam efficientes causas connumerare fatum debemus; an ad eas reducendum est quæ nullius gratia sed fatum ad finem aliquem tendere omnes dicimus; quamobrem in his quæ alicuius gratia fiunt collocandum est. Hæc cum primum ita partitus sit Alexander; multis deinde argumentis ostendit nihil aliud esse fatum aut fatatum quam quod natura fit. Nullo enim modo inquit ad rationem & uoluntatem nostram reduci fata possunt. Præter naturam etiam fieri nonnulla ostendit; cum interdum accidat impedimento quodam naturam detineri. Si ergo præter naturam quædam fiunt; profecto si natura fieri est fato fieri; fient etiam præter fatum. Videmus enim inquit corpora humana ægrotationibus aliis aliud secundum particularem eorum naturam esse subiecta; nec sumus nescii huiusmodi naturalem corporum dispositionem diligentem norma uiuendi & medicorum arte & deorum consilio in melius uerti; quod similiter animo quoque accidit. Nam præter naturalem inclinationem eius quæ complexione corporis habet exercitio atque doctrina melior sæpe fit. Vnde cum Physiognomo Zopyrus turpia quædam de Socrate & a uirtute ipsius alia dixisset; ac a multis iccirco derideret; Non errat

Socrates respondit Zopyrus; huiusmodi enim natura essem nisi naturam philosophia superassem. Huiusmodi ergo ait esse quibus natura præest; quæ naturalia nihil a fatis differre ostendit. A fortuna uero ei fieri ait; quæ nullomodo intenduntur quando alterius gratia quædam fiunt; & aliud accidit quod ab initio nec sperabatur quidem. ut si quis fodiens thesaurum inuenerit cum huius gratia non foderet; & equus casu saluus quando non huius gratia sed alimenti cupiditate hostes fugiens donum redierit; quæ omnia fato non fiunt. Sunt autem inquit causæ quædam hominibus penitus ignotæ. Nonnulla enim suspensa morbos aliquos curare dicuntur quibus nullam certam habent causam. Incantationes etiam maleficæque artes quæ causam habeant incertam. Sed præter hæc sūt quædam quæ ad utrumlibet contingit dicuntur. quæ fato fieri omnino negamus; ut mouere pedem leuare supercilia tacere loqui cæteraque huiusmodi innumerabilia; quæ fatis fieri nullo modo dici possunt. Non enim quod fatatum est contrarium suscipit. Præterea consilium hominis frustra non est; esset autem frustra si homo necessario ageret quæ agit. Aperte autem id præter animalia cætera homo possidet ut non similiter illis phantasia sequatur sed rationem habeat qua faciunda uideat. cuius quidem usu ea quæ in phantasia incidunt examinandis siquidem examinabo probat concedit phantasia; & ad agendum mouetur. Sin uero improbat eiicit expellitque ipsa rationi obtemperans; unde solummodo de his quæ agere possumus deliberare solemus. Et si aliquando nimia cupiditate non maturo quicquam consilio ægerimus; temeritatis atque sprete consilii criminis postea nos ipsos accusamus omnes temere aliquid agentes uituperamus hortamurque consilio uti quasi agendi potestas in nobis sit. Quod autem opinio quæ de fato habetur falsa penitus est; inde patet; quia etiam eius opinionis auctores & docent & hortantur & discunt & consulunt. Increpant etiam castigantque suos quasi propria uoluntate peccantes; plurima quoque conscribunt quibus ad rectos iuuenes adhortantur mores; ueniamque dignum putant si quis inuitus peccat; sponte autem delinquentes puniendos non negat. Quare uel secundum ipsos hæc necessitas fati nulla penitus est; libertas igitur nostra natura inest omnibus. Plura tamen non esse nostræ potestatis concedimus; ut omnia quæ natura uel fortuna fiunt; quæ nullus fati subiecta dicere audebit; his ita nobis compediosae a summis philosophorum sumptis quæ diuinis nostrisque scripturis astipulantur; opinionem uero de fato simpliciter redarguant; non est alienum aduersus etiam malignam chaldæorum astrologiam quam ueluti disciplinam aliquam profitentur nonnihil asserre.

Bardesanes de eodem.

Cap. .viii.

dicimus igitur non mea sed ea quæ Bardesanes uir genere quidem syrus doctoria uero cælestium corporum omnium chaldæorum excellentissimus in dialogo quem sciscitantibus amicis composuisse ait hoc modo scribit. Natura homo nascitur inquit alitur crescit comedit bibit dormit senescit moritur; quæ omnia sibi cum cæteris animalibus communia sunt. Sed bruta quidem cum animalia sint coniunctione procreata natura omnino feruntur. Leo carnes est; saluti suæ propugnat si quis iniuriam infert; Oues foenum edunt carnes non tagunt; nec ab iniuria se defendunt. Scorpio aggerem comedit & pestifero non iniurias stimulo petit. formica natura duce hyemem suspicatur iccirco sumis laboribus futura sibi alimenta in æstate recedit. Apes mel operantur & melle nutriunt. Plura mirabilioraque posse narrare; sed hæc sufficere arbitror ad intelligendum naturam ferri expertiam

rationis animalia & secundum eam iucunde uiuere. Soli autem homines cum & natura ducantur ut dictū est; mentem etiam & orationē quæ a mēte p̄fertur quasi præcipuum quoddam donum possident. quo non natura feruntur; Non enim unus cibus omnibus est. sed alii sicut leones nutriuntur; alii sicut oues. non est unus uniuersis uestitus; non mos; non lex; non unus uiuendi modus; non simplex rerum cupiditas. Singuli enim hominum propria uoluntate uitam sibi eligunt; nec uicinos nisi quantum uolunt imitantur. libertas enim hominis seruituti subiecta non est. Nam etiam si sponte seruiat libertatis suæ id quoque est ut possit cum uelit seruire. Multi hominum ac maxime alaneorum gentis quasi atroces bestię carnibus aluntur; panem non comedunt non quia nō habent sed quia nolunt; nonnulli carnes omnino fastidiunt alii pisces solummodo edūt nōnulli etiā si fame morerēt pisces non essēt alii aquā; alii uinum; alii ceruisiam bibunt. Adeo multiplex atque diuersa cibi & potus in hominibus est differentia; ut in oleribus quoque comedendis conuenire non uideantur. Sunt etiam qui ueluti scorpiones aut aspidēs nō læsi iniuriantur. & q̄ nō iniuriantur quidem; sed læsi propulsant iniuriam non nulli tanq̄ lupi rapiunt et sicut catę furantur; alii tanq̄ oues sic omnia ferunt ut etiā iniuria uexati p̄petiāt. Vnde alios iustos alios iniustos appellamus. His rebus aptū ē nō natura in omnibus hominem ferri. Vna enim in omnibus natura est; hæc uero diuersa; sed in quibusdam natura; in quibusdam uoluntate. Quare in his laudem uel uituperationē meretur in illis autem iure sculpabilis est. Post pauca deinde subiicit diuersas hominibus leges scriptas & non scriptas in diuersis regionibus latas esse; e quibus inquit narrabo quanto melius possum. Apud seras lex est nec occidere nec fornicari nec furari nec adorare simulachra. Vnde in illa regione nllum templum cōspicitur; nulla mulier meretrix; nulla adultera; nemo fur; nemo homicida; nec uoluntatem alicuius illorum ardentissima stella martis in medio cæli constituta ad cædē hominis coegit; nec Venus Marti coniuncta ut alienam quispiam sollicitaret uxorem potuit efficere. Atqui singulis etiam apud eos diebus in medium cæli martem peruenire necesse est: & in tanta regione singulis horis nasci homines negandum. Apud indos autem & bactros multa milia hominum sunt qui brachmanes appellantur; hi tam traditione patrum q̄ legibus nec simulachra colunt; nec animatum aliquid comedunt; uinum aut ceruisiam nunq̄ bibunt; ab omni demum malignitate absūt Ioli deo attēdentes; At uero cæteri omnes indi in eadē ipsa regione adulteriis cæde temulentia simulachrorum cultu inuoluuntur; inueniunturque ibi nonnulli immo uero gens quædam indorum est in eodem climate habitans q̄ homines uenātes atque sacrificātes deuorant; nec ulli planetarum quos fœlices ac bonos appellent a cæde ac sceleribus istis prohibent; nec maligni brachmanas pellere ad malefaciendum potuerunt Apud persas lex erat filias sorores matres quoque ipsas in matrimonium ducere; nec in perfide solum uerum etiam quicumque persarum ad alia climata orbis e patria exiuerunt; nefāda hæc diligenter matrimonia celebrarunt; quos aliæ gentes hoc scelus abominatæ maguss eos appellant; suntque usque ad hodiernū diē in mediā ægypto phrygia gallatiaque plurimi magussi susceptione patrum eisdem sceleribus contaminati; nec dicere possumus in terminis & domo Saturni cum saturno ipso in natiuitatibus omnium marte aspiciente uenerem fuisse Apud getulos lex est a multis agris coli; ædes ædificari. huiusmodique cætera opera fieri; & ad hæc ut quibuscunque uelint conueniant; nec a maritis accusantur; nec adulteræ appellantur cum passim oibus misceant; ac præcipue aduēis. Aspiciunt quoque apud eos fœminæ uniuersos odores; nec tactis uestibus iduūt; & nudis oēs pedibus degūt; cū uiri ap̄ eos e cōtra & uel sub; & odorib; & colorib; uariis gaudeāt; nec id mollitie faciūt. Fortes enī & bellicosū

fimi præter cæteras gentes sunt; Nec omnes apud eos nata fœminæ in capricorno aut aquario male affectam uenerem habuerunt; nec uiri omnes in ariete una cum marte cōstituta uenere nati sunt; quod fortes simul & delicatos efficere uiros chaldæorum nungæ conclamant; Mulieres in bactris præstanti ornatu atque unguentis utuntur; & ab ancillis & seruis multo magis q̄ earum mariti cultæ singulari quadam pōpa equitantes exeunt auro atque lapidibus phaleris equorum ornatis; nec caste uiuunt; sed tam seruis q̄ conuenis permiscetur; nec a uiris accusantur; quippe cum eorum dominari uideantur nec bactrianarum omnium natiuitas uenerem cum Ioue ac marte in medio cæli & terminis ueneris habuit Apud arabes adulteræ oēs interimuntur; & suspectæ solummodo puniuntur. In parthia uero atque armenia interdum a iudicibus interdum occisi a cognatis homicidæ necantur. Qui autem uxorem aut filium aut filiam aut cælibem fratrem aut innuptam sororem interfecerit nec accusatur quidem; lege nanque ita sancitum ē cum apud græcos & romanos uideamus maiori supplicio paricidia expiari. In atriis qui aliquid uel minimum furatus est lapidibus obruitur. In bactris qui pauca furatur sputis decoratur. Romanorum legibus uulneribus cæditur; ab euphrate fluuius usque ad orientalem oceanum cui cædes uel furtum obicitur non magno mœrore torquetur. Qui uero pudorem masculi eripuit si res in lucem uenerit magnitudine ignominie se ipsum interficere cogitur. Græcorum etiam sapientes speciosos sequi pueros non uerentur. In eadem orientis plaga parentes atque cognati si cognouerit filios aut agnatos turpitudini se subiecisse & interficere & sepulturæ tradere non dignantur. Apud gallos autem pueri publice nubunt; nulloque dedecore propter legem notantur; nec est profecto possibile omnes qui apud gallos produnt florem ætatis uenerem & mercurium in domo saturni & martis termino occidentes habere. Multi uiri apud britannos unam uxorem habent apud parthos e contra multæ fœminæ unum maritum; casteque omnes uiuunt legibus obtemperantes. Amazones uiros non habent; sed tempore ueris fines suos egredientes cum uicinis conueniunt. Vnde omnes naturali lege eodem tempore pariunt; masculisque interfectis solas fœminas alunt bellicosæque omnes similiter sunt magnæ exercitationis bellicæ curam gerentes; Mercurius in domo sua cum uenere a chaldæis efficeretur homines numularios & qui fingere atque pingere sciunt; in domo uero ueneris unguentarios uocem exercentes histriones actoresque fabularum. At apud Sarcenos & mauros in superiore quoque libya & exteriori germania & apud Sarmatas & scythas cæterasque gentes quæ septentrionales ponti partes habitant in Alania quoque atque in Albania Othene Saunia atque Aurea nullus numularius nullus pictor non architectus non geometra nemo exercens uocem nemo fabularum actor inuenitur; sed inanis omnino in tot tantisque orbis terrarum partibus mercurii atque ueneris huiusmodi coniunctio inuenitur; omnes medici canes non parua alunt cura; quibus morientes homines ad huc spirantes proiciunt; neque omnes in natiuitate diurna lunam cum marte sub terra in cancro habuerunt Indi mortuos cremant; quibus cum sponte uxores cōcremantur; nec oēs qui sponte rogū mariti ascendūt mulieres natiuitate nocturna solem cum marte in termino martis in leone habuerunt. Plurimi germanorum laqueo gulā frangunt; nec est possibile omnes qui ita se suspendit interceptam a saturno atque marte lunam habuisse. Quid plura singulis horis apud omnes gentes homines nascuntur. Vbi que autem leges atque mores propter liberam hominis potestatem præualere uidemus nec natiuitas aliq̄ nolētes Seras ad homicidiū cōpellit; aut brachmanas ad esū carniū; nec p̄ scelera nuptiis remouēt. nec idia a rogo; nec media canibus; nec parthi ne multas ducant uxores; nec a castitate mesopotamniēses fœmīæ nec græci a gymnasium ubi nudis corpo

ribus exereentur; nec romani ab imperando; nec galli ne muliebria patiantur; nec gentes omnes quas barbaras appellamus musarum cognitionem approbandam ducunt. Si gulæ nanque gentes ut uolunt & quando nolunt libertate sua utuntur legibus moribusque obediētes; naturam quoque ipsam quæ corpus homini tribuit sequentes interdū sponte sæpius etiam coacti. suntque ubique diuites atque pauperes principes & subditi sani & ægroti; nemoque ipsorum necessaria natiuitatis sorte hæc consecutus est. Hæc o Bardesane quis satis nos mouent astrologi tamen terrarum orbem in septem climata partiuntur; & alius in alio climate plantarum dominari dicitur; diuersasque leges hominum a principibus positas quos non aliena a legibus quas tulerunt loca stellarum habuisse non est impossibile. Non est o Philippe uera inquam hæc ratio. Nam & si terræ orbis septem partibus diuidatur; in singulis tamen partibus multas nec. vii. solummodo. vii. planetarum instar; nec. xii. ad. xii. numerum signorum; nec facierum numero. xxx &. vi. sed innumerabiles legum differentias inuenimus. Repetere igitur debetis uobiscum crebro quæ dixi. In uno enim indorum climate atque regione sūt qui a carnibus omnino abstinent. & qui uel humanas carnes deuorant & magussei non in perfide solum sed ubicunque habitant filiabus matrimonii me iure connectuntur. multæque barbare gentes aliæ meridiem aliæ occasum aliæ ortum aliæ septentrionales partes diuersas & regiones & climata habitantes nulla mercuriali scientia percipiant. quot sapientes putatis malas leges sanxisse; quot leges necessitate solutas; quot uictores leges uictis dedisse; nec tamen stellarum aliqua proprium clima mutauit; nostra memoria in Arabia Romani uincentes irruerunt; & barbarorum expulsis legibus suas seruari iusserunt. Sed exponam uobis quod omnes facile ad hanc ueritatem adducere potest. Omnes iudæi mosaica lege in octaua die pueros circumcidunt; nec alicuius stellæ uicogitur nec regionis tempore impelluntur; nec alienis moribus ut aliter faciant inducuntur. Nam siue apud Syros siue apud Galatas siue in italia siue in græcia siue in Parthia ubicunque sint legem suam seruant. quod necessitate natiuitatis fieri nullo pacto potest. Non enim possibile est eandem habere natiuitatem omnes iudæos; præterea unam sēper. vii. dierum ubicunque fuerint ab omni opere cessant; nec iter agunt; nec igne utuntur; nec genethliaca quædam ratio coercet ludæum ædificare uel diruere domum; uendere aut emere illo die; atqui multi eorum eo die nascuntur; multi ægrotant aut sanantur multi denique eo die moriuntur; hæc enim liberi arbitrii non sunt. In syria & osroene sunt etiam galli & phrygia matris deorum multi abscidebantur. Deinde rex Abgarus omnium quoque manus qui id agebant abscindi iussit; ne quisquam postea in Osroene uirilia sibi amputauit. Quod autem dicemus de christianorum secta; qui in omni parte orbis immo uero in omni ciuitate inueniuntur; nec multas parthi christiani ducunt uxores; nec canibus mortuos obiciunt. Medi; nec Persæ filias ducunt; nec bactriani & galli matrimonia corrumpunt; nec ægyptii Apin aut canem aut hircum aut felem colunt; sed ubicunque sunt alienis legibus & moribus uiuere; nec cogi possunt; nec genethliaca ratione aut sua aut principis alicuius impelluntur unquam; ut quæ nefanda magister eorum duxit facienda putent. Sed paupertatem labores ignomineam cruciatus intolerabiles sufferunt. Nam quemadmodum libertas nostra cogi non potest; sic corpus nostrum non facile potest pericula effugere; & certe si omnia potestatis essent nostræ nos essemus uniuersam; si uero nihil possemus aliorum essemus organa nihil nostra uoluntate producentes. Deo autem uolente nihil impediri potest; illius enim potestati cuncta subiiciuntur; qui unicuique naturæ præcipuum aliquid largitus est. Homini autem illud dedit eximium ut libertate uoluntatis atque iudicii uteretur. Hæc Syrus ille;

De eodem per auctoritatem scripturæ ab origene;

Cap. .ix.

u Erum quoniam ab exterioribus multe iam ad hanc rem collegimus non erit ab re non nihil a sacris afferre litteris. ut undique falsitate obruta ueritas facilius emergat. Sed quoniam nudas intelligere sacras uoces perfectorum est ab excellenti earum interprete expositione petamus. Audisti quippe quātus fuit ille Origenes quē nō negauerim laboribus suis persuasus ineffabili æternæ gloriæ uti gaudio quem exteriores etiam propter mirabilem in omni genere rerum doctrinam minime ignorant. Audi ergo quid de proposita quæstione sentit; & quomodo totam hanc rem in commentariis super genesim complexus est. Valde nec necessarium est inquit diligentius exponere in signa facta esse luminaria solem scilicet atque lunam & reliquas stellas. Non enim solum gentiles stellarum coniunctione atque aspectu quæ in terris sunt necessario accidere credunt; quam uim fatum appellant. uerum etiam multi ex fidelibus conturbant in possibile aliter fieri credentes quæ stellarum cursus effecerit. Unde sequitur nullam in nobis esse libertatem; nullam operationem nostram laudari aut uituperari iure posse; ita prædictum a scripturis dei iudicium quo alii ad æterna supplicia alii ad æternam beatitudinem destinantur falso fore prædicaretur. Quid plura? Ipsa quoque fides & saluatoris nostri aduentus & omnis prophetarum labor ac apostolorum in constituendis ecclesiis prædicatio inanis erit nisi forte Christum quoque quis audeat dicere cælestium corporum uicogitur fecisse quæ fecit. passumque fuisse quæ passus est; nec suæ deitatis sed stellarum cuncta uirtute euenisse; his impiis uerbis etiam illud conficitur ut fidelis fato ducti in christum credant; quos libenter interrogabimus quamobrem deus huiusmodi mundum produxit. An ut in eo alii absque ulla culpa muliebria paterentur; alii immanes bestias crudelitate uincerent homicidio & rapina gaudentes? Quid oportet hæc innumerabilia dicere? in quibus non hominibus sed deo culpam attribuunt; quem nullo modo iustum esse ostendere poterunt. Quomodo enim qui tot tanta mala produxit iustus esse dicetur? Præterea interrogandi sunt utrum etiam ipsi qui hæc dicunt stellis subiecti sunt; an soli miseriam effugerunt; si primum manifestum est quia a stellis etiam hanc opinionem consecuti sunt quæ si uera est cur omnibus insita similiter nō est. Sin alterum cur non omnes simpliciter ab huiusmodi necessitate liberamur? Ad hæc si fato res humanæ aguntur. cur orant? cur uouent? cur temere aliquid a deo petunt? Quid plura? abunde nanque his paucis patet temere susceptam a multis opinionem de fato; quare autem cum illud consideremus sint in signa luminaria in hunc sermonem incidimus nunc explicemus. Qui ueram alicuius scientiam ab aliis accæperunt; aut ab his qui interfuerunt passique sunt; aut ab his qui uiderunt. aut ab his qui nullo modo interfuerunt. sed auditu didicerunt docentur. Si ergo ab alio quis audit factum esse aut futurum aliquid; cuius tamen ille nec fuit nec erit causa; si iccirco quoniam ab illo didicerit causam ipsius fuisse illum uel futurum esse arbitratur; non parum profecto errat; ueluti si quis prophetae librum euoluat in quo de prodicione iudæ scribitur. & cum iam patratam re uideat quoniam a libro futurum id didicit librum causam putet; aut si non librum ipsius auctorem libri uel hunc quidem minime sed deum qui inspirauit. Nam quemadmodum prophetiæ de iuda diligentius uerba examinata non fuisse deum causam prodicionis ostendunt; sed solum significasse quod prouiderat ex malignitate illius futurum. Sic si quis altius uoluerit præscientiæ dei uniuersaliter rationem scrutari. & quæ in quibusdam futura nō impressit; nec eum quæ præsciuit omnium quæ præsciuit; nec eas res quibus præscita impressa sunt causam esse profecto intelliget. Deum igitur omnia futura præscire quæ etiam per comunem

de deo conceptum clarissimum sit; tamen & a scriptura non nihil afferamus. Sufanam ergo audiamus dicentem, Deus æterne qui absconditorum es cognitor; qui nosti omnia antequam fiant; tu scis quod falsum testimonium tulerunt aduersum me. Dilucide autem in tertio regum non solum res gestæ; sed ipsum quoque nomen regis complures annos prophetice sic conscribuntur. Et constituit Hieroboam diem solemnem in mense octauo quintodecimo die mensis in similitudinem solennitatis quæ celebrabatur in terra Iudæ & ascendit in altare quod erat in bethel ut immolaret uitulibus quos fabricatus fuerat. Et post pauca & ecce uir dei uenit de Iuda in sermone domini in bethel Hieroboam stante super altare & thus iaciente; & exclamauit contra altare in sermone domini & ait, Altare altare hæc dicit dominus, ecce filius nascetur domui, David Iosias nomine; & immolabit in te sacerdotes excelsorum; qui nunc in te thura succedunt; & ossa hominum incendet super te; deditque in die illa signum dicens hoc erit signum quod locutus est dominus. Ecce altare scindetur; & effundetur pinguedo quæ in eo est. Deinde significatur repente altare scissum ac effusam pinguedinem fuisse secundum signum quod homo dei dederat in uerbo domini; apud Esaiam autem qui multo ante captiuitatis tempora fuerat nominatim de Cyro mentio fit; qui captiuitati finem attulit, Hæc dicit dominus de us christo meo Cyro; cuius apprehendi dexteram ut subiiciam ante faciem eius gentes & uires regum fundam; aperiam ante eum ianuas & urbes non cludentur. Ego ante ibo & montes humiliabo; portas æreas conteram; & uectes ferreos confringam; & dabo tibi thesauros absconditos; ut scias quia ego dominus qui uoco nomen tuum deus Israel propter seruum meum Iacob & Israel electum meum; quibus dilucide significatur propter beneficia quæ populo contulit multarum sibi gentium regna diuinitus fuisse concessa. Apud Daniele quoque Nabuchodonosor per imaginem futura regna conspexit, Aurum nanque assyriorum argentum parfarum æs macedonum ferrum Romanorum imperium prætendebat. In eodem propheta de Dario ac Alexandro & de quattuor Alexandri successoribus; de Ptolemæo quoque rege ægyptii qui cognominatus est Lagus his uerbis scribitur. Ecce autem hircus caprarum ueniebat ab occidente super faciem totius terræ; & habebat cornu inter oculos suos; & uenit usque ad arietem illum cornutum quem uideram stantem coram Ubal; & cucurrit ad eum in impetu fortitudinis suæ; cumque appropinquasset prope arietem efferratus est in eum; & percussit arietem; & contriuit duo cornua eius; nec poterat aries resistere ei; cumque misisset eum in terram conculcauit; & nemo quibat liberare arietem de manu eius; Hircus autem caprarum magnus factus est nimis; cumque creuisset factum est cornu eius; & orta sunt quattuor cornua subter illud per quattuor uentos cæli; De uno autem ex his egressum est cornu unum; & factum est magnum contra meridiem. De christo uero etiam minutissima prædicta fuisse non ignoramus; locum ubi natus ubi educatus est; recessum in ægyptum; miracula etiam quæ fecit; & quomodo Iudas eum tradidit. Hæc enim omnia argumento sunt deum ab æterno cuncta præscire. Ipse quoque saluator euerionem hierosolymorum prædixit. Quorsum hæc; ut facilius enotare possimus quomodo stellæ in signa factæ sunt. Sic igitur sitas esse in cælo stellas non ignoramus; ut & contrario motu quin uniuersum & alias tardius alias uelocius ferantur; ut hoc modo per uarios earum aspectus atque coniunctiones tam uniuersa quam singula non quidem homines (excedit enim omnino exquisitissima motus stellarum ratio mentem hominum) sed uirtutes quibus ut postea ostendemus hæc scire necesse est percipiant. Cum autem homines aut quibusdam obseruationibus; aut aliquorum spirituum doctrina qui ordinem suum transgressi multa hominibus suggererunt; nonnulla stellarum motu confusius præui-

derint putarunt eas a quibus capiuntur causas earum esse rerum quas non efficiunt sed significant de quibus omnibus breuiter ac exquisite secundum uires nostras dicemus. Proponantur igitur hæc ordine consideranda; quo pacto cum a sæculo futura deus omnia præsciat libero nos arbitrio fruamur; & quomodo stellæ non sint humanarum rege causa; sed solummodo signa; & quod homines exactam de his cognitionem habere nequeant sed uirtutibus quæ superiore homine sunt hæc signa diuinitus depicta sunt. Postremo quænam causa fuerit ut deus signa futurorum ad cognitionem uirtutum expresserit. Primum igitur aggrediamur quod gentilium sapientes in magnos intrusit errores. Cum enim præscire deum uniuersa minime negaret; necessario nos agere quicquid agimus crediderunt. Nam si ab æterno iniquum aliquid futurum deus præuidit nec scientia diuina falli potest erit omnino ille iniustus; nec possibile est iniustum eum non fore cum non possit aliter agere quam deus præsciat; ex quo ad sequentia etiam nonnulli descendentes frustra culpam iniustis contendunt; similiterque de cæteris delictis & de uirtutibus opinantur. Unde sequitur liberam non esse hominis uoluntatem si deus frustra præsciat; aduersus quos dicendum quod omnia deus ab æterno uideat antecedentia sequentia causas rerum atque effectus. Nec tamē omnium ipse causa est; nam quemadmodum si quis temeritatem hominis alicuius perspexerit quia ignorantem eum cognouerit; & propter temeritatem eius non dubitet periculosa eum ac lubrica aggressurum itinera in quibus lapsus misere iacebit non effecit hunc ipse temerarium illi homini lapsus; sic deus cum uniuscuiusque uoluntatem præuideat hunc perperam illum recte acturum non ignorat. Non ergo præcognitio futurorum causa; nec enim ullo pacto ad peccandum deus quemquam impellit aut mouet; sed econtra (dicam enim etiam si absurdum multis forsitan uideatur id quod futurum est causa est ut deus euenturum illud præuideat; non ergo ideo fit quia præscitur; sed quia futurum erat præscitur. Distinctione autem hæc res indiget. Nam si quis quando futurum aliquid dicimus sic accipit quasi necesse sit omnino fore minime id ei dabimus. Non enim dicimus quia proditor Iudas præsciebatur; necesse fuisse ipsum prodere. Si sic enim esset non uituperaretur ab his qui proditorum præuiderunt; uituperatur autem nimium quoniam potuisset etiam non prodere. Audi quid propheta de ipso dicit; nec sit qui misereatur pupillis eius pro eo quod non est recordatus facere misericordiam & persecutus est hominem inopem & medicum & compunctum corde mortificare; & dilexit maledictionem & uenit ei; & noluit benedictionem & elongabitur ab eo. Si quis autem ita futurum accipit quasi euenturum sit; posset autem etiam aliter fieri; hoc ipsum est quod dicimus; præscientiam enim dei ueram non esse impossibile simpliciter est. Quæ uero contingentia sunt; quæque accidere & non accidere possunt; ea uel euentura uel non euentura deus certe præuidit. Sed liquidius forsitan hoc modo dicet; si contigerit Iudam prodere præsciuit hoc deus; si non contingeret similiter deus præsciuit; cum ergo duo hæc contingentia sint & potestas in Iuda sit; deus præscientia sua præuidit quod a Iuda eligeretur nec præscientia dei ex contingenti necessaria fiet proditio. Si enim ponamus deum secum loqui possibile est Iudam proditorem fore. Sed contrarium quoque possibile est; quis ergo contingens utrunque sit; ego tamen uideo proditorum. Non enim similiter istud accipiendum est; quemadmodum si diceret præuidere deum hunc hominem nunquam uolaturum; nulla enim uolandi potentia inest homini; sed delinquendi & non delinquendi potentia inest. Cum ergo utrumque possibile sit; qui rationi non obtemperat; is peiora sequitur. Qui uero ratione cuncta iccirco inquit ut rationi parcat; is uirtuti adhæret. Ille uoluptate delinitus nihil de honestate curat; hic comuni concæptioni persuasus rationem anteponebat. Sic alter uoluptati resistere non potest qui laborem sufferre nolit; alter spernit

atque repellit uoluptatem omnem, quia dedecus eius formidat. Quod uero præscientia dei nullam necessitatem nobis imponit; inde quoque affirmari potest quia sæpius in scriptura poenitentiam per prophetas mandasse inuenitur, nec cognouisse simulauit utrum conuerterentur delinquentes an non; ut apud Hieremiam scribitur: Forsan audiēt & agent poenitentiam; sed æqualiter utrunque contingens adiectis esse ostendit ne præscientia sua palam facta audientes deiiciat quasi necessario aliquid eorum futurum; sit neci delinquentibus conuerti & non conuerti potestas in sit; & hæc res peccandi causa foret & e contra si conuersionem eorum omnino futuram prædixisset huiuscemodi prædictio dissolutionis causa fuisset, faceretque ne uiriliter in uoluptate insurgerēt, quasi emendatio uelint nolite futura sit. Sic enim prædicto impedimento futuri boni esse uideatur. Cum igitur perutiliter deus mundum gubernet merito futura cælauit; quorum cognitio minime hominibus conducit. Si enim malos futuros se præuiderent dei peractione sui bonos dissolutione ac enervatione distraherentur. Cuius rei gratia dictū esse in exodo arbitror quis fecit sui dastum & furdum & uidentem ac cæcum; an non ego dominus deus? Eundem enim cæcum atque uidentem fecit alterum ad præsentia alterum ad futura. De surdastro uero ac surdo dicere alienum ab hoc proposito est. Non autem ambigimus ea quæ in nobis non sunt causam esse interdum eorum quæ in nobis sunt. Facimus enim aliqua plærunque libenter aut non facimus quia nonnulla quæ uoluntatis humanæ non sunt præcesserunt. Si uero quispiam absolutam esse nostram uoluntatem putat ut nulla re præcedente uoluntas nostra hoc aut illud amplectatur; is mundi se particulam esse continereque ab uniuerso oblitus est. Sed de præscientia diuina quæ nullam necessitatem agendi hominibus afferat breuiter ita dictum sit. Nunc ostendamus nihil humanarum rerum a stellis effici; sed tantummodo significari. Primum igitur illud patet si quid a stellarum sextili posamus aspectu qui hodie fiat efficeretur; nullo posse illud pacto præteritum esse; prius enim efficiens effectum est. Non ignoramus autem eos qui hanc scientiam profitentur multa præterita hodierna stellarum propositione prædicere. Nam cum positionem Zodiaci diligenter in duodenas sedes diuiserint; gradusque ac minuta singulis conuenientia domibus perspexerint; ac erraticas stellas cæteraque ut solent apte collocauerint; & ortus atque occasus aspectus & coniunctiones considerauerint non solum futura uerum etiam ea quæ natiuitatem hominis & conceptionem præcesserunt dicere conantur. Patris enim fortunas & corporis eius prosperas aut e contra dispositiones similiter matris atque fratrum ab hodierna positione percipi posse putant. Verū de gradibus domorum aliisque huiusmodi postea dicemus. Nunc quasi exquisitissime omnia possint inuenire interrogentur; si res humanas, necessitate agi stellarum putatis quomodo talis hodiernus aspectus ea quæ præcesserunt potuit efficere? Quod si hoc impossibile simpliciter ē; inuenitur autem uere dixisse astrologus de præteritis; patet non a stellis illud effectum fuisse. Si quis igitur non nihil ueri eam rem putat continere certe necesse ē ut concedat non fecisse id stellas sed solummodo significasse. Quod si quispiam obiciet et præterita quidem significari; futura uero a stellis effici differentiam ostendat causam discriminis afferat. Quare quæ ad patrem matrem fratresque pertinet præteritaque sūt hæc positio significat; futura uero quasi efficiens causa producit. Sed nullam huius rei causam afferre unquam uerisimilem poterunt. Quare nisi pertinaces sint nihil humanarum rerum a stellis effici sed forsitan significari concedent; tanquam si non a stellis tam præterita quam futura; sed ab ipso deo per prophetam orationem quandem quispiam perciperet. Nam quemadmodum potestas humana ut diximus minime tollitur quis deus quæcunque facturi sumus præuideat; sic etiam signa quæ ad significandum diuinitus ordinata sūt liber

tati nostræ nequaquam officiūt sed est uniuersum cælū quasi liber quidam apertus omnia futura in se conscripta continens. Idcirco in oratione Ioseph quod a Iacob dicitur sic intelligi potest. Legi enim inquit in tabulis cæli quæcunque contingent uobis & filiis uestris Forsan autem etiam illud complicabuntur cæli; ut liber significatiuas futurorum rationes consumatas & ut ita dixerim adimpletas fore ostendit, sicut prophetias etiam adimpletas dicimus; cum iam euenerint. hoc modo in signa secundum scripturæ uocem stellas factas arbitramur. Hieremias autem ut homines ad se ipsum conuertat; utque formidinem quæ a signis impendet auferat; ac ut omnem forsitan huiusmodi opinionem ab hominum animo eiiciat. A signis inquit cæli non timeatis. Sed rursus alia ratione non efficientes stellas esse ostendamus. Concedentes igitur interim posse ab hominibus hæc scientiam compræhendi quærimus quomodo a multis natiuitatibus eandem rem contineri contendunt. Nam si patibulo moriturum aliquem dixerint non a natiuitate sua id solummodo uerum etiam fratrum filiorum aliorumque attinentium immo uero etiam terfectorum posse intelligi credunt. Stultum mihi certe uidetur in unaquaque tam multarum natiuitatum mortem unius esse contentam. Nescio autem quomodo respondere poterunt si quis eos interroget. In una ne uniuersi positione iudæi omnes in lucem eduntur, ut necesse sit in octauo die omnes circucidi; & statim in hanc uitam ingressi male uulneribus affecti medico egeant? Ismaelitas autem qui in arabia degunt tredecim nescuntos circucidi? Ita enim de ipsis traditum est; quomodo enim hæc in quibusdam gentibus stellæ perpetuo faciunt; in quibusdam nunquam; & nulla profecto ratio uerisimilis ut mihi quidem uidetur afferri potest. Verum cum multæ prouidendi uia ab hominibus excogitatae sit ut augurium aruspicium somniorum interpretatio; nescio cur alias omnes uias significare tantum genethialogiam uero efficere putarunt. Si enim futura cognosci possunt ut hoc sibi gratis cōcedamus, fiunt autē inde unde cognoscuntur. Quare a stellis potius quam ab extis aut a uibus aut somniis aut fulguribus & tonitruis producuntur. His satis demonstratum esse puto stellas non esse causas humanarum rerum. In præsentiarum perstrutemur an uerm sit exquisite loca stellarum & domorum posse ab hominibus inueniri, quod superius (nihil enim oberat) dedimus. Afferunt igitur Genethialogici planetarum loco exactissime inuenienda; ut & gradus & minuta & minutorum minuta non ignoretur; similiter non signum solummodo uerum etiam gradum & gradus minuta primæ domus quam ascendentem appellant recte teneri oportere. Quomodo igitur cum una hora largo modo mediam signi occupet partem ascendentis, minutum inuenies; cum tam minutam diuisionem temporis habere nequeas? Opus enim esset scire quanta hora & minutis minorumque minutis ex utero puer effusus sit. Alia enim atque alia posse significari uolunt minimo temporis discrimine habito. In piscibus uero atque ariete per obliquam istorum ascensionem signorum (hora enim & tertia horæ parte ascendere pene uidentur) minimam temporis partem magnam mutationem facere non ignoramus; ut uel uigesima hora unius pars gradum ascendentis immutet. Sed hoc etiam eis concedatur. Demonstratum autem esse scimus quemadmodum erraticæ ab occasu ad ortum feruntur; sic & fixæ centum annis uno gradu moueri; & in hoc spacio temporis positionem signorum mutari; cum aliud sit intelligibile illud signum aliud quod quasi figura quædam est. At non ad figuram sed ad intelligibile aiunt omnia signum esse referenda; quod nescio quomodo compræhendere queant. Sed hoc etiam sibi condonemus; ut aut intelligibile signum compræhendere; aut a sensibili ueritas haberi possit. Quæ autem comixtione compositione ac cum temperie diuersorum aspectu uim fieri asserunt profecto concedent nullo modo sciri posse. Quomodo enim quantum diminuatur

a læsione maligni propter inspectionem benigni percipies? Et utrum auferat malignus quod a benigno conceditur quoniam locum eius aspexerit aut mutet aut imminuat aut mixtura quædam inde fiat quis percipiet? Quæ omnia si quis altius inspiciat facile credat non posse ista humano ingenio penitus percipi. Vnde si quis harum rerum periculum fecerit uidebit in pluribus errare quæ ueritatem consequi genethliologos. Quam obrem Esaias etiam quasi hæc omnibus impossibilia sint ad filiam chaldæorum quæ maxime ista profitentur ait: Ad sint & saluam te faciant astrologi. cæli anuncient tibi quid tibi accidat. His enim uerbis docemur uel diligentissimos in hac re chaldæos non posse prædicere quæ uelit unicuique genti deus attribuere. Hæc Origenes. Demonstratū iam esse puto nec deos nec bonos dæmonas gentilium deos esse. Sed e contra seductores quosdam atque maleficos nulli magis rei studentes quæ ueritatis euersioni. Ita cum magnos in genere hominum errores perpexerit. fatorum etiam necessitate falsa omnes pene gentes decæperunt: a quibus erroribus nemo a sæculo quæ dominus & saluator noster Iesus christus liberauit. Quæ omnia iccirco in hac euangelica præparatione priora collocaui: ut rebus ipsis uideas qua fraude maiores nostri opprimebantur. & unde nos per solam euangelii doctrinam emerimus.

EVSEBII PANPHILII LIBER SEPTIMVS INCIPIT.

Repetitio gentilium theologiae. Cap. .i.

Is ergo Ita dictis atque dispositis iam tempus est de philosophia hebræorum ac pietate uitæque moribus differere. Nam quoniam falsam religionem gentium non absque ratione spreuisse iam demonstrauimus. reddenda modo ratio est: quare sapientiam hebraicæ scripturæ delegimus. Quod autem nulla sit culpa a barbaris ueritatem uelle cognoscere alio tempore omnem philosophiam omnemque disciplinam a barbaris græcos accæpisse ostendimus. Nunc uero aperire proposuimus ab hebræis solummodo ueræ pietatis fundamenta iacta fuisse. Cæteri enim homines cæteræque gentes uniuersæ præter hebræos nihil fere de immortalitate animi sentientes; nec aliquid præter hæc uisibilia cogitantes corporum uoluptate fœlicitatem terminarunt: adeo ut quasi maxima deorum uoluptas ab eis coleretur: ac propter uoluptatem uitam optabilem ducerent. Quare alii solem & lunam & reliquas stellas a quibus hanc uitam dari putabant. Alii terræ fruges & reliquas mundi partes unde non paruam se uoluptatem capere uidebant deos & auctores omnium rerum esse prædicarunt. Alii non ueriti sunt titillationem sensuum cupidinem & uenerem non sibi solum uerum etiam cæteris diis proposuisse. Alii principes ac tyrannos qui eis uoluptati fuerunt: & uiuos adorarunt. & post mortem in cælum ascendisse crediderunt. Alii malignos quosdam spiritus qui cupiditates eorum incendebant & culti uoluptatibus explebāt uenerati sūt. Alii huius religionis falsitatem percipientes non esse deos omnino arbitrati sūt. Alii multo impudētius cæteris summū bonorum omnium summæque beatitudinē ipsam uoluptatem esse crediderunt. cui quasi supremæ deæ seruire perpetuo non erubescerent. Nā & eorū mulieres ut sacer apostolus dicit mutarūt naturalem fœminæ usum in eum quod est præter naturam. Mares autem etiam similiter spreto naturali usu alter in alterum exarserunt: masculi in masculos turpitudinem operantes. & erroris eorū mercedem in se ipsis capientes. Ita græci simul & barbari docti omnes atque indocti laudibus

& hymnis tam in deorum solenitatibus quam in publicis spectaculis uoluptatem efferebāt Fornicationis enim uitium est idolorum exquisitio. Tanto enim errore impliciti mala malis addebant. In nefandis nuptiis parentes cum liberis ac mares cum maribus sceleratissime uitam trahentes: ac ipsas immanes bestias turpitudinis cumulo longe superantes Quæ omnia a philosophis & historicis suis confirmata sunt.

Quod solum hebræorum genus ueram sequebatur pietatem. Cap. ii.

f. Olum autem hebræorum genus inter tot tantosque errores ab uno uoluptatis collo tanquam hydra in diuersa capita profusos ueram pietatem secutum est.

Hebræi enim soli pia sanctaque consideratione primum elementa & quæ ab elementis composita sunt solem similiter & lunam & cæteras stellas & cælum ipsum non solum deos non esse: uerum etiam animæ penitus expertia iudicarunt. Deinde quoniam neque a lapidibus casu unquam sine artifice domus ædificari: ne pannus absque texente fieri: nec nauis sine gubernatore nauigare potest: cum animalibus rationalibus atque irrationalibus & substantiis animatis atque inanimatis plenum hunc mundum uiderent: non absque sapientia dei hæc omnia facta putantes a magnitudine atque pulchritudine creaturarum puritate mentis creatorem omnium immortalē ipsum atque inuisibilem cognouerunt. Cum autem non contēendam totius partem hominem esse uiderent partem eius præcipuam animam uidelicet uerum hominem corpus uero quasi hominis indumentum esse affirmarūt. Quare maiorem curam cultui animæ afferre non dubitarunt creatori hoc deo placere arbitantes qui a genere hominum non corporis robore sed animi ratione omnia quæ in terris sunt gubernari constituit. His fundamentis iactis corpus quidem & quæ corporis suauia sunt non maioris quam reliqua pecora fecerunt. Animam autem qui rationalis atque intellectiua est: quicquid ad similitudinem dei creatus est summo studio excoluerunt: nec quicquam uerum bonum præter bonorum omnium largitorem deum credentes extremum finem summamque beatitudinem in cognitione atque coniunctione dei posuerunt: qui solus humanæ uitæ rerumque omnium causa est. Quare illum solum deum cognoscere: illi se soli uitæ puritate coniungere studuerunt. ac pietate ueraque in deum religione altissimi sacerdotes genus electum atque regium: & gens sancta aliisque similibus appellationibus digni uisi sunt. Cur igitur reprehendēdi nos sumus: qui hæc græcorum ægyptiorum phœnicum cæterarumque gentium nugis præposuimus? In tantum autem uirtutis multi ex genere ipsorum peruenerunt: ut angelorum uisione diuinisque oraculis non syllogismis neque coniecturis instituerentur: ut quæ futura erant præter gratia dei repleti quasi præsentia uiderent. Hæc ante quam græcorum nomen esset immo uero etiam ante Moysen & ante Iudæorum genus præcis hebræis innotuerunt. Post enim Moysen a Iuda iudæi appellati sunt. Hæbrei uero ab hebere: a quo Habraam originem traxit multis ante Moysen sæculis absque lege aliqua scripta pie sancteque uiuebāt: absque doctrina legum oraculis ueritatem diuinis & mentis acumine magnitudineque animi consecuti. Primus uero apud eos eximius ille theologus Moyses scripta reliquit: qui diuinitus antequam leges poneret maiorum uitas animis hominum impræstit. Ita bonorum præmiis & impiorum suppliciis ad amplectendam uirtutem & fugiendam impietatem exhortatus leges tandem in medium proposuit. Iudicauit etiam ne forte difficillima legis præcepta iudæi ducerent atque ab illis resiliērent præcorum exempla esse proponenda: ut omnibus pateret absque legum mandatis sola ratione nixos optime maiores iudæorum uixisse: atque ideo non esse sibi difficile uitas illorum imitari: si parua diuinitus consequi præmia desiderarent.

Compediose non nullorum hebræorum uitæ narrantur. Cap. .iii.

On est autem ab re compendio uitas illorum a mosaica scriptura exceptas p-
currere. Nam quemadmodum ab ægyptiis ægyptiam a phœnicibus phœnici
am theologiam & a græcis græcam; sic & ea quæ ab hebræis dicuntur ab illis
ipsis petenda sunt. Non enim aliunde quàm a Philosophis opiniones philosopho-
rū narrantur nec medicia ab aliis quàm a medicis perdiscenda est; ut igitur hebræorum scri-
ptura docet ante diluuium post primam originem hominum multi iusti deoque amici
homines fuerunt; quorum primus nomen domini dei sperauit inuocare; quibus uerbis
ostendit quod nihil aliud ille quàm creatorem dominum & deum secutus fuit quæ credebatur non so-
lū uirtute sua a nō simpliciter ente cūcta produxisse; uerū etiam tāquā magnæ ciuitatis do-
minū uniuersa regere atque gubernare. atque ideo cæteris omnibus cōtemptis spera-
uit inuocare nomē domini dei. His duabus appellationibus creatoris atque gubernato-
ris totius uirtutem āplexus. Quare primus homo uerus apud hebræos cōscribitur. Enos
enim uocatus est quod latine uerus homo interpretatur. Neminem enim putant uerū
esse hominem præter eū qui uerum deū & cognoscit & pie colit. alios uero nihil a peco-
ribus differre arbitratur. quia uidelicet ueluti. bestia ad terram proni uentri & ueneri o-
bediāt: quorū alios lupos. alios canes; alios porcos; alios serpentes uaria quadam uitio-
rum similitudine scriptura iudæorum appellare consueuit. Quemadmodū si quando cō-
muniter genus hominum appellandū est cōmodissima similiter uoce appellatiōe Adā
significauit. quo nomine a terra natus designatur. Primus igitur iustorū Enos qui pri-
mus nomen domini dei sperauit inuocare; & certe semper atque continue domini dei
nomen inuocare; id profecto ē sūma extremaque beatitudo. Illum nos uirum non fal-
laces gentilium heroes imitādū arbitantes optamus; illud nobis auxilio saluatoris no-
stri contingere ut nomen eius firma spe perpetuoque inuocare queamus. Post istum qu-
dam alius ambulabat cū deo & non inueniebatur quia propter uirtutem eius transpo-
suit eum deus. Is certe perfectus homo in deo est qui periculosa multorum colloquia fu-
git. Si enim forum curiā theatraque aliquis sequitur in ipso malignitatis profundo sub-
mergitur. Is autem hominibus inuisibilis est; neque ab ipsis facile inuenitur; qui deo cha-
ritate coniunctus ab eo solo cognoscitur. hunc hebræi Enoch appellant; quod nomē la-
tine gratiam dei significat; cuius solius mutationem diuinitus mihi concedi magis opto
quàm omnium simul qui uirtutis cultores apud gētes narrant fuisse. Tertius uir iustitia ex-
imius in sæculo suo Noe fuisse perhibetur. cuius quanta fuit uirtus & pietas hinc cogno-
scitur; nefanda malignitas uniuersum genus hominum. tunc occupauit. Nam & gigan-
tes illi qui per ora omnium uolitant impiis factis quod adhucque prædicatur deo pu-
gnam id est uirtuti & pietati non erubuerunt inferre. Et qui eos produxerunt siue imor-
tales quidam siue mortales maleficia quædam artificia & magicam prauitatē primi ex-
cogitasse dicuntur. Quas ob res cum deus eodē omnes diluuiō perdere statuerit unus
cum suis in illo genere hominum Noe iustus reperiendus est qui omnibus uis aquarum sub-
mersis cū filiis suis simul ac nuribus mirabili quodam modo quasi semen humani gene-
ris conseruatus est; quem utinam quasi uiuam quandam imaginem imitari nobis contī-
gat; & hi quidem ante diluuium fuerunt. post diluuium autē alii quorum unus altissimi
dei sacerdos iustitiæ ac pietatis miraculo rex iustus lingua hebræorum appellatus est;
apud quos nec circūcisōis nec mosaicæ legis ulla mētio erat. Quare nec iudæos (poste-
ris enī hoc nomen fuit) neque gentiles; quoniam nō ut gentes pluralitatem deorum idu-
cebant; sed hebræos proprie nominamus aut ab Hebere ut dictum est; aut quia id nomē
transituios significat. Soli quippe a creaturis naturali ratione & lege innata non scripta
ad cognitionem ueri dei transire; & uoluptate corporis contempta ad rectam uitam

peruenisse scribuntur; cum quibus omnibus præclarus ille totius generis origo Habraā
numerandus est; cui scriptura mirabilem iustitiam quam nō a mosaica lege (septima
enim post Habraam generatione Moyse nascitur) sed naturali fuit ratione conse-
cutus summa cum laude attestatur. Credidit enim Habraam deo & reputatum ē ei
iustitiam. Quare multarum quoque gentium patrem diuina oracula futurum; ac in ipso
benedicendas omnes gentes hoc uidelicet ipsum quod iam nos uidemus aperte prædi-
ctum est. cuius ille iustitiæ perfectionem non mosaica lege sed fide cōsecutus est; qui
post multas dei uisiones legitimū genuit filiū; quæ primū omniū diuino persuasus oraculo
circumcidit; & cæteris qui ab eo nascerentur tradidit; uel ad manifestum multitudinis eo-
rum futuræ signum uel ut hoc quasi paternæ uirtutis insigne filii retinentes maiores su-
os imitari conaretur; aut quibus cunque aliis de causis. Non enim id scrutandum nobis
modo est; Post Habraam filius eius Isaac in pietate successit. foelice hac hæreditate a pa-
rentibus accepta; qui uni uxori coniunctus cum geminos genuisset castitatis amore ab
uxore postea dicitur abstinuisset. Ab isto natus est Iacob qui propter cumulatam uirtu-
tis prouentum Israel etiam appellatus ē duobus nominibus ppter duplicē uirtutis usū
Iacob enim athletam & exercētē se latine dicere possumus; quam appellationem pri-
mum habuit; cum practicis operationibus multos pro pietate labores ferebat. Cum au-
tem iam uictor luctando euasit. & speculationis fruebatur bonis. tunc Israelē ipse de-
us appellauit æterna præmia beatitudinemque ultimam quæ in uisione dei consistit ei
largiens; hominem enim qui deum uideat Israel nomen significat; Ab hoc. xii. iudæo-
rum tribus profectæ sūt. Innumerabilia de uita istorum uirorum fortitudine prudētia
pietateque dici possunt; quorū alia secūdū scripturæ uerba historice cōsiderā; alia tropo-
logice ac allegorice interpretatur; de quibus multi cōscripserūt; & nos in libro quæ iscrip-
simus de doctrina priscorū uirorū. Præter hos Iob iustum uerū piū innocuum ab omni
que malignitate alienū fuisse inuenimus; quæ quamuis iudæo generi nō fuit affinis pietatis
tamen laude uel in primis effertur. Verū Iacob liberi religiōe ac pietate cōmuniti hebræ-
orum famam facile ad maius a deo pduxerunt. ut totius ægyptii principatus ab uno eo-
rum Ioseph dependeret; quæ castimoniam præmiis coronatus gubernatione tot tatarūque ci-
uitatū suscipere uirtutē hebræorum manifestauit. Is suorum insidiis ad seruitutē redactus
tāto cumulo uirtutis refulsit; ut nemo possit rem oratione assequi. Aderat enī ei libertas
animi maxima robur iustum pudor eximius iustitia modestia prudētia summa; sed pie-
tate in uerum deum maxime præstabat. cumque domini sui uxor (erat enī mirabili corpo-
ris præditus formositate: qua adolecētia uirtutibus ornata insignis uidebatur) furore cu-
pidinis acta uerbis ac precibus persuadere non potuisset; manusque iniustū iniicere non
dubitasset; præcepta parentum non oblitus reque ipsa hebræum se esse ostendens mu-
lierem quidem magna ui reppulit. quasi autem a rabida fera euaserit fuga salutem quæ
fuit; cogitabat enim atque dicebat si dominus meus domui suæ me pposuit quomodo
ego huiusmodi rem turpissimam corā deo faciam? his ille uirtutibus ad ægypti guber-
nacula diuinitus peruenit; quem utinam cæterosque omnes de quibus diximus imitari
possimus. Fuit autem etiam hic hebræus non iudæus; nondum enim iudæi fuerunt in
multitudinem deinde magnam genus creuit; paulatimque diligentissima norma uiuen-
di labebatur. & parētū pietas obtūdebat. Ita post aliq̄ sæcula ægyptiorū cōuersatiōe deprauati
adeo fuerunt ut nihil ab ægyptiis differre uiderēt. Tūc deus patris suorum Moyse ad eos
mittit; ac per eū iudicis factis miraculis cōueniētē iudæorum moribus legē iposuit. Nā cū iā
corrupti uirtutē mutare nō possēt; alia manifeste mādauit. alia occultius suggestit; symbo

la umbramque non nudam ueritatem conseruare ipsis præcipiens hoc pacto iudæorū disciplina a temporibus moysi cœpta usque ad saluatoris nostri aduentum secundum uoces prophetarum durauit. Sic enim a Moyse aliisque prophetis dictum inuenit mo-
saicam legem usque ad Christi tempora duraturam.

CE Iudæorum theologia.

Cap. .iiii.

u Erum quoniam breui hebræorum qui ante Moysen fuerunt uitas tetigimus & pietatis eorum ad umbrationem edidimus; nunc theologica eorum dogmata a Moyse aliisque prophetis fundata consideremus. Primus igitur omnium eximius ille theologus qui diuinas leges conscripsit cum pietati conuenientem disciplinam tradere uoluisset non cōmunibus atq; tritis exordis usus est; sed nihil potius ducens q̄ priscorum generis sui theologiam ac recte uiuendi normam pertinere a deo secundum hebræorum theologiam incœpit. nec ut ægyptii aut phœnices aut certe cōnes gentes multitudinem deorum falso induxit sed a prima uisibilia omnium atque inuisibilia causa exorsus illum docet creatorem esse uniuersi regem atque dominū nō solum quas ipse scripturus erat legū. uerum etiā naturæ ipsius cuius solo nutu a non ente simpliciter cuncta fuisse producta ostendit. cuius uirtute omnia quæ producta sunt gubernari docet; Primūq; omnium cælum uerbo dei fuisse firmatum; & pondus soliditatemque terræ præter naturam suam super aquas suspensam asserit. uerbo etiam dei solis stellarumque motu diem ac noctem sibi uicissim succedere; legeque diuina uicissitudines mutationesq; temporū annique uolutiones fieri lege dei atque instituto in locis suis fluctuantia reuolui maria minime statutos audētia terminos pertransire. Instituto similiter diuino innumerabilia plantarum atque arborū genera e terris germinare; ac ut breuiter dicam naturam omnium matrem instituto dei seruientē diuinæ legi semper parere. Non enim casu aut fortuna neque irrationali latione orbem circumuolui; neque temere mundū tantā tāq; pulcherrimam rem esse productū; sed dei esse creaturam & ab eo gubernari; ita legibus hominū naturæ leges anteposuit maxime deo uocare exhortatus. Nam si uniuersus mundus cælū sol luna stellæ omnes terra & quæcunque ipsa sūt cuncta naturæ opera naturaque ipsa creatori deo seruit. q̄to magis homines ratione ac libero decoratos arbitrio obtemperari creatori decet? Germinet terra uirentē herbam & lignum pomiferū faciens fructū & habens unūquodque sementē secundū spetiem suam & statim non modo tunc sed usque ad hunc diem paruit terra; parebitque sēper i posterum. Producant aquæ reptilia animæ uiuentis & uolatilia uolantia sub firmamento cæli. & una cū uerbo nutuque diuino opus effectum est; & eo instituto semp ita facta tur. Sit sol & luna cæteræque stellæ in signa & tempora in dies & annos; neq; unq; hoc præceptū stellæ neglexerunt; sed incessabili mirabilique suo cursu dies & noctes tempora & años cōficiūt. Quā igit ueniā homines cōsequētur diuina negligētes mādāta; hæc illius theologia nos cæpit. Nihil enim huiusmodi apud cæteras gētes iuenire potuimus sed post hanc primam theologiam ad eam quæ secunda est ordine procedit. deoque cognito necessarium putauit homini esse cognoscere se ipsum. Quare deinceps quid homo sit quidque ipsum in cognitionem & pietatem dei adducat. & qualis principaliter hominis uita esse debeat docet. In animam enim & corpus hominem diuidit; uerūq; hominem anima terminat quæ in corpore intellectualisque substātiæ est tanq; ad imaginem dei creata; corpus uero terrenum & indumētum animæ esse confirmat; quibus tertiā partē addidit spiritū scilicet uitæ; q̄ uirtus quædā ē; q̄ terrenū corpus & quæ ad imaginē dei creata ē aia cūiungunt atq; uniuert. Nūc hominē a deo creatū i fœlicissimo paradisi loco bonis immortalib; plēo cōstitutū legeq; dei mūitū affirmat trāsgressiōe aut diuini præcæ-

pti ad hanc miseram uitam peruenisse. Hæc ille philosophiæ ueritate anteq̄ ponendæ feriem legum aggredereur auditores instruit. Non enim fas est imaginem dei unde immortalitatem consecuti sumus uitiose uiuendo despiciere. Primitiua uero ueraque dei imago uerbum suum est sapientia uita lux & ueritas per se ipsum existens; cuius imaginis ms humana imago est; propter quam ad imaginem dei facti esse dicimur. Ita necessarium duxit hæc legibus esse prægustanda. Recordari enim profecto debemus quid nostri a terra sumptum in terram reuerteretur; & quid melius deoque simile ut cognoscamus quid sumus; nec uitis eā partem nostri maculemus quæ ad imaginem dei facta est; utque a perpetuo desiderio primæ illius beatitudinis pendeamus; & redire omnibus uiribus diligenter conemur; præparemusque nos ad iter quo illuc peruenitur unde diuini mandati negligentia decidimus. Ad hæc rerum diuinarum atque humanarum ille non humana doctrina sed dei uisione peritissimus nequam quendam dæmonem inuidum atque uersutum unicuique hominum inhærere docet; quem serpentem ueneni plenum atrum tenebrosūque appellat; qui salutis nostræ inuidus ad hunc usque diē multos insidiis suis decæpit cuius fraude parentes quoque nostri beatitudinem illam amiserrunt. Quare uigilandum est semperque aduersus malitiam eius insurgendum. Sed qd oportet hæc ita conscribere cum ipsum audire liceat non syllogismis neque hominum callidis argumentis; sed spiritus sancti gratia cum magna uenultate atque grauitate cuncta scribentem? In principio inquit fecit deus cælum & terram. & dixit deus; Fiat lux; & facta est lux; Et rursum dixit deus; Fiat firmamentum; & factum est; Et paulo post dixit deus; Germinet terra; & germinauit; & iterum dixit deus; Fiant luminaria in firmamento cæli & diuidant diem & noctem & sint in signa & tempora & dies & annos & luceant super terram. Præterea dixit deus; Producant aquæ reptilia & uolatilia; & factum ē. Itē producat terra quadrupes & reptilia & bestias terræ secundum species suas; & factū est ita. In his igitur omnibus cum a scriptura dixisse deum dicitur nutum & uoluntatem diuinam non uocem syllabis prolata ostendere uoluit; deinde uniuersum hunc reptens sermonem hic inquit liber cæli & terræ; qua die fecit deus cælum & terram & omnia quæ in ipsis sunt; huiusmodi hebræorum theologia est; quæ uerbo dei creante uniuersa esse producta uerissime sola docuit; ad hæc non esse relictum mundum a deo gubernatione illius priuatū sed prouidentia eius rei asserit. Non enim solū creauit cuncta uerum etiam saluator rex dux omnibus præsidens omnia disponens dicitur oīa eum uidere omnibus adesse. Vniuersa inde gubernari docet. Similiter & qui post eū fuerūt prophetæ nonnunq; a persona ipsius dei exclamant. Deus appropinquas ego sum; ego sū dicit dominus & deus de longe. Quid faciet occulte homo quod non cognoscam; nonne cælum & terram ego impleo. Nonnunq; a se ipsis hoc pacto interrogantes; quis aquā mensurauit; quis montes pondere ac ualles iugo firmauit; quis cognouit mentem domini; aut qs cōsiliarius eius fuit; Et rursum qs cōstituit cælū & extēdit tanq; cæna Et alibi eleuate oculos uros ad alta & uidere qs ostēdit hæc oīa Et deiceps dnūs deus q̄ fecit cælū & fixit illud; q̄ firmauit terrā & quæ in ea sūt; q̄ dat spiraculū populis q̄ degunt i ipsa & spiritum eis qui calcāt ipsā. Et rursum. Ego dominus deus solus extendi cælum & firmauit terram non est alius præter me. Et alibi sic dicetis ipsis; dū q̄ cælū & terram non fecerunt perdantur a facie terræ. dominus q̄ fecit terrā i fortitudine sua erexit habitabile i sapientia sua & i prudētia sua extēdit cælū & adduxit nubes ab extrēster raze fulgura fecit i pluuiā; & aduxit uētos ex thesauris suis Et rursum quo ibo a spiritu tuo & ubi a facie tua me occultabo. Si ascendero in cælū tu illic es; si descendero ad infernū ades Si sūpsero pēnas meas diluculo & habitauero i extrēis maris; etenim illuc manus

tua deducet me. Hæc posteriores conuenientia priscis diuinitus prædicabant. Sed eos etiam audias qui ante Moysen fuerunt. Dixit autem Habraam ad regem sodomorum Extendam manum meam ad altissimum deum; qui fecit cælum & terram. Melchisedec quoque dei sacerdos Habraam his uerbis benedixit. Benedictus Habraam deo altissimo & benedictus deus qui fecit cælum & terram. Et Habraam rursus pone manum tuam sub femore meo, & adiuuem te per dominum deum cæli. Et subiicit dominus deus cæli & deus terræ qui cepit me a domo patris mei: & a terra in qua natus sum. Postremo in ipsa uisione, Moysi deus interrogatus quis esset diuino respondet oraculo: Ego sum qui sum sic dices filiis Israel: qui est misit me ad uos. hæc breuiter ab innumerabilibus excerpta sunt. Estne igitur dignum gentium theologiam imo uero impietatem cum istis ullo modo conferre. quorum alii nullum esse deum alii cælestia corpora crediderunt. Et stellas ignem in cælo fixas dicentes aut ignem uia & arte circūlatum locodei adorarunt; alii nulla dei prouidentia mundum sed irrationali quadam natura gubernari alii cælestia solum modo diuinitus regi; non autem etiam terrestria; mundumque sine ortu; neque ullo modo a deo productum; sed casu & fortuna constitutum esse. nonnulli ex atomis & in animatis corpusculis esse conglutinatum asseruerunt

DE Verbo.

Ca. v.

His ita dictis alteram quoque personam a prima persona genitam non creatam hebræorum scripturæ significant quam uerbum sapientiam uirtutem dei appellant; unde inquit Iob. Inuenta est sapientia; Quis autem locus eius est? Nemo mortalium eius nouit. Et Dauid in psalmis; Verbo domini cæli firmati sunt. Et Salomon ex persona ipsius sapientiæ Ego inquit sapientia consilium & cogitationem constitui. & dominus possedit me in initio uiarum suarum ad opera sua. In principio ante quæ terra facta est ante quæ abyssi producti ante quæ montes firmati ante omnes colles genuit me Et a libi. Quid autem est sapientia & unde nata sit dicam & non occultabo. Spiritus ipsa est intellectualis sanctus unigenitus omnipotens omnia penetrans; uapor enim est uirtutis diuinæ & fluxus gloriæ omnipotentis uerissimus fulgor æterni luminis & immaculatum speculum uirtutis diuinæ ac bonitatis eius imago ab extremo ad extremum omnia transiens ac omnia recte gubernans. quod quidem diuinum uerbum a patre ad hominum salutem missum scriptura confirmat. Quod deum & dominum idest creatorem & gubernatorem a Moyse prophetis que appellari conspiciamus. Venit autem ad homines homine assumpto a patre missum propter salutem nostram. Misit enim uerbum suum inquit & sanauit eos. Unde doctrina etiã euangelica propheticam & paternam hebræorum in nouas theologiã hoc pacto incipit: In principio erat uerbum & uerbum erat apud deum & deus erat uerbum; hoc erat in principio apud deum omnia per ipsum facta sunt & sine ipso factum est nihil. Quod factum est in ipso uita erat & uita erat lux hominum. Merito igitur eodem spiritu Moyses plenius factus cælo & terra quasi cum filio suo uerba conferret sic deum patrem introduxit dicente; Et dixit deus. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Quod plasmasti etiam occultius significauit dicens. Ipse dixit & facta sunt; ipse mandauit & creata sunt. A patre namque patris ad filium ordinem atque mandatum more humano (nec enim aliter poterat) expressit. Nemo enim negabit omnem quæ aliquid dicit ad alium dicere. & quæ mandat ac præcipit alii præter ipsum mandare atque præcipere. Manifestius autem Moyses duorum dominorum patris uidelicet atque filii mentionem fecit dicens Pluit dominus a deo sulphur & ignem; & Dauid similiter. Dixit dominus domino meo sede a dextris meis. Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Et paulo post æternam illam & ineffabilem generationem uerbi designare desideras ait Ex utero ante luciferum genui te. Hæc ita se habere non solum uetus scriptura occultius (non enim omnes tunc ferre po-

terant) uerum etiam noua ipsis quoque solaribus radiis dilucidius prædicat; quamuis nonnulli iudeorum sancti gratia spiritus carentes aliter interpretati sunt; a quibus nonnulla ponam iccirco non inutilia quoniam non effusum in aera uerbum dicunt nec spiritum non subsistentem sed diuersas personas probe sicut & nos; male autem quia diuersas quoque naturas opinantur. Philonem ergo audias scripturæ uoces interpretatione sua explicatam quamobrem inquit quasi de altero deo dicitur in imagine dei feci hominem; Perpulchre id diuinitus scriptori fuit inspiratum. Nullum enim mortale ad supremum patrem tamquam imago conferri potest; sed confertur ad secundum deum qui primi uerbum est. Necesse enim erat rationalem uim a deo uerbo anima hominis imprimi. Deus enim qui supra uerbum est ita supremus est ut nulla rationalis natura similitudinem eius possit recipere. Hæc in primo quaestionum libro. Philonis dicta sunt; qui in primo de agricultura uerbum dei filium quoque dei appellare his uerbis non dubitauit. Hæc uniuersa pastor ille & rex deus iure gubernat. legemque statuit. rectum eius uerbum & primogenitum filium; qui curam totius gregis quasi maximi regis lux diligenter suscepit. Idem in secundo qui dubitandi ruborem effugere uelit; audacter dicat nulla re materiali machinam mundi conseruari; sed uerbo æterni dei sempiterno quod a mediis ad extrema; & ab extremis ad media protensum inuictum naturæ sustinet cursum fouens ipsum atque conseruans; quasi uinculum quoddam pater qui genuit ipsum contuit. Merito igitur nec terra unquam aquis immergetur; nec ignis extinguetur nec cætera peribunt; cum uerbum dei uocale inter muta elementa constitutum omnia conseruet Hæc Philo. Nonne igitur uera hec nostra sunt qui uerbo ac sapientia dei omnia producta esse prædicamus; falsa uero illa quæ nec ueris similitudinem ullam habent; & inter se contraria sunt. Thales enim milesius aquam originem rerum dicit Anaximenes aerem. Heraclitus ignem; Pythagoras numeros Epicurus atque Democritus idiuidua quædam corpuscula. Empedocles quattuor elementa. hoc dei uerbum magni consilii angelum lucem ueram iustitiæ solem etiam nominat. Tertio spiritus additur factus a scriptura quem sicuti patrem & uerbum suum eadem dignitate atque honore honorari præcipit. Tertius igitur a patre spiritus esse ostenditur tanquam a patre per sapientiam elucens; post hæc æternam dei substantiam rationales uirtutes nec numero nec specie nobis notas sed solum uisibilibus proportionem (alia enim gloria solis est; alia luna; alia stellarum scriptura iudæorum non ut deos sed ut ministras honorandas ostendit. Et mortali quiddam naturæ stellarum numerus omnino ignotus est. Deus uero multitudinem etiam intelligentiarum & nomina non ignorat. Scribitur enim qui stellarum multitudinem numerat; & omnibus ipsis nomina imponit; innumerabilia enim genera profecto & intelligentiarum & stellarum sunt; deo autem omnia numerata sunt; de ipso enim dicitur mille milia ministrabant ei & decies milies centena milia coram eo assistebant. Cum enim numerum uideatur aliquem nominare numeratas illas ostendit esse uirtutes a deo. Cum uero tantam numeri quantitatem dixerit ignotum nobis illum numerum propter innumerabilitatem suam esse ostendit. Sed de substantia earum sic psalmista scripturæ reliquit. Domine deus meus quem uehementer magnificatus es confessionem & decorem uidiisti amictus lumine sicut uestimento extendens cælum sicut pellem; qui facis angelos tuos spiritus & ministros tuos ignis flammam. Noli credere de hoc corruptibili igni dicere nec de irrationali aere atque spiritu; sed altius quidam atque sublimius; necesse enim est cum a sensu nostro uerba prodeant translative non proprie de intellectualibus dici; unde ipsum quoque deum spiritum & ignem & lucem & huiuscemodi nominibus significamus. Virtutes autem illas angelos archangelos spiritus celestem exercitum præcipatus

potestates tronos dominationis que nuncupamus: Quarum omnium iustitiam solem & sanctum spiritum ei annexum una cum deo ac patre creatorem atque gubernatorem scriptura confirmat: quem unum deum ab uniuersis sicati patrem ac dominum hymnis glorificandum propheta precipit dicens Laudate dominum de caelis; laudate eum in excelsis. Laudate eum omnes angeli eius; laudate eum omnes uirtutes eius. Laudate eum sol & luna: laudate eum omnes stellae & lumen. Laudate eum caeli caelorum & aquae quae super caelum sunt laudent nomen domini. Quia ipse dixit & facta sunt; ipse mandauit & creata sunt. Statuit ea in aeternum & in saeculum saeculi praecipitum posuit & non praeteribit. Haec hebraeorum dogmata merito erroribus gentium sprete complectimur uirtutes caelorum ut dei ministros honorantes. Solum autem deum & uerbum ac spiritum eius qui caelum & terram ac omnia quae in ipsis sunt creauit & a nihilo simpliciter produxit ut hebraeorum doctrina occultius & euangelica expressius praecipit colimus atque adoramus

DE Contraria.

Cap. .vi.

nunc Vnde consequens esse uidetur ut qualem hebraei de contraria uirtute doctrinam tradiderunt perspiciamus. Virtutes igitur ministrantes & spiritus qui ad ministerium mittuntur propter eos qui aeternae consecuturi uitae sunt haereditate sanctos dico angelos dei diuina luce frui ac iccirco luminaribus caeli conferri docti a scriptura credidimus, a quibus peruersi quidam spiritus cum sua nequitia diuinam lucem suscipere nequiuertit tenabrae factae sunt. Quorum primum qui etiam aliis defectionis causa fuit quoniam penitus propter impietatem suam in terram decidit; quique totius uenenosae prauitatis auctor est sponte a lumine ad tenebras lapsus draconem serpentemque laetiferi ueneni productorem atrocem baeluam & leonem humanis carnibus uiuentem ac denique basiliscum scriptura solet appellare: Causa uero qua lapsus est furor mentis & arrogantia hoc pacto dicitur fuisse quomodo decidit de caelo lucifer qui mane oritur contritus est in terram; qui mittit ad omnes gentes; tu autem dixisti in mente tua in caelum ascendam; super astra ponam sedem meam; & ero altissimo similis. Et rursus haec dicit dominus quoniam exaltatum est cor tuum; & dixisti deus ego sum & domicilium dei habito. Et iterum in monte dei natus es inter igneos lapides immaculatus in diebus tuis; ex quo die creatus es donec iniustitiae inuentae in te sunt. Exaltatum est cor tuum in pulchritudine tua; corrupta est scientia tua cum pulchritudine tua propter multitudinem delictorum tuorum in terram deieci te. His uerbis apertissime cum superioribus illius uirtutibus conuersatum fuisse docemur. Et quoniam ceruices extulit propter arrogantiam decidisse; sub quo innumerabiles quidam sunt spiritus simili impietatis errore per lucida diuina regia beataque habitatione ad conuenientiam sibi ac omnibus impiis loca tartari sententia dei depulsi. Quae loca abyssum diuina scriptura & tenebras; non has; sed quas diuina uerba intelligunt solet appellare; ex numero quorum multi exercitationis hominum gratia in terra & regione quae sublimis est derelicti erroris humani & impietatis gentium concausa simul fruerunt; quibus interdum nomina indit scriptura malignos spiritus & daemonas potestates & principatus mundi huius appellans interdum symbolice cum piis atque religiosum uirum ne multitudinem daemonum formidet hortetur. Super aspidem enim ait ambulabis & conculcabis leonem & draconem. Signum autem est deum ab ipsis odio haberi; eiusque uoluntati repugnare quoniam se ipsos deos putari cupiunt; & deum cultum in se transferre conantur diuinationibus atque oraculis tanquam inuentiis stultos allicientes quos a deo rapientes ad profundum impietatis detrudunt. Solis autem hebraeis malicia illorum a praefatis fuit intellecta temporibus apertissime damnantibus omnes deos gentium daemones esse. Nunc autem dei gratia per saluatoris nostri euangelicam

doctrinam uniuersis orbis uinculis daemonum solutus deum uerum glorificat.

DE Hominum natura.

Capitulum. .vii.

f Ed phoenicum quidem ac aegyptiorum theologia casu hominum caeterorum que animalium productionem factam e terra dicebat; nullum inter rationale animam & irrationalem substantiam discrimen arbitrata; quibus abiectis hebraeos laudamus; qui pulcherrime ac sapientissime ac ideo uerissime de prima hominum productione docuerunt duplici quadam natura constitutum esse hominem asserentes; cuius altera pars cum incorporea & immortalis sit; uerus homo existit ad imaginem & similitudinem dei; non fortuna & casu; sed a deo ipso creatus. Voluit enim suprema omnium causa non carere rationabilibus terram animalibus; ut non solum a caelestibus uerum etiam a degentibus in terra maiestas sua laudaretur. Itaque dixisse deum scriptura testatur. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. & fecit deus hominem ad imaginem & similitudinem suam fecit eum. Et rursus; Formauit igitur deus hominem de limo terrae; & inspirauit in faciem eius spiraculum uitae; & factus homo in animam uiuentem; quem textum iudaeus Philo exponens his uerbis utitur. Caeteri quidem ab aetherea natura metam nostram constare dicentes aetheri affinem esse hominem uoluerunt. Moyses autem ille nulli creaturarum rationalem animam similem; sed nominis dei uerbo suo insignitum esse uoluit. Inspirauit enim deus in faciem eius spiraculum uitae; & factus est homo in animam uiuentem; Et quoniam necesse est mittenti missum similem esse; iccirco ad imaginem dei homo; non ad imaginem creaturarum alicui factus esse asseritur. Anima igitur hominis uerbo dei designata; necesse fuit corpus quoque ad fulgentissimas partes mundi uisum erigere. Haec Philo. Non ergo absque causa caetera quidem animalia nutu diuino uel a terra uel aquis prorupisse. Solus autem homo ad imaginem & similitudinem dei factus asseritur. Quare solus omnium quae sunt in terra rationis participes principari ac regere leges ferre artesque inuenire potest. Sola enim hominis intellectualis anima ac rationalis est; reliqua omnino mortalia ad seruiendum homini facta sunt. Praeest enim uniuersis quasi dominus atque dux homo rationis uiribus robustiora corpore domas; iccirco prudentiae iustitiae aliarumque uirtutum capax est; & ad caelestia se ipsum extollens stellarum cursum orbiumque uolutiones ita quaerit; ut caelestem se esse argumentum praebeat. Quod autem sibi circūiacet terrenum corpus opus & ipsum dei est de terra sumptum & in terram reuertens. Qua propter oportet sicut pecoris cuiusdam ita corporis hominem curam habere; alereque; colere ipsum seruum ut ad huius uitae ministerium perutilem; dominum uero interiorem quasi dei affinem uehemētius amare ac honorare; quoniam & a prima causa honoratus est; homini igitur sic diuinitus ornato idoneum deus largitus domicilium fuit. Ipse autem sua sponte diuini contemptu praecipiti in domicilium mortale decidit; propterea pietatem esse adhibendam censemus; & uirtuti dandam operam; ut delictum nostrum deleamus; & ad primum redeamus statum. Non enim in terris finem homini esse constitutum; sed illic unde resiliit restitutione imaginis quam deprauauimus; huiusmodi sunt quae de natura hominis hebraeorum doctrina aetate quae graeci omnino esset philosophata est. Graeci uero heri uel nudius tertius nati nonnulla e barbaris multa ab hebraeis ut progredientes monstrabimus furati sunt.

Quod natura non est genita.

Capitulum. .viii.

u Erum quoniam hebraeorum ueritas unum creatorem omnium deum cognoscit; ipsius quoque subiectae corporibus substantiae quam hylen appellare solent. Innumerabiles uero tam barbari quam graeci contra opinantur. Alii malignitatis fontem esse hylen nec genitam nec corruptibilem dicentes; alii natura sui absque

h.

qualitate figuraque asserentes uirtute diuina mundum ab ipsa formatum asserunt. Rationibus demonstrandum est solam hebræorum opinionem non falsam esse. Vt autem ut soleo non meis sed alienis, Dionysius igitur in primo aduersus Sabelium hæc de proposita quaestione reliquit, Non sūt absque scelere illi qui materiam primam ad fictionem totius deo subiecerunt, quam dicunt cum passibilis mutabilique natura sit diuinitus ad generationem omnium alterari. Sed ostendant nobis unde similitudo ac dissimilitudo materiae primæ ad deum est, necesse enim est si positionem sanam uolunt sustinere superiorem quendam deo excogitare, quod nefandissimum est præterea cum non genitum esse similiter de utroque dicatur & aliud alterum ab altero sit, unde id ipsis aduenit, Nam si non genitus deus per se est & ipsum non genitum esse ut quispiam diceret substantia sua est non erit non genita hyle, Non enim idem est deus & hyle; quod si utrique est quodcūque est id est deus quidem deus, materia uero prima materia, Inest autem utrisque non genitum esse, patet aliud esse ab utroque & utrisque prius atque superius, Ad hæc causam reddi postulabimus, quam ob rem cum utrunque non genitum sit deus quidem impassibilis immutabilis immobilis atque actius est, materia uero prima e contra passibilis mutabilis mobilis omnis alterationis receptiua. Quomodo autem etiã apte conuenerunt, utrum ad materiae primam naturam adaptauit se deus cum ab ea mundum fabricatus est an e contra? Sed hoc ultimum impossibile, Nō enim potest res in sensibilis accommodare se ad artificem, Primum autem penitus nefandum si quis putet sicut artificem ad materiae aptitudinē primam causam se accommodasse, Relinquitur ergo ut a dei sapientia uaria & ut ita dicam multiformis formarum scilicet omnium receptiua hyle producta sit. Multa dici possunt sed modo non est nobis hæc quaestio proposita, meliores tamē sūt qui hæc dicunt quod qui innumerabiles deos alium aliud creasse contēdunt, Hæc a Dionysio sumpta sufficiat, nūc Origenem audias, Si quis autem putat non posse deum absque subiecta iquit materia quicquid efficere quoniam nec statuarius absque lapide statuam nec lignarius faber sine lignis rogedus ē si arbitratur deum posse quicquid uelit, Eo enim pacto quo sicuti uult ad totius ornatum ineffabili uirtute absque sapientia qualitates non entes producit, quod omnes qui prouidentiam fatentur concedunt, substantiam quoque quāquid uult producere potest, Mihi autem uidetur quod hæc dicunt fortunam quoque deo annectere, qui nisi materiam primam forte repperisset non esset auctor nec pater nec creator & dominus uniuersi, præterea unde factum ē ut sufficiens ad uniuersa fingenda nec superflua aut deficiens materia subiecta sit, sequitur enim necessario a prouidentia quadam deo superiore ne scilicet ars dei perderetur si non haberet materiam artificii susceptibilem deo materiam esse subiectam, Vnde autem omnium quæ deus uult receptiua materia esse nisi eam deus talē qualē uoluit produxisset, Sed non genitam esse materiam supponentes sic aduersus eos insurgemus, si nulla prouidentia deo materiam non subiecit, quæ tamen ei subiecta est quasi prouidentia esset subiecta, Quid præstantius factum ē quod ea quæ casu fiunt? Quod si non est a deo producta materia cur mundum ab eo formatum dicunt, an quia tantam mundi fabricam nisi a sapientissimo artifice non potuisse fieri credunt? Sed materiam quoque tantam atque tantam ut corporalium rerum formas omnes possit suscipere non nisi ab omnipotente sapienteque artifice fuisse credendum, Cum autem obiiciat neminem posse artificem absque materia quicquid facere, sciatur se multo dissimilia dicere, Prouidentia enim semper hominum artibus materiam subiicit, Hæc aduersus illos dicta sufficiant, qui quoniam inuisibilis terra informisque dicitur, iccirco materiam primam non genitam existimarunt, Hæc Origenes, Philo autem uidetur de hac quaestione sic scripsit, De quantitate autem substantiæ

utrum facta sit dicendum est ad formationem uniuersi tantam materiam deum creasse ut nec superflueret nec deficeret, absurdum enim est hunc uel illum artificem diligentissime de quantitate materiae sufficientis præcipue in preciosa materia prouidere, deum uero qui numeros & mensuram omnium nouit minime de hoc prouidisse, Ausim igitur exclamare nec pluri nec pauciori materia ad creationem mundi opus fuisse, Non enim integer ex omnibus partibus mundus esset si non a sufficienti materia esset formatus. Sed cum prudentis proprium artificis sit a te quæ hinc cepit sufficientiam materiae prospicere, homo quidem mortalis errare potest, ut nonnunquam deficienti materiae additamenta quaerat, nonnunquam ablationem a superfluente, Deus uero cui nihil deest quique omnia potest ad unguem sufficientem produxit hyle, Sed qui cauillari uolunt argumenta multiplicant, qui uero philosophari ueritate rerum contenti sunt, Hæc etiam Philo, Maximo uero insigni apud christianos uiro liber quidam de materia scriptus est, unde nonnulla mihi sumenda esse uideo ad exquisitam quaestionis decisionem, Credo inquit te quoque ipsum uidere duo non genita simul esse non posse, quis illud addidisti alterum ex duobus necessarium uideri aut separatum esse deum a materia aut coniunctum, Si igitur coniunctum esse quidam uoluerit dicere, unum non genitum dicet, Nam si coniuncta simul sūt duo non genita esse, non possunt, Sed sicut consequenter dicimus unam rem genitam hominem esse multis partibus constitutum, sic necesse est si non est separatus a materia deus, unum non genitum dicere, si uero separatum quis dicet, necesse erit aliquod inter eos esse discrimen quo dissepantur, non enim potest aliud ab alio distare, nisi tertium quodam sit quo distare dicuntur, Istud autem ulterius progreditur, Nam si tria dabuntur ingentia, similiter de ipsis quaeram, & si coniuncta quis dicet, superiorē referam rationem si uero separata, quartum necessario introducet, quæ separatio efficitur, Sed illud forsitan quispiam cogitabit, nec separatum esse deum a materia, nec rursus coniunctum, sed esse in materia uelut in loco & materiam in deo tanquam continens, Erit ergo a materia circumscriptus deus, cumque ipsa in stabilitate sua huc atque illuc feratur ipse quoque mutabilis erit, Præterea si materia informis fuit, ornata uero formis ad melius a deo mutata, deus quoque erit in re locoque informi, Ad hæc interrogandum est utrum deus replebat materiam an in parte aliqua materiae fuit, nam si in parte fuit minor multo quam materia est, si totam replebat quomodo eam transmutando formauit, necesse enim est aut contractum illud formasse, quod sui contractione uacuum fuit relictum, aut se quoque ipsum unam cum materia transformasse, Quod si materiam esse in deo quispiam dicat similiter quaerendum est utrum quæ si separata ut uolucres in aere an ut in loco, Si enim separata ut uolucres in aere dixerit partibus ergo deus, imo re ipsa scissus, scindi enim dissepantur necesse est ad receptiorem aliorum, Sin uero ut in loco cum deformis materia per se sit nec a prauitate aliena erit deus deformitatis & prauitatis locus, quod cogitare nefandissimum est, Ita cum hyle ingentiam putes ne malorum causa deus esse uideatur, malignitatis receptaculum deum dicere cogaris,

Quod materia non est causa malorum.

Cap. .ix.

I ergo materiam non genitam principaliter dices multis rationibus impossibile id esse demonstrare, uerum quoniam malorum ipsam causam esse opinaris, & ex hoc etiã iduceres ut non genitam credas, ad hoc uertenda mihi oratio est, Si enim ad aperiã quo pacto mala fiat ostēdā, non esse possibile quin maiorum auctor deus sit si materia ei aliunde ad creandum subiicitur, opinio hæc fuditus evertitur, Sine qualitatibus ergo coeternam deo fuisse materiam, unde mundum istum creauit opinaris, Sic prorsus, Si ergo sine qualitatibus materia fuit, sunt autem in mundo qualitates, quia a ma

teria diuinitus factus est: qualitatū profecto deus productor est. Ita mihi uidetur? Qualitates porro nō a subiectis qualitatibus factas esse. & aliud a substantiis dicis. Ita opinor. Si ergo nec a subiectis qualitatibus eductæ a deo qualitates: nec a substantiis quoniam substantiæ non erant. a nō ente simpliciter creatas diuinitus fateri necesse est. falso ergo abs te in superioribus dicebatur impossibile esse a nō ente simpliciter fieri quicquid a deo quod tanto absurdius uidebitur: quanto si diligentius quispiam consideret: uel homines qui maxime ex aliquo facere uidentur a non ente quædam producere. Architectus enim urbem facit ex non urbe: & templa ex non templis. Quod si quia substantia subiecta est architecto: iccirco ex ente ipsum facere opinaris: non parum erras: nō est enim substantia quæ urbem facit aut templa: sed ars quæ circa substantiam est hæc autem quæuis ex arte fiat quæ in homine est: non est tamen in lapidibus: sed forsitan dices ideo non esse ex non ente artem qua urbs constat: quia sit ab artificio quod in artifice est. Ego uero tibi respondeo artem illam quæ in homine est non ab alia quadam arte sed a non ente in homine fieri. Accidentia enim omnia in substantiis & fiunt & sunt. Homo enim sine ullo artificio existit: ars uero nulla erit nisi prius hominem esse intelligamus. Quare ars a non ente in homine facta necessario est: quod si hominibus hoc modo se habet. quomodo non oportebit deum non solum qualitates uerum etiam substantias a non ente simpliciter arbitrari posse creare? Si enim aliquid ex non ente simpliciter posse fieri a deo fateris: substantias etiam a non ente simpliciter ab eo posse fieri concedas necesse est. Verum quoniam apprime audire desideras unde mala oriuntur: quæro abs te utrum substantias aut qualitates substantiarum mala opinaris? Qualitates substantiarum arbitror. Materiam autem absque qualitate ac deformem fateris? Dictum memini. Si ergo substantiarum qualitates mala sunt: & materia sine qualitate est. deusque omnium qualitatū creator conceditur: erit malorum omnium auctor deus. Quare si abs te materia non genita ponatur: ut malorum causam deum dicere non cogeres: cogeres autem hoc facere: multo magis materiam ei ad creandum subiiciens frustra id certe opinaris: hæc sufficere mihi uidentur: nisi tu aliquid habeas: ego si contentionis nō ueritatis cupiditate uerba hæc faceremus: nihil amplius quærerē. Verū quoniā charitas est quæ nos mouet & utilitatis proximi causa disputamus: altius de his differendū arbitror: & quoniam nihil aliud quæritas queritur quoquo modo putas facilius atque dilucidius id fieri posse. Sic oratione utaris ut non tibi solum uerum etiam mihi magnum conferas fructum. Sed quoniam qualitates esse mala superius diximus: nunc substantias potius quasdam mala esse arbitror. Quid tu substantiam dicis? nonne illam quæ ita per se existit ut nullo modo indigeat ut existat? Sic omnino. Malum autem actum alicuius esse opinaris? an quomodo? Actum profecto. Nōne igitur actus agentis est? Est profusus. Cum autem nihil agens sit: putas tu actum esse posse? minime. Si ergo substantia nulla re alia indiget ut existat: mala uero actus sunt: & omnes actus cum alicuius sint agente aliquo sunt: & non agente non sunt: non erunt profecto mala substantiæ: quod si ea quæ agunt substantiæ: putas uerū id quidē est ut homicida ea ratione qua homo est substantia est. Cædes autem ipsa nō est substantia sed substantiæ opus: ac ideo interdum bonum hominem interdum malum uocitamus dicunturque abo hæc nomina de homine propter bonos & malos actus: qui sunt accidentia. Cædes enim non est substantia: sed nec liberalitas: nam quemadmodum grammatica grammaticus a medicina medicus dicitur cum substantia nec medicina nec grammatica sit: sed ab his accidentibus appellationem accipiat: similiter a malis malus homo dicitur. & a bonis bonus cum neutrum eorum sit. Quare si quem alium præter homines causam esse malorum putas: simili modo inquam hominibus suggerit mala ab actu

suo ipse quoque malus erit. Sic enim & homo malus dicitur quia mala agit. Quæ autem aguntur mala non est ipse qui agit: sed actus eius a quibus appellationem accipit. Nam si agentem ea dicemus quæ agit: agit autem eadem: erit homo cædes. Et sic quoniam quæ aguntur cum aguntur solummodo sunt: facta uero esse definunt: erunt homines cum agunt: & cum non agunt non erunt. Quæ falsa atque impossibilia sunt. Sunt ergo mala hominis actus: appellaturque homo malus nō ex eo quod substantia est: sed ex eo quod mala agit. Malum enim dici ab accidentibus substantiæ quæ non sunt substantia ideo concessimus: ut a grammatica grammaticus dicitur. Quod si quæ aguntur tunc incipiunt quando actus incipitur certe is etiam qui male agit tunc incipit malus esse quando male agere cepit: Non est ergo malum absque principio: nec nō genita mala sunt: sed ab eo genita atque profecta a quo aguntur. Recte o amice e præsuppositis enim probe intulisti. Nā si absque qualitatibus materia prima est: estque qualitatū auctor deus: mala uero qualitates sunt: mala essent a deo: Sed contra rationem istam hæc quæ dixisti sufficiunt mihi uero in mentem nunc uenit falso absque qualitatibus hylen affirmari. Nulla enim substantia uere absque qualitatibus dicitur: cum enim absque qualitatibus dicitur qualitas eius profecto significatur. Qualis enim quædam materia certe prima dicitur: cum huiusmodi esse dicatur: ut aliquid in se non possideat: quæ res certe qualitatis quædam species est. Ad hanc igitur rationem oro respondeas. Nam cum non genita hyle mihi uideatur: qualitates esset inatas habere uidetur: & sic ab ea defluere omnia quæ mala sunt: Ita deus malorum causa non erit. Magna te puto laude dignum quod absque ulla pertinacia ueritatem quæras: causamque nobis præbeas: ut aut a uerbis tuis facilius tibi persuadeamus: aut rationibus acquiescentes ueritatem discamus. Sed si inatas habet materia qualitates cuius rei auctor erit deus? cum neque substantias nec qualitates produxerit. quippe cum tam substantia quam accidēs serui huiusmodi rationis uim a principio fuerint. Dic igitur quæso quo pacto deum creatorē appellas. Vtrum quia substantias in alias substantias mutauit: an quia substantias quidem non mutauit: qualitates autem earum mutauit. Absurdum mihi uidetur mutatam fuisse substantiam dicere. Qualitatū igitur mutatione creatorē appellari deum assero. Nam quemadmodum cum e lapidibus domus fit: non est dicendum lapides in domum esse mutatos: Sed quali quadam deorum compositione domum factam esse. cum qualitas ista compositionis lapidū alia sit ab ea quam prius habebant. Sic mihi uidetur permanente substantia qualitatū mutatione hunc mundum factum esse diuinitus. Quoniam ergo qualitates quodammodo quasdam a deo factas ais respondere mihi nō dedigneris mala substantiarum ne qualitates sunt: & qualitates in materia sepe an impressæ fuerunt: In se dico absque principio. hæc igitur qualitates a deo mutatas fuisse asseris. Ita profusus Vtrū igitur ad melius aut ad peius? Ad melius scilicet. Si ergo qualitates in materia in hæret quæ in melius mutatae sunt quæredū ad huc restat unde mala orta sunt: aut enī nō p̄m̄as est qualitates illæ malæ natae ut erāt: aut si p̄m̄as est malæ malignitatē earū in melius deus nō cōuertit: & sic malorū causa ad deū rursus refert: aut forsitan malas qualitates. materiae mutatas esse non dicis: Earum uero mutatione quæ indifferentes erant uniuersa diuinitus constructa opinaris hoc modo certe. Cur igitur malas qualitates reliquit? utrum quia euellere noluit: an quia non potuit? Nam si noluit: & potuit: necesse tibi erit causam malorum deo attribuere: qui mutatione mundū creans non destruxit: neque mutauit in melius mala cum potuerit. Nec poteris si ita opinaris deum non culpate qui malignitatem materiae non abstulit cum posset: sed ad perniciem creaturarum reliquit. Præterea maxima quædam iniuria ipsi quoque materiae illata est: peius enim modo se habet quā atequā formaretur: tunc enim in sita sibi esse ma
hiii.

la nequaquam sentiebat: nunc uero multae partes eius accerrimum malorum sensum percipiunt: quod exempli gratia in homine uideamus. Materia enim hominis antequam formaretur & creatoris artificio in animal commutaretur: nihil percipiebat: postea uero quae in hominem uersa est: acutum habet malorum sensum: ita quod diuinitus materiae ad beneficium ipsius euenisse asseris peius ille fuisse inuenitur. Sin uero non potuisse deum in fita materiae mala tollere contendis: impotentem deum esse asseris: qui autem impotens est aut natura imbecillus est aut superioris cuiusdam terroris ac formidine premitur. Si imbecillum arbitraris & firmus in hoc proposito consistis: actum est de salute tua. Sin autem a maiore quodam premitur: erunt mala deo efficaciora quam uires eius retundunt: quod dictum nefas de deo est. Ad haec quare malum potius deus non est: si quidem illum esse deum dicimus: cuius uires super omnia sunt? Sed responde mihi quaeso de materia ipsa rursus querenti utrum simplex quaedam erat an composita? Nam si unica fuit atque simplex quomodo mundus qui ex ea est compositus uere dicitur? cum illud compositum sit quod a multis uariisque constitutum est? Quod si composita fuisse respondebis: erat ergo a simplicibus quibusdam composita: quare absque principio non genita aeternaque materia esse non potest: non enim erat atque simplicia ex quibus componi conuenisset: deinde non duo sed multa tibi erunt non genita. Simplicia enim ex quibus hyle tibi componi multa ac uaria esse necesse est. Praeterea uides ne tibi quae sibi ipsi repugnare atque opponi? Nihil omnino. Quid porro aquae ignem opponi negas? nullo modo. luci autem tenebras: frigidum calidum: sicco humidum? nonne similiter opponitur? Similiter non inficior. Si ergo nihil sibi ipsi opponitur non erit materia una nec ex materia una: simile huic illud est: quod modo quaeram: uidentur tibi alicuius totius partes aliae aliarum destructivae? Nequaquam. Ignem autem aut aquam caeteraque huiusmodi nonne materiae partes putas? Sunt certe materiae partes: Ignis porro nonne aquae destructivus: & e contra tibi uidetur? Scilicet. Si ergo partes totius aliarum destructivae non sunt: ignis autem & aqua caeteraque huiusmodi alterum alterius destructivum est: non erunt partes unius materiae: nec ipsa erunt materia: quoniam nihil sui ipsius destructivum est: nihil enim sibi ipsi opponitur aut repugnat: aliud certe alii opponitur ut album non opponitur albo: sed nigro & tenebrae non tenebris: sed luci. Si ergo una quaedam esset materia nulla oppositio in rebus inueniretur. Cum autem aliae rerum alii opponantur non eadem esse uidentur materia omnium. Haec Maximus. Sed huius uoluminis iam modus sit: in quo praeursorum sanctorumque hebraeorum uitas qui multo ante Moysen fuerant breuiter perstrinxi: quos omnes admirati diuinis laudibus persequimur & prosequemur. Imitationem illorum tanti nobis facimus: ut eam nobis recte concedi diuinitus deprecemur.

EVSEBII PAMPHILII LIBER OCTAVVS INCIPIT.

DE Translatione scripturae: repetitio gentiliu theologiae. Cap. i.

VNC ORDINE PROGREDIENTES AD MOY/ si disciplinam quae secundum gradum tenuit: & solis iudae

is non aliis gentibus data est transitum faciam. Quod autem nulli ali genti sed iudaeis solummodo Mosaica disciplina data est: nec idonea uel possibilis aliis fuit tempore suo probabimus: sed quae admodum aegyptiorum doctrinam ipsorum aegyptiorum uocibus exponenda caeterarumque gentium theologiam suorum testimonio auctorum explicabam ita nunc quoque faciendum est a iudaeis ipsis & ab illis maxime qui doctissimi habentur ante oculos omnia ponam si prius quomodo in linguam graecam & quanta diligentia libri iudaici traducti sunt exposuero. Commodissimum enim id mihi ad euangelicam doctrinam cuius praeparatione modo scribimus fore arbitror. Cum enim iam saluatoris nostri tempore uidentur propriis aduenire conducebatque maxime saluti omnium gentium quaecunque a prophetis scripta fuerant intelligere per linguam graecam quam fere omnes gentes intelligunt iudaicam scripturam uniuersis proposuit. Aut enim post saluatoris nostri tempora non habuissimus iudaeis ex inuidia occultantibus aut corruptiores nobis dedisset aut si recte haberi potuissent in suspicionem traductores facile uocarentur. Saluator ergo noster qui ut deus omnia prauidebat optima dispositione usus Ptolemaeo aegyptiorum regi traductorum librorum cupiditatem iniicit. Quam rem Aristaeus uir doctus utpote qui rebus aderat diligenter conscripsit. Fuit autem traductio facta temporibus secundi ptolemaei qui Philadelphus uocatus est. Sed Aristaei uerba operae precium est audire. Demetrius inquit Phalereus in regia bibliotheca constitutus grandem a rege pecuniam accipit. ut undique ad bibliothecam regis uel emendo uel transcribendo libros congregaret. neminique interrogatum me praesente a rege quotnam libri iam in bibliotheca essent dixisse plures quam ducenta milia. sed breui tempore non erunt forsitan pauciores quingentis milibus si non ab uniuersa graecia solum quod feci uerum etiam ab aliis gentibus ac praecipue a iudaeis quorum doctrina perutilis mihi esse dicitur quam plurima possumus uolumina congregamus. Et quanam rex inquit causa detinuit ne iudaeorum libros quae tibi nobis affinis est aut emeris iam aut transcripseris praesertim cum ad haec res tanta tibi praestetur pecuniam quantam pecieris. Tum Demetrius translatione operis est inquit: propria enim lingua & diuersis utuntur quam aegyptii litteris. Multi eos syrica & lingua & litteris uti censent quod ita esse non inuenio. Post haec rex praecipit. Demetrio scribere ad se de iudaeorum librorum translatione. Omnia enim tanta diligentia faciebat: ut uel res minimas petitionibus atque mandatis exactissime scriptis ageret. Quare ipse quoque cuncta ut gesta sunt conscripsi. Hanc igitur epistolam Demetrius philadelpho misit. Regi magno Demetrius. Quoniam praecipisti o rex ut undecunque possim in bibliothecam tuam libros utiles congeram. maiestati tuae refero iudaeorum disciplinam & leges litteris & lingua sua conscriptas perutiles mihi uideri. Ferunt enim abiecte nonnulla translata tantae certe admirationis: ut & integra & diuina sola legum factio iudaica uideatur. Sic enim etiam Hecataeus abderita propter sanctionem legis nec a poetis gentium tactam arbitratur nec diligenter ab historicis expositam. Si ergo tibi uidetur o rex scribatur ad pontificem iudaeorum ut de singulis tribubus seniores uiros legibus peritos & probos sex mittat ut diligenti examine id eligamus in quo plures conuenient traductores. Ista quippe res digna mihi maiestate tua uidetur: foelis si perpetuo. Tunc rex ad Eleazarum scribi iussit quod captiuos iudaeorum remiserit & auri quinquaginta talenta argenti centum: & lapides non paucos ad crateras: phialas & mensam caeteraque uasa & sacrificia faciunda deo iudaeorum obtulit. cuius epistola haec est. Rex Ptolemaeus Eleazar pontifici salutem. Non ignoras multos iudaeorum in regione habitare nostra qui

ab hierosolymis perfarum in tempore quo illi regnabant abstracti fuerunt quorū multi cum patre nostro in ægyptum ingressi maiori mercede in legionibus conscripti sunt; cumque fideles inuenisset in præsiis collocauit; ut eorum formidine animos ægyptiorum comprimeret. Nos etiam postq̄ regni habenas suscepimus humanius tuos tractātes plures q̄ centum milia captiuos redemimus ac liberauimus conuenienti mercede dominis deposita. & si quid impetu multitudinis perperam gestum est totum correximus. Putauimus enim id maximo deo gratum fore. qui tantum regnum cum pace ac gloria nobis commendauit. De tuis etiam florentes ætate uolentesque militare cum dignitate aliqua i exercitu constituimus & apud nos nonnullos admisimus. Quia igitur uolumus & tibi & iudæis tam præfētibus q̄ futuris gratissimum facere. decreuimus ut lex uestra litteris græcis ab hebraica lingua traducatur; ut uestra quoque uolumina cum aliis regis libris in bibliotheca nostra iuueniantur; recte igitur facies & nostro studio condigne; si uiros probos & seniores peritos legis linguæ græcæ non ignaros sex ab unaquaque tribu elegeris. Oportet enim quoniam res q̄ maxima est illud eligatur in quo plures conueniant traductores; hac re gesta non paruam nos gloriam consecuturos arbitramur. De his rebus latius tecum loquentur Andreas de inuicis cubiculariis; & Aristo qui & primitias ad uasa & sacrificia in templum portant argenti atque auri pondus non contemnēdum. Scribe tu quoque ad nos de quibuscunq̄ uolueris. Gratum enim id nobis erit & amicitia nostra dignum & q̄ primum fieri curabimus quod petieris. Vale Ad hæc Eleazarus sic rescripsit. Eleazarus pōtifex amico uero Ptolemæo salutem. Si tu & Arisnoe regina & soror & filii uestri ualeatis bene est; & ut uolumus fit; ipsi quoque ualemus. Magno gaudio affecti sumus cum per litteras tuas bonam erga iudæos uoluntatem tuā cognouerimus. Itaque uocato populo publice tuam epistolam legimus ut scirent quantā in deum nostrum habes pietatem; ostendimusque uiginti aureas phialas quas misisti & argenteas triginta; & crateras quinque & mensam argenteam ad sacrificandum & ad alia faciunda quibus templum ægeret argenti talenta centum; quæ Andreas & Aristo uiri probi & docti & te digni ab te nobis tradiderunt quibus latius diximus quæ uisa sunt. Omnia enim quæ tibi conferunt etiam si præter naturam essent tui petentis gratia efficere parati sumus. Plurima enim ac maxima; & quæ obliuisci nunq̄ poterimus nostro generi beneficia contulisti. Quare illico pro te & regina & filiis & amicis tuis sacrificia optulimus deo; & orauit uniuersus populus ut cuncta tibi sicuti uis succedant; regnumq̄ tibi cum gloria dominus omnium deus conseruet. Præterea ut diuinæ legis commode ac secure fiat traductio; sex ab unaquaque tribu seniores elegi quos ad te cum libris destinaui. Recte igitur facies rex optime exquisitissime traducta scriptura curare ut ad nos uiri redeant. Vale. Multis deinde hac de re dictis post iam traductam scripturam hæc subiungit Lectitata igitur examinataq̄ traductione seniores interpretū ac sacerdotes & multi ægyptiorum principes coram rege congregati propositis in medio libris magna uoce dixerunt quoniam probe ac sancte diuina scriptura traducta est: decens modo est rex iustissime ut caueat ne quis peruertere aliquid audeat; quod cum omnes uoce approbassent iussit rex secundum morem suum maledicere. Maledixerunt ergo ut solent si quis addiderit aut subtraxerit aut mutauerit aliquid rectissime id agentes ut perpetuo in uiolata scriptura seruarietur. His ita gestis mirabili rex fuit affectus gaudio. Lecta uero uniuersa sibi fuerant & admiratus legis latoris prudentiam dixit Demetrio; quomodo nemo poetarum neque historicorum de tot tantisque rebus gestis nullam mentionem

fecit? Cui Demetrius diuina hæc lex est; & a deo data ut uides ac ideo si qui tetigerunt a deo percussi resiliunt. Affirmauitque audisse a Theopompo quod cœperant nonnulla a iudaica scriptura translata græca oratione ornare; & illico turbatione quadam mentis & animi percussus magno studio deum orasse; cuius rei gratia id sibi accideret. Auidiusseque per somnium quia res diuinas lenocinio inquinatis hominibus aderet. Ego quoque ipse inquit a Theodoto tragœdiarum poeta accæpit; quod cum nonnulla e iudaica scriptura ad fabulam quandam transferre uellet luminibus captus fuerit; q̄ quoniam credidit hac de causa id sibi euenisse magno tempore poenitentiam egit; & tandē sibi uisus fuerant restitutus. Tunc rex magna cum diligentia sancte scripturam iudaicā iussit referuari:

DE Vita & disciplina mosayca.

Cap. .ii.

n Vnc disciplinam Mosaycam ut doctissimi iudæorum scripserunt exponam. Philo igitur de iudæorum ab ægypto egressu in primo libro quos de hypotheticis inscripsit ubi pro iudæis quasi aduersus eorum accusatores his uerbis utitur. Populus inquit iste qui a Chaldæo parente traxit originem a syria in ægyptum trāsatus post multos annos; quoniam multitudinem eorum ægyptus non capiebat & magnitudine animorum; ac simul quia somniis ac uisionibus exitus ei diuinitus significabatur magno pere in eam terram unde maiores sui in ægyptum profecti fuerant redire cupierunt. Quo facta a deo creuerunt ut ad hæc usque tempora iudæorum genus durauerit. Et paulo post ducebat autem eos uir unus quē si uis in ihilo præstantiorem cæteris putato. Petunt enim multi eum obprobriis arte quadam malefica & lenocinio uerborum omnia illi confecta fuisse dicentes; Sit sane; sed artificium tamen illud maleficum & uersutia hominis non modo uniuersum populum a siti fame cæterisque periculis quæ quoti die locorum asperitate & solitudine accidebant liberauit ac uelut i copia rerum omnium aliud uerum etiam longe ab omni seditione & sibi obtemperantes obtinuit. Nec breui tempore ista sed tanto seruata sunt; quanto nec domus una in pace atque concordia cōseruari facile potest. Itaque non sitis non fames non calamitas aliqua non futurorum formido non ignoratio euentorum aduersus maleficum illum uirum seductos populos incitauit. Quam igitur uis artem aut uerborum lenocinia aut prudentiam aduersus tot tātaque accidentia quotidie mala suffecisse? Aut enim subditus illi populus natura obtemperans; humilis; & peritia futurorum munitus libenter eum sequebatur; aut si illi mala fuerant deus dura omnia eis mitigabat; & tam præsentium q̄ futurorum notitiā Moysi concedens effecit. ut tandem ab omni periculo populus suus euaserit. Vtrū enim istotum concesseris magna laude Moysen certe affeceris; posteaq̄ in terram istam uenerūt & si quo pacto eam consecuti sunt diuinæ litteræ significant; malo tamen ego probabili coniectura q̄ ueritate historica uti? Vtrum enim quispiam uoluerit ipse concedam aut multitudine aut armorum peritia syrios & phœnices patriæ propugnantes uicisse; aut ui quidem nihil fecisse; sed a dantibus sponte regionem accæpisse. ac non multo post pie & sancte uiuendi omnem disciplinam constituisse. Alterum enim fortissimos eos uiros; alterum a deo sic amatos significat; ut etiā inimicis suis uenerabiles uiderentur; quippe hostes atq̄ inimici erāt eorū a quibus regionē ubi & ipsi & maiores sui nati

educatiue fuerant repente auferre uoluerūt. Quomodo igitur non est mirabile atque diuinum: si quasi melioribus sine ulla ui sponte hostibus cessisse fatearis: post hæc ne scio quid primo quid secundo collocabo: probitatem ne legis: an obedientiam sanctitatem iustitiam & pietatem illorum qui uirum illum a quo legem accæperunt sic admirati sunt: ut quicquid ille uellet: hoc deum uelle putarent. Nam siue prudentia illius hæc agebantur: siue a superiore quadam uirtute doctus faciebat: ad auctorem deum omnia reducuntur. Mirabile nempe mihi uidetur duobus annorum milibus immo maiore tempore iam fere transacto: non enim exquisitissime annorum possum dicere numerum nec uerbum unum in lege illius esse immutatum: sed centies unusquisque Iudæorum moritur: quæ legi mosaicæ derogabit. His dictis cõpendio transcurrit disciplinam ciuilem: quæ iudæi lege mosaica tenuerunt deinceps. Nihil inquit huiusmodi apud iudæos est nõ forum & iudicia: non postergationes & moræ: nõ lites & accusationes: sed omnia uera simplicia & constantia. Si adulteratus es: si uim intulisti: si fornicatus: si aliquid horum feceris morte punieris: si seruum si licerum uituperaueris: si uinculis premis: si abductum uenideris: si priuata si sacra sublegeris si impietate usus fueris: non opere solum uerum etiam uerbo: propitius autem nobis sit deus qui hæc cogitauimus si in patrem si in matrem aut in benefactorem tuum morte morieris non communi: sed lapidibus obrutus: præterea mulieres uiris seruire oportere non ad contumeliam: sed ad obedientiam parentes in filios ad salutem eorum habere imperium: unumquæque suorum esse dominum: nisi deo ea obtulerit. Nam si uerbo solum deo dedicauerit. tangere amplius non licet dei oblata neminem rapere nec aliena omnino furari: uerum etiam si uerbum emisit quo sua omnia deo oblata esse uideantur: ac demum poenitentia ductus tangere audeat: aut ad alium sensum prolata sibi uerba interpretetur: animam amittat. Sed longum esset omnia dicere. Innumerabilia præterea sunt moribus & consuetudine sine scripto seruata: quæ quis odit non faciat: quæ non locauit nõ tollat: nec a prato nec a torculari nec ab area magnam aut paruum aliquid auferat: Ignem potenti dare: aquarum fluentia nõ includere: in opibus & mancis opem petentibus stipem propter deum esse concedendam: mortuis sepulchri locum non esse negandum: mortuorum sepulchra non mouere nihil mali cuiquam inferre: non obtundere aut eiicere sperma: nulla ui foecunditatem mulierum retardare non aliter uti animalibus quam deus & lex uoluit: femina non dispergere: iugum non imponere iniuste non habere modum præter mensuram: nec numum adulteratum: amici arcana inimicias lapsus non patefacias: non superes liberos a parentibus etiam si captiuos habeas nõ uxore a uiro etiam si argento tuo emeris. hæc maiora pulchrioraque sunt illa parua multis uidentur non destruere domi nidum. Nullius animalis preces cum ad te lamentanti simile refugiat continere uelis. Sed lex quæ ista iussit magna cura seruanda esse constituit maledicunturque qui non seruant: & deus ipse qui omnia perspicit ultor inuocatur. Et paulo post nõ semel sed sepius immo uero singulis diebus septem propter malos hæc repetuntur: maledicunturque qui non seruant. Ita non solum ad agendum exercitatos: uerum etiam legum peritos legislator singulos effecit: septem enim diebus in idem congregari uoluit: ut confidentes scripturam audiant: ne quis se ignoratione possit excusare. Ita conueniunt sepe & sedentes magno cuncti utuntur silentio: nisi ad laudem dictorum uerbum aliquod comuniter emisit. Sacerdos autem aut de senioribus unus legem recitat & expõdit. fitque pro totum id diem septimum usque ad uespertinum crepusculum: deinde abeunt &

sacrarum legum peritiores & pietate multo munitiores. Num ociosi septimum peragere diem iudæi tibi uideat: an hæc quæ faciunt cæteris oibus necessaria magis ducis: hæc enim refert ne a iure cõsultis quod faciendum sit quaerit: uel pignoratiam fallat. Sed unusquisque facile de legibus atque moribus interrogatus respondeat: & uir uxori: pater liberis: dominus seruis legis præcepta tradat. Facile de septimo quoque anno quis non similiter dicere possumus: nõ enim ipsi ab operibus sicut septem diebus cessant: sed agros ipsos cessare patiuntur: ut uires ad futura suscipiant. Multo enim foecundiores redduntur: si eum cessauerint. in noualia rursus profcunduntur: quod etiam corporibus hominum accidit: semper enim eundem ferre laborem & ualitudini obest: & robur animi atque corporis deiicit. Sed si quis iudæo polliceatur foecundiores in septimo anno agrum futurum si eum coluerit: nequaquam id facere patietur: nam & ipsi a laboribus accipere se uolunt: & agros aliquando quiescere. ut & ipsi lætiores & agri foecundiores alio initio laborum sumpto efficiantur. Magnæ autem humanitatis eorum illud præcipue signum est. In septimo anno quoque ipsi ab agriculturæ laboribus abstinent: si quid sponte agri protulerint non colligunt neque deponunt: sed quia nullo suo labore productum est: communiter cuiusque uolenti omittitur. Quare autem septimum numerum ita lex honorauit: nemo a me quaeret: qui a medicis atque philosophis de uirtute quam ad omnia maximeque ad naturam humanam possidet audiuit. Hæc philo: Similia uero ipsi et Iosephus in secundo de antiquitate iudæica hoc pacto conscripsit ab ipsis rebus. Si quis cæterarum gentium leges nostris conferret. diligenter uideret: licet quis nam maxime tam iustissimas leges quam pietatem in deum ueram hostibus tradiderit. Nam cum infiniti gubernandorum ciuitatum modi in hos paucos generaliter reducuntur: ac alii principatu unius alii paucorum potentia: alii totius populi iudicio gubernentur: nostræ legis conditor hæc omnia despexit: & soli deo (dicam enim: etiam si durum uideatur) gubernationem iudæorum attribuit: ad illum enim tanquam omnium bonorum causam respiciendum solummodo censuit: quem nec factum ullum nec cogitatum fugere potest: qui cum immortalis æternusque sit: omnia potest: nec alia nobis ratione quam creaturis suis cognoscitur. Hæc enim de deo opinari oportere sapientissimi etiam græcorum principibus ab illo sumptis testantur. Nam & Pythagoras & Anaxagoras & Plato multique alii hæc ipsa sensisse uidentur. Sed paucis hac ueritate tradita in multos efferre ausi non sunt. Nostræ autem legislator quoniam opera legibus consona effecit: nõ solum sui temporis iudæos sed omnes usque ad hunc diem in ueram creatoris pietatem reduxit: atque reducit. cuius rei causa est. quoniam & leges ipsas utilissimas omnium tulit. Non enim uirtutis partem pietatem esse docuit: sed omnes uirtutes pietatis esse partes declarauit: & ipsas uirtutes: iustitiam dico: modestiam. fortitudinem: ciuium inter se concordiam altius omnibus impressit. Omnes enim operationes nostras omnia uerba & cogitationes ad eum referendas esse uoluit: nec aliquid horum incastrigatum reliquit. Duplex enim disciplina morum est. Nam cum & doctrina quid faciendum sit discimus: & exercitatione faciliores ad agendum scimus: alii quidem legum latores altera solummodo ratione usi sunt. Nam Lacedæmonii atque Crentenses non uerbis sed re atque consuetudine instituebant. Athenienses autem & cæteri pene græci omnes quæ facienda essent uel non: legibus iubebant. Re autem atque opera ad consuetudinem bene uiuendi reducere homines neglexerunt. At uero Moyses diligenter hæc utraque coniunxit: nec rectam uiuendi consuetudinem doctrina priuauit nec doctrinam procul ab exercitatioe iacere passus est: sed a primis statim alimentis incipientes domesticum uiuendi usum ita complexus est. ut nihil adeo paru

fit: quod uoluntati utentis prætermiserit: sed quæ comedenda sunt: & a quibus abstinendum: ac de omnibus quæ simul uiuunt: de diligentia præterea in agendo: ac de requie a laboribus legem quasi regulam posuit: sub qua tanquam sub patre ac domino uiuentes nihil ex ignorantia peccamus. Non enim semel aut bis, sed singulis hebdomadibus ab omni labore quiescentes ad audiendam legem conuenire iussit: ut, præceptis eius maxime omnium cognitum nemo se posset per imprudentiam purgare: quod cæteri omnes legum conditores ita reliquerunt, ut plurimi uere homines tunc tandem quicquam prohibitum esse discant: cum iam præuaricati sint: & qui præcipuos maximosque gerunt magistratus ignorantiam legum præ se ferunt: cum legis consultos secum semper habeant assistentes. Quæcumque uero iudæum de Moyse legibus interrogaueris: facilius tibi omnes percurreret quam nomen suum proferre posset. Ita fit ut ab ineunte nobis ætate leges imprimantur & raro quidem aliquis transgreditur. & si quis transgressus fuerit: nullo pacto poenam deprecari potest: Quæ ex re mirabilis generi nostro concordia inest. Nam & quia eadem omnes de deo sentimus: & quia in uiuendi moribus nulla differentia est: summa omnes concordia coniungimur. Non audies enim apud nos diuersas de deo sententias quod apud alios non uulgares tantum uerum etiam philosophi faciunt: quorum alii nihil omnino deum esse cauillantur: alii deum esse concedentes gubernationem rerum ipsi concedere nolunt. Apud nos autem a mulieribus etiam & seruis audies omnia nostra studia ad deum referri oportere: unde factum est ut nonnulli tanquam magos atque inertes non accusent, quia nouarum rerum inuentores non sumus: quod apud alios ita laudatur ut quæ patria consuetudine contempta innouare quicquam potuerunt sapientes fuisse uideantur. Nos autem e contra id præcipuum prudentiæ atque uirtutis munus existimamus: ut nihil omnino contra legem aut facias aut cogites: quæ res maximo argumento est leges Moyse optime atque diuinitus latas esse: nam quæ aliter se habent: experientia redargutæ ceciderunt: nostræ autem legis quidnam aliquis mutare queat: uel quid melius aut inueniet aut ab aliis accipiet: num uniuersum disciplinæ ciuilibus modum repræhendet? Sed quæ iustior aut melior modus excogitabitur quam hic sit qui deum principem proposuerit: & sacerdotibus communiter maximarum rerum gubernationem attribuerit. ac summo pontifici sacerdotis tum omnium regimen commiserit: quos non censu aut genere sed uirtutis præstantia ad dei cultum assumpsit: & legis aliarumque rerum curam illis commisit: ut ipsi & dubia decidant & peccantes puniant. Quis igitur principatus hoc melior aut quis maior deo potest honor afferi? Tota quippe multitudo piissime deum colit. & sacerdotibus maximarum rerum cura committitur. Ita fit ut tota disciplina ciuilibus quædam solentitas esse uideatur. Nam quæ paucis diebus uix alii faciunt mysteria & dies festos appellantes: hæc nos toto animo firmaque sententia multis sæculis & conseruauimus & conseruamus. Vide autem quæ ueræ simplices integræque nostræ opiniones sunt: Primum enim omnium de deo opinamur quod ipse perfectissimus atque beatissimus sit: sibi atque cæteris sufficiens: omnium ipse rerum principium: ipse medium. ipse finis: operibus notissimus atque manifestissimus: substantia penitus inuisibilis: cui simile nec uidere nec excogitare quicquam possumus: Quare nec materia ulla ad imaginem eius suscipi nec ars imitari eum figendo potest. Opera eius oculis cernimus: cælum terram solem lunam lucem fluuios mare aëria plantas quæ ipse fecit non manibus neque labore nec alicuius auxilio sed cum uoluerit omnia bene fieri: omnia illico bona facta sunt. Hic sequendus omnibus hominibus est atque colendus: colitur autem sanctissime operatione uirtutis. Unum est templum unius dei amicum enim omnibus: quod simile est commune templum omnibus est quia com-

munis deus est. hunc sacerdotes præcipue colant: quibus unus præest huic: qui non obtemperat tanquam impius punitur. Sacrificia offerimus non ad repletionem ebrietatemque nostram quæ deo ac omnibus probis odio sunt. sed ad emendationem purgationemque nostram. in quibus pro communi prius salute oramus: deinde pro nostra. Gratissimus enim deo est qui communem salutem suam anteponit. Petimus autem a deo peccantes non ut bona nobis concedat. quæ sponte iam præbuit: sed ut capaces eorum bonorum ita nos faciat ut cum cooperimus non efferamur. Sacrificantes a luctu ab uxore aliisque permultis abstinere lex iubet. Hæc de deo sentire mosaica lege didicimus. Longum esset omnia percurrere quæ de nuptiis connexioneque sexuum cum uxore ad procreandum constituta. quæ seuerissime præter naturam agentes ulciscitur: quæ de latrocinio atque furto: quæ de rapina & ui: quæ de liberis educandis: quæ de parentationibus mortuorum: ut non magno sumptu neque magnificentia sepulchrorum charitateque fiant: purgari autem a cadauere uenientes iubet quasi immundos: ut hinc discamus quæ magna immundities in cæde hominis sit. Parentes secundo loco post deum honorari iussit: & ingratum aduersus parentes hominem lapidibus obruendum esse cæset: seniores a iunioribus honorari præcepit: nihil inter amicos occultum esse uult: & si dissidium acciderit amici arcana esse ferri non sinit. Iudici muneribus corrupto mortem intulit: qui non auxiliatur supplicanti cum possit reus secundum legem esse: non tollas quod non deposuisti: non tangas alienum. non mutues cœnore. Innumerabilia huiusmodi sunt: quibus societas nostra & disciplina ciuilibus inter nos continetur. Sed non est prætermittendum quomodo erga alienigenas affectos nos esse uoluit. sic enim diuinitus hanc rem etiam curauit ut nec nostra corrumpi possent: nec inuidere his possemus qui legem nostram recipere uelint. Quicunque enim nostris legibus uiuere desiderant omnes humaniter suscipiendos iussit: cum non genere sed uiuendi disciplina conjunctionem hominum distinguere uideatur: siquæ autem non integre sed simulatione accedunt hos repellendos imperat: ne conuersatione sua corrumpamur. Cætera uero quorum usus necessarius est petentibus danda esse constituit: ignem aquam alimentum cæteraque huius. ut uiam ignorantibus ostendere: in sepulchrum hominem non negligere. Quam humaniter autem gerenda bella esse cœsuerit id patet: quoniam nec igne nec ferro agros hostium populari dimittit: nec eos spoliare qui ceciderunt in proelio: nec captis iniuriam inferre maxime mulieribus: tantaque facilitate ac mansuetudine fuit ut uel brutorum animalium curam habuerit. nam usum congruentem eorum nobis concedens crudelius ea tractare prohibuit: nec interficere sinit si quæ quasi supplicanti ad nos refugiunt. parcendum etiam in hostili regione: nec interficiendum animalia illa uoluit: quorum labore homines iuuantur. Sic undique cum docendum puniendo a uitis ad uirtutem reduxit. Mors enim imminet si adulteratus es: si puellam rapuisti: si mare tentasti. si tentatus concessisti. de aliisque omnibus punitiones rebus conuenientes absque deprecatione conscripsit. Seruatoribus autem legum præmia proposuit: non argentum neque aurum nec oleastri aut hederæ ferta & iane quoddam præconium sed & ipse prædixit & deus miraculis confirmauit. Siquis etiam mortuus esset pro lege: uiuet tamen & meliora maioraque præmia consequetur. Unde factum est (non enim uereor dicere quod res ipsa prædicat) ut multi magno animo summos cruciatu & mortem ipsam subire maluerit quam quicquam facere aut dicere præter legem. Et certe si gens nostra ignota cæteris hominibus esset nec legis nostræ sanctitas ullo modo cognosceretur: & aliquis omnia diligenter scripta græcis nunc legeret: narraretque talem se aliqua in orbis parte uiuendi uidisse disciplinam: quam multis sæculis cum summa in deum

pietate seruata diceret omnes admirarentur. Nullus enim uere sanctiores leges excogitauit; nec tot sæculis leges suas animis hominū firmiter imprimere potuit. Prætermitto Platonem qui ueram opinionem de deo in multitudine efferre non esse tutum confitetur; & leges uerbis inanibus conscripsit; unde nulla utilitas nisi forsitan eloquentiæ consecuta est. Lycurgum autem homines admirantur; & Spartem in cælum efferunt, quia longo tempore leges illius inuolatas Spartani conseruauerunt; quæ res certe non parua uirtutis est; sed illi breui tempore id fecisse inueniuntur si quis eos cum Iudæis comparat; qui non minus ferre quam duo annorum milia in legibus permanent. Præterea Lacedæmonii liberi quidem leges seruabant; quæ primum autem fortuna mutata fuit; totius uiuendi disciplinæ omniumque suarum pene legum obliti; nos autem sapius aduersa fortuna multo magis quàm cæteri homines uexati; nec etiam in summis periculis legem nostram tradidimus.

Eleazarus apud Aristeum de allegorico sensu scripturæ.

Cap. .iii.

h Aec Iosephus de mosaica iudæorum disciplina. Multa uero dicere possem de occulta legum uirtute & allegorica speculatione; sed tangā pauca quæ ab Eleazaro atque Aristobulo summis apud Iudæos uiris nobilissimisque qui Ptolemæi tempore perfluxerunt; quorum alter Eleazarus pontificatus etiam dignitate insignis fuit; ut paulo ante scriptum est cum de translatione scripturæ in linguam græcam diceremus; qui regis legatis uirtutem scripturæ occultam esse ostendēs his uerbis usus est; ut Aristeus alter ex legatis conscripsit. Dignum autem est inquit nonnulla eorum quæ ab eo audiimus breuiter ponere; præcipue quoniam temere quædam de puris atque in puris animalibus in lege scripta multi arbitratur. Interrogatus enim a nobis quæ obrem si a deo uniuersa creata sunt impura nonnulla scriptura uocatur; a quibus abstinendum esse iubet; ita differuit. Vides quantam uim habet conuersatio atque consuetudo; malos enim homines si cum improbis; laudabiles si cum probis conuersantur facile facit. Primum igitur legum diuinarum lator ita cuncta deo patere ostendit; ut nihil agi nihil excogitari possit quod eum lateat; deinde cæteros omnes homines falso multitudinem deorum intro ducere docuit; cum ipsi multo præstantiores sint quàm dii sui quos uenerantur; quorum simulachra lapidea uel lignea tanquam imagines eorum qui ad uitam sibi non nihil contulerunt adorant sensum ipsi habentes ea quæ insensata penitus sunt. Cur autem omnia quasi dii a gentibus coluntur illi qui ad usum humanæ uitæ aliquid inuenerunt; cum non fecerint neque producerint ipsi quicquam; sed meliorem eorum quæ sunt usum excogitarunt; aut cur hodie quoque multi non adorantur; cum antiquioribus ad inueniendum excogitandūque multa sagatiores acutioreque sunt? Nam de ægyptiis quidē nescio quid dicere oporteat; bæluas enim & serpentes & uiuos & mortuos uenerantur. Hæc igitur inspiciēs diuinus ille uir moenibus ferreis & inuolabilis ualle a cæteris gentibus seperare nos uoluit; quo pacto facilius corpore atque animo immaculatos longeque ab huiusmodi falsis opinionibus remotos fore uidebat; ut solum uerum deum præter cæteras gentes adorantes illi solummodo inhæreamus. Vnde factum est ut a nonnullis ægyptiorū sacerdotibus qui disciplinam nostram altius considerarunt dei homines gens nostra sit appellata; quod nemini nisi deum uerum colat accidere potest. Nec id iniuria; reliquis enim cibo potui uestituique inhiantibus nostri omnibus istis contemptis per totam uitam de

omnipotentia dei cogitant. Ne igitur conuersatione atque consuetudine aliorum corrupti ad impietatem eorum deferamur; cibi & potus tactus & auditus atque uisionis purificatione legali nos a cæteris separauit. Cuncta enim ab una potentia omnipotentis dei gubernata naturali ratione similia sunt; quibus singula a quibus abstinemus & quibus utimur profundam habeant rationem; quorum unum aut alterum exempli gratia ponam; ne putetis temere de rebus tam paruis a Moyse fuisse conscriptum; sed omnia uideas ad probitatem hominum & iustitiæ perfectionem sancte pertinere. Volucres enim omnes quibus utimur domesticæ mundæque sunt tritico aut leguminibus connutritæ; ut columbæ turtures perdices anseres cæteræque; huiusmodi; quæ uero prohibitæ sunt eas rapaces carnibusque aliarum auium nutrirī cōperies; a quibus agnis hædisque raptis hominibus quoque tam uiuis quàm mortuis inferitur iniuria; quæ omnia merito immunda nominantur; ut uel hinc rapina & cæde nos deterreret; & ad iustitiam hortaretur; moneretque iustissime atque pacifice uiuere; sicut omnes uolucres mundæ quæ nulli auium nec omnino alius iniuriantur. Ita his quasi symbolis ad iustitiam intelligentes conuertit. Nam si animalia huiusmodi tangenda non sunt propter immundiciam suam; quales erunt homines qui prauitate morum illis se similes reddunt. Omnia igitur hæc tropologice sancteque intellecta plurimum conferant; consideratio enim unguis fissane an contra sit distinguendos esse singulos actus probe significat; quos qui non distinguit omnes quasi pecora parentes simul & filia; sorores & fratres; quodque nec in pecudibus inuenitur mares inter se commiscuntur; a quibus omnibus nos longe absumus. Vnde mirifice una & hunc distinguendi modum docuit; & uitæ constitutionisque nostræ habendam esse memoriam monuit. Cum enim dixisset quæcunque unguis scindunt; adiecit & ruminant. Nihil enim aliud per ruminatorem signat quàm uitæ constitutionisque nostræ ut dixi memoriam habentem uiuere. Hoc uita alimento conseruatur. Ita & alibi iubet dicens. Memoria recordaberis domini dei tui qui fecit in te magna & mirabilia. Ingenita enim profecto sunt si quis diligenter considerat formatio corporis; alimenti dispensatio; & ad singula membra mirabilis transitus; ac multo magis sensuum uis mentis agitatio & summa uelocitas; unde singulæ quoque artes inuentæ sunt. Quare monet memoria tenendum omnia quæ diximus diuina uirtute & fieri & gubernari; loca deinde ac tempora omnibus accommodauit ut semper & ubique dei memoriam habeamus & incipientes quicquid agere & desinentes; & cum inter agendum sumus constituti; iam cibi & potus tam mundiciæ quàm immundiciæ quàm primitiis; quibus factis postea utimur ad deum nos conuertit. Præterea per uestitum etiam simile fecit. quid plura? In ipsis quoque ianuis præcepta dei scribere iussit ut continuam eius haberemus memoriam; & in manibus ipsis circumferre ipsa uoluit; ut ostenderet omnia nobis iuste faciunda creatorem timentibus; & nostræ creationis memoriam firmam retinentibus. Iubet enim siue quis dormitum eat; siue a lectulo recipiat; siue ambulet; siue sedeat; dei opera sibi esse meditanda; & in singulis dei potentiam qua sumus & possumus non uerbis tantummodo; uerum etiam cogitatione atque animo admirandam laudandam amandam. Sed de cibo ac potu dicta sufficiant. De sensibus autem ita iussit ut nihil audiendum nihilque tangendum uelit quod imundum sit; & hoc simili quadam ratione Rapaces enim prauæque bestiolæ sunt; a quarum tactu nos prohibuit sicuti cæta ac mures pestifera quædam animalia & omnino inutilia hominibus; ita lex nostra nec uerbo nec opere iniuriose quæcquid dicere aut facere permittit; & tam expresse quàm per signa & symbola omnibusque modis non fabulose sed ueris rebus iudiciis ad iustitiam & omnipotentem nos deum conuertit; omnis enim mentio mundorum atque immundorum aialium ad hæc referat. Videbat igitur mihi

Eleazarus recte ad omnia respondisse; nam etiam uitulos arietes & iuuenos non siluestres; sed domesticos offerendos dicebat ut qui sacrificabant hac re intelligerent mites se atque humanos esse oportere; praesertim cum oblatum affectus animi significet. Hæc Eleazarus ad legatos qui ad eum de interpretatione legum a Ptolemæo missi fuerunt quibus aperte significauit profundam quadam rationem ac allegoricam in lege diuina contineri; quam inuestigare deberet qui scripturam intelligere optarent. Aristobolus autem ille cuius secundus Machabæorum liber meminit quæque Aristotelica peritum fuisse philosophia constat. similiter manus & cætera membra quando de deo dicuntur intelligenda esse in libro quem ad Ptolemæum scripsit his uerbis declarat. Veniamus nunc ad ea quibus etiam tu o rex significari tibi uoluisti quid uelit dicere scriptura nostra cum manus & brachia facies & pedes iter & quietem deo attribuat. Quæ omnia conuenienter intellecta rectam de deo sententiam non fabulosam aut falsam confirmat. Magnæ namque res quæ sensibus non cadunt multis profecto modis a sensibilibus a scriptore legum exponuntur. Et ideo qui recte intelligunt sapientiam illius & diuini spiritus gratiæ quæ prophetam eum efficit uehementer admirantur ex quibus prædicti philosophi fuerunt & poetæ etiam nonnulli qui propter illa quæ ab eo accæperunt maxime admirantur. Qui uero a sensu eius profundiore remoti litteræ tantummodo in hærent; nihil magni cum scripsisse arbitrantur. Explanabo igitur singula breuiter atque clare quantum in me situm est. Quod si longe a ueritate abfuerit non scriptori qui recte ac profunde omnia edidit; sed mihi parum diuinas illas leges intelligenti temeritatem attribuas. Manus igitur etiã nobis multis modis dici apertissimū est; nã cum magnum exercitum & legiones tuas aduersus hostes mittis magnam manum te habere dicere uulgo solemus; & omnes qui audiunt uires tuas per manum significari non dubitant quod etiam Moyses designauit dicens. In manu potenti eduxit te ab ægypto deus & alibi a persona dei. Mittam manum meam & percutiam ægyptios; & rursum ad ægyptiorum regem. Ecce manus domini inquit erit in pecoribus tuis & in omnibus agris mors magna. quibus potentia de iure significatur. Vis enim hominum & actus omnis in manu eorum sita esse translatiue dicitur. Idcirco legis scriptor uocabulum manus ad potentiam dei transtulit. Quæ autem diuina non iniuria utputo dici potest stabilis creaturarum duratio atque immobilitas; quæ esse precipimus; quia deus cui omnia subiciuntur ita constituit. nunc enim cælum in terram conuertit; sicut est neque terra in cælum mutata. nec sol luna neque luna sol facta est. Et in animalibus similiter; non est enim in naturam hominis fera conuersa. nec homo in bæluam unquam prætransiuit. Hæc igitur quæ stabilitas diuina dici potest. Descendisse in montem etiam tempore quo lex ferebatur scriptura deum perhibet; ut omnes operationem dei conspicerent quæ descensum appellamus. Scribitur enim exarsisse montem igne quando deus descendit. tubarumque uoces exauditas fuisse; cumque tota multitudo non pauciores quam decies centena milia essent per quinque dies in omni loco montis ardens ignis aspiciebatur. Ita descensus ille nullum localem motum significat; ubique enim deus est. sed uiribus ignisque mirabiles sunt quæ uniuersa consumunt quinque dierum spatium sic ardentis ut nihil ibi consumptum fuerit; sed ipsa quoque herbarum uiriditas intacta permanserit; tubarumque sonitu in tolerabili nullis edito instrumentis descensus dei omnibus significatur. Descendit enim quoniam uoluit diuinis iudæorum genus legibus communire. Hæc Aristobolus.

DE Essæis qui priscis temporibus apud iudæos sublimi uiuebant philosophia. Capitulum. .iiii.

Erunt quoniam diuinarum legum præcepta percurramus; & formam allegorici sensus tetigimus; illud prætermittendum non est uniuersam iudæorum gentem in

duas maxime partes fuisse diuisam; unam quæ præcepta legis certo quodam litteræ sensu sequebatur; alteram quæ maiore philosophia firmata altius atque subtilius omnia speculabatur; qui & philosophi iudæorum esse putabatur; horum disciplinam omnes qui non uerunt uehementer admirati sunt. Iosephus uero atque Philo iudæi perpetuæ memoriæ uitam eorum commendarunt; itaque ne tam sublimes uiri neglecti esse uideantur a libro Philonis quem pro iudæis composuit nonnulla sumenda mihi esse arbitror. Præter cæteros inquit quos pene innumerabiles sanctio moysæ ad bene uiuendum incitauit. Essæi summum omnium atque maximi sunt ab hostiote id est græca lingua sanctitate (sicut mihi uidetur) appellati. quorum secta non genere sed uirtute atque humanitate discernitur. Itaque nemo puer nemo adolescens propter instabilitatem ætatis sed uiri omnes aut senes sunt; qui nullo corporis morbo nulla animi perturbatione feruntur; sed uera soli hominum libertate fruuntur; cuius rei uita sua testimoniū præbet. Nemo proprium aliquid possidet; non domus non pecus non uas aliquod; sed omnibus in medio positis communiter utuntur; habitant simul & conuiuunt quasi sodales; cumque omnia pro communi utilitate faciant; alia aliorum negocia sunt; quæ impigre subeunt certant non frigus non calorem non aliquam mutationem aeris formidantes; sed ante ortum solis ad solitos labores uersi crepusculo uespertino cum gaudio redeunt; non aliter quam qui certamine gymnico exarcentur. Meliora enim & iocundiora tam animo quam corpori ea certamina putant; quæ non senescunt cum corpore. Sunt autem eorum alii agricolæ; alii pastores; alii apium cultores; alii harum artium magistri; ita ut perfecte inter se uiuant alii non indigentes; nihil facere recusant; quod cum utile societati sit turpe non est. Cumque a laboribus suis mercedem acciperint apud eum deponunt qui quæstor creatus est. Is omnia diligenter procurat quibus egent; egent autem paucissimi; cum omnem luxum tanquam animæ atque corporis morbum aspernentur. Communis est ipsis non mensa solum uerum etiam uestis tenuis quidem omnis sed grauior in hyeme; quæ in uno deposita loco est unde unusquisque indifferenter assumit. Aegrotatio quoque corporis si acciderit studio atque cura omnium & re communicatur. Seniores si absque liberis naturæ concedunt felicissimi omnium putantur honorari a cæteris non minus quam si eos genuissent; & quoniam acutissime matrimonio huiusmodi societatem facile dissolui posse perpexerunt; uxorem ducere omnino recusant castimoniam summopere studentes. Nimum enim mulier se ipsam amat & zelotypia maxime mordetur; ac uiri mores artificio quodam atque lenocinio facile potest in peius peruerrere. Si uero etiam liberos uiro pepererit; quæ prius astute faciebat ea iam audacter atque aperte aggreditur; omni que ui regere maritum conatur. Quare uxor huic societati inimicissima iudicata est; non seruat enim mores; nec probus erga omnes est qui aut uoluptate uictus aut liberorum amore superatus in seruitutem uxoris deductus est. Hac uita eorum fit ut non priuati solum uerum etiam reges atque principes eorum philosophiam plurimum admirentur. Hæc quidem in apologetico Philo scripsit ut diximus. In eo uero libro quem inscripsit omnes studiosos liberos esse ita de Essæis narrat. Palestinam maxima gens iudæorum habitant; inter quos qui dicuntur Essæi cõperiuntur plures numero ut ego opinor; quam quatuor milia. Essæi dicti quasi sancti græce; quoniam dei cultores præcipue sunt; non animalia sacrificantes sed mentes suas uirtute munitas offerendas deo putantes. In ciuitatibus non habitant existimantes ut contagionem aeris corporibus; sic conuersationem uulgi animo nocere. Horum alii agros colunt; alii pacificas artes ad utilitatem suam & proximorum exercent; nec argentum nec aurum reponunt; nec ingentes agros laudant; sed tantum colunt quantum necessitati possit sufficere. Hi enim ex omnibus pene hominibus

foli pecuniam & fundos negligentibus uirtute ditissimi putantur facilitatem uiuendi & paucorum indigentiam recte magnas esse diuitias iudicantes, Nemo eorum tela enses galeas scuta caeteraque belli faciunt instrumenta; sed nec eas artes exercet quibus facile omnes in improbitatem labuntur; nulla mercatura nullus cauponatus nulla eis cognoscitur nauigatio omnes rapinae occasiones depellunt, Nemo seruus est apud eos; sed cum uni uersi liberi sint alteri alteris seruiunt, Omnes qui seruis utuntur non solum quia aequalitatem contemnunt tanquam iniustos oderunt; uerum etiam quasi naturae leges transgressos omnino despiciunt. Omnes enim aiunt quasi mater eadem natura genuit; quare quis non uocemur sumus tamen re ipsa fratres; auariciae crimine ab alienati; rationale philosophiae partem non necessariam ad uiuendum; naturalem maiorem quam humana natura consequi posset putantes alteram sopheris alteram leuioribus reliquerunt hominibus, illam philosophiae partem solummodo approbantes; qua de deo & de creatione omnium scrutamur; morali maxime inuigilant; ad quam absolute consequendam paternis legibus adiuuantur; quas recte intelligere nemo sine diuino auxilio potest, Has semper quidem sed maxime septem diebus docentur, Dedicata enim septima dies deputatur; in qua caeteris omnibus neglectis ad sacra loca concurrentes quae synagoga appellantur; ordine sub senioribus iuniores considerare solent; legunturque scripturae diligenter & exponuntur a peritissimis; symbolis enim prisco more scripturam uti maxime arbitrantur. Discunt igitur pie sancte iusteque uiuere triplici regula utentes amore dei ardentissimo; uirtutis cultu diligentissimo; charitate proximi feruentissima, Quod igitur summe deum diligant multa nobis argumento sunt; Castitas perpetua; Iurisiurandi nulla mentio; mendacii; odium; & praecipue quae bonorum omnium nullius mali causam esse deum opinantur quae uirtuti studeant patet quia pecuniam negligunt gloriam spernunt uoluptatem oderunt; constantes seueri magnique animi sunt; caeteraque huiusmodi innumerabilia, Charitatis autem argumenta sunt beniuolentia societas aequalitas, Nullus enim domum habitat quae omnium communis non sit; unum aerarium unus sumptus omnibus est, Praeterea uestis communiter omnibus proposita; communis cibus & potus; communis mensa; omnis uita communis est; Quae omnia multo magis illi opere faciunt quam alii uerbis significant, Nec mirum; quaecumque enim quotidie laborantes consequuntur non ipsi seruant sed in medium afferentes communi utilitati attribuunt; non negliguntur apud eos aegrotantes; sed a communibus curantur, Seniores non minus quam parentes liberi uenerantur; huiusmodi homines sine graeca doctrina mosaica philosophia effecit; quae uirtutis opus hominibus proposuit a qua libertas & oritur & confirmatur, Nam cum multi atque uarii diuersis temporibus alii crudelitate carnificum more uniuersam Iudaeam uexarint; alii astuta simulatione adeo ad improbitatem cunctos peruerterint; ac suae impietatis inhumanitatisque calamitates hominum perpetua monumenta reliquerint; nullus unquam ita effeferatus fuit nullus ita ueterator ac malus ut Essaeorum aut potius Sactorum uitam criminari uoluerit, sed oes probitate illo superati quasi a natura liberos putantes summa ueneratione atque laudibus profecti sunt, Haec Philo.

DE Deo & quod mundus creatus est.

Cap. .v.

Erunt quoniam philosophorum disciplina iam patuit & totius etiam multitudinis mores diuinis legibus muniti expositi sunt, Restare uidetur ut iuniorum theologiae pietati maiorem idoneam atque consentaneam ostendamus, Sic enim discemus quales in theologia & in caeteris disciplinis hebraei fuerunt, philonem igitur rursus primo libro super legem audiamus, Nonnulli autem mundum magis quam auctorem mundi admirati non ortum sed aeternum esse mundum putauerunt; male nullum pene opus deo attribuentes; cum contra oportet dei quidem

uirtutes quasi creatoris atque patris admirari; mundo autem non maiorem quam creaturae contemni; at laudem attribuere, At uero Moyses qui & ad summum philosophiae peruenit; & de rebus profundis secreta naturae didicit optime cognouit necesse esse ut rerum aliud quidem agat; cum sit integerrimus intellectus atque purissimus omni scientia praestantior omni bono melior omni pulchritudine formosior; aliud uero inanime per se atque immobile sed ab intellectu commotum atque formatum perfectissimum opus hunc mundum effecerit, Quae qui fuisse ortum negat perutilem atque ad pietatem necessariam prouidentiae uirtutem radicitus sustulerunt, Patrem enim atque auctorem operi suo prouidere ratione probatur; pater enim omnis atque auctor ea quae genuit aut fecit diligenter studet conseruare; quae opprimere possunt expellens; quae utilia sunt suis acquirens; ad id uero quod non fecimus nulla communctio nobis est, Perniciosa igitur res omnino est ut sine principatu ciuitatem sic mundum sine auctore ac iudice a quo uniuersa gubernentur consistere posse putare, Mirabilis igitur ille Moyses quod sine principio est alienum a re uisibili omnino existimas, Quod enim sensibile est mutationi subiectum nunquam id est inuisibili quidem atque intelligibili perpetuitate attribuit; sensibili autem aliud uocabulum accommodauit, Nam quoniam uisibilis atque sensibilis hic mundus est; necessario ipsum ortum habuisse affirmant, Unde non ab re creationem etiam eius magna cum theologica uenustate conscripsit, Haec de origine uniuersi; Quod uero prouidentia mundus gubernetur in libro quae de prouidentia scripsit; contrariis primum expositis deinde confutatis magnifice probauit; quorum plura quoniam longiora sunt compendiosius ponam, Prouidentiam esse inquit arbitraris cum tantam rerum perturbationem esse uideas, Quid enim humanorum ordine certo geritur An solus ignoras prauos atque rapacissimos homines bonis omnibus florere diuitiis gloria cultu multitudinis magistratibus bona ualitudine quibuscumque dixeris uoluptatibus affluere? Virtutis autem amicos omnibus malis oppressos paupertate infamia humilitate duricie uiuendi affligi? His aliisque compluribus ita dictis respondet postea hoc pacto, Non tyrannice neque ui aliqua uel crudelitate; sed ut rex regum iuste uniuersum mundum deus gubernat; rex autem uerus & iam pater est; ut enim se habet pater ad liberum ita rex bonus ad ciuitatem & deus ad mundum; quippe qui naturae stabili lege principatum & prouidentiam insolubili communctione; una copulauit, Quare quae admodum non negliguntur otio uitiosae parietibus liberi inimicorum opus esse putantibus submersos iuadere sed maiore interdum ope fouet cum nullum in eis praesidium esse uideat, Similiter quoque deus omnium curam gerit; nec minus eorum qui perperam uiuunt; tum ut occasionem eis poenitentiae praebet; tum ut natura se propitium esse ostendat, Ad haec longe absis a ueritate si malorum aliquem foelicem arbitraris etiam si Cresceo ditior; acutior uisu quam lynceus; maioribus corporis uiribus quam crotoniata ille Milo; Ganymede formosior sit; omnibusque aliis corporis & exterioribus bonis abundet, Qui enim mentem suam plurimorum dominatum ac pessimorum subiecit cupidinis doloris timoris stultitiae iustitiae foelix atque beatus esse nullo modo poterit; etiam si uulgo beatus appelletur, Nam si animi oculos parumper uolueris eleuare; atque ut possibile homini est de uero bono considerare; omnia quae nunc admirari uideris magno risu prosequeris? Semper enim cum meliora lateant in locum eorum mala irrumpentia laudatur cum uero in medium adfuerint bona tunc quae contraria sunt hac luce dilucidius turpitudinem suam ostendunt, Si ergo diuinum illud bonum mente conciperis; nihil eorum quae dixisti facile apud uitiosos inueniri inter bona collocabis, Preciosissima nempe illorum argenti atque auri metalla sunt; quae a pessima terrarum parte solent prodire; permultum nanque profecto interest inter metallorum sterilitatem & foecunditatem terrae non metallosae, Longe quippe abest argenti atque auri

natura a bonitate frugum sine quibus uiuere nequimus: quod maxime in annonæ pa-
 tet charitate. Omnes enim thesauros pro modici temporis alimento recte propter ne-
 cessitatem iudicantes libenter omnes proicere solent: quando autem necessaria nobis
 cumulate affluunt naturæ bonis abundantes contenti esse non possumus, sed argen-
 to atque auro inhiantes & quasi oculis capti terreno pondere huc atque illuc propter
 auariciam ferimur: continuoque pecuniæ gratia bello uexamur. Vestes etiam magnifi-
 cas cupimus: quæ nihil aliud sunt quàm textoriæ artis laudes & flos ouium ut nonnulli po-
 etæ dixerunt. Qui uero gloriæ adeo cupidus est ut uel a malis laudari cupiat hunc im-
 probum esse necesse est: quippe unumquodque suo simili gaudet: bonam autem ualitu-
 dinem aurum quæret si didicerit non paruos animi morbos ab auditu oriri: qui uiribus
 corporis ceruicem eleuat atrocissimas ante oculos bæluas ponit. Ita enim intelliget tur-
 pissimum esse ferarum uiribus hominem gloriari: formositate corporis iactare mentis
 compos nemo poterit: quæ breui adeo extinguitur tempore ut anteq̃ floreat defloru-
 isse uideatur: præsertim cum etiam inanimata artis opera picta ficta texta non parua ui-
 deat extare pulchritudine. Quorum omnium nihil unq̃ apud deum inter bona enume-
 ratum est: quid dico apud deum: cum neque periti homines qui recte philosophantur
 bona caducas has res aut arbitrentur aut apellant: qui uero falsam & nomine solū phi-
 losophiam sequuntur hi animi se medicos professi seruituti corporis inhærent: nec cor-
 porum quidem medicos imitantur: qui si res ac princeps ægrotet omnia transgressi in-
 ter colūnia porticus tabulas argentum adrilicium aurum lapides cubile ipsum ilico pe-
 tunt: nec uestem auro insertam admirati nec lapidibus ornatum considerantes lectulū
 q̃ citius possunt cæteris omnibus contemptis manus ægroti tangunt: pulsū examināt
 interdum etiam uestibus sublatis qua duricie sit ueter quo calore pectus ardeat quo mo-
 tu cor exiliat inquirunt. Ex quibus omnibus aliisque compluribus quantitate & qualita-
 te ægritudinis percipeta curam morbi tandem aggrediuntur. Oporteret igitur etiā phi-
 losophos cum medicinam animi tenere profiteantur omnia despicere quæ falsa homi-
 nes opinione maximi faciunt: ac mentis ipsius cubile ingredi diligentius: & considerare
 si propter iram inæqualiter pulsus mouetur tactuque ipso examinare si aspera maledi-
 cendo lingua effecta est: si cupiditate tumidus uenter: & ut breuiter dicam qua intempe-
 rie interiora turbata sunt. Hoc enim pacto idonea poterunt adoptare remedia: nūc ue-
 ro cum nequeant lucem ueram aspicerere exteriorum falso rerum nitore percussi quasi
 cæci pererrant: reginā omnino mentem negligentes: & satellites eius diuitias gloriam
 sanitatem aliaque huiusmodi persequentes. Et quemadmodum summa insania est aut
 cæcos de coloribus aut surdos de harmonia musica: sic & uitiosos uiros de bono & ma-
 lo iudices cōstituere: mente capti nanque sunt & interioribus tenebris obcæcati discer-
 nere nequeūt. Merito igitur laudatur Socrates & alii qui paupertatem amplexi nec quæ-
 stuosa ipsi artificia didicerunt: nec amicis aut regibus magna sibi oblata munera accæ-
 perunt. Nihil enim aliud q̃ uirtutem bonum, putabant. Quod si mortali corpore circū-
 ducti & morti ut homines subiecti ac cum multitudine iniustorum hominum maxima
 uiuentes iniuria perierunt: cur accusanda natura est cum crudelitas hominum culpāda
 sit? Non enim facile potest euadere qui degit i regione pestifera. Et ueluti cum magna
 uis pluuiæ descendat nisi sub tecto sis necesse est etiam si sapiens sis imbrem perferre:
 cūque frigidissimus perflat boreas frigore premi: & æstatis ardore calefieri. Eodem p-
 fecto modo si cum iniustis uitam agis: necesse est multa inde perpeti mala. Verum om-
 nes qui uirtutem negligentes falsa corporis laudant bona a sole se ungi: & a Ioue laua-
 ri putant. Symbolica enim hæc priscaque prouerbia re ipsa æra esse ostenduntur: nec

enim post mortem solummodo: sed etiam per totam uitam animo simul atque corpo-
 re iniusti homines pendent. Cuius rei qui sculam conscripserunt historiam testes lo-
 cupletissimi sunt. Nam uel amantissimam uxorem suspectam adeo fuisse tyranno di-
 cunt ut tabulis cubiculum statuerit quo maior sonitus cum ad eum iret excitaretur: nu-
 dumque ita ut nihil occulte ferre posset: aditumque ipsum fouea intercæpisse: ut uel sal-
 tibus uel longis gradibus uel ascensu descensuque pergendo nullum posset telum occul-
 tare. Quot quātisque igitur animus hominis qui uel uxorem ita suspectam habebat ma-
 lis refertus erat? Illis certe mihi simillimus uidetur fuisse: qui cum ad alta præcipitia scā-
 dant anteq̃ ad cacumen peruenerint timore percussi nec altiora petuntiam fessi: nec de-
 scendere audent cum ad hiatum & profunditatem despexerint. Tyrannidem nempe q̃
 si diuinam rem aggressus cum pericula eius cognouisset: & stanti in proposito innume-
 rabilia uidebat indies pericula: & abeunti mortem imminere non dubitabat: omnibus
 & si non corporibus sed animo tamen aduersus eum armatis: quod ille ipse Dionysius
 ita esse significauit. Nam cum quidem uitam tyrannorum apud eum quasi beatam laudi-
 bus afferret uocasse ad cœnam regio apparatu constructam hominem dicitur: ac super
 caput illius sedentis acutum gladium tenuissimo filo suspendisse: quæ posteaq̃ repete cō-
 uia ille respexit nec surgere inde ausus timore tyranni: nec bibere aut comedere potes
 periculo percussus ceruice ac oculis ad pendentem gladium directis mortem expectabat.
 Quod cum uidisset Dionysius num inquit intelligis q̃ beata sit uita nostra: talis enim ē
 nisi uelimus nobis met ipsis adulari. Omnium enim rerū copiam habentes propter frequen-
 tiā periculorum & impendentem formidinem nulla frui possumus: Illis similes q̃ a de-
 formibus sæpe meretricibus decipiuntur: quæ ueste atque auro ualde ornata & fuce
 facie deformitatem occultantes: quasi hamo pisces his insidiis captos attrahunt adole-
 scentes. Hac infœlicitate nos premimur qui multis fœlices uidemur: & sicut tormentis
 multi coguntur mentis suæ arcana pandere sic interdum huius uitæ molestia uicti uerif-
 simas uoces de miseria nostra emittimus. Illis enim certe similes animalibus tyranni su-
 mus quæ saginantur: quibus comedendi bibendique non ad aliud q̃ ad perniciem suam
 copia solet offerri. Multi autem pecuniæ cupiditate uicti manifesta dederunt supplicia
 Cuius rei exempla etsi quotidie uidemus: unum tamen ex prisca referre operæ precium
 diximus. Dicunt igitur qui fœtidus sacrum bellum conscripserunt cum lex esset aut præ-
 cipites ex alto deiici: aut in mare submergi: aut igne cremari sacrilegos: cumque Philo-
 melus Onomarchus & Phaylus tres isti Delphicum spoliauerint templum: secundum
 legem diuinitus supplicia dedisse. Alterum enim cum per aspera scanderet loca præci-
 pitum decidisse: ac ita expirasse. Alterum cum eques per littora ferretur in profundo la-
 psus una cum equo fuisse aquis demersum Phaylum autem alii sacro morbo consum-
 ptum: alii cum templum Inabis incenderetur una concrematum fuisse tradiderunt. Ne-
 mo profecto hæc casu nisi amens accidisse putabit. Omnes enim hos tres eisdem tem-
 poribus propter idem delictum non aliis suppliciis q̃ lex uolebat ture punitos nō a for-
 tuna & casu sed diuinitus credere debemus. Quod si nonnulli rapaces & factiosi homines
 qui non alienos solummodo populos sed patrias etiam suas subiecerunt impune id fe-
 cisse uidetur: mirandū nō est. Primū enim nō similiter deus atq̃ hoies iudicat: hoies enī
 de manifestis tantummodo cognoscunt: deus uero in animum ingressus ipsum nudos
 uoluntatis perspicit motus. Quare nunquam humana iudicia diuino tanq̃ meliora &
 iustiora præponenda sunt. Multis enim homines falluntur sensibus corporis atque tur-
 bationibus animi. Iudæo autem nihil est quod fallat: sed summa iusticia una cum ueritate

cuncta geruntur: Deinde recte illud imprimis fertur id esse apud populū tyrannos quod sunt in lege supplicia. Quando igitur in ciuitatibus adeo abundant ut nulla legum reuerentia sit: tunc deus ut uitia repellat & ad uirtutem homines conuertat crudelibus atque tyrannicis uiris non iniuriam potentia præbet; uitiorum enim cumulus sine crudelitate mundari non potest; & quemadmodum uindices publicarum rerum ad homicidas proditores & sacrilegos interficiendos publice aluntur; non quia tale hominis exercitium laudetur; se quia populo necessarium est; eodem profecto pacto huius mundi gubernator quasi communes uindices tyrānos in ciuitates exsuscitat; ut iniuriam atque impietate aliaque huiusmodi ui & crudelitate istorum puniat; qui quoniam non recto animi proposito sed crudelitate commoti diuinæ uoluntati subministrarunt; ut ignis consumpta materia demum extinguitur; sic & ipsi cum ciuitates prauas linanes hominum fecerint tunc demum in perniciem incidunt. Quid autem miramur si tyrannorum interdū misterio effusas hominum iniurias deus compescit; cum etiam sæpius non aliorum opere sed per se ipsum fame terræmotu peste aliisque huiusmodi quibus multas urbes desolat uidemus id faceret? Satis dictum esse puto neminem qui male uiuat esse foelicem; unde maxime prudentia esse probatur. Et post aliqua Ventorum inquit impetus & pluuia uis non ad perniciem nauigantium aut agricolarum; sed ad utilitatem humani generis diuinitus mittitur. Aquis enim terram uentis uero regionem quæ sub luna est inundare solet; et utrisque animalia & plantas alit auget perficit. Quod si nauigantes aut agricolas non nunquam perdit mirari non debes. Minima enim quædam isti particula sunt; cura uero totius humani generis deo est. Ut ergo in editione ludorum atque certaminis ædiles propter aliquos rei. p. usus diem certaminis mutato fecerunt nonnullos luctatorum non affuisse. Sic & deus quasi magnæ cuiusdam ciuitatis totius orbis curam gerens humidorem æstatem & uernalem hyemem ad utilitatem totius efficit. quibus nonnulli hac temporum inæqualitate magna dāna patiuntur. Elementorum igitur inter se transmutationes ex quibus mundus constat & quibus conseruatur tanquam necessarias ipse instituit; pruina autem & niues cæteraque huiusmodi ad frigiditatem aeris consequuntur sicuti ad concussionem nubium fulgura & tonitrua; quorum nihil forsitan & prouidentia sit. Pluuia uero ac uenti cum uitæ alimenti clementique causa plantarum atque animalium sint prouidentia certe fiunt & ex istis illa consequuntur; ut si editoris munerum liberalitate atque magnificentia magna unguentorum copia proponatur; unde guttis quibusdam in terram deflexis lubricus ualde locus effectus sit; nemo non infans prouidentia editoris munerum lubricitatem factam esse contenderet; sed ad magnificentiam abundantiamque unguentorum consecutam concederet. Iris similiter & alia huiusmodi non sunt naturæ opera principaliter sed nubibus naturali quadam ratione accidentia; & tamen etiā hæc prudentioribus conferunt; tranquillitate enim aeris motus uentorum hyemes & serenitatem his signis prædicere solent. fornices porticusque num uidet quorum plurimi ad meridiem respiciunt ut deambulantes in hyeme calefiant & in æstate opaco frigore utantur; quam rem illud consequitur non ab ædificatoris sententia factum quod umbris quæ a basi excidunt horæ significantur. Ignis similiter naturæ opus est necessarium; quem quasi accidens quoddam fumus consequitur. Qui tamen est quando non paruum attulit utilitatem. Interdum enim non igne sed fumo aduentum hostium significamus. Talis ratio etiā in Eclipsibus dici potest quæ solem atque lunam consequuntur & aut mortis regum aut urbium desolationes prudentibus signa solent afferre. Lacteus uero circulus stellas habet eius substantiæ cuius cætera. Cuius rei causam quis difficilis

fit non tamen negligunt sed diligenter quæritant philosophantes; putant enim & recte iucundissimam rem per se ipsam esse scientiam. Sicut igitur sol & luna cæteraque stellæ per prouidentiam factæ sunt; sic profecto cælestia omnia quibus nos naturam atque uirtutem omnium inuestigare nequeamus. Terræmotus autem & pestilentia fulminum ictus & similia mala dicuntur; & non sunt. Nullius enim mali deus causa est; sed elementorum mutatione generantur; neque sunt principalia naturæ opera; sed ad ea quæ necessaria & principalia sunt consequuntur; & si aliqui damnum inde habuerunt non est accusandus gubernator. Primum quia quos bonos esse ipsi putamus boni fortassis non sunt. Deinde quemadmodum in re militari ad sedandam seditionem qui forte primum oblati sunt plectitur; & ad extinguendam tyrannidem cognatos etiam si in culpa non sint legis exterminant; eodem modo in pestilentia ut reliqui moderatiores fiant interdum etiam innocentes communi corruptione aeris pereunt. Sic & in nauigio æqualiter omnes periclitantur quibus non æque peccauerint. De atrocibus autem bestiis exercitationis bellicæ gratia productas diuinitus diceremus. Nihil enim magis corpus ad labores & animos ad resistendum hosti corroborat quam uenatio nisi tu huic defensionem opponendo detraxisses; sed tamen & qui bellicosus sunt animosiores bestiis se opponentes facilius fiunt; & qui pacem amant domi atque in urbibus uiuentes longe ab omni huiusmodi periculo absunt. Sues enim & leones similiaque animalia ne insidiam hominum aliquid patiantur procul ab habitationibus hominum uersantur. Si qui autem ex negligentia inermes saltus peragrāt se ipsos potius quam naturam accusent; sicut in equestri certamine qui uno loco sedere ac spectare non patiuntur cum hinc illinc transeant curruum impetu plærunque conteruntur. Serpentes autem ueneni non prouidentia sed consequentia quadam rerum ut in superioribus diximus producti sunt. Fiunt enim cum innata materiæ humiditas calidior facta est. Sic & nonnullæ bestiolæ corruptione nascuntur; ut corruptione alimenti uermes pediculi a sudoridus. Quæ autem sparmate natura ducuntur ea quoniam natura principaliter intendit prouidentia nasci non negamus; quibus etiam illa duabus rationibus ad utilitatem hominum audiui producta; quas cælare nullo modo decreui. Primum igitur uenenosa animalia multos ad morbos & maxime perniciosissimos remedia conferre saluberrima medici perhibent. Videbisque si diligenter attendere uolueris in magnis theriacis nonnulla membra eorum accuratissime sumi. Deinde deo ista esse parata dicunt in peccatores; sicut eculeos & alia tormenta in iudiciis præparata uidemus; Quod autem dixisti in domibus hominum maxime ista nasci falsum omnino est; procul enim in desertis inueniuntur locis hominem quasi dominum fugietia; quæ uero in habitationibus hominum nascuntur corruptio magis producit; quis & carnium nidore animalia huiusmodi attrahant. Hirudines autem si nobiscum uersantur non est; nam quoniam eas homines non ueniantur iccirco plurimæ abundat; nam e regione fugere illa uidebis quibus insidiamur non enim hominibus solū uerū etiā brutis ut se salua uelint innatū est; Syriæ maritima quædam ciuitas est nomine Ascalo quo tunc applicui quando oraturus atque sacrificaturus hierosolyma ad patriū templū missus fui; eo cum applicuisset magnam colubarum multitudinem uidens admirabar; interrogantque mihi quæ ob hæc aues omnia pene loca illa occupasset responsū fuit. lege eos apud columbarum usum esse prohibetū. Apud ægyptios autem mirabilius quiddam considerari. Crocodilus enim omnium bestiarum atrocissimus in sacratissimo natus & enutritus nilo quamuis sub aquis uiuat utilitatis tamen suæ non est ignarus. Magna enim copia apud eos crocodilorum inuenitur quod animal id tanquam sacrū ueneratur; minime autem reperiri apud eos potest qui eum ueniantur; & nauigantes hic quod nec digito aquam fluuii tangere

audent; crocodilis statim insultantibus. Id uero timidiore etiam homines uel ludo in nilum natantes profiliunt. Barbaras regiones fecunditate agrorum excellere uidemus; ubi magno ingenio homines raro nascuntur. Sic alimentis quidem abundant; hominibus autem quorum gratia diuinitus alimenta producuntur carere uidentur. At contra ac cufanda gratia est; quia sine femine atque cultu nihil producit; sed sola homines generat uere caelestes atque diuinos natura ad omnem scientiam natos; cuius causa est subtilitas aeris. Non enim temere dixit, Heraclitus, Aer siccor; anima prudencior atque melior cuius signum quod ieiunantes atque uigilantes prudentiores illis sunt qui cibo & potu semper replentur. Immergitur enim quodam modo motus mentis quam cogitationem appellamus. Verum in barbaris regionibus propter maiorum alimentorum copiam agrorumque robur non solum animalia plura maioraque uerum etiam arbores maximae nasci solent. Non est autem culpa naturae si tam marinis quam terrestribus animalibus crudeliter uescimur. Non enim ad huiusmodi uoluptates natura sed crudelitas nos atque in temperantia incitat. Ad mundi enim totius consummationem necesse erat ubique uaria nasci animalium genera. Non fuit autem necessarium ut homo qui sapientiae decore ornatur ab humanitate in feritatem conuersus caede animalium uoluptatem sibi pararet. Unde ad haec usque tempora qui curam continentiae gerunt ab hominibus abstinent carnibus suauissimo cibo herbarum fructuumque utentes. Qui uero carniuum usum natura concedi arbitrantur magis & legibus quibus curae modestia est ab usu immoderato prohibentur. Rosae autem & crocus uariisque flores atque aromata non uoluptatis gratia sed bonae ualitudinis producta sunt. Nam & odore ipso iuuant interdum; & in compositione medicinarum (magnas enim uires habent) a medicis adhibentur. Multa enim singula nihil profunt; coniuncta uero quemadmodum maris atque foeminae coniunctio ad procreationem; sic uires suas ostendunt. His caeterisque huiusmodi nisi contentiosus sis concedas; oportet diuina uniuersum hunc mundum prudentia gubernari. Haec a Philone compendiosius sumpsit; tum ut ostendam quales hebraei etiam iuniores uiros habuerunt; tum ut pia de deo sententia iudeorum appareat.

EVSEBII PAMPHILII LIBER NONVS.

Quod etiam exteriores iudeorum gentem admirati sunt. Cap. .i.

VNC AVTEM TESTIMONIA ETIAM EXTERIORUM de ipsis diligenter citabimus. Illustrissimi enim etiam graecorum non imperiti omnino iudaicae philosophiae alii uita eorum scriptis suis approbasse uidentur; alii theologia quantum potuerunt secuti sunt. Sic enim discas non temere sed absoluta ex quaesitoque ratione iudaicam philosophiam gentilibus nugis praeposita a nobis fuisse. Primum igitur ea ponam quae de uita iudeorum praclarissimi graecorum testantur. Theophrastum igitur audias; cuius nonnullos textus Porphyrius in his libris posuit quos de abstinendo a carnis uisibus conscripsit; his uerbis iudei ad haec usque tempora Theophrastus ait animalia quomodo sacrificant; ut si quis nos ad imitationem illorum hortaretur audire non pateremur. Non enim comedunt ex sacrificatis; sed mel atque uinum noctu infundunt holocausta facientes; nihilque inde relinquunt; ut nec ille qui omnia perspicit rem

tam prauam inspicere possit; quod faciunt iterum ieiunantes; ac quoniam philosophi natura sunt de deo inter se colloquentes noctu autem stellas aspicientes orationibus deum inuocant. Primi enim isti omnium hominum & bruta & se ipsos offerre caeperunt; nulla necessitate aut cupiditate id facientes. Et in quarto eiusdem negotii haec a se ipso scribit Porphyrius. Estaei iudaei genere sunt. hi alter alterum magis diligunt quam caeteri homines faciant; & uoluptatem omnem quasi uitiosam aspernantur; continentiam & integritatem animi ab omni perturbatione remotam praecipuam putantes uirtutem. Vxoribus non ducunt; alienos autem liberos teneros adhuc & ad omnem aptos doctrinam ad optantes pro suis educare ac moribus suis stabilire solent; quod faciunt non quia matrimonium abominantur; sed quia mulierum mores cauendos putant. Diuitias omnes a deo spernant ut mirabilis quaedam in eis communitas sit. Nullus eorum praeter caeteros aliquid possidet; omnia eis communita sunt. Nemo alio ditior aut pauperior. Vna omnibus quasi fratribus facultas est. Vngui oleo non patiuntur; quod si quis forte oleum talem fuerit diligenter quasi a magna macula corpus illi abstergitur; non enim molles sed aridi atque duri esse corpore cupiunt. Alba semper induuntur. Electione communi quae stiores & gubernatores sibi creant; & indiuisae in omnibus res sunt. Non habitant urbem unam; sed hinc illo facile migrant; semperque assequentes haerese suam proficiscuntur; a quibus ita suscipiuntur ut una eos semper uixisse diceret; unde fit ut proficiscetes nihil impensae secum ferant. Vestem & calceos ante omnino tempore dirumpantur non mutant; nec emunt aliquid nec uendunt; sed commutatione rerum utuntur cum aegerent. Nam inter eos singuli quaecumque uolunt assumunt etiam nihil afferentes. Erga deum maxima pietate utuntur; nam ante quam sol oriatur nihil eis prophanum dicitur; sed patria oratione utuntur; qua solem oriri precantur; deinde a praefectis singuli ad artes operaque sua mittuntur; & postea quam horis quinque laborauerint ad unum rursus locum congregantur; & aqua frigida perloti in domum ueniunt; quo nemini nisi eiusdem sectae introire licet. Ita mundi quasi in templum ad coenaculum ueniunt; ubi magna tranquillitate sedentibus ordine omnibus panis opponitur & ferculum unum unicuique. Primus autem omnium sacerdos facta oratione comedere incipit; nefasque omnino putant ante orationem quicquam gustare; cunquam pransi fuerint multo diligentius orant. Ita & incipientes & desinentes laudes dei diligenter concinunt. Post haec uestibus quibus praedentes quasi sacris utuntur depositis ad opera rursus exeunt. nocturnoque reuersi crepusculo similiter coenant. Hospitibus etiam confidentibus si qui forte affuerint clamor aut tumultus nunquam apud eos auditur; sed ordine ita colloquuntur; ut tanto eos inter se uti ordine atque silentio mirabile uideatur; cuius causa perpetua continentia est. Cibus & potus uitae necessitate mensuratur. Qui ad eam sectam neniunt; non statim; sed postea quam foris anno integro eisdem moribus uixerint tunc suscipiuntur; non tamen omnino sed propinquius quidem accedunt. Vna uero cum illis uiuere non licet nisi duobus aliis annis patientiae signa dederint; & antequam communiter cum eis uescantur iureiurando confirmant primo pios se erga deos futuros; deinde iustitiae ita fore cultores; ut nec sponte nec imperio alicui homini sint nocituri; odioque semper iniustos sibi futuros; putaturusque semper se ipsos laedi si iusto uideant iniuriam fieri; fideles fore omnibus ac maxime principibus. Non enim absque dei uoluntate principatum alicui commendari. Ad haec si ipsi praesent nunquam se quicquam facturos unde maculari praefectura uideretur; nec ueste aut ornatu quodam meliore quam subditi se usurum; ueritatis fore amicos & mendaces accusaturos; manus a furto animum ab iniusto lucro procul retenturos; nec occultatores aliquid sociis; nec eorum secreta aliis se dicturos etiam si mortis periculum

immineret; postremo nulli aliter hæreseos dogmata tradituros quæ sicuti ipsi accæperunt; ut procul se futuros a latrocinio; conseruatuosque sectæ libros diligenter & nunciorum nomina. Hæc seruatuos se omnia iurant. Qui autem non seruant diligenter illico expelluntur. & omnes fere cum ad aliam dietam ac uitam ueniant moriuntur. Sed multos ipsi rursus miserantes recipiunt. cum putauerint non minores iam ipsos poenas dedisse quæ de licita eorum postulabant. Tanta uero tenuitate paucitateque utuntur rerum ut raro plus quam semel in septem diebus alui purgatione indigeant. Qua quidem ex continentia in tantam perueniunt patientiam animique robur; ut nec eculeo nec igne nec alio quaestionum genere impelli possint; ut aut uerbis leges latorem uituperent; aut illicitum quicquam comedant; quod maxime in bello quod sibi a romanis illatum fuit ostenderunt; nulla enim adulati one ad torquentes unquam sunt usi; nullas lachrymas torti emiserunt; sed suauius in doloribus ridentes & eis illudentes a quibus torquebantur; sic expirabant; iucundissime ut ad patriam redire uiderentur. Firma enim hæc opinio apud eos est corpora quidem morti esse subiecta; animas uero tanquam immortales semper uiuere; cumque a subtilissimo æthere dimittantur naturali quodam delatos impetu corporibus coniungi; cum uero a uinculis corporum quasi a longa seruitute liberati sint. tunc summo cum gaudio altiora petere. Qua quidem uita & pietate facile fit ut multi apud eos futura præuideant præcipue qui a sacris uoluminibus & uaria carnis castigatione & prophetarum dictis exercentur. Hæc Porphyrius de pietate ac philosophia Essæorum testatus est.

Hecataeus de eodem.

Cap. .ii.

Hecataeus autem Abderita uir & uerbo & re philosophus historiam de iudæis conscripsit; a qua nonnulla sumere non erit alienum. Multa inquit castella oppidaque iudæis sunt; una uero urbs munitissima quinquaginta pene stadiorum habens circuitum plures quam centum & uiginti milia homines habitant; quæ uocatur Hierosolyma; in medio cuius ædes lapidea est quinque iugerum longitudinis; latitudinis cubitorum centum cui portæ duplices sunt in eo ara quadrata est integris lapidibus ac inornatis composita; cuius singula latera uiginti; altitudo autem duodecim est cubitorum; apud quam domus magna est ubi altare atque candelabrum; utraque aurea sunt ponderum talentorum duum; ubi lux nocte atque die inextinguibilis ardet. Nullum ibi simulachrum est nulla omnino imago nec planta nec lucus aut aliquid huiusmodi; ubi nocte ac die sacerdotes caste uersantur nunquam in templo uinum bibentes. Deinde cum rege quoque Alexandro non nullos ait iudæorum militasse & successoribus eius fideles fuisse; sequere cum uno eorum sermonem habuisse his uerbis narrat. Cum ad mare rubrum proficiscerer; inter alios equites iudæus quidam nomine Mysonianus me sequebatur homo quem omnes tam graeci quam barbari qui eum cognouerant & animi maximi & robusti corporis prædicabant. Erat autem etiam arcu peritissimus. Is cum augur quidem omnes nos stare iussisset; in terrogauit quare fixi staremus; augureque auem ostendente atque dicente conducere ita stare quousque quo auis tenderet perspexissent; ut si ad anteriora uolaret coeptum iter perageret; si in autem posteriora uolatu peteret reuenterentur; silentio arcu tracto auem percussit ac interfecit. Tunc augur & nonnulli alii ualde commoti ei maledicebant. Ipse uero quis est inquit iste furor o homines; quomodo enim auis ista quæ nihil de sapientia præuiderat ueri aliquid de itinere nostro poterat nobis prædicere quæ si futura præscisset nunquam huc uenisset; ne a Mysoniano iudæo interficeretur. Hæc ab Hecataeo sumpta modo sufficient.

Plearchus de eodem.

Cap. .iii.

Plearchus autem peripateticus in primo libro de somno Aristoteli attribuens uerba hæc de iudæis scribit. Multa inquit Aristoteles possit de ipso dici; sed pauca modo referenda sunt. quis non ignoro multos somnia fingere me putatuos. Tunc Hyperochides iccirco quia mirabilia dicitur es inquit audire magis gliscimus. Tunc Aristoteles ego inquit ut rhetorici solent de genere ipsius primam si placet dicamus. Ita prorsus placet hyperochides inquit. Ille igitur subiunxit Aristoteles iudæus erat qui sunt Calani ex india; iudæi autem a loco quem habitant appellati sunt. Vrbs eorum asperrimo quodam nomine Ierusalem nuncupatur. Hic ab altioribus asiæ locis ad maritimas ciuitates descendens & lingua & animo graecus fuit. Cumque accidisset ut eo tempore nos quoque in maritimis asiæ locis uerfaremur philosophiæ amore ad nos sponte uenit qui multo plura nobis attulit quam accæpit. Hæc Clearchus Clæmens autem noster Numam romanorum regem pythagoricum fuisse asserit; & mosaica nixum doctrina legem dedisse romanis nullam imaginem deo attribuere; unde annis centum atque septuaginta ab urbe condita nullam imaginem nec fictam nec pictam in templis romanorum respici potuisse. Ita Numa occulte significauit nullo modo nisi mente ad similitudinem dei hominem peruenire posse. Megasthenes autem qui cum Seleuco uixit uir historiæ peritissimus in tertio iudaicarum rerum hæc dicit. Omnia quæ de natura prisca Graeci scripserunt alii etiam ante ipsos scripserunt. Nam & Brachmani apud Indos qui & iudæi uocantur multo prius philosophati sunt. Aristobolus etiam in primo ad pilometora his uerbis utitur; Legem nostram in multis Plato secutus est. Aperte nanque in multis diligenter examinasse singula uidetur. Nosaica enim uolumina ante Alexandrum & ante persarum imperium traducta fuerat; unde plurima sicut & Pythagoras philosophus ille accæpit Numenius autem pythagoricus aperte scribit nihil aliud esse Platonem quam Moysen attica lingua loquentem; & in primo uolumine de bono Plato inquit atque Pythagoras quæ Brachmanes Magi Aegypti iudæique inuenerunt ea graece ipsi exposuerunt. Et in tertio Moysi meminit his uerbis. Iannes & labres aegyptii erant uiri magicis artibus adeo præpotentes; ut Musæo iudæorum duci uiro deo coniunctissimo soli resistere posse a cunctis aegyptiis iudicati sunt. Multas enim calamitates quas Musæus aegypto intulit soluere uisi sunt his uerbis. Numenius & miraculis a Moysè factis & deo coniunctissimus esset Moyses attestatur; Sed iudaicæ gentis Chorilus etiam poeta prisca meminit & multos eorum cum Xerxe in graeciam militasse affirmat. Porphyrius autem in primo de philosophia responsorum apollinem ipsum inducit de iudæis hoc oraculum edidisse. Attendere inquit oportet quoniam omni diuina repletum sapientia est oraculum Apollinis quod dicturus sum.

Dura uia illa nimis æratis clausaque portis.
 Quæ uitam nobis aperit donatque beatam.
 Nec uero uerbis facile enarrari ullis
 Exponique queat; illo quo semita ducit
 Quam primi ante omnes coeperunt tradere pulchras
 Qui Nilipotant lymphas; phœnicibus inde
 Proximaque assyriis ea cura; sed inclita longe
 Gens hebræa illam nouit; notamque recæpit

Et subiicit exponens ita uiam ad deum a barbaris inuentā fuisse; didicimus ab ægyptiis scilicet atque Chaldæis hi enim Assyrii sunt & maxime a iudæis, Idē Apollo etiam quodam oraculo apertissime demonstrat his uerbis,
Chaldæis quæ uera esset sapientia tantum;

Hebræis que ipsis concessum agnoscere pura;

Aeternum qui mente colunt regemque deumque;

Sed de Iudæorum pietate atque philosophia hæc tenus dictum est.

Quod multi conueniunt etiam alieni de ueritate historiae. Cap. .iiii.

d E historia uero hebraica ueritate dicēda conscripta q̄ multi conueniant modo consideremus, Cum igitur Moyses diluuium diuinitus illatum cōscribat, a quo Noe cum suis arca lignea euasit Berofus chaldæus Hieronymus ægyptius & Nicolaus damascenus historici eadē de re ut Iosephus in primo atiq̄tatis iudaicæ scribit meminerunt Scribit enim Nicolaus in nonagesimo sexto libro; ait super niniada magnū montem esse in armenia Barin appellatum; quo multos temporibus diluuii confugisse ac nonnullos arca uectos in cacumina montis applicuisse; lignaque arcæ illius longo tēporis spatio postea perdurasse; unde bitumine ablato & expiationes; ut Berofus ait homines uti solent. Hæc Iosephus, Ego autem ab Abideno historico nonnulla tibi trāscribam, Siffithrus inquit principatum deinde accēpit; cui Saturnus magnam uim aquarum futuram significauit. Quare saluare se cupiens ad armeniam nauigio confugebat; sed aquæ ipsum in uia oppresserunt, Tertio autem die postq̄ aquæ cessarunt aues emisit ut per eas sciret sicubi terra extaret quæ cum omnia pelagi facie tegerentur ad Siffithrum (nullibi enim consistere poterant) reuersæ sunt, Post aliquot dies similiter factum fuit, Tertio emissæ reuersæ ad eum fuerunt Limo pedes refertæ; & tunc dii ab hominibus Siffithrum rapuerunt, Nauis autem adhuc inuenitur i Armenia; cuius ligna remedium hominibus aduersus multos mirabiliter morbos afferunt, Rursus cum primos homines Moyses longis temporibus uixisse asserat; huius rei testes græcorum historicos Iosephus citauit, Nullus inquit breuitatem uitæ nostræ considerans falso scribi opinetur tam magno aŋorum numero priscos uixisse; Illi enim deo amici & ab ipso immediatus producti; & integriore utentes alimento quod longiore tempore poterat permanere non iniuria longioribus temporum spatibus uiuebant. Præterea etiam uirtutis gratia & ut res posteris peritiles Astrologiam Geometriamque inuenirent; longa sibi diuinitus uita largita fuit; quæ inuenire non potuissent nisi saltem sexcentis solaribus annis; quibus magnus annus reuoluitur uixissent, Cuius rei testes sunt omnes simul græci atque barbari qui de antiquitate diligentius conscripserunt, Nam & Manetus qui ægyptiorum & Berofus qui Chaldæorum historiam collegit; Molus præterea estieus; Hieronymus ægyptius & qui phœnicam historiam tradiderunt & ad hos Hesiodus Hecataeus Elanicus Acusilaus Ephorus; ac deniq̄ Nicolaus consona nostris dicentes mille annos priscos illos uixisse affirmant, Hæc Iosephus, De turris ædificatione scripsit Moyses; & ab una lingua in multas tunc hominum genus confusum fuisse asserit, Et Abydenus his uerbis illi attestatur, Primos homines ferunt & terra natos robore atque magnitudine confisos; dii spretis turrim eo in loco ubi nunc Barylon est ad solem usque tollere cōtendisse; cumq̄ iam fere ad cælum ædificando peruenissent uim uetorum diis affuisse; qua super eos diruta turris cecidit; cumque ad ea usque tempora unius linguæ fuissent multas in linguas diuisos fuisse; bellumque inter Saturnum & Titanum tunc incœptum; locumque; Babylonis nomen habuisse propter confusionem linguarum quam hebræi Babel uocant, De turri autem & confusionem linguarum etiam Sibylla meminit

dicēs, Cum omnes uno uterentur sermone turrim ædificare constituerūt qua in cælū ascenderent eam dii uentis diruerunt; & lingua hominum mirabili uarietate confusa effecit; ut Bapylon ea ciuitas uocaretur. De campo autem qui Senaar appellatur, Estieus sic memorat, Sacerdotes inquit qui euaserunt loui sacra in Senaar babylo niæ contulerunt; confusaque lingua hominum diuersas orbis partes habitare cœperūt Moyses rursus uitam Habraæ late conscripsit, cui multos exteriores historicos attestari Iosephus his uerbis conscripsit, De patre autem nostro Habraam quis non nominat scribit tamen Berofus ita ut a rebus ipsis non de alio q̄ de ipso dicere uideatur, Decima inquit post diluuium generatione præclarus quidam iustusque uir & singulari cælestiū doctrina præditus apud Chaldæos fuit Hecataeus uero librum de Habraam cōscriptū reliquit, Nicolaus etiam Damascenus i quarto historiarum hæc narrat Damasci habraamus regnabat cum exercitu a Chaldæa pfectus; nec multo tempore post etiam a Damasco abiens ad Cananeam quæ modo iudæa dicitur migravit; cui nomen etiam nunc magnum apud damascenos est; nullaque ibi demonstratur Habraam domus appellata Verum cum fame cananea premeretur; ægyptus uero magna copia rerum effluere diceretur; libenter illo ut etiam ægyptiī sacerdotes de diis dicentes audiret cum suis profectus est, Aut enim aliquid ab illis discere aut meliora se traditurum ipsis arbitrabatur Et post pauca; cumque una cum peritissimis ægyptiorum uersaretur & uirtutem & gloriā suam multo clariorem effecit, Aegyptus enim diuersis uiuentibus moribus; & aliis aliorum mores obscenis ressequētibus uerbis; ille semper quæ in absentes dicebantur; falsa esse demonstrans respuebat, Vnde factum est ut tanq̄ grauem sapientemq̄ uirū admirati tam ad intelligendum q̄ ad persuadendum quod uellet paratissimum ducerent ipse uero arithmetica & astrologiam eos docuit, Nam ante aduentum eius nihil harū rerum sciebant ægyptiī; sed a chaldæis i eos; unde in græcos quoque disciplinæ istæ affluerunt, Hæc Iosephus, Alexander autem historicus qui multarum rerum peritiam habuit in uolumine de iudaica historia Eupolemon ait hæc de iudæis scripsisse, Ciuitas inquit bapylon ab his condita primum fuerat qui a diluuiio euaserunt; Quos omnes gigantes fuisse constat sparsos per uniuersam terram; postq̄ turris quam ædificabant diuinitus concussa decidit, Decima uero generatione in Camirine bapylonie urbe quā alii Vrien dicūt quod nomen latine Chaldæopolim significat natus est Habraam qui sapientia omnibus excelluit a quo astrologia fuit apud chaldæos inuenta; Is iustitia pietate que sua sic deo gratus fuit ut diuino præcepto in phœnicem uenerit; ibique habitauerit & ratio non solaris motus atque lunaris; aliaque astrologica phœnices docuerit; unde phœnicum regi gratissimus fuit, Sed cum Armenii temporibus suis bello phœnices uicissent forte factum est fratrualem etiam eius captiuū abduxerunt; Habraā uero uernas suos armauit; factoque impetu sudit fugauitq̄ armenios; nec fratrualem solū liberauit; uerum etiam magnā ab hostibus prædam habuit; Qua de re legati ad eum pro captiuis ab armeniis missi Ille autem omnem oblatam recusauit pecunia; sūptisq̄ solūmodo quæ ad uictum pertinebant captiuos humanissime reddidit, Cum uero ab eo bello Habraam rediret in urbe Algariza id est latine in mōte altissimi a Melchisedech dei sacerdote ciuitatisq̄ illius rege hospitaliter susceptus magnificis fuit donatus muneribus, Et post pauca Annonæ autem charitate oppressus in ægyptū migravit; ubi uxorem eius quam sororem et uiduam esse dicebat rex ægyptiorum abduxit; sed peste domum eius ingressa ab aruspibus didicit id mali sibi accidisse quoniam alienam uxorem abduxerit, Ita uiro suo intactam reddidit mulierem, Vixit autem Habraam in heliopoli cū sacerdotibus a quo Astrologiam sacerdotes didicerunt; qui tamen non inuenisse; sed

ab Enoch per successionem sibi traditam fatebatur. Subiungit deinde primum secundū Babylonis Belū regnasse quē latine Saturnū dicimus; a quo Belus secundus & Chanaā orti fuerūt; atq; a Chanaam patrem phœnicū natū fuisse; q̄ genuit Chum. Hūc ait Chum Asbolum appellari a græcis ac aethiopum patrem & fratrem Mestrami patris ægyptiorum fuisse. Græci autem inquit Atlantem aiunt Astrologiam inuenisse; Sed Atlantem & Enoch eundem asserit fuisse Enoch porro inquit genuit Mathusalem qui ab angelis dei multa cognouit & cæteros docuit. Artapanus uero historicus Hermuit Iudæos dicit appellatos fuisse; & Hebræos ab Habraamo dictos; quē ait ad Pharethatem ægyptiorum regem migrasse & Astrologiam illi tradidisse; ac post uiginti annos in loca Syriæ rursus rediisse. Melo autem in libris quos aduersus iudæos conscripsit post diluuium inquit ab Armeniis reliquias diluuii; quæ ad eos peruenerunt pulsas montana Syriæ quia deserta erant occupasse; & post tertiam generationem Habraamum natum fuisse; quod nomen patris amicum significare asserit. eumque sapientissimum ait fuisse; duasq; uxores duxisse: alteram ægyptiam; altera indigenā; suscipisseque ab ægyptia quæ ancilla erat filios duodecim. Arabiam obtinuerunt uniuersam; unde ad hæc usque inquit tempora duodecim regibus Arabum populi reguntur. Ab indigena uero inquit uxore unū habuit filium Isaac quem latine risum appellare possumus; a quo duodecim similiter filii nati sunt; quorum ultimum Ioseph appellauit; a quo tertius Moyses fuit. Ad hæc Alexander historicus addit præcepto dei ab Habraamo in montē quendā ductū Isaac fuisse ad sacrificiū diuinitusq; a tali sacrificio ereptū; arietēq; qui repete astitit p̄ eo sacrificatū fuisse. Iosephus etiā in primo de antiquitate iudaica q̄ Afrem Habraæ filium libyā occupauerit ac ab eius noīe illa regio Africa appellata sit. Alexander inq; i omni pitissimus historia his uerbis testat Cleodemus inq; ppheta q̄ & Malchas dicit nō aliter fere q̄ Moyses de iudæis scripsit. Is Achetura multos Habraamo fuisse filios narrat; quorū tres nomiat Afer Assur Afran; & Assyriā ab Assur dictā contendit; ab Afran uero atq; Afer urbem Afran & regionē Africam appellatā; Sed de Habraā hæc tenus. De Iacob autē idem Alexander dicit. Cum septuaginta quinque annos natus esset in Mesopotamiam parentū iussu fugisse ut iram fratris Esau uitaret; reliquisseque parentem Isaac centum & triginta septem annos natum. Et postq̄ septem annis in Mesopotamia fuit fratris maternifilias Lian & Rachael duxisse; ac in aliis septem annis duodecim filios suscipisse; quorū non modo nomina uerum etiam menses in quibus nati fuerunt memorat; cumque redire ad parentes uellet rogatum a Laba alios sex annos permansisse. Ita uiginti annis illū in Mesopotamia uixisse; redeuntemque ad Chanaam cum angelo dei fuisse colloctatum unde non Iacob sed Israelem appellatum; habitasseque ipsum apud Hemor annos decē & a Sichen filio Hemor dinam decennem quattuorque mensium raptā fuisse. Quare Simeon uiginti & unum annos ac menses quattuor natum & leuin annos uiginti & menses sex; commotos Hemor & sichen filios eius cæterosque omnes mares interfecisse. multis deinde locis mutatis tandem in Ephratha quam etiam Bethleem appellant uenisse: ubi Rachael postq̄ ei genuit Benjamin mortuam fuisse; quam cum Israele cōuixisse annos uigintitres; Inde ab Ephratha in mambri ad parētem Isaacum rediisse Tūc Ioseph decem et septem annis natum ægyptiis uenditum fuisse asserit & carcerum uincula tresdecim annos perpessum; somni regii declaratione liberatum septē annis ægyptum gubernasse. Isaacum uero anno uno ante ueuditionem Ioseph centum & octuaginta natum annos diem suum obiisse. Ioseph deinde in ægypto Afeneth filiam Pethefri sacerdotis in uxorem duxisse; ac duos Manasem & Efrem natos & ab ea suscipisse

& post annos nouem postq̄ in magnum peruenit statum patrem ac fratres in se aduocasse. Pastores enim omnes illos fuisse quæ res ægyptiis turpissima uidebatur; ac ideo tandem uocatos docuisse ne si a rege interrogarentur de artificio suo pastores se dicerent. Quæstionem etiam mouet quare in prædio quincuplas Benjamin germano suo partes apponi Ioseph iusserat; quod ideo factum affirmat quoniam septem filios Lyæ patri eius pepererat. Rachel autem mater sua duos; propterea Benjamin quinque partes dedit. & ipsum duas accepisse; ut septem etiā ipsi partes quot & Lyæ filii haberēt ne domus matris suæ minor uideretur; habitasse autem eos in terra Chanaam annos ducentos & quindecim; Habraam uigintiūque Isaac sexaginta Iacob centum triginta; cumque iam tertio anno fames omnes illas partes depopularetur; migrasse in ægyptū Iacob annos centum & triginta natum. Aetatem deinde omnium filiorum Iacob quā transmigrantes habebant conscribit fuisseque affirmat ab Adam usque in migrationē Iacob in ægyptum annos tria milia sexcentos uigintiquattuor. A diluuiō uero annos mille trecentos quadraginta; mortuumque fuisse Iacob in ægypto annos natum centum quadraginta septem; Leuin autem centum & triginta septem annorum naturæ concessisse; filiumque reliquisse Elath nomine annorū quadraginta a quo natum esse alterū Habraam. in cuius ætatis anno quartodecimo Ioseph diem suum in ægypto obiisse natum annos centum & decem. Habraam deinde hunc pastorem duxisse uxorem. Lo-chabeth auunculi sui filiam & in septuagesimo septimo ætatis suæ anno Aaron & Moysen ab ea suscipisse; inter quos tres annos interfuisse dicit; mortuumque fuisse Habraam natum annos centum & triginta sex. Hæc ab Alexandro sumpta sufficiant. Theodotus autem elegantissimo carmine gentis iudæorum historiam conscribens hæc eadem de Iacob & de filiis suis & de Ioseph conscripsit. Artapanus similiter & Philōnō iudæus in. xiiii. de Hierosolymis ipse quoque carminibus similia de iudæorum maioribus testatus est. Aristæus autem in iudaica historia de Iob quoque conscripsit dicens Esau ipsum filium fuisse; habitasseque in Idumæa atque Arabiæ finibus; fuisseque ipsū & iustitia & diuitiis præcipuum. tentatūque diuinitus magnis calamitatibus fuisse; Primum enim armenta eius latrociniō sublata; deinde septem milia ouium una cum pastoribus periisse; & postremo filios eius domo super ipsos lapsa expirasse; atque uno eodemque die corpus eius uniuersum ulceribus repletum fuisse; cumque male ita affectus esset Elipham Cemanitarum regem & Valdad Saucheorum tyrannum & Sophā Mineorum regem & Elium zobitem ad consulādum ipsum accessisse; Quibus Iob respondisse sponte sua se paratum esse omnia ita sufferre ut a pietate in deum nunq̄ remouetur. Ita propter hanc magnanimitatem eius liberatum a morbo & ditiores q̄ prius factum diuinitus fuisse. Nunc Eupolemū de Moysē audiamus. Ait enim sapientissimū hominem Moysen fuisse & litteras iudæis primum tradidisse; & a iudæis Phœnices accepisse; Græcos uero a phœnicibus. Artapanus autem Merin Chenephri ægyptiorum filiam regis ait puerum quoniam ipsa non pareret iudæum adoptasse; quem iudæi Moysen inquit græci Musæum appellant; cuius doctrina multa Orpheus dedit. Hunc Moysen instrumenta bellica inuenisse affirmat; litteras quoque quas sacerdotibus tradidit; ægyptiorūq; urbē in sedecim partes diuisisse; ac singulis præfectos instituisse; quæ omnia uicelicet fecerat; ne populi ut solebāt conspirantes modo hūc modo illum regno expellerent. Vnde factum esse ait ut quasi deus ab ægyptiis coleretur & propter litterarum inuentionem Mercurium. appellatū. Quibus rebus Chenephri inuidia commotum causam interficiēdi Moysi quæsiuisset; & sic aduersus Aethiopas

in ægyptū irruētes cū imperio ipsum misisse: exercitūq; sibi a iudæis maxime conscripsisse: ut propter imperitiam militum una cū eis periret. Quod bellum ut ab Heliopolitanis accēpisse asserit decennio gestum fuit: & propter diuturnitatē eius ciuitatem in eo loco conditam; ubi sedentes æthiopum impetum sustinebant: quam Hermopolim inquit idest Mercurii ciuitatem appellant. Ibi consecratam ibi primo fuisse; quoniam nocentes interficeret serpentes. Aethiopus autem admiratione uirtutis ita Moysē coluisse ut etiam circumcisionem ab eo didicerint. Ita peracto bello cum uictor rediisset uerbo quidem a rege bene susceptum; re autem quotidie mortem illi quæsitam ac insidias multis modis paratas maxime cum ad Merida matrem ultra ægyptum in æthiopiæ finibus sepultam ex præcepto regis proficisceretur; a nomine cuius urbem ubi sepulta fuit Meroen appellatam nec minus quā ibi cultam fuisse. Quæ cum Moyses percēpisset in Arabiam ilico profugisse: & Raguelis Arabiæ regis filiam in uxorem duxisse. Interea Elephantia morbo quoniam multis modis iudæos premebat ægyptiorū regem expirasse. Ad alia enim opera quæ ipsos cōstruere iussit diuersam etiam quæ ægyptii uestem indui uoluit; ut facilius cogniti ab omnibus tanquā impii punirentur. Moyses autem a deo quotidie liberationem populi petere & quodam die repente corā eo ignem e terra ubi nulla incendio apta materies erat subito erupisse ac uocem editā fuisse liberandos sibi esse Iudæos; & in antiquam patriam conducendos. Hac re fractum prius quæ exercitum comparasset ad regem ægyptiorum soceri consilio descendisse; dixisseque orbis domini iussu liberandos esse Iudæos: Quo audito in carcerem ipsū fuisse intrusum; unde nocte custodibus mortuis & repente portis patentibus; armisq; omnibus quæ ibi fuerant fractis exiuisse; rectaque uia in regiam usque ad regis cubiculum ianuis apertis ad ipsum regem intrasse; interrogatumque a stupente rege quodnam esset dei nomen a quo missus esset; cumque a ceruicibus inclinatus Moyses in aure sibi dixisset audiētem mutum cecidisse; & a Moysē suscitatum fuisse; scripsisse quoq; ipsū nomen dei in tabula dicit; quas litteras cum nonnulli sacerdotum deriderent legere neficientes spasma ait omnes expirasse. Tunc etiam signum rege petente baculum a Moysē in serpentem conuersū omnibusque magno timore percussis a cauda captū draconem in baculum rursus conuertisse. Deinde nilum baculo percussum abundasse a deo ut uniuersa ægyptus sūmersionem timuerit; singulisque annis ex illo tempore similiter abundare. Postea cum aqua rursus baculo percussa in alueum suum rediisset animalibus in fluuio cunctis morte corruptis magno fetore aquam ita oluisse ut ægyptii siti & pestilentia simul laborarent; regem autem perterritum inclinatum iam fuisse ad dimittendum populum; sed memphiticis sacerdotes uocatos morique iussos nisi aliquod signum ipsi etiam ederent; magicis artibus dracone producto & fluuii colore mutato effecisse ut elatus rex atrociter iudæos tractaret. Tunc a Moysē terrā baculo percussam muscas uenenosas deinde rursus percussam ranas locustas aliaque huiusmodi monstra pduxisse. Vnde apud ægyptios ubique in templo Isidis baculum deponitur atque colitur. Terram enim Isidem esse quæ baculo percussa monstra producebat. Tandem cum grandine percuteretur & terræmotu ægyptus uniuersa quateretur quod domus & templa multa ceciderunt per fractum calamitatibus regem iudæos liberasse quos ab ægyptiis argentea aureaque uasa uestem ac aliam gazam mutuo accēpisse; ac tertio die postquā recesserunt in mare peruenisse. Dupliciter deinde rem ferri dicit. Memphitas enim dicere; cum magnam locorum Moyses haberet peritiam refluxum maris obseruasse ac ita cum populo transiuisse; Heliopolitas autem propter gazā

quam iudæi mutuo abstulerunt regem commotum magna manu in iudæos profectum fuisse. Moysē uero percussisse baculo mare ut cælesti uoce admonitus fuit; & sic diuiso mari transiisse; cumque post iudæos persequeretur ægyptii tum fulminibus tum refluentibus aquis perisset. iudæosque liberatos annos triginta in heremo nixisse; quasi niuem deo quotidie illis plente qua nutriebantur. Moysē autem longum ait fuisse; flauum canum; prolixiore capillo ac barba; & denique statura & facie dignitatis permagne; omnia uero ipsum absoluisse ait annos natum octauagintanouem. Ezechielus etiā poeta uniuersam iudæorum historiam carmine moreque tragico scripsit; & in omnibus fere cū diuina scriptura cōuenit; & Demetrius historicus similiter; qui dicit Moysē ex ægypto in Madiā profugisse; ac ibi Iothoris filiā Sophorē nomine in uxore duxisse; quā coniectura a nominibus capta ex Habraā genus traxisse affirmat. Habraā enim ex Thetura Iessan genuisse; & ex Iessan natū fuisse Adā; a quo Raguel; ex Raguele uero Iothor & Bab; & Iothoris filiā Moysi nuptā fuisse; generationes quoq; ait ita conuenire ut uerisimile sit Semphoram & Moysē & Habraam descendentes eisdem temporibus fuisse. Moysē enim septimum; Sēphoram autem ab Habraam sextam fuisse & Madiam urbem ab uno filiorum Habraæ nominatam fuisse Eupolemus uero Moysē ait. lx. prophetasse annos; Iosue autem. xxx. & uixisse centum & x. & tabernaculum ab eo in silo fixum fuisse; & post eum Samuelem prophetasse; a quo iussu dei Saulem ad regendum electum regnasse annis. xxi. Post eum Dauid filium Cis a quo Syros & Phœnices usque ad Euphratem domitos fuisse. Idumæos etiam ammanitas Moabitas Itureos Nabatæos Nabdeos Suronemque Tyriac Phœnices regem bello coactos tributa Iudæis contulisse; eique petenti locum fuisse diuinitus monstratum ubi templum esset ædificandum; Angelum enim uidisse in eo loco statem ubi altare postea cōditum fuit cui angelo nomen Dianathan fuisse a quo non fuisse permissum. Dauid quoniam sanguine hominum propter bella quæ gessit contaminatus erat templum ædificare; sed quæ magnam posset facere præparationem ut templum a filio eius facilius cōderetur. Itaque comparasse ipsum æris argenti auri talēta non pauca; lapides etiam & ligna cupressi atque cædri; naues enim eum præparasse Melanis Arabiæ ciuitate mississeque in insulam Vrphen in rubro mari positam auri metallis abundantissimā; unde in Iudæam innumerabilia pene pondo auri delata fuisse; regnasseque Dauid annos quadraginta; ac ab eo regnum Salamoni filio duodecim annos agenti traditum fuisse; Impetratumque ut templum ædificaret; a quo iam regnante ad Vaphrem ægyptii regem hoc exemplo litteras missas fuisse; Rex Salomon Vaphri ægyptio regi amico paterno salutem. Scias me a deo magno Dauid patris mei regnum accēpisse; cūque mihi pater præcepit templum deo qui cælum & terram creauit condere; ut etiam ad te scriberem præcepit. Scribo igitur & peto abs te ut artifices atque fabros ad ædificandum templum dei mittere uelis. Ad hæc Vaphrē sic rescripsisse. Rex ægyptii uaphres regi Salomoni salutem. Lectis litteris tuis non paruo affectus gaudiosum quod patri tuo optimo uiro & diuinitus probato in regnum successisti. Ad ædificandum autem templum dei inter fabros atque ministros octauaginta milia hominum ad te destinaui. Dabis igitur operam ut ordine uiuant & rebus necessariis non careant; temploque dei condito incolumes ad nos redeant. Tyrio quoque regi scriptum fuisse hoc modo. Rex Salomon Suron tyrisydonis atque phœnicie regi amico paterno salutem. Scias me a deo magno Dauid patris mei regnum accēpisse; cumque mihi pater præcepit templum deo qui cælum & terram creauit condere ut etiam ad te scriberem præcepit Scribo igitur

tur & peto abs te ut artifices atque fabros ad ædificandum templum dei mittere uelis. Ad hæc Suronem quoque sic scripsisse, Suron tyri sydonis & phœnicia rex Salomoni regi salutem, lectis litteris tuis gratias ægideo qui tibi regnum patris tradidit. Et quoniam scribis fabros ministrosque ad condendum templum dei esse tibi mittendos, nisi ad te milia hominum octuaginta & architectum tyrium hominem ex matre iudæa; uirum in rebus architecturæ mirabilem, Curabis igitur ut necessariis non egeant; & templo dei condito ad nos redeant, Scripsit autem Salomon in galileam & samariam ad moabitas inquit & ammanitas & galacidas ut frumenta & uinum cætum & sexaginta milibus hominum diligenter subministrarēt. Oleum autem a iudæa eis præbebatur. Ligna igitur primum quæ a patre ipsius in monte libani cæsa iacebāt p̄mare in Iopen ac inde in Hierosolyma duxisse; inceptisseque templum dei ædificare a nos tredecim natū; populosque prædictos in opere iugiter fuisse; & præter frumentum ac uinum cætera quæ necessaria sunt a iudæis per singulas tribus singulis mensibus ministrata, Fundatumque templū longitudinis cubitorum sexaginta; & latitudinis similiter; fundamentorumque latitudinem decem cubitorum fuisse, Sic enim Nathã dei prophetam iussisse; ædificatumque templum totum undique a pauimento usque ad tectum deauratum; & tectum laquearibus factum & aureis tegulis æneis de foris contextum duasque columnas æneas altitudini æquales templo decem cubitos in circuitu continentes auro deauratas soliditate unius digiti alteram a dextris alteram a sinistris templi statuisse. Candelabra quoque aurea talē torum singula decem ad exemplar eorum quæ a Moysē in tabernaculo facta erant fecisse; & alia a dextris templi alia a sinistris posuisse; Lucernas autem aureas sexaginta septem in uno quoque candelabro factas & fornicem maximum ad borealem templi partem ædificasse; quæ quadraginta octo æneis columnis sustentabatur; fecisse etiam labrū uiginti cubitorum longitudinis & latitudinis similiter; profunditas autem cubitorū quæque gradusque circumductos construxisse ut sacerdotes adire ac pedes & manus lauare possent; posuisseque ad dextram partem altaris; iuxta quem basim fecisse duorum altitudinis cubitorum; ut in ea rex staret quo facilius ab uniuerso populo uideretur, Altare quoque fecisse duodecim cubitorum altitudinis; & catenas tanquam retia super omnē templi altitudinem uiginti cubitis instrumentis quibusdam extendisse; a quibus quædringenta tintinabula ærea dependebant; hoc factum fuisse ne aues super templum sederent neque nidos in laquearibus eius facerent ut templum ab omni foret inmundicia incontaminatum; Hierusalem quoque urbē muris turribus ac foueis ab eo fuisse circumductam; regiam quoque ibi ædificasse; quæ Hieron Salomonis id est latine Salomonis ædes fuit appellata; unde corrupto; postea uocabulo urbē Hierusalem uocatam fuisse; & Hierosolymam græce appellari, Quibus factis sacrificiū deo mille bouum in Sylo fecisse; & tabernaculum altareque simul & uasa omnia a Moysē facta, Inde in Hierosolyma ad templum dei transtulisse, Arcam similiter & candelabrum & mensam; cæteraque omnia ut propheta præcepit; deoque holocaustum duo milia ouium & tria milia quinquagintaque uitulorum, Totum autem aurum quod in templo columinis cæterisque omnibus templi uasis fuit consumptum quadragesies sexies centena milia fuisse, Argenti uero ad clauos & alia instrumenta mille ducenta trigintaduo talenta, Aeris uero in colūnis fornicibus ac cæteris talenta decem & octo milia & quinquaginta; missisque omnes in regiones suas phœnices simul atque ægyptios, Decem auri talenta singulis data, Talentum autem dico inquit quod Siclum appellant, Et ægyptiorum quidem regi oleum & mel in magna quantitate misisse, Suroni autem columnam auream quæ

Tyri in templo Iouis conspicitur, Vnde ille simulachrum filiæ fecit quod in aurea columna imposuit mille quoque scuta fuisse a Salomone aurea confirmat, Vixitque ipsū ait annos quinquagintaduos & regnasse quadraginta, Timochares autem qui antiochi res gestas conscripsit quadraginta stadiis circumduci Hierosolymam asserit abruptis ualibus undique natura munitam urbemque ipsam multis aquis adeo irrigari; ut hortos quoque multos extra urbem aquis inde defluentibus irrigari, Ab urbe autem usque ad quadraginta stadia magnam esse aquarum penuriam Philo autem fontem fuisse in urbe asserit maximum; qui tempore hyemis deficiebat; æstate uero copiosissime defluebat, Aristæus etiam in libro de interpretatiōe legis iudæicæ de aquis Hierosolymorum hoc modo scribit, Templum inquit ad ortum respicit; posteriora eius ad uesperam tendunt, Lapidibus autē ornatissime pauimentum templi constratum est; & aqua sæpius in templum imittitur ut a sanguine detergat, Multa enim animalium milia in solennitatibus offeruntur, Fons uero copiosissime atque integer in templo ipso scaturit; ex quo magna uis aquarum per cloacas plumbo consolidatas defluit, His ita dictis nō est præmittendū quod de Hieremia Polyhistor conscripsit Alexander, Tēporibus inquit Ioachin, Hieremias prophetauit qui missus a deo cum Iudæos aureo simulachro cui nomen erat Baal sacrificantes reperisset futuram eis propter hoc calamitatem prædixit; unde Ioachin uiuum iussit cremari; Illum autem dixisse foueas ipsos a rege assyriorum captos iuxta Trigidem atque Euphratē eisdem lignis facturos, Hæc Nabuchodonosorem babiloniorum regem audiuisse; ac a Stibare Medorum rege in auxilium abducto centum & octuaginta peditum; equitum centum & uiginti milia ducentem; ac decem milia curruū, Primo Samaritanas omnes; urbes Galilæam Scythopolim & Galatidem euertisse; Deinde Hierosolymam & iudæorum regem Ioachin uiuum cæpisse; & aurū argentum æs cæteraque omnia quæ in templo fuerant arca excepta & tabulis in Babylonem asportasse, Arcam enim inquit Hieremias detinuit, Et rursus post aliqua Nabuchodonosor inquit prædicta mœnia ædificare cœpit; grauius ægrotauit; mortuusque est post quadragesimum tertium annum regni sui; Cui Enilmalurchus filius successit Hic propter iniquitatem & lasciuiam a Nerglisaro sorore suo insidiis exceptus in secundo anno regni periit, Deinde filius eius Labeforacus mensibus nouem; quo insidiis interfecto communi consilio Nabonida insidiatorum unus regnauit; qui Babiloniæ muros qui iuxta fluuium sunt lateribus & bitumine condidit, In septimo autem & decimo anno regni eius Cyrus rex persarum magna manu Babilonios petiit, Nabonida uero regnum suum defensurus exercitum construxit & uictus pugna in Borsippū urbem confugit; quam Cyrus Babilone capta obsedit; Sed Nabonida diu ferre obsidionem non potuit; seque Cyro tradidit; qui quæ humanissime ipsum tractauit; ac in Carmaniam cum dignitate ire iussit; ubi non multo post naturæ concessit, Hæc iudæis libris immo uero nostris conuenire uidentur, Scribit enim in ipsis decimo atque octauo anno regni sui Nabuchodonosorē templū destruxisse; quod secundo anno regni Cyri restitui cœptum decimo anno regni Darii tandem conditum fuit, Sed Alphœus etiam de Assyriis & Nabuchodonosore hoc modo scribit, Megasthenes inquit uir priscus Nabuchodonosorem Hercule robustiorem dicit fuisse; uniuersamque Libyam cæteramque Asiam usque ad Armenios domuisse; quem chaldæi dicunt cum in regnum suum rediisset furore diuinitus captum magna exclamasse uoce; Futuram o Babiloni uobis ego calamitatem prænuncio; quam nec Belus ille; nec ulla uis deorum auertet, Veniet perfa semiasinus qui uobis afferet seruitutem, His aliisque huiusmodi dictis subito, eua-

nuit, Cui filius Milma rudocus successit, quem Iglifares interfecit ac loco eius regnavit; Cui Babaso Arascus filius successit. Quo insidiis intercepto Nabinidochus regnavit; hunc Cyrus capta Babylone Carmaniae principem fecit. De Babylone quoque Abydemus haec scribit; Omnia inquit illa loca aquis coniecta fuisse dicuntur, Belus autem regionem siccaffe perhibetur & Babyloniam condidisse; quae moenia aquarum illuione deleta Nabuchodonosorus restituit; quae remanent ad haec Macedonum tempora. Et post pauca cum principatum ait Nabuchodonosorus accipisset continuo Babylonem triplici muro quindecim diebus muniuit; & fluuios Armachalem atque Acranum ab Euphrate ortos obstruxit; paludem etiam effodit viginti passuum altitudinis para angarumque quadraginta; portasque in ea fecit quas Riuotenes appellabant; quibus apertis babyloniam campos irrigabat; rubrique maris inundationem obstruxit; & Teredonem urbem ad sustinendos Arabum impetus condidit; & in regia pefiles hortos plautavit. Haec ab Abydeno sumere placuit Quoniam legitur apud Daniellem Nabuchodonosorem in templo suo ambulatam arrogatiam motum dixisse. An non est ita babylon magna quam ego in potentia mea ad laudem gloriae meae in domum regni construxi? Et adhuc ista loquentem euersum fuisse. Ad haec omnia illa placet asserere quae Iosephus in libro de antiquitate iudaica dixit. Sufficiunt inquit ad ostendendam antiquitatem iudaicam Syriorum simul & chaldaeorum & Phoenicum scripturae; & graecorum innumerabiles historici; maxime Theophilus Theodotus, Mnases, Aristophanes Hermogenes Euemerus Comon ac denique Zophirus; qui omnes & alii forsitan complures (nec enim omnia ipse legi) diligenter de nostris conscripserunt; quorum multi etsi nonnullis aberrarint communiter tamen ab omnibus antiquitati nostrae testimonium perhibetur; quibus Phalereus Demetrius & Pilon senior qui carmine conscripsit ac Eupolemus non longe absunt a ueritate; quibus uenis dauda est quoniam magnam nostrarum litterarum peritiam non habuere.

EVSEBII PAMPHILII LIBER DECIMVS.

AC IOSEPHVS ET ALIA HVIVSMODI MVLTAE
quae breuitati consulentes praetermissimus & ad alia transire con-
stituimus; Nam quoniam quibus rationibus gentilium fabu-
lis contemptis scripturam hebraeorum suscepimus dictum
est; ac ipsos graecos & uitam & doctrinam hebraeorum ad-
miratos fuisse auctoribus suis demonstratum. Age iam decla-
remus; multa quoque ab hebraeis graecos sumpsisse; Quem
admodum inquit Geometriam Arithmetica Musicam
Astronomiam Medicinam, Ipsa denique litterarum elemen-
ta artesque caeteras a barbaris ut postea ostendam accipe-

runt. Sic de pietate in unum deum ac reliqua quae ad utilitatem animae pertinere uidentur dogmata non aliunde quam a iudaeis ut paulo post patebit habuerunt. Quod si quis contendat naturali quadam ratione ipsos ea inuenisse; nec hoc quidem recusabimus. Nam si ea quae a prophetis iudaei acciperunt & praclarissimi graecorum philosophi conscripserunt diligenter sequi uolumus non erimus certe accusandi.

Quod graeci non solum a barbaris artes; sed alter alterius inuenta dictaque furates suo nomini attribuebant.

Cap. .i.

On autem miretur quispiam si ab hebraeis multa eos furatos esse asserimus; cum non modo disciplinas atque artes a barbaris abstulerint; uerum etiam ad hos usque dies ambitioni seruietes alter alterius inuentionem furentur. Imo uero nonnulli uniuersa aliorum uolumina suis nominibus ascripserunt. Non sunt mea haec uerba; sed eos ipsos audias cum alter alterum furti arguant. Quod primum ostendere aggrediamur ut mores eorum facilius cognoscas. Cum enim ipsi alter ab altero furti honorem sibi arripiat; quo modo abstinere a nostris poterunt? Clemens igitur noster in sexto aduersus gentes poetarum philosophorum historicorum oratorumque furta praeculis posuit. Textus enim ipsos orphei Homeri Hesiodi Heracliti Platonis Pythagorae Herodoti Theopompi Thucydide Demosthenis Aeschini Isocratis aliorumque transcripsit & contulit; reque ipsa ostendit multos nominibus suis aliorum edidisse uolumina ueluti Eugramo Cyrenaeus Musaei de Thesprotis librum integrum sibi attribuit nec solum perutilia a barbaris dogmata furatos esse; uerum etiam quae nobis per sanctos uiros miraculose tradita sunt imitatos fabulis implicuisse; percontaturque ab eis falsa ne sint quae scribunt an ueritatis aliquid contineant. Si falsa inquit dicent ut mendaces contemnemus, Si uera cur ea quae a Moysae ac prophetis facta esse dicuntur non credunt? Similia enim multa esse nemo ignorat; sicut illud quod in primis fertur longo tempore Iouem olim non pluuisse Vniuersamque graeciam aquarum penuria coniecta Apollinem interrogasse; quid sibi esset faciendum; responsumque oratione ipsis Aeaci opus esse. Ascendit igitur rogatus in montem Aeacus & mundus in caelum; extensis manibus communem patrem omnium inuocauit; orauitque ut ab hac calamitate liberare graeciam dignaretur; quo adhuc orante nubes excitata tonitrua facta; magna uis pluuiae subito errumpens; uniuersam graeciam irrigauit. Ita orationibus Aeaci foecundissimus graecis anus tunc fuerat; Hoc inde sumptum esse quis non uiderit? Et inuocauit Samuel dominum & dominus uoces & pluuiam in diebus messis. Innumerabilia huiusmodi Clemens conscribit; quibus furacitatem graecorum ostendit; quem si legeris; quanta sit eorum ambitio non ignorabis; uerum quoniam iste noster est; ab ipsis graecorum philosophis ut solemus latrocinia graecorum ostendamus. Audias ergo quid de hac ipsa re scripsit Porphyrius in libro de studioso auditu. Apud Longinum inquit ad honorem Platonis ut singulis annis fieri solet multi simul philosophi coenabamus & post coenam ut sit colloquebamur. Cum interim inter Causitrium & maximum orta dissensio est. Maximus enim Ephorae Theopompo anteponere Causitrium uero furem fuisse; nihil a se ipso scripsisse ostendebat; ac a Demacho & Callisthene & Anaximene plura quam tria milia comotum sublata & in cotione transposita ostendebat. Tunc Apollonius gramaticus; Ignoras inquit Causitri theopompu etiam quem tu laudas furtis plenum esse. Nam in undecimo de Philippo ab Arcopageticis Socratis quod nihil aut boni aut mali aliunde quam a se ipsis hominibus accidat; caeteraque huius ad uerbum transcripsit; Sed non orationes solum ille furas; uerum etiam aliorum gesta falso aliis tribuit. Nam cum andro historia diuinationum conscripserit; dicatque de Pythagora quod aqua a puteo hausta in metaponto sitiens postquam bibit in tertium diem terrae motum fore praedixerit; haec omnia Theopompos ad alios transtulit Pherecidem enim syritam ita praedixisse asserit nec in metaponto; sed in syria id fuisse dicit. Sibarum quoque urbis captiuitatem ad Mesenae urbis causam transtulit. Tunc nicagoras ego quoque inquit cum historiam eius legerem, multa ipsum a Xenophonte accepisse; mutasseque ad peius consolidaui. Xenophon enim in quarto pharnabazi Ageilai colloquutionem propter Apollonophane Cyziphenum factam ita conscripsit; ut & dignitas & mores utriusque quod legas cerni oculis uideantur hanc rem in undecimum historiae graecae Theopompos tra-

duxit. Itaque dicit ut muta tardaue uideantur. Ut enim furtum celeret ea interposuit quæ cunctationem quandam colloquentium ostendunt; & animatâ Xenophontis orationem corrumpunt. Tum Apollonius Cur theopompum & Ephorum uiros in dicendo tardos furti accusamus cum Menander quoque similiter fecisse inueniatur? Et ab aristophane grammatico qui eum ualde amabat admonitus fuisse dicatur? Vnde latinus sex libros edidit; quos de Menandri furtis inscripsit, ubi omnia quæ ab aliis accæpit; unum in locum contulit; sicut philostratus alexandrius de Sophocle fecit. Cecilius autem integram ad finem fabulam Antiphonis quæ Ionista dicitur a Menandro in fide monem transcriptam ostendit; Sed quoniam in hanc rem nescio quo modo incidimus; ego quoque accusare Hyperidem uolo multa fuisse a Demosthene furatum uerū quoniam eisdem fuerunt temporibus uestræ puto coniecturæ relinquendum quifnā ab alio furatus sit. Ego uero Hyperidem existimo. si autem uos demosthenem ab illo accæpisse contendetis laudo; quoniam quæ accæpit multo præstantiora reddidit; Viturperandum autem Hyperidem ducō. Si elegantissimam Demosthenis orationem conscripsit ab Herodoto & Damasco iteræpit. Quid uero aut de Herodoto dicam quod in secundo ab Hecatæo milesio multa trāstulit ueluti de phœnice; aut de fluuiali equo de uenatione crocodilorum; aut de Isocrate atque Demosthene quorum alter in numeralia oratione; alter in oratione aduersus Onetorem omnia quæ de quæstionibus Issæus in oratione de hereditate Chilonis dicit eisdem fere uerbis trāstulerint. Aut de Dinarcho qui multa eisdem uerbis transcripsit; Antimachus etiam poeta multa furatus ab homero parumque immutata scripsisse inuenitur; uerum ne alios furti crimine accusando ipse quasi fur repræhendi possim; Vnde hæc habui dicendum mihi esse uideo. Lysimachus igitur duos libros de furtis Ephori conscripsit. Polionis etiam ad Soteridem epistola extat de Ctosii furtis liber etiam eiusdē legitur de simili herodoti crimine & in libro quem de uestigijs inscripsit furta Theopompi recitat. Tum profenes alios quidem fures depræhendistis. Platonem autem cuius solennitatē tanquam herois celebrantes apud longinum conuenimus hoc ipsum fecisse; uereor enim furti uocabulum dicere cum de Platone uerba facio non depræhendistis. Quid ais inquit galietas? Aio inquit quod rebus ipsis probabo. Et fortassis multo plura inuenirentur si eorum qui apud Platonem philosophati sunt libri omnes reperirentur. Nam cum forte his diebus protagoræ de ente librum legerem aduersus eos qui unum ens dicunt esse eadem omnino inueni scripta quæ apud Platonem leguntur. Quod ut ita esse cognoscatis ipsum audiat is nouitate nanque rei commotus memoriter omnia tenere studui his dictis uerba ipsorum philosophorum cōscribit; quibus apertissime furem fuisse platonem ostendit. Sed satis iam dictum est quod alter ab altero græci furentur & alter alterum studiose redarguat.

Quod disciplina oēs & artes a barbaris græcis accæperunt. Cap. .ii.

n On est autem ab hac præparatione euangelica alienum breuiter ostendere disciplinas omnes & artes a barbaris græcos habuisse; ne quis accusare nos audeat si ab hebræorum scriptura pietatem didicisse prædicemus. Cum qui ueri aliquid apud eos dicere uideantur nec fabulis theologiam immiscere hebræorum doctrinam plane imitari cognoscantur. Iuniores enim omnes sunt qui apud græcos recte aliquid philosophati sunt. Non hebræis solum nec phœnicibus atque ægyptiis; sed

priscis etiam ipsis græcis. Primus enim omnium ex phœnicia Cadmus Agenoris filius mysteria & solennitates deorum græciæ tradidit; simulachrorum consecrationes etiā & hymnos. Deinde ex Thracia Orpheus. Linus etiam & Musæus quos circa tempora troiana floruisse asserunt; a quibus nihil aliud quam ægyptiorum atque phœnicum falsitas paucis commutata græciæ commēdata est. Quibus quidem in tēporibus Pythius Clarius Dodonæus maxime colebātur simulachraque aliorum deorum atque heroum & templa constituebantur. Et post multa sæcula philosophiæ data ita diligenter opera est ut cum nihil ueri in traditionibus maiorum philosophantes iuenirent præclara illa maiorum oracula cum auctoribus suis contempserint quippe ab illis nullam se conferunt qui utilitatem uidentes aliena tanquam nudi atque pauperes ueritatis & disciplinæ non temere scrutabantur; & ab alijs gentibus quæ utilia ueraque censebant in omnibus artibus atque disciplinis non sine labore mutabantur. Nempe ipsi græci confitentur post Orpheam Linum & Musæum antiquissimos ut ipsi dicunt theologos & multorum auctores errorum septem quosdam uiros admirabiles adeo sapientia fuisse ut sapientes uulgo appellati sint; qui omnes temporibus Cyri perfarum regis floruerunt. Quo quidem tempore apud hebræos nouissimi omnium prophetæ fuerunt annis post troiana tempora pluribus quam sexcentis. A Moysē autem non paucioribus quā mille & quingentis quod paulo post planius faciemus. Verum ab istis sapientibus nihil aliud quam sententiæ quædam commodæ atque breuiter dictæ ad utilitatem humanæ uitæ compertū est. Magno deinde spatio temporis interposito philosophorum genus incœpisse fertur Pythagoras enim primus omnium fuit; quem philosophiæ quoque nomen inuenisse constat, hunc multi samium; alii tyrrhenum; alii syrium aut tyrium fuisse contendunt. Ita non plane græcus maximus & primus philosophorū ab omnibus dicitur. Nam pherecidem doctorem Pythagoræ syrium omnes fuisse tradunt; quanuis non eum solum modo; sed perfarum etiam magos & ægyptiorum diuinares audisse Pythagoras; asseratur; eo tempore quo iudæorum alii in babylonem alii in ægyptum transmigrarunt. Audiuit autem & Brachinanas iudæorū philosophos; sic ab alijs astrologiā; ab alijs geometriam; ab alijs musicam; ab alijs arithmeticam; & aliud ab alijs habuisse. A græcis autem nihil eum habuisse ausus quisquam est dicere; tanta doctrinæ & bonarum artium penuria in græcia fuit antequam Pythagoras omnia quæ ab illis collegit summo studio docuit; & diuinos propterea meruit honores; a quo prima philosophia processit; quam italicam quoniam ibi maxime docuit appellare solent. Secunda est quæ Thales unus de septem sapientibus tradidit; quæ Ionica nominantur. Tertia cleatica dicitur cuius Xenophanes colophonius auctor ascribitur. Thalem autem multi non græcum sed phœnicem dicunt; nonnulli Milesium fuisse arbitrātur; quem tradunt ab ægyptiorum diuinationibus præaque accæpisse. Solonem uero unum de septem qui leges atheniēsiū cōscripsit tempore quo iudæi ægyptum frequenter habitabant illo peruenisse Plato in Timæo testatur. Quo quidem in libro doceri eum a barbæro uidemus his uerbis; O Solon Solon græci semper pueri estis; senex autem nullus unquā græcorū fuit; ac ideo apud nos nulla disciplina uetus inueniri potest. Plato quoque ipse cum italicam philosophiam hausserit; in ægyptum abiisse traditur; nec breui tempore conuersatus ibi fuisse. Vnde grato animo omnia quæ optima sunt a barbaris se consecutum proficitur. Dicit enim in epimenide causam fuisse barbarum illum qui primus hæc inuenit. Vt ista enim regio inquit eos aliud qui primi hæc inuenerunt. Longam autem ætatem multi consecuti sunt propter æstiu temporis serenitatem; quam ægyptus maxime

atque syria possidet. Quare ab initio usque ad hæc tempora innumerabilibus annis examinata uere nobis tradita sunt. Deinde subiicit, Fateri autem oportet quicquid a barbaris græci accæperunt ad meliorem illud finem perduxisse. Hæc Plato Democritus autem multo prius a barbaris se didicisse his uerbis gloriatur. Ego uero inquit multo plures quam omnes cæteri homines qui modo sunt regiones peragraui; multas urbes uidi. Sapientes uero audiui; nec quisq̄ me in demonstratione linearum superare potuit nec ipsi quidem qui arsepedonaptæ apud ægyptios appellantur. Octoginta enim ānos longe a patria disciplinarum amore abfui. babylonem enim etiam iste & persas in ægyptum ut disceret petiit. Quid de Heraclyto ac de aliis græcis dicam per quos omnes illuminatam doctrinis græciam constat. Nam ante sæcula eorum uatibus & oraculis dæmonum inhiabat. nec aliquid solidæ disciplinæ uestigium continebat. Mirabilia uero apollinis illa responsa nihil penitus hominibus contulerunt; sed errantes huc atque illuc magno sudore aliena sibi homines congeserunt; geometriam enim ab ægyptiis; astrologiam a chaldæis; & alia ab aliis accæperunt. Sed nihil unquam tantum mutuati sunt quanti hoc est quod ab hebræis habuerunt. Vnius enim dei cognitionem inde recæperunt; & multitudinem dæmonum suorum spreuerunt. Cur ergo nos niscant si hebræorum scripturam barbaram ut ipsi dicerent græcæ philosophiæ ante posuimus? quoniam omnia bona a barbaris ipsi furati sint nec quicq̄ utilitatis a diis suis habuerunt? Quos iure multi apud eos contempserunt; ut impii dici q̄ dæmonia uenerari maluerint. Cur igitur nos accusant aut non magis laudant atque admirantur; qui falsitate contempta etiam theologiam secuti sumus quæ sola uera est ab omni falsitate remota. Nā neq̄ in impietatem incidimus ut multi græcorum sapientes nullum deum colentes; neque rursus ut mirabiles philosophi summum deum cognoscentes multorum falsitatem deorum falsitati pmiscuimus. Sed de his alias. Nūc autē non philosophicas solū doctrinas; sed omnia inuēta hominū humanæ uitæ utilia a barbaris græcos accæpisse comprobeamus. Primus igitur q̄ litterarū elementa græcis tradidit Cadmus ex phœnicia erat. unde phœnicia litterarum elementa prisca poetæ dixerunt; multi syros litteras primos comperisse asserunt. Syrii autem etiam hebræi sunt. Nam iudæi in syria semper a scriptoribus habita est & phœnicia etiam apud prisca appellari constat. Temporibus autem nostri palæstinem Syriæ appellant argumento autem illud maximo est ab hebræis reptas esse litteras ipsarum litterarum apud græcos appellatio. Singula enim apud hebræos elementa appellatione significatiua uocantur; quod apud græcos nullo modo fieri potest. Vnde non esse ab illis inuenta sed ab illis accæpta declaratur. Omnes autem litteræ apud hebræos uigintidua sunt quarum prima Aleph dicitur; quod latine disciplina dici potest. Secunda Beth quod domus significat. Tertia Gimel; quod uocis plenitudinem significat. Quarta delth quod librorum dici potest. Quinta ita; quod uocabulū ista significat quæ omnes uoces talem sensum efficiūt disciplina domus plenitudo librorū hæc Sextum elementum apud eos uocatur quæ uox latine in ipsa dici potest. Deinde Cai quod uocabulum significat uiuit Septimū id quod significat uiuens totū hoc simul in ipsa uiuit uiuetis. Nonū teth dicitur id est bonū. Decimū ioth & interpretatur principium. Simul hæc duo bonū principium significat. Vndecimū Caph latine tamē Duodecimū labd. quod & postea sanich quod interpretatur auxiliū; totū hoc simul ex ipsis significat disci totū simul tamen discere; Deinde sequitur elementum quod men appellat quod interpretari potest ex ipsis. Deinde Nun; idē sempiternū auxiliū his accedit. Ain qd̄ latine fontem aut oculū significat. Deinde phi quod os dici potest deinde sade quæ uox

iusticia interpretari potest; simul sensus est fons aut oculus & os iusticiæ. Elementum deinde accedit Cophi id est uocatio. Deinde ris quod capud significat. Deinde sen quod dentes dicere possumus. postremo thau quod signa dici potest. Omnium igitur sensus elementorum hic est. Disciplina domus plenitudo librorum hæc in ipsa uiuit uiuens bonum principium tamen discere ex ipsis sempiternum auxilium fons aut oculus atque os iusticiæ uocatio capitis & dentium signa; hæc est elementorum hebraicorum latine dicta sententia quæ disciplinæ litterarum summopere conuenit; quod apud alias gentes inueniri nequit. Vnde fateri necesse est non ab aliis quam ab hebræis litteras esse inuētas; græcos uero ab hebraicis accæpisse ipsa litterarū appellatio significat hebræi enim Aleph; græci alpha dicunt. Illi beth græci Vita; gama græci gimel illi; deinde delth; illi deltha isti & alteri zai; alteri zeta; cætera quoque similiter. Vnde patet ab hebræis litteras inuentas ad alios & ad græcos tandem peruenisse. hæc de litteris dicta sufficiant. Clemens quoque cum in similem incidere materiam ægyptios ostendit medicinam inuenisse & æsculapium amplificasse. Atlatem autem ex libya primum nauim construxisse ac nauigasse. Astrologiam primos Chaldæos; ægyptios deinde edidisse. Phryges autem uolatus primos obseruasse; & tuscos aruspiciū comperisse. Telmissinos somniorum interpretationem Tyrrenos tubam; phryges fistulam ex phrygia enim erat olympus & Marsyas qui fistulam inuenerunt. Lucernæ usum ægyptios qui annum in duodecim partes primi distinxerunt; primique lege non conuenire mulieribus in templis prohibuerunt; nec intrare in templa quenquam a muliere nisi lotum sanxere; Geometriā etiam ipsos inuenisse. Selmentem uero & damnameneum iudæos in cypro primos ferrū inuenisse; ferri autem tincturam aut temperiem qua robur accipit Delam iudæum comperisse quibus Hesiodus delam ex scythia fuisse asserat. Falcem thraces comperisse ut primo peltis equestres usos quam illyrii primo inuenerunt. Cadmum auri metalla primū in monte pangeo excogitasse. Quadrirenem a carchidoniis primū factam fuisse cuius architectus Vosporus fuit; Medeam primā tincturā capillorū excogitasse pannones; quoniam noricum habitant quos noropes appellant æris usum inuenisse. Olympū ex mysia lydian harmoniā. Dicordū assyrios Sambucā instrumentū etiā id musicū est trogloditas. Marsyā phrygē tricordū diatanāq̄ harmoniā. & myxophrygiā atq̄ myxodiā thamyri thraca harmoniacā doricā sydonios triremē. Siculos phormingē nō ualde a cythara differente; hæc clemens noster cæteraq̄ huius a cydippo Mantineo; Antiphane Aristodemus; ac Aristotele collegisse ait; operæ autē precium est a Iosepho etiā iudæo nōnulla transcribere; Is enim uir cum de antiquitate iudaica scribat multo iuniores fuisse græcos ostendit ac a barbaris omnia collegisse diuersaque inter se ac uaria conscripsisse. Verba igitur eius hæc sunt. Non possum inquit non admirari eos qui putant de uetustissimis rebus solis esse græcis credendum; nobis autem cæterisque hominibus nullam esse fidem adhibendam. Nam si ab ipsis rebus ueritatem discere uoluerimus quæ a græcis facta inuenta que siue urbes conditas dixeris siue artes excogitatas siue legum sanctiones heri aut nudiustertius si eum nostris conferas incœpisse putabis. Scribendæ uero historiæ curam omnium postremam ipsius fuisse constat. Vnde ipsi quoque chaldæos phœnices & ægyptios (non enim libet modo nos quoque istis connumerare) aperte fatentur uetustissimam firmāq̄ prisca rerum traditionem tenere. Regiones enim habitant quæ minimas cōtinētis regiōes patiūtur; multaq̄ opera ac magno studio sēp incubuerūt; oīa præclara facinora publicis scripturis ab eloquentissimis uiris posteritati cōmédari. Græciā uero nō ignoramus sapius de uastatā regū gestarum memoriā amisisse

Ita nouo genere uiuendi sæpius instituto a se originem rerum incæpisse putarunt. Litteras autem posteriores pene omnibus accæperunt: a Cadmo enim didicisse gloriatur. Nec tamen aut ex templis aut loco publico scripturam se habuisse dicere audent quæ id significet. Vnde magna quæstio est. Vtrum troiani belli temporibus litteris uteretur & paulo post Cadmus uero milesius; & argius acifilaus qui primi apud græcos historiã scribere aggressi fuerunt non multo ante Xerxis tempora fuisse perhibentur. Præterea Pherecides syrius, Pythagoras & Thales qui de cælestibus atq; diuinis rebus primi græci pauca scripserunt ab ægyptiis & Chaldæis cuncta didicerunt: quos omnes una uoce græci uetustissimos omnium prædicant. Quomodo igitur supremæ arrogantia non est sibi solis antiquitatis memoriam attribuere? Aut quis ab ipsis scriptoribus non facile percipient nihil certum: sed omnia coniecturis græcos scripsisse? Pugnât enim inter se omnes & alter alterius falsitatem redarguit non est opus ut eos moneam qui melius me sciunt, quod Elanicus contra quam Acifilaus de Genealogiis ediderit, Nec ut enumerem quot quantisque Hesiodum repræhendit, Nec dicam quomodo Ephorus Ellanicus; Timæus Ephorum; Timæum posteriores; Herodotum omnes repræhendunt. Non est necesse de singulis atque minoribus dicere: cum de persarum in græciam impetu & de præclaris facinoribus tunc gestis inter se uehementer scriptores discrepent; cum etiam Thycydidem qui accuratissime suorum temporum conscripsisse historiam creditur quæ si mendacem nonnulli accusent; huius discrepantiæ quibus multæ possint esse causæ duæ tamé mihi præcipue uidentur. Quarum prima & maxima est quia nullam curam ut publice præclara facinora scriberentur græci populi habuerunt; ac ideo magna in scriptoribus mætiendi licentia fuit, Nam ipsi etiam Athenienses quos & indigenas putant & diligentiores fuisse constat; primas omnium publicæ scripturæ leges dracõis de cæde qui paulo ante Pisistratum fuit commendatas fuisse asserunt. Non oportet de arcadibus dicere qui quauis uetustissimos se omnium prædicent; ultimi tameum omnium litteras didicerunt. Quare cum nihil extaret publice quo & ignari docerentur & mendaces redarguerentur partim ignorantia; partim affectione factum est ut magna inter scriptores discrepantia inueniatur. Altera causa est quia non ueritatis amore quæ sita profiteatur; sed eloquentiæ suæ ostentatione; quoniam ueteres scriptores superaturos se facile credebant scribendi laboré fumebât. Ita nonnulli fabulas; nonnulli ciuitatū aut regū laudes aut uituperationes; nonnulli ueterū scriptorū ut ipsi eloquentiores uiderentur emendationem conscripserunt; Vnde fit cum historiam scribere profiteantur non id sed huius oppositum faciant. Veritatis enim historiæ signum illud est ut de eisdem rebus eadem omnes conscribant. Illi uero sic se ueraces uisum iri putarunt si unusquisque aliter quæ cæteri conscripsisset, hæc Iosephus. Sed non erit ab re quasi apicem Diodori testimonium afferre. Is igitur in primo his uerbis utitur, Dicendum modo de his est qui priscis temporibus prudentia doctrinaque clari ad ægyptum usque profecti sunt. Sacerdotes enim ægyptiorum in sacris libris scriptum inueniunt Orphea; Musæum, Melampoda; Dædalum; Homerum poetam; Lycurgum Spartiatem; Solonem Atheniensem Platonem philosophum; Pythagoram Samiū; Eudoxum mathematicum; Democritum abderitã; Enopidẽ Chiu ægyptū petiisse; quorū omniū uestigia; aliorum imagines; aliorum nomina locis aut instrumentis indita extant; asseruntque uniuersa illos quibus apud græcos clauerunt ab ægyptiis accæpisse. Orphea enim mysteria Dionysi & errores Cereris sic conscripsisse ut mysteria Osiridos & errores Isisos se habet nominibus solūmodo imutatis. Supplicia uero ipsoꝝ apud inferos & amœnos ipsoꝝ cãpos ad imitationem eū fecisse eaque res quæ in sepulchris ab ægyptiis geruntur, quã res Orpheus primus apud græcos transtulit; &

Homerus amplificat, Melampodem autem aiunt ea quæ de saturno & de titanum pugna dicuntur ac de aliis deorum calamitatibus ab ægypto in græciam traduxisse. Dædalum autem affirmant uolutiones labyrinthi fuisse imitatum qui usque ad hæc temporain ægypto permanet a mendote uel sicut quidam dicunt a rege maro multis annis ante Minoem constructus; cuius rei signum est statuarum numerus quas Dædalus apud græcos confinxit; neque enim plures neque pauciores sunt quam apud ægyptios sint. Ita uero esse inde maxie patere aiunt quod in Memphyde prophylæa Vulcani Dædalo architecto facta ostendunt, quo quidem opere a deo admirabilis ingenii uisus ut lignea eū statua donauerit; quæ in eodem uulcani templo conspicitur: Adeo enim superauit ægyptios a quibus didicit ut propter multa quæ adinuenit honores diuinos apud eos consecutus sit. Templum enim Dædali ad hæc usque tempora in insula quadam iuxta memphim sumopere colitur. Argumenta quoque nonnulla solent afferre quibus fuisse in ægypto Homerum plane ostendunt; ac maxime quia Helenam scripsit potiõem Thelemacho apud Menelaum hospitanti præbuisse qua factum est ut calamitatum suarum obliuisceretur; quam quidem potiõem ab ægyptiis dicit poeta helenam a polimnesta quadam thanis uxore didicisse. Nam usque ad nostra tempora solæ diospolitice mulieres iram atque moestitiam potiõibus sedare nesciunt: Diospolis autem Thebæ sunt Venerẽ quoque auream Homerus appellat quo nomine uulgo ab ægyptiis nominatur. & lucus ueneris aureæ apud eos adhuc inuenitur. Lycurgum similiter Platonem atque Solonem multa in libris atque legibus suis conscripsisse patet quæ ante illorum tempora ægyptii habuerunt. Pythagoras quoque geometriam & Arithmeticam ab eis didicisse; & animæ in cætera animalium migrationem a dogmatibus ægyptiorum sumpsisse. Democritum uero putant quinquennio in ægypto conuersatum multa inde didicisse. Enopidem quoque ab ægyptiis astrologis & alia complura & obliuationem zodiaci percipisse. Eudoxum etiam ab ægypto in græciam multas astrologiæ rationes transtulisse. Teraculem similiter atque Theodorum Rheti filios qui simulachrum Apollinis pythii fabricati sunt quinque fingendo apud priscos omnes excelluerunt multis annis in ægypto uersatos contendunt hæc a Diodoro sumpta sufficiant. Si ergo ab omnibus barbaris quicumque clari apud græcos fuerunt non pauca neque minima accæperunt, nec iccirco quis piæ eos accusauit; cur nos accusant qui uera pietate cõmoti scripturam hebræoꝝ cõplectimur.

DE Antiquitate moysi ac prophetarum. Cap. .iii.

u Erum ne forte quoniã cognitionem unius dei hebræos solummodo uere habuisse diximus; ac ab eis cæteros si quid hac de re præter hebræos uere senserint accæpisse cõtendimus; ne quis unquam aliter actum putet, ac a græcis iudæos hoc habuisse dogma contendat; declarandum est quibus temporibus Moyses & propheta fuerunt. Plurimi ergo (putilis nãque res est) de antiquitate Moysi & prophetarum conscripserunt a quibus nonnulla transcribam quibus ipse noua uia rationemque usus hoc modo res disponere statui. Nemo inficias ibit imperatoris romanorū Augusti temporibus saluatoris nostri natiuitatem fuisse; doctrinamque quintodecimo Tyberii cæsaris anno euangelicam incæpisse. Si quis ergo ab hoc tyberii anno ad superiora scandens diligenter usque ad Darium persarum regem & restitutionem templi perueniet quingentos, xlyiii, annos inter Tyberium & secundum Darii annum interfuisse cõperiet. Secundus enim Darii annus sexagesimæ quintæ olympiadis primus fuit Tyberii autem quintus decimus ducet simæ quintæ ac primæ olympiadis quartus inuenitur. Ita cõtum ac triginta septem olympiades interfuisse manifeste uidentur; qui numerus quaternario auctus; quadriennium enim olympiadi attribuitur quingentos, xlyiii, annos effecit. In secundo autem anno Darii septuagesimus

hierosolymorum & templi destructionis fuit ut iudæorum historia ostendit. Quod si a secundo Dari anno ad primam olympiadem percurras olympiades quidem, lxxiii, annos, cclvi, interfuisse comperies. Quos quidem annos si ab ultimo desolationis anno ac restorationis principio ascendendo auferas ad quinquagesimum annum Ozia iudæorum regis quo tempore Isaias & Osee prophetarunt omnino peruenies. Ita prima olympias Isaiæ temporibus fuisse inuenitur. Inde autem a prima olympiade usque ad captiuitatem troiæ ut græcorum ipsorum historiæ significant quadringenti ac quinquaginta anni colliguntur. quem annorum numerum a quinquagesimo Ozia anno similiter auferendo ad tertium annum labdonis iudæorum iudicis peruenies. Ita troianæ urbis destructio septem annis anteq̃ Sanson hebræos iudicasset fuisse ostenditur: quem corporis robore inuictum fuisse ut herculem græci scribunt hebræi testantur. Inde a captiuitate troiana si quadringentos ascendendo annos auferas ad Moysen & terrigenam Cecropem deuenies. Omnia uero quæ apud græcos mirabilia narrantur post Cecropem fuisse constat: Nam Deucalionis diluuium pthæthontis incendium; natiuitas Eriochthonii; proserpinæ raptus; Cereris mysteria; Eleusiniorum constitutio; Triptolemi fatio; Europæ raptus a Ioue; Apollinis partus; Cadmi ad thebas aduētus; & ad hæc iuniores illi Dionysus; & Mimos; æsculapius; perseus; dioscuro; hercules post Cecropem omnes fuerunt. Quare omnibus his multo uetustior Moyses fuisse confirmatur; A moyse uero usque ad primum annum uitæ habraam quingentos ac quinque annos comperio; quos si a Cecropis regno ad superiora auferas ad assyrium Ninum tandem peruenies quem aiunt primum totius asiæ india solum excepta regnasse a cuius nomine ciuitas Ninus appellata est; quam iudæi niniuem dicunt. Eo tempore zoroastes magus apud bactrios regnabat. Nino autem uxor Semiramis successit. Nino ergo atque Semiramidos zoroastisque temporibus habraam fuisse constat. Nam hæc omnia nobis certis rationibus in eo libro demonstrata sunt quem de temporibus inscripsimus. Vtar autem impræsentiarum Porphyrii de uetustate moysi testimonio illius uidelicet qui hebræorum atque Christianorum inimicissimus odii cumulo ipsum quoque Moysen atque prophetas improbis petere uerbis ausus est. Sic enim inimicorum testimonio uetustas Moysis magis cōprobabitur. In quarto ergo eorum quos aduersus nos libros euomit his uerbis utitur. Narrat autem iudæorum historiā uerissime quoniam & locorum & uirorum nomina similiter atque ipsi posuit Sachoniatho berutius qui earum rerum omnium monumenta ab hierobalto dei leui sacerdotē asserit habuisse. Quam quidem historiam a belbalo berutiorum regi inscripsit quorum uirorum tempora multo ante troiana tempora fuisse comperiuntur. Is Sachoniatho phœnicum lingua partim a singulorum urbium annalibus partim a libris sacris qui templis dedicari solebant collegit ingenio; quem non multo post Moysen semiramidos temporibus fuisse scriptum est hæc porphyrius. Si ergo semiramidos temporibus Sachoniatho fuit; ea uero multo ante troianam calamitatē fuisse perhibetur an erit Sachoniatho quoque troianis temporibus multo uetustior Sachoniathonem uero ab aliis collegisse historiam ipse Porphyrius testatur; quos & ipsos iuniores Moysen fuisse concedendum est. Sed ponamus etiam eisdem temporibus Moysi Sachoniathonem fuisse; quoniam tamē Moyses Semiramidos temporibus huius philosophi testimonio comperitur quādo nos habraam fuisse contendimus. Antiquior est Moyses secundum porphyrium q̃ ipsi opinantur. Fuit autem Semiramis octingentis annis ante troiana tempora. Quare Moyses quoque similiter. Prius uero apud Argiuos Inachus regnauit; quando nec ciuitas nec nomen Atheniensium erat. Primus autem argiuorum rex quinti assyriorum regis temporibus fuit centum quinquaginta

ginta annis post Moysen atque Semiramidem in quibus nihil apud græcos illustratum inuenitur. Quadringentis autem annis & quinquaginta fere post Semiramidem Primus apud Athenienses Cecrops indigena ut ipsi dicunt regnauit Triopa septimo post Inacum regnante apud argiuos; & post Inachi autem tempore ogygiū dicitur diluuium fuisse. Et apud Aegyptios primus deus appellatus est & Inachi filia q̃ Isidem ægyptii nominarunt Prometheus quoq̃ & Atlas illis temporibus fuerunt. A Cocrope autem usque ad troianorum calamitatem paulo pauciores q̃ quadringenti anni colliguntur; in quibus diluuium deucalionis & incendium phaethotis fuisse non ignoramus. Cecrops autem primus deum Iouem appellasse fertur & aram instituisse primus & simulam chry palladis erexisse. Post Cecropem autem dii græcorum omnes nati fuisse uidentur. Ita ad troiana tempora a temporibus Moysi plures q̃ octingenti anni Porphyrii testimonio fuisse comperiuntur. Homerum uero atque Hesiodum multo iuniores troia fuisse manifestum est. Pythagoram uero & Democritum in quinquagesima olympiade septingentis fere annis post troiam fuisse constat. Quare huius philosophi auctoritate mille quingentisque annis ante græcorum philosophos Moyses fuit. Verum quoniam multi præclari apud nos uiri atque doctissimi iudæorum antiquitatē certis uerisq̃ argumentis probarunt; quorum alii a græcis; alii a chaldæis atque ægyptiis; nonnulli etiam a phœnicibus atque hebræis propositum suum approbarunt; immo uero cuncta simul conferentes mirabili ratione ac uia singularum gentium præclara facinora quæ in eisdem temporibus gesta sunt collegerunt; eorum nonnullas uoces uerbaque transcribere laborum suorum fructu auctores priuentur. Vtar autem testimonio multorum ut ex omnibus hebræorum uetustas indubitata habeatur. Africanus igitur in tertio annaliū his uerbis utitur usque ad olympiadas nihil exploratum in historia græcorum inuenitur sed omnia confusis conscripta temporibus sunt. Post olympiadas uero quoniam quadriennio diligentissime omnia notabantur nulla penitus confusio temporum fit. Quare præclara fabulosaque facinora quæ ante primam olympiadem fuerunt summam colligam; quæ uero post gesta sunt ita cum hebræis persicisque historiis conferam; ut ea quæ in eodem tempore fuerint aperte significem. Hebræorum igitur in babylonem migratio a Nabuchodonosore facta septuaginta durauit annos. Cyrus regnauit olympiade quinquagesima quinta a Diodori thalicostris polybii phlegontisque historiis patet quo anno Iesus filius Iosedech primam particularemque deductionem populi fecit ut apud Esdram iudæum conscriptum est. Verum ista ut dixi propter olympiadum certitudinem eodem modo ab omnibus conscripta sunt; cum nullam omnino confusionem patientur. Ab Ogyge autem indigena cuius temporibus primum & maximum diluuium in attica fuit; & phoroneus argiuus regnabat usque ad primam olympiadem anni fere mille atque uiginti. Ita enim omnes asserunt qui atheniensium annales conscripserunt ellanicus dico atque Philochorus Castor etiam & Thalys in hoc conueniunt qui syriam historiam diligenter tractarunt. Diodorus quoque qui orbis historiam in bibliothecis contulit, alique permulti; & post pauca. Dicimus ergo Ogygem a quo primum diluuium nominatum ogygium est temporibus Moysi fuisse; quod hoc pacto probamus. Ab ogyge ut diximus mille uigintique anni usque ad primam olympiadem fuerunt; a qua usque ad quinquagesimam quintam olympiadem id est usque ad primum annum Cyri farum regis & iudaici populi reductionem anni fuerunt, ccx. & vii. Quare ab Ogyge ad Cyrum mille ducenti, xxxvii, fuerunt; quos si auferes ascendendo ad annum illum peruenies quo ab ægypto Moyses populum eduxit. Fuit ergo Moyses ogygi temporibus a quo Eleusis condita est Atticos igitur annos ab ista sumamus & post pauca, Ogygem

uero propter uastationem diluuii centum nonagintanouem annis usque ad Cecropem attica sine rege & pene deserta fuisse perhibetur. Actæum enim quem post ogygem fuisse nonnulli fingunt cæterosque usque ad cecropem nuda solummodo esse nomina Philochorus scribit, & post aliqua computatione annorum a iudaica scriptura diligentius facta, A. Moyses igitur inquit usque ad Cyrum mille, ccxxxvii, anni colliguntur. Quod ab ogyge ad Cyrum etiam secundum græcorum historicos colligi demonstrauimus; sed græcorum etiam nonnulli hoc ipsum testantur Polemon enim in primo græcarum historiarum temporibus inquit Apidos Phoronei filii magna pars ægyptii exercitus ab ægypto expulsa in palæstina syriæ non longe ab Arabia habitauerunt. Apion etiam Possidonii filius grammaticorum omnium diligentissimus historiæ perscrutator in quarto historiarum & in libro aduersus iudæos, Inacho inquit regnante apud Argiuos & Amasi apud ægyptios iudæi duce Moysese ab ægyptiis defecerunt; Herodotus quoque Amasidos & defectionis huius in secundo mentionem facit, Iudæorum etiã quodammodo meminit cum syrios dicat qui palæstinã habitant circuncidi solere. Ptolomæus præterea mædesius qui ægyptiorum historiam ab initio conscripsit his ita conuenit; cæterique omnes ut minima quædam annorum differentia esse uideatur. Ita notabilia gesta mirabiliaque græcorum siue uera siue ficta post Moysese fuisse comperiuntur. Visum est autem mihi a tempore regni attici res græcorum hæbraicis cõferre. Primo igitur ogygæ anno quousque ad primam olympiadem mille ac uiginti fuisse ostendimus exitus iudæorum ab ægypto factus est & in attica ogygium illud diluuium; nequid iniuria, Cum enim ira dei grandine ac tempestatibus percuterentur ægyptii non poterant aliqua partes etiam orbis non commoueri; attica præcipue quia coloni ægyptiorum ut multi alii & Theopompus in Tricarano affirmat athenienses fuerunt. Post quatuor autem & nonaginta annos Promethæus fuisse a nonnullis dicitur quem finxisse homines fabulantur atque formasse; quoniam sapientia eloquẽtiaque sua a bestiarum uita in ciuilem transformauit hæc Africanus, Tacianus uero qui se ipsum in Asyria regione natum dicit uir lingua græca doctissimus; græcis omnibus Moysese antiquitate anteponeñs de homero inquit; Stesimbrotus; Thafius; Callimachus; Colophonius, Reginus; Theagenes qui fuit Cambyse temporibus & Herodotus halicarnassensis; alique complures scripserunt, Sed quoniam aliter alii tradiderunt quibus fuerit temporibus affirmare non possumus, Crates enim ante reductionem herculidarum octuaginta post troiana tempora annos floruisse contendit, Eratosthenes post centum annos Aristarchus quãdo ionica colonia deducebatur centum & quadraginta annos post destructionem troianam, Philochorus archippi atheniensium principis tempore centum & octuaginta annis post captiuitatem troianam, Apollodorus ducentis & quadraginta post troiana tempora; nonnulli in prima olympiade quadringentis annis post illius euerfionem; alii Archilochi æqualem fuisse contendunt; qui fuit olympiade uigesimatertia temporibus gygæ regis lydorum; Sed hæc relinquuntur, Nam quando ita confuse de temporibus scribitur uniuersa historia titubatur; Sed ponamus Homerum ipsius Agamemnonis temporibus fuisse, Moyses enim non modo multo ante illa tempora uerum etiam ante Dardanum fuit Vtar autem testimonio chaldæorum phœnicum & ægyptiorum, Berofus enim uir babilonius sacerdos multo antiquiorem troiano bello Moysese fuisse scripsit; Theodotus autem Ipsicrates Mochus phœnices fuerunt; quorum historiam in græcam linguam aditus uir disertus traduxit ubi scribitur troianum bellum paulo ante tempora Salomonis fuisse ægyptios omnes sciunt magnam temporum diligentiam semper habuisse; quorum annales Ptolomæus non rex; sed mædesius

sacerdos a sacris libris collegit ac edidit. Is regnante Amoside apud ægyptios Moysese duce iudæorum exitum ab ægypto fuisse affirmat; Amasimque fuisse tunc dicit quãdo Inachus in agris regnabat, Apion etiam grammaticus Inachum & Amasidem eisdem temporibus fuisse affirmat, Fuerunt autem ab Inacho ad bellum troianum generationes uiginti, Quare ante Iliacum bellum quadringentis ad minus annis ipsum fuisse concedendum est Si igitur post Inachum oia præclara facinora græcorum fuerunt necessario etiã post Moysese fuerunt, Inachus enim primus argis ut diximus regnauit; deinde phoroneus quãdo ogygiũ in attica diluuiũ fuit, Apis postea deide argiuis Crassus phorbafque regnarunt; quo tpe Actæa a quo Actæa regio atheniensiũ appellata est Triopas; deide argis regnauit quando prometheus epimetheus; Atlas; Io; & biformis cecrops fuisse traduntur Post Triopam Crotopus regnauit; temporibus cuius phætonis incendium & deucalionis diluuium fuit; Sthenalo postea regnante Danaus in peloponnesum uenit & dardanus dardaniam condidit; & ex phœnicia europa rapta fuerat Danaus postea regnauit; deinde lynceus quo regnante proserpina rapitur, Cadmus thebas condidit; qui græcis litteras tradidisse una uoce ab omnibus dicitur Minos in Creta regnat, Proetus postea regnauit quando Eumolpus atheniensibus bellum intulit, Deinde Acrisius cuius tempore a phrygia in græciã pelops transfuit, Ion Athenas petiit, Secundus Cecrops floruit; Perseus postea regnauit & præclara gessit facinora, Euristheus Domum Atreus atque agamemnon qui decimo atque octauo sui regni anno urbem troianam expugnauit, Quare omnibus diis ac heroibus græcorum multo uetustior Moyses inuenitur; & oportet seniori a quo iuniores hauserunt multo magis credere, Non enim Homero solummodo Moyses superior; uerum etiam omnibus qui aliquid apud græcos scripserunt, Quippe cadmus a quo litteras græci habuerunt multo posterior Moysese inuenitur, Scripserunt autem apud græcos ante Homerum, Linus, Philammon; Thamyris; Amphion; Orpheus; Musæus; Demodotus; Phemius; Sybilla; Epimenides cretensis qui spartam petiit, Aristæus; Preconeseus Abolus; Centaurus; Isatis; Orimõ; Euculus cyprius Orius; Samius; & Atheniensiũ pnetida, Linum igitur herculis magistrum fuisse constat; quãtroia nũ bellum una fuit generatione Tlepolemus enim filius eius cum Agamemnone in ilium militauit, Orpheus autem æqualis Herculi fuit; quem Musæus audiuit, Amphio duabus generationibus troianum bellum præcessit, Demodocus uero; atque Phœnus alter in Ithaca; alter apud pheacas troiani belli temporibus uiuebant Thamyris etiam; & Philammon non ante ipsos fuerunt, Sed de poetis satis dictum est, Nunc de his scribamus; qui apud græcos sapientes habiti sunt, Minos igitur qui sapientia & legum solertia cæteris omnibus excelluisse uidetur Lyncei temporibus; qui post danaum argis regnauit undecima generatione post Inachum fuit, Lycurgus autem centum annis ante primam olympiadem leges lacædemoniis dedit, Dracon in olympiade trigesima sexta leges atheniensibus tulit Pythagoras in sexagesima & secunda floruit Ostedimus autem in superioribus quadringentis & septem annis post Ilii euerfionem olympiadas incæpisse, Thales uetustissimus omnium; qui septem sapientes appellantur in quinquagesima uiuebat olympiade, Hæc taceamus; nunc Clementem audiamus, Apion inquit grammaticus uir historiarum peritissimus; qui plistonices nominatus fuit acerrimus iudæorum hostis a deo ut etiam aduersus eos uolumen ediderit nec iniuria; ægyptius enim erat Ptolamæum Mendesium sacerdotem; qui tria uolumina de rebus gestis ægyptiorum edidit testem adducit; quod Amosis; qui auarum ægyptiorum urbem euerfit; & Inachus argiuorum rex eisdem temporibus fuerunt, Quo quidem Amoside regnate ab ægypto Moysese duce iudæos profugisse confirmat, Rex autem argolicas; quæ ab Inacho cape

runt Dionysius Halicarnaseus in libro de temporibus omnium græcarum rerum uetustissimas fuisse ostendit. Ab Inacho autem ad troiana tempora uiginti generationes connumerantur: anni ad minus quadringenti. Assyriorum autem regnum antiquius cæteris omnibus fuisse constat; cuius quadringentesimo atque secundo anno trigesimo scilicet atque secundo Beluchi octauo Moysæ ducete populus ab ægypto exiuit; Inacho argiuis & Amoside in ægypto regnante. Post Inachum phoroneus argis regnauit quando ogygium fuit diluuii. & Egialeus in sycione regnauit a quo Sicyonum regnum incæpit; tunc etiam cretus primus qui in creta regnauit; Acusilaus uero Phoroneum omnium hominum primum ait fuisse; unde Phoronidos poeta mortalium patrem appellat. Sed ab Inacho ad Agamemnonem uiginti generationes fuerunt. Decimo autem & octauo anno Agamemnonii regni troia euertitur; Demophonte Thesei filio atheniensibus regnante; fuit autem Theseus imitator Herculis generatione una ante bellum troianum. Ita Moyses ante Dionysii iudæos translationem sexcentos & quattuor annos fuisse inuenitur. Perseo enim regnante trigesimo iam atque secundo anno; ut Apollodorus in libro de temporibus scribit. Dionysius hominem exiuit; a quo ad Herculem & Iasonem aliosque græcorum heroes; qui in argo fuerunt sexagintatres anni colliguntur; quibus cum etiam Aesculapius; atque Dioscuri ut Rhodius Apollonius in argonautis testatur fuerunt. A regno autem Herculis in argis usque ad translationem suam & Aesculapii iudæos triginta & octo anni fuerunt ut Apollodorus scribit; hinc autem ad Castoris & Pollucis assumptionem anni, liii. quando etiam troia euersa fuit. Verum quoniam ut Hesiodus cæterique poetæ dicunt Semele Cadmi filia Dionysium peperit. Cadmus autem Linceo regnante Thebas petiit; & litteras græcis tradidit. Patet etiam testimonio poetarum quæ ætate Dionysius fuit. Leo uero qui de ægyptiorum diis conscripsit Isidem Cererem esse affirmat; quæ Linceo regnante fuit undecima generatione post Moysæ. Apis uero argiuorum rex ut Aristippus in primo arcadice historiae scribit mephin in ægypto condidit; quem Aristæus argiuus Serapidem appellatum asserit; hunc ab ægyptiis diuinos honores consecutum non ignoramus. Nymphodorus autem amphipolitanus in tertio de asiaticis legibus Apim taurum mortuum in foro græce quod latine arcæ dicere possumus positum. Soroapim ac inde Serapim appellatum fuisse contedit. Fuit autem Apis tertius ab Inacho. Latona uero Titi temporibus fuit; quem Tatalo æqualem fuisse omnes testantur. Zæctus uero atque Amphion musicæ inuectores Cadmi temporibus fuisse. Nam & si Phemonæ oracula cecinisse Acrisio dicatur; tamen post Phemonæ. .xxvii. annis Orpheus musæus & Linus Herculis magistri floruerunt. Homerus autem ac Hesiodus multo iuniores bello troiano extitere. Lycurgus uero & Solon legum apud græcos conditores; & septem sapientes; Pherecides etiam Syrius & Pythagora circiter primæ olympiadis tempora ut diximus fuerunt. Non ergo solum poetis ac sapientibus uerum etiam diis græcorum multo uetustior Moyses inuenitur; uerum quoniam non græci solummodo; sed iudæi quoque de ha diligenter scripserunt; non erit ab re ab ipsis etiam aliquid sumere. Vt autem hoc loco Flauii Iosephi testimonio. Incipiam inquit primo ab ægyptiorum auctoritate; uerum quoniam uoces illorum ponere impossibile est; Manethi ægyptii; qui græce scripsit quique a sacris ægyptiorum litteris ut dicit transtulit uerba transcribam. Hic igitur in libro secundo hæc de iudæis scribit Tuti mei temporibus inquit ab orientali parte ignoti homines in ægyptum irruerunt facileque ipsam; ac sine bello cæperunt; quam gentem hycussos appellant quod significat reges; hyc enim lingua sacra rex dicitur; Vffos autem pastor appellatur; hos nonnulli arabes fuisse opinati sunt quibus multi hycussos non reges ut diximus sed captiuos pasto

res significare asserunt. Hyc enim cum aspiratione ægyptiorum lingua captiuus dicitur: quod mihi uerisimilius uideretur. Isti tenuerunt ægyptum quingentis atque undecim annis. deinde cum pellerentur locum occuparunt; cui nomen auaris; quo undique munito ægyptiorum impetum euitabant. Themiossis autem cum obsidendo non posset eos capere conuenit; cum eis ut libere cum suis quo uellent abirent qui non pauciores ducentis quadragintaque milibus uirorum non in Syriam; quam tunc assyrii quorum uires erant amplissime tenebant; sed in eam profecti regionem; quæ nunc iudæa uocatur hierosolymam condiderunt. Hæc Manethus. qui secundum ægyptias litteras & historiam duo nobis non parua testatus est; primum quod aliunde nostri maiores in ægyptum migrarunt; deinde quod ab ægypto mille fere annis ante troiana tempora abierunt. Hæc Iosephus ab ægyptiorum historia. Phœnicum autem testimonio etiam usus ostendit centum. xl. tribus annis ante a Salomone templum fuisse conditum; quæ a tyriis Carthago conderetur. Sed quid opus est pluribus uti testibus; cum una uoce ab omnibus multo ante troiana tempora Moyses fuisse prædicetur. Sed de illis etiam aliquid dicamus; quod post Moysæ fuerunt. Post eum igitur Iosue iudæorum annis; ut non nulli aiunt triginta principatum tenuit; deinde ut asserit scriptura annis octo alienigenæ dominati sunt postea Gothoniæ annis quinquaginta; deinde Eglum rex Moab annis decem & octo; post quem Aod annis octuaginta. Rurfus alienigenæ annis uiginti. Post quos Deboræ & Barach annis quadraginta. Madinei septem. Gedeon quadraginta. Abimelech tribus; Thola uiginti tribus. Iaher uigintinouem. Amanite decem & octo. Iephthæ sex. Eflon septem. Ealo decem. labedon octo. Alienigenæ quadraginta. Sampson uiginti. Eli sacerdos quadraginta; quibus temporibus troia euersa est. Samuel deinde populum iudicauit; post quem Saul regnauit annis quadraginta. Dauid similiter quadraginta. Salomon etiam quadraginta. Roboam decem & septem. Abia tribus. Assa duodecim. Ioasaphat uiginti quinque. Ioram octo. Ochozias anno uno. Gotolia annis septem. Ioas quadraginta. Amassias uigintinouem. Ozias quinquagintaduobus. Tunc prophetarunt Amos; Ionas; Esaias; Deinde regnauit Iolathan annis decem & septem. Achar similiter sexdecim; huius temporibus olympiades cæperunt; primusque olympio stadio uictor argiuus Corylus fuerat declaratus. Achar autem successit. Ezechias annis uigintinouem; tunc Roma condita fuit. Deinde Manasses annis quinquaginta quinque. Amon duobus. Iosias triginta unum. quando prophetarunt Hieremias; Baruch; Oлда; alique nonnulli. Deinde Ioachar tribus mensibus. Ioachim annis undecim. ac deinde Ezechias annis duodecim. Urbe deinde ab assyriis euersa temploque cremato in babylonem populus abducitur; Vbi Daniel & Iezechiel prophetarunt; & post annos septuaginta. Cyrus persarum regnauit; qui iudæos libertate donauit; & tunc Iesus Iossedech filius & Zorobobel Salathielis in patria deducti fundamenta iniecerunt Angeo; Zacharia; & Malachia prophetantibus; post quos non fuit amplius apud iudæos propheta. Cyri autem temporibus septem græcorum sapientes quibus nullus philosophus antiquior traditur floruerunt; quorum Thales milesius apud græcos primus appellatus est physicus; quem audiuit Anaximander. Ipse quoque Milesius & Anaximander Anaximenes milesius; & hunc Anaxagoras clæcymenius; quem audiuerunt; Pericles; Archelaus; & Euripides; de quibus Pericles opibus & potentia inter athenienses excelluit. Euripides autem poeticæ arti se tradidit; & scænicus a nonnullis philosophis appellatus est. Archelaus autem primum apud lampfacum Anaxagoræ scholam suscepit; deinde Athenas profectus & multos alios; & Socratem auditores habuit. Anaxago

ræ uero temporibus Xenophanes & Pythagoras fuerunt. Pythagoræ successit theano uxor ac Telauges & Menaxarchus filii. Telaugé uero Empedocles audiuit; quando etiam Eraclitus cognomine Scotinus; idest latine tenebrosus florebat Xenophani uero Parmenides successit; Parmenidi Melissus; Melisso Zenon eleata, quem aiunt cum tyrānidem deponere conaretur; linguam dum a tyranno ut conscios diceret torqueretur; dentibus abscissam in faciem eius spuisse; hunc audiuit, Lencippus; Leucippum democritus; Democritum Protagoras temporibus Socratis, Omnes igitur philosophi græcorum post Cyrum persarum regem fuisse comperiuntur. Cyrus autem, lxx. annis post iudæorū captiuitatē idest post Moysem mille ac centum fere annis fuisse perhibetur; ita necessē est ut fatearis philosophiam græcorum ac maxime platoniam multo posteriorem Moyse fuisse, Plato enim cum Socratem primo; deinde pythagoricos audiuerit omnes; qui ante ipsum fuerant in philosophia; tum eloquentia; tum prudentia superauit, Floruit autem Plato circa finem regni persarum paulo ante Alexandrū macedonem, cccc. annis uel paululum plus ante Augustum Cæsarem.

EVSEBII PAMPHILI DE EVANGELICA PRAEPARATIONE LIBER VNDECIMVS INCIPIT.

VARE CVM NONNULLA ITA DIXISSE PLATONEM ostendimus; ut apud hebræorum scriptores inuenitur collatione temporum certior eris; non hebræos a græcis; sed græcos ab hebræis accēpisse. Quod aliud principium facientes iam aggrediemur; ostendemusque sapientes græcorum iudaicam fuisse imitatos doctrinam; ut nullus nos accusare iure possit; si quos ipsi non recte intelligentes imitati sunt eos nos saluatoris nostri doctrinae & gratia rectius iam intelligētes & admiramur & sequimur hoc enim factō nihil; magni a græcis compertum præter eloquentiam comprobabitur. Omnia uero a iudæis atque barbaris furatos commodius dixisse nullus admirabitur; qui & eloquentes & fures fuisse non ignoret. Quod in superioribus non auctoritate nostra; sed tuo ipsorū testimonio confirmauimus. Non autem in omnibus sed in

principalibus; neque omnes (longum enim id esset) sed principem omnium Platonem id fecisse confirmabimus; facile nanque unusquisque postea per se ipsum considerare poterit; si a Platone cæterique fere omnes græcorum philosophi accēperunt; & Plato ab hebræis fundamenta omnis bonæ philosophiæ a iudæis græcos accēpisse; uerum quoniam apud ipsum nonnulla obscuriora sunt; expositorum eius testimonia etiā nō recusabo. Illud uero ante omnia dictum sit; nonnulla Platonem non conuertisse; sed peruertisse; quod non accusandi illius; sed excusationis nostræ causa dicimus ut non iniuria cæteris contemptis iudaicam amplecti scripturam uideamur.

DE Tripartita philosophiæ diuisione secundum Platonē. Cad. .i.
 o Mnem philosophiam Plato in tris partis; physicam; ethicam; logicam partitus est. Physicam deinde in sensibiliū doctrinam & incorpaliū speculationē superpartitur; quā diuisionē etiā apud iudæos multo ante Platonē factā esse inuenies. sed primo quæ Platoni placuerūt ab Attico præclaro platonico sumā ex eo libro quē aduersus eos cōscripsit; qui Aristotelicā habētes sciētā platoniam profiteri nō audēt. Cū igitur tripartito inquit uera pfecta; philosophia diuidatur in moralem scilicet & naturalem & logicā; cumque prima pars & singulos hominū ppos cōstituat; & domos integras ad rectā gubernationē reducat; ac populos deniq; diuersis regēdi modis cōstruat; secūda ad diuinarū rerū cognitionē pducatur; ipsaq; dico quæ priæ sūt causaq; altissimæ; & aliorū omniū quæ inde duce natura emanāt; cūq; ad hāc duarū partiū iuētione atq; cognitionē tertia pars accedat manifestū omnibus ē Platonē primū maxime oēs has philosophiæ partis usque ad ætatem suam sicut membra Penthei disiectas atque confusas in unum corpus atque animal integrum reduxisse. Thales enim Anaximenes atque Anaxagoras de naturalibus solum rebus considerarunt. Pittacus uero Periander; Solon; Lycurgus; cæterisque istis similes de gubernandis hominum cœtibus solummodo conscripserunt. Zeno autē & omnis eleatica disciplina logicæ solummodo studuerunt Plato deinde post hos omnes natus; uir natura præstans; & nere diuinitus missus nullam partem philosophiæ imperfectam reliquit; sed omnes diligenter complexus nec in necessariis defuit. nec ad inutilia delapsus est. Verum quoniam singulas philosophiæ has partes physicam scilicet ethicam atque logicam Platonem diximus perfecisse. Age nunc ita esse ut diximus comprobemus. Hæc Atticus quibus attestatur Aristocules peripateticus in septimo eorum librorum quos de philosophia edidit; his uerbis Plato proprie atq; perfecte præ cæteris omnibus philosophatus est; nam Thalem secuti naturales solum

modo fuerunt. Pythagorici uero cuncta cælabant. Xenophanes quique ab eo profecti sunt ita contentiosas mouerunt rationes ut cõfusionem potius q̄ auxiliium philosophã tibus attulerint. Socrates ut & Plato scripsit; & prouerbio dicit ignem igni addebat. Cũ enim natura ingeniosissimus esset; & de omni re dubitare peritus morales & ciuiles cõsiderationes induxit; & de idæis primum dicere aggressus est. Omnes autem alii partes philosophiæ tractarunt; quidam medicinam; nonnulli mathematicas disciplinas; alii musicam & poeticam; complures autem orationis uim admirati sunt; quorum alii se rhetores; alii dialecticos profitebantur. Socratis uero successores uarii atque contrarii sibi ipsis fuerunt; alii enim humilitatem & turbationum sedationem laudabant; alii uoluptatem secuti sunt; ac nonnulli quidem omnium scientiam sibi arrogabant; nonnulli nihil se scire profitebantur. & alii uel eum infimis conuersabantur; alii e cõtra difficiles & soli secum uiuiebant. Plato autem primus & recte intellexit; atque diuisit; dixitque primũ esse de natura uniuersi negotium; alterum de hominibus; tertium de oratiõne; putauitq; non posse nos res humanas perspicere nisi prius diuinas intellexerimus; Nam quemadmodum medici cum membra quædam corporis curare uelint ad totum prius se corpus conuertunt; sic quis uelit res humanas perspicere; naturam uniuersorum prius considerare debet (pars enim uniuersi homo est) Bonum etiam duplex esse dicebat; alterũ nostri; alterum uniuersi principalius autem esse bonum uniuersi; ab illo enim hoc profluere; quam rationem Aristoxenes musicus ab indis emanasse contendit. Indum enim quædam ait Athenas petiisse. Socratiq; colloquẽtem ab eo quæsiuisse quomodo & qd faciẽdo philosophus esset; cũq; Socratis respondisset si quomodo uiuendũ sit hõini cõsideres risisse indum; atque dixisse neminem posse recte humanas res intelligere; qui diuinas ignoret. Vniuersam igitur philosophiam plato in physicam; ciuilem & logicã partitus est. Hæc Aristoteles.

DE Morali hebræorum philosophia.

Cap. .ii.

h Anc tripartitam partitionem si diligenter attenderis multo ante Platonem hebræos perspexisse non ignorabis. In primis enim moralem partem sũmo studio reque magis q̄ uerbis amplexos fuisse iudæos constat. Finem enim bonorum beatæque terminum uitæ pietatem erga deum arbitratur; quem quidem finẽ præceptis dei conseruandis non uoluptate corporum secundum Epicurum consequi putabant; neque tripartita secundum Aristotelem bona corporis scilicet animæ & exteriora æquali lance pensabant; nec ignorantiam omnium rerum; quam nonnulli honesti ore uocabulo retinentiam appellarunt multi fecerunt; nec denique in ipsam animi uirtutem finem posuerunt. Quid enim ipsa sine diuina gratia & absque pietate ad quietã uitam conferre potest; propter quam a spe quam in deo habebant; quasi a fine dependẽtes deo gratos solummodo beatos opinati sũt. Quia profecto cum omnium bonorum largitor deus uitæ fons; & uirtutis origo sit; solus ad beatam uitam eis sufficit; qui uera pietate ad ipsum tendunt. Vnde sapientissimus ille Moyses; qui primus omnium hominum uetustissimorum uitas hebræorum cõscripsit ciuilem atque actiuũ uiuendi modũ narratiõne historica docuit; quã qdẽ doctrinã ab uniuersalioribus ita instituit; ut deũ causã auctoreq; õniũ quasi fundamẽtũ iniecerit; & mũdi atq; hois ortũ præ oculis posuerit. Deinde ab uniuersalioribus ad particularia descendes priscorum uirorum uita ad imitationem uirtutis ac pietatis eorũ lectore hortat; præterea cũ legũ etiã auctor sũma cũ pietate fuerit; certe patet q̄ magnum studium ad corrigẽdum hominum mores habuerit. Longum esset si prophetarum quoque; qui post Moysen fuerunt; uel exhortatiões ad uirtutẽ; uel

dehortationes a uitiis recensere uellemus. Quid autem si sapientissimi Solomonis ethicam uellem modo doctrinam traducere? Nam inter alia librum quoque edidit; quẽ parabolarum seu prouerbiorum propter sententiarum breuitatem appellauit. Sed moralem quidem disciplinam uel anteq̄ prima elementa litterarum græci cognoscerent; sic absolute perfecteque re potius q̄ uerbis iudæi retinebant.

DE Rationali iudæorum philosophia.

Cap. .iii.

r Ationalem uero partem non ut græci cauillationibus & ficta oratione discerant; sed ipsius ueritatis recte percæptione; quam quidem ueritatem diuinitus illuminati adinuenerunt. Hac rationali doctrina ab ineunte ætate sacrarũ rerũ & utilissimarum narratione historiarum; cantuum odorumque inertia compositione enigmatum quoque; & speculationis allegoricæ diserta elegantique oratione suos eruditabat. Erant enim legum sacrarum ac enigmatum apud eos expositores; quos secundarios solebant nuncupare. Vnde sapiens quoque Salomon in parabolarum initio quasi causam libri hanc esse dixit; ut scirent sapientiam & disciplinam; intelligerentque uerba prudentiæ; ac susciperent eruditionem doctrinæ iustitiæ; & iudicium & æquitatẽ; ut detur peruulis astutia; & adolescentibus intellectus; Audiens sapiens sapientior erit & intelligens gubernacula possidebit; Animaduertet; parabolam & obscura uerba dicta sapientiæ; tum etiam enigmata eorum. Ita negotiũ logicæ accõmodatissime ad sapientiã linguamque suam in omnibus prophetarum libris; si libros diligenter legeris profecto inuenies. Quod si quis linguæ suæ peritiam habebit eloquentissimos certe multos eorũ oratores fuisse putabit. Sũt enim etiã apud eos artificiosissima carmina; ut Moysi cantus ille magnus; & ceterimus decimus octauus psalmus Dauid heroico metro; quod exametrum dicitur componuntur. Sunt alia quoque trimetra & tetrametra; sed quæ ad dictionẽ pertinet elegantissime; grauissimeque; iocundissimeq; composita sunt. quæ uero ad sensum nulli hominum scriptura comparanda; Dei enim ipsiusque ueritatis uerba per eos prolata sunt; quibus pia doctrina rerum cognitio; & salutaria dogmata continentur. Argumentum autem exquisitæ illorum doctrinæ ab impositione nominum capi potest; cuius rei Plato hebræis testimoniũ præbuit. Nam cum Moyses primus multo anteq̄ philosophiæ nomen græci cognoscerent innumerabilia de impositione nominum dixerit; unde aut natura duce; aut dei iudicio nomina esse imposita ostendit. Plato quoque non impositione nuda; sed natura duce commode rebus imposita esse nomina docet; idque barbarorum auctoritate confirmasse uidetur; hebræos meo quidem iudicio significans. Non enim apud alios facile talem obseruationem inuenieris. Sic igitur in Cratillo scribit; non est illud nomen quod aliqui (quoniam ita uelint) rei cupiam indiderint. Sed rerum quædam cõditio natura duce apud græcos & barbaros nomibus promittitur. Et progressus aliquantulum; ergo ita dignum est inquit legis quoque latorem rationalis partis ac nominum impositionis sciẽtiã habere. Lignarii certe fabri officium est clauum commode ut gubernator iubet fabricari; aliter enim clauus inutilis erit; legislator autem nomen ita est inquam. Non ergo uise quidem est o Hermogenes recta nominis impositio; sed doctissimorum atque præstantissimorum uirorum. Tum Cratillus recte ais inquit duce nomina rebus accommodata putans; nec quẽuis hoc facere posse; sed illum solummodo; qui ad naturam rei respiciens potest ad eam nomen accommodare; & post multo intelligo inquit plurima græcos a barbaris sumpsisse; quæ si quis quasi græca lingua essent deducta interpretari uelit nunq̄ rebus poterit adaptare. Hæc Plato.

DE Commodissima nominũ apud hebræos impositione. Cap. .iiii.

n Vnc autem considera quomodo quæ ipse uerbo docuit multo ante Moy-
ses ueluti sapientissimus ac eloquentissimus re ipsa præstitit. Et formauit
inquit deus de humo omnes feras agri: & omnia uolatilia cæli & adduxit
ipsa ad Adam; ut uideret quid uocaret ea. Omne enim quod uocauit Adam
animæ uiuentis ipsum est nomen eius; cum enim dicat ipsum est nomen eius; nihil ali-
ud certe uult dicere; nisi conuenienter ad naturam rei nomen inditum fuisse. Quod enī
uocatum est inquit hoc est in ipsa natura. Nam & nomen ipsum Adam terrigenam;
aut terrenum potest significare. Adam enim apud hebræos humus dicitur; quanuis per
trāslationem rubeam corporeamque naturam significet: ita terrigenam atque terrenū
aut corporalem hominem hac appellatione signauit. Sed hominē. Enos quoque appel-
lant quo uocabulo non terrenam; sed rationalem naturam significant. Proprie autem
si uerbum de uerbo latine exprimas obliuiscētem Enos denotare uidetur; qualis certe
natura rationalis corpori alligata efficitur. Quod enim uere incorporeum, diuinum ra-
tionaleque est non solum transacta recordatur; sed futurorum propter sublimitatem
speculationis habet cognitionem. Quod autē carni coniūctum est; quodq; magno cor-
poris pondere premitur ignorantia; obliuioneque inuolutum recte iudæorum sermo
Enos idest obliuiscētem appellauit. Ita enim iacet apud quendam prophetam; quid est
Enos quod memor es eius; aut filius; Adam quod uisitas eum? quasi dicat; quid est iste
homo? iste dicam obliuiscens quod tu qui es deus memor es eius; quanuis obliuiscens
sit; aut filius Adam idest terreni hominis; Ita carnalis homo Adam nomine Rationalis
uero Enos appellatione significatur; sic hebræorum sermo exquisitissime nomina de-
ducit. Plato autem hominem hoc est Anthropon græce; a uerbo Anathrin idest uidere
atque reeogitare dici opinatur; ut sit anthropos; qui recogitat quæ uidit. Rursus hebræi
uirum heis uocant; quod quidem uocabulum ab hes quod ignem significat deducitur.
ut natura uirilis ignea & calida uerbo exprimitur; foemina uero quoniam a uiro sūpta
hessa. Rursus Moyses hebraica lingua cælum firmamentum appellauit; primum enim
post incorporalem intellectualemque substantiam firmum sensibileque corpus est. No-
men autem dei proprie ineffabile dicunt esse; nec ipsa mente hominis compræhensi-
le. Quod uero nos deum dicimus heloi uocant apud eos robur & potentiā significat;
ut sit nomen dei quasi omnipotens. Plato uero deos idest græce theos a thein quod est
currere dici opinantur. Stellas enim quæ semper mouentur deos appellabant. Clarorū
quoque hominum appellationes nō frustra esse positas plato contendit. Ita Hæctora a
cratim q; solus troiam sustinebat. Agamemnona quia ualde menin: hoc est perseverā-
ter constanterque in rebus permansit; appellatos contendit. Orestem quia montanus
atque siluester; imanis enim moribus fuit; cæteraq; similiter accommodare conat. Ne-
mo autē ita uiolēta mosayca dicere audebit; si didicerit Cayn apud hebræos iuidiā dici
arsit enim certe illa iuidiā fratris) Abel latine luctū dicere possumus; nā qa primus omniū
hominū parētibus luctū itulit; hoc noīe ab eis diuīa qdā puidētia fuit appellatus. Quid
de Abraā dicā q cū cælestiū corporū sciētia maxie præstaret. Abraā idest latine pater
suporū corporū uocabat; cū deus ab his; quæ uidētur ad iuisibilia p̄trahēs; nō uocaberis
iquit Abrā; sed Abraā erit nomē tuū; quia multarū te gētiū patrē posui; sed longius mo-
do esset extraque propositum diligentius hæc percensere; Platonis autem testimoniū
non negligamus asserentis nonnulla nominum diuina quadam posita uirtute esse. Ma-
gno inquit studio in ponendis nominibus uigilandum est; quis nonnulla eorum di-
uiniore quadam quam hominum uirtute indita esse uideantur; uerum quod ipse pau-
cis uerbis dixit id hebræorum scriptura; ac primus omnium Moyses ipsius Abraam

Isaach & Israhel nominibus re ipsa diuinitus factitatum edocuit; risus enim Isaach
interpretatur ineffabilis scilicet gaudii; quod piis daturum se deus pollicitus est; sym-
bolum gerēs; huius quidem filius Iacob Israhel a deo appellatus ē; ab actiua uita ad cōtē-
platiuam uidelicet translatus. Plantator enim Iacob interpretatur; quasi uirtutis certa-
mina peragens atque percurrrens. Israhel uero uidens deum dicitur qualis certe contem-
platiui hominis mens atque intellectus est. Non est opus longiorem esse omnia percur-
rentem. Cuncta enim apud eos nomina ad unguem rebus accommodata sunt usque ad
ipsa prima litterarum elementa; quorum quidem nomina quid græce uelint nec ipse.
Plato adinuenire unquam poterit. cum iudæorum etiam pueri; si forte interrogarentur
quid alpha quod ipsi alpha dicunt significat; confestim disciplinam respondebūt. Betha
uero quod ipsi beth uocant domum ut sensus sit domus disciplina; ac si quis diceret di-
sciplina atque doctrina quædam œconomia ac dispensationis in cæteris quoque om-
nibus hoc ipsum inuenies ut in superioribus latius dictum est; quattuor quoque uocales
ad unum collata ineffabile atque arcanum dei nomen illis uocabulis contineri uulgo
apud eos fertur; quod græcorum etiam aliquis ab hebræis scilicet doctus hic carnibus
significauit.

Inuictum magnumque deum nil molis habentem
Corpore; cunctorum hominum rerumque parentem
Dulcisona extollunt septem me carmina uocum;
Ex septemque meum constat uocalibus ipsum
Compositum miro signorum fœdere nomen.
Ast æterna chelys ego sum; quæ montibus acta
Cælorum dulci resono modulamine cantus.

Quid plura? ipsum quoque gentis nomen a nomine heber deductum est; quod transi-
tum & transeuntem lingua eorum significat. Ita ipsa gētis appellatione a terrenis ad cæ-
lestia transire; & a uisibilibus istis ad inuisibilia cognitionemque creatoris migrare ad-
monentur. Vnde priscos; illos q creatori deo uera inhærebant pietate hebræos appella-
runt; quid oportet plura congerētem immorari; cum apud eos exquisitissime accom-
modatissimeque rebus nomina imposta sint? qua ex re maxime summam rationalis
partis doctrinam habuisse demōstratur; cum etiam secundum Platonem non cuiuisuis;
sed sapientis summeque dialectici uiri sit rerū naturæ apte nomē accommodare. Sequi-
tur nunc ut quomodo in physicis sentiebant hebræi ostendamus.

DE Physica parte secundum hebræos

Ca v.

h Acc igitur pars etiam apud deos itellētualium inde corporaliumque rerum cō-
templatiōem; & sensibiliū physiologiam diuisa recte a prophetis non conie-
ctura; nec mortalium aliquo; sed sancti spiritus gratia docente habebatur. Mige-
enim immodum; cum opus sit nonnulla physica in libris suis scripsisse ipsos uidemus;
hinc multa illis futura prædicta; multa de uniuersi constitutione; multa de animalium
natura. multa de plantis naturaliter expressa. Moyses autem in uestiēdo pontifice la-
pidibus quorum scilicet uirtutes optime percæperat non absque causa utitur Salomon
etiam summus physiologus fuisse a scriptura perhibetur. locutus est enim Salomō in
quit tria milia parabolā; fueruntque odæ ipsius quinque milia; locutusque est de lignis
a cedro; quæ est in lybano usque ad isopum; quæ a muris progreditur & locutus est de
pecoribus & uolatilibus cæli; & serpentibus & piscibus; & confluebant uniuersi audire
sapientiam Salomonis. Hac ratiōe cōmotus qui librū sapientiæ personæ suæ in scripsit

Ipsē enim mihi dedit horum quæ sunt scientiam aut ueram ut scientia dispositionem orbis terrarum uirtutem elementorum; initium; finem; & medietatem temporum; ipsorum temporum permutatiōes atque uicissitudines; stellarum cursus; anni uolutiones; naturas animalium; & iras bestiarum; uim uentorum; & cogitationes hominum. differentiæ plantarum; & uirtutes radicum; & quæcunque sunt abscondita & inuisibilia cognoui. omnium enim artifex sapientia docuit me. Idem rursus fluentem corporum substantiam ostendens in ecclesiaste ait. Vanitas uanitatum & omnia uanitas. Quid habet amplius homo de uniuerso labore suo quo laborat sub sole? & subiicit. Quid ē quod fuit? ipsum quod futurum est. Quid est quod factum est? ipsum quod faciendum ē. Nihil nouum sub sole; ceteros quoque si diligenter percurres non expertes naturalis doctrinæ comperies nec de plantis omniumque animalium naturæ solummodo uerum etiā de cælo ac stellis magnam peritiam habuerunt. Non enim paruam in libris eorum inuentionem de ur̄sa & pl̄ade; de orione atque arcturo; quæ græci booten appellant fieri uideamus. Ad hæc de origine mūdi; de omni mutatione alteratiōeque rerū de animæ substantia de rationaliū omniū natura; de inuisibili atque inuisibili creatura; de uniuersali prouidentia ac præcipue prima rerū omnium causa; de cæteris quoque omnibus; quæ sola mentis inspectione comprehenduntur ita tractarunt; ut si græci uoluissent; ac potuissent tanquam iuniores uetustissimam eorum doctrinam in omnibus sequi; nulla profecto in re fundamentis eorum iactis errassēt. Sed physiologiam duplicem esse ut diximus non ignorantes eam quidem partem; quæ de sensibilibus est non omnino offerendam arbitrabantur; præter necessarias quasdam eius partes ut puta non casu factum esse uniuersum; nec temere circūferri; sed deo auctore uirtuteque illius ineffabili gubernari.

DE Intellectuali hebræorum physiologia. Cap. .vi.

d E intellectualibus autem quia sunt; & quæ sunt; quo ordine; qua uirtute; quod in scrine dissepantur; quantum scire oporteat ad bene uiuendum; pieque sentiendum per sacratissimam scripturam omnibus qui audire uolunt traditum ē. profundum autem atque occultum rerum istarum sensum in arcanis reliquerunt; ut hi uidelicet quærant; qui hæc perspicere atque discere digni sunt. Plato autem in intellectualibus etiam atque in incorporalibus; siue ab illis didicerit quando in ægypto fuit; ubi multi hebræorum per se regnantibus iterum a patria expulsi exulabant; siue a se ipso intellexerit; siue a deo talem cognitionem habuerit Moysen hebræorumque potas secutus uidetur. Deus enim inquit ipsis manifestauit cuius inuisibilia a creatione mundi creaturis intellecta conspiciuntur; æternaque ipsius uirtus; atque diuinitas ut excusari non possint. Quod ita esse uerbis ipsius Platonis probatur; nam cum ex persona dei Moyses scripserit. Ego sum qui sum sic dices filiis israel. Qui est misit me ad uos; qui uerbis aperte soli deo esse attribuit. Cunque ut diximus. Salomon futurum esse quod fuit; & faciendum quod factum est; nec nouum aliquid esse sub sole; unde dupliciter ens partiri uidetur. Nam aliud immortale incorruptibile stabileque natura intellectuale incorporaleque; aliud in fluxu mutatione semper esse determinat; & ut breuiter colligam cum ad unum cuncta iudæi principium referat; unumque esse absque ortu; quod uere atque proprie appellant ens corporalium omnium atque incorporalium causam; uide quomodo non solum sensum; uerum etiam uerba ipsa Plato expressit. Quid ē inquit quod semper est ortum non habens? & quid quod semper fit; est autem nunquam? Illud certe mente ac ratione percipitur eodem semper ens modo; hoc uero irrationali sensu comprehenditur; & ortum occidit; uereque & stabiliter nunquam ens est. Ita quod a Moysese breuiter dicitur percuntationibus latius explicauit. Sibi enim ipsi respondent dicens

mēte ac ratione cōprehendi. Illud uero Salomonis quod fuit scilicet quodque futurum ē partem & occasum expresse; quibus subiicit. hæc enim omnia erant scilicet ac erit temporis partes sunt; quæ non recte ad æternam substantiam transferimus; cui ē solummodo uere accommodata. Erant autem & erit fluentibus solum uere adaptatur. Nam quod semper eodem se habet modo cum incorruptibile sit atque immobile; nec senescit tempore; nec fuisse aut fore uere dicitur nec aliquid eorum quæ sensibilibus accommodatur recte illi adaptatur. Species enim istæ sub tempore sunt quod æternitatem circulari ac ordinato motu imitari uidentur. Verum ne quis male me forsitan Platonis uerba intelligere suspicetur a præclaro Pythagoreorum Numenio huius rei probationem assumam; qui sic in secundo uolumine de bono scriptum reliquit. Age igitur inquit quantum possumus proxime ad ipsum ens accedamus; dicamusque ipsum ens nec unquam non fuisse; nec unquam non futurum; sed esse in determinato præsentis tempore solum. Quod quidem præsens sic intellectum æternitatem appellamus. Præteritum enim tempus præterit iam & non ē; futurum uero nondum est; sed uenturum uidetur. Quare si præteritum atque futurum ipsi enti accommodabitur impossibile quoddam euenit idem esse uidelicet; & non esse; Transit enim quod fuit; & nondum peruenit quod futurum est. Ipsum autem ens est; erit ergo & non erit. Ipsum autem ens uere est nec localiter unquam mouebitur; nec enim sursum aut deorsum; nec ante; aut retro; nec ad dextram; aut sinistram; nec circa medium mouebitur. Satus ergo ipsi conuenit quoniam eodem modo semper se habet. Et post pauca dicam nec me quisquam derideat incorporeæ rei nomen scire contendentem. Est enim nomen eius essentia & ens; nec enim factum est; neque corrumpitur; nec motum ullum suscipit. Simplex præterea est atque incommutabile in una eademque simplicissima idæa constitutum; nec uoluntate sua; nec ab alio cogi potest ut ab identitate sua recedat. Plato quoque in Cratillo ait similitudine rerum nomina esse imponenda. Sit ergo nomen intellectualis incorporeæ æternæque substantiæ ipsum ens. Hæc maioris cuiusdam inuenta fuisse puto potentioris uiri; quam Plato fuit ut puta Pythagoræ. Plato quoque dicit. Quid est quod semper est & ortum non habet? & quid quod semper fit; est autem nunquam? illud certe mente ac ratione percipitur hoc irrationali sensu & æstimatione comprehenditur; factumque transit & uere stabiliterque nunquam erit. Percunctatus igitur quid sit ipsum ens absque origine ipsum esse respondet; mutatur enim quod oritur quod autem mutatur æternum esse non potest; deinde progressus a liquantulum subiicit. Si ergo ipsum ens æternum atque immutabile est; nec exit unquam a se ipso; sed eodem modo semper se habet; hoc profecto est quod mente atque ratione percipitur. Corpus autem fluit; cumque transierit non est. Quare hoc est quod sensu atque æstimatione percipitur utque populo dicit ortum occidit; uereque nunquam ens est. Hæc Numenius non iniuria ergo dixisse ipsum fertur; quis enim ē Plato quam Moyses attice loquens.

DE Ei uerbo græco ex Plutarcho. Cap. .vii.

t V autem considera quomodo & mosaice theologiæ & aliis etiam uerbis; quibus deus a scriptura dicere introducit. Ego sum dominus deus uester & non sum mutatus; & propheta illi qui dicit. Tu autem idem ipse es & anni tui non deficient. Considera igitur si Plutarchus in libro in quo sensum Ei uerbi græci; quod in delphici templi prophylæis scriptum erat; quodque aut si aut es latine significare potest his quæ diximus conuenienter exponat his uerbis non numerum; neque ordinem; nec coniunctionem aliquam; nec aliud aliquid imperfectum ea dictione significari existimo. Sed perfecta quædam ad salutantem deum mihi responsio uidetur una cum uoce ad diuinæ uirtutis memoriam respondentem conuertens. In eodem enim loco scriptum est. Cognosce te ipsum; quod deus ad accidentes salutando conclamat; ac ideo

uicissim nos respondentes dicimus ei quod est es; per quam uocem quasi ueram & soli deo accommodata salutanti dei respondemus. Nobis enim uere esse accommodari nō potest. Natura enim nostra inter ortum & mortem consistens instabilis quaedam; & quasi phantastica est; nam si mentem collegeris; ac ipsam comprahēdere omnino uolueris; quemadmodum aqua manibus hausta quanto magis premitur tanto citius defluit. Sic mutabilia cuncta quanto magis ratio persequitur; tanto magis amittit. Cum eim omnia sensibilia in fluxu sint continue fiunt atque corrumpuntur; nec eadem unq̄ permanere possunt. Fluuium autem eundem bis intrare secundum Heracleum impossibile ē; quare nec mortalem substantiam si iterato consideres eandem habitu esse dices. Sed mirabili cōmutatiōis uelocitate mō dissipat mō cōtrahitur. Immo uero non recte dixi mō & modo; cum simul aliud asciscat; aliud perdat; & aliud ei eueniat; aliud habet ab ea. Ita nunq̄ adesse peruenire potest; nunq̄ enim generatio eius stat; sed embryo a spermate; deinde infans; puer; adolescens; uir; senex; decrepitus; ac quibuslibet primis corruptis ætatibus ad nouas ueniens tandem omnino moritur. Ridiculosi ergo sumus homines unam timentes mortem; qui multotiens iam mortui sumus; & sæpius moriemur. Non enim extinctio ignis aeris solummodo generatio est ut Heraclitus dicebat; sed apertius hoc ipsum in nobis quoque uidetur. Corripitur enim iuuenis in uirum; uir in senem puer in iuuenem; infans in puerum; & qui heri fuit in eum qui est hodie; quique hodie est in crastinum; manet autem nullus idem. Nullus enim est idem; sed in uno momento cōmutamur. Quomodo enim si sumus idem aliis nunc qui antea gaudeamus? Alia modo amamus atque odimus; alia laudamus atque uituperamus; alii uerbis utimur; aliis passionibus mouemur; non eandem figuram; non eandem de rebus sententiā habentes? Non enim possibile est sine commutatione aliis nunc q̄ antea commoueri; nec qui aliis atque aliis mutatur idē profecto est q̄ si idē nō est nec ē. sed fuit continua mutatione. Sensus autem ignorantia ipsius entis fallitur; & esse putat quod non est. Quid igitur uere ens est? quod æternum est; quod ortum nō habet; quod incorruptibile; quod nullo tempore mutatur. Mobile nanque tempus est; & mobili materia coniunctum fuit semper & quasi corruptionis atque generationis uas nihil retinet. Vnde prius atque posterius & fuit & erit nihil omnino sunt. Quod uero ex tempore esse uidetur; quo adesse dicimus & nunc dicimus hoc ipsum tanq̄ fulgur uelociter transiit. Quare cum tempus mensura sensibilibus sit; cumque ipsum nunq̄ sit apte dicemus ipsa sensibilia nunq̄ permanere; nec entia esse; sed gigni atque corrumpi secundum mensurantis naturam. Erat igitur & erit ipsi enti accommodari non possunt; Transitum eim hæc & mutationem rei significat. Deus autem si fas est dicere nec est in tempore aliquo; sed in æternitate immobili; cuius nihil prius nihil posterius; nihil futurum; nihil præteritū est; sed cum unus sit ens in uno nunc illud quod est semper repleuit. Solum igitur ipse ē uere ens; quod nec fuit; nec futurum est; nec incæpit; nec cessabit & sic ipsum colere ac salutare oportet; aut certe ita intelligendum est quemadmodum nonnulli priscorum dicebant ei pro es accipientes; & unum supplentes ut sit tu solus unum es. Non enim multa deus est ut singuli nostrum ex innumerabilibus fere compositi; sed unū ē uere ens. Diuersitas enim cum differentiam in ente faciat in ortum non entis peruenit.

Quod deus ineffabilis est.

Cap. viii.

p Ræterea cum Moyses omnesque prophetæ ineffabilem rem intellectuque solum percæptibilem deum esse doceant; huiusque rei symbolum scriptū apud eos quattuor uocalibus nomen dei feratur quod proferre non possunt. Consona his

enim Plato in magna epistola dicit Fabile igitur nullo modo est; sed ex multa inhæsiōe inhærentiaque ut ita dixerim circa rem ipsam & uitæ & integritate repente quasi ab igne accensum lumen animo innascitur quod se ipsum alit; hoc quidem lucis exemplū multo prius ante platonem hebræorum propheta protulit dicens. Signatum est super nos lumen uultus tui domine; dedisti lætitiā in corde meo; & rursus; & in lumine tuo uidebimus lumen.

Quod deus unus est.

Cap. ix.

m Oyses unum esse solummodo deum docuit. Audi enim dicit Israhel Dominus deus tuus unus est. Plato quoque in Timæo cælum unum & deum unum esse dicit his uerbis. Vtrum igitur recte unum cælum esse dicimus; & deū unū esse dicimus; an multos innumerabilesque dicere rectius erat? Vnum inquit certe siquidem ad exemplar creatum est. Quod enim intellectuua continet animalia duplicatum esse non potest. Qui & si secundum aliorum consuetudinem plures nonnunq̄ esse deos dicere uideatur; ab epistola tamen ad Dionysium ubi deorum nomen earum epistolarum facere principium dicit; quas negligēter; & ad gratiam aliorum non ex animi sui sententia scripserit; ab unius uero dei nomine illas incipere quas studio suis edidit aperte patet unum deum putasse. De signo inquit epistolarum quas cum studio mitto; & q̄s non recte arbitror te meminisse. Aduertendum autem est tibi diligenter quia multi a nobis litteras petunt; quos repellere non possumus. Cū ergo studio & ex sententia scribimus animi deus principium epistolæ præbet. Cum autem non; non deus sed dii. In legibus uero a priscis id sed didicisse his uerbis ostendit. Deus igitur ut a priscorum sermone accæpimus cum principium finem & medium rerum omnium contineat recte omnia natura perfectus determinat; cui semper adhærent iustitia seuera ultrix eorum qui diuinam legem contemnunt; quam qui ad beatitudinem erigitur humiliter seruat. Si quis autem arrogantia elatus pecuniis aut dignitatibus effertur uel fortuna corporis & iuuetæ amentia incensus animum deturpat; & quasi nullo principe ac duce indigens ipse aliis posse se præesse arbitratur; is derelictus a deo uniuersa cum sodalibus suis perturbat; & multis magnis quidem uidetur breui autem diuinitus deiectus se ipsum domū patriāq̄ suam simul euerit. Hæc Plato. Tu autem quod dixisti dixit principium finem & medium rerum a deo contineri illi prophético conferas. Ego deus primus. Ego etiam post hæc. Quod uero natura perfectus determinat dixerit illi simile rectitudines sciuit facies eius. Qui autem dicit iustitiam deo adhærere ultricem eorum qui diuinam negligunt legem illi consentaneum iustus dominus & iustitiam dilexit; & mihi uindictā & ego ulciscar dicit dominus. Quod humiliter deo adhæret; qui ad beatitudinem erigitur illi compar est post dominum deum tuum ambulabis; & denique q̄ a deo dereliquatur; qui arrogantia effertur illi omnino quadrat. Deus superbis resistit; humilibus autē gratiam præbet & lætitiā ipiorū casus singularis. Sed hæc quidē de uno deo dicta sufficiat.

DE Verbo.

Cap. .x.

n Vnde unigenito filio dei; quem uerbum dominum & deum ex deo hebræorum scriptura esse denotat dicendū ē. Moyses igitur apertissime domini appellatione bis posuit dicens. Et pluit dominus a domino igne & sulphur; ubi bis quattuor uocalium ineffabilem concursum quo ineffabile nomen dei significatur conscripsit. Et dauid quoque & propheta & rex iudæorum in psalmis scripsit. Dixit dominus domino meo sede a dextris meis. Quomodo enim a dextris domini dominus sedet nisi duas personas intelligamus? Quam quidem rem alibi apertius dicit. Deum omnipotentem &

mi.

creatorem omnium esse dextris assidentem patris declarans. Verbo inquit domini cæli firmati sunt. Saluatorem quoque ipsum omnium; qui cum suscipiunt his uerbis ostendit. Misit uerbum eius & sanauit eos. filius etiã eius Salomon uocabulo sapientiã puocabulo uerbi usus hæc ex persona ipsius sapientiã dicit. Ego sapientiã consiliũ atq; cognitionem fabricata sum. Et post pauca dominus possedit me in initio uiarum suarum anteq̃ quicq̃ faceret a principio ab æterno ordinata sum; & ex antiquo anteq̃ terra fieret; nec dum montes graui mole constiterant. Ante colles ego perturiebar; quando præparabat cælos aderam; & alibi. Est in illa spiritus intelligentiã; sanctus; unicus; multiplex subtilis; mobilis; discretus; incoinquinatus; omnem habens uirtutem; omnia prospiciens; per intellectuales omnes spiritus mundos atque subtiles ingrediens omnibus eim mobilibus mobilior est sapientiã; transit autem ingrediturque per omnia propter munditiam. Vapor enim uirtutis dei. & emanatio gloriã omnipotentis sincera. & ideo nihil inquinatum in illa incidit. Fulgor enim est lucis æternæ; & speculum immaculatum dei maiestatis & imago bonitatis illius attingit autem a fine usque ad finem fortiter; & disponit omnia suauiter. Hæc a priscis iudæorum auctoribus modo sufficiant. Philonem etiam audias; quanuis non recte in omnibus; dilucidius tamen hæc ita exponentem ut iure quis credere possit non alium esse scripturæ sensum quam ecclesiã prædicat in libro enim quẽ inscripsit quod peiora soleant melioribus insultare his uerbis usus est. Decet omnes qui scientiam quærunt ad deum patrem mentem erigere. Si uero nequeunt ad imaginem saltem eius scilicet uerbum sacratissimum. Item in eodem. & si nondum aliquis filius dei appellari dignus est; studeat tamen ad primogenitum eius uerbum angelis omnibus antiquis; & quasi principem angelorum in ultionem sequi. Origo enim & deus & uerbum & imago ad quã homo creatus est & israhel iudæus appellatur. Quare paulo ante profusior ad laudes eorum fui; dicunt oēs nos unius hominis filios esse. Nam & si nondum digni sumus existimari dei filii; sumus tamen perpetuã imaginis eius uerbi uidelicet sacratissimi. Dei enim imago est uerbum antiquissimum; Percæpimus etiam a quodã Moyse sodaliũ dictũ esse. Ecce hõ cui nomẽ est oriens; noua inauditaque appellatio. nec rei cõueniens si ex anima & corpore hominem dici putabis. Sin uero incorporalem illum qui diuinam habet formam intelliges commodissime orientis nec nomine appellatus est. Hunc enim primum filium pater omnium oriri fecit; quem alibi primogenitum nominauit. Filius quoque patris uias imitatus; & ad primitiua illius exemplaria respiciens species rerum formauit. Nunc Platonem audiamus; qui huiusmodi uerbis in epimenide usus est. Laudem autem non quidem alii anno; alii mense; alii nullo in tempore in quo polum suum transcurrit mundum. Vna efficiens; quem uerbum illius ordinauit; quod rerum omnium est diuinissimum. Et in epistola ad tres sibi amicissimos Hemiam dico; Horastum & Coriscam his uerbis cautissime sacratissimum hoc dogma illis commendauit. Hanc inquit epistolam omnes tres una legetis; uel adminus duo cõmuniter totiẽs quotiẽs poteritis. Oportet enim uos uti hac lege iureiurando confirmata diligentia eleganti. & studio eiusque sorore doctrina. ut per deum principem omnium presentium & futurorũ; & per patrem & causam principis & dominum iuretis. Quã si recte philosophantur clare quantum homini contingere potest cognoscemus. Nonne tibi uidetur Plato hebræorum scripturis insudasse? Vnde nanque ipse quam ab hebræis discere posset patrem & dominum deum appellare; ac deum principis & domini patrem nominare. Aut quis unquam apud græcos a diuinissimo uerbo mundum dixit esse ordinatum; Quod si Platonum testimonio philosophi sententiam confirmari cupis Plotinum audi quid in eo libro dicat; quem de tribus hypostatibus a quibus omnia principium habent inscripsit; mundum inquit hunc sensibilem si quis admiratur. magnitudinem; pulchritudinẽ

& perpetui motus ordinem considerans; & deos qui sunt in eo alios uisibiles; alios inuisibiles; dæmonas etiam; animalia; plantas; cæteraque omnia ad primitiuum exemplar mente ascendant; & ibi cuncta intellectualia cõtempletur; eorumque omnium æternã mentem atque sapientiã præsentem; & paulo post subiungit dicens. Quis igitur hunc genuit? Ille simplex scilicet qui ante hunc est; qui causa est ut ille sit & tãtus sit qui numerũ facit Non enim numerus primus est. Ante dualitatem enim unum est; deinde dualitas est ab uno nata; & progressus aliquantum addit; quomodo igitur & quid intelligendum est circa illud quod stabile manet; Splendorem scilicet ex illo. ex illo autem manente sicut splendorem lucẽ ex sole. Ita ex eo semper profluentem; ex manente autem uniuersa etiam quæ sunt ab ipso inq̃ manente progrediuntur; & ab eius uirtute substantia eorum necessario dependet. Imago igitur primitiui est unde nata est. Sic ignis caliditatem suam & nix frigiditatem non in se solummodo continet; sed extra etiam producit; maxime autem quæ odorem emittunt isti rei testantur; quæ donec sunt emittunt quidẽ circa se; quo qui propinqui sunt perfruuntur; omnia etiam quæ perfecta sunt generant; quare quod semper est & semper perfectum est semper generat; & quod ex eo generatur perpetuum est quanuis & minora etiam; quam ipse sit generat. Quid igitur oportet de perfectissimo dicere; aut de maximo post illud; maximum autem & secundum post illud intellectus est; intellectus enim intelligit; & eget illo solummodo. Illud autem hoc non eget; & quod a summo intellectu natum est; intellectus est. Melior autem omnibus intellectus est; quoniã oĩa post ipsũ. & post pauca amat autem omne quod genuit; & maxime quando sola sunt generans & generatum. Quando autem etiam optimum est illud quod genuit necessario cum illo simul est; ut in eo solummodo quod alius est separatur. Imaginem enim illius intellectum esse dicimus; & progressus subiicit iccirco etiam Plato terna omnia esse circa regem dicit; primum circa prima; deinde circa secunda & tertio esse tertia; ipsam quoque causam rerum patrem habere dicit causam rerum intellectum appellans. Creatorem enim intellectum esse censet; & ab hoc animã esse creatam in illo cratere. Cum igitur causa intellectus sit ipsum bonum quod ultra intellectum & ultra substantiam est patrem eius appellat. Multis autem in locis ipsum ens; & intellectum ipsum idẽam nominat. Cognouit igitur Plato ex ipso bonum intellectum esse; ex intellectu uero animam; & sermones hos non esse inanes; nec modo; sed a priscis temporibus non ita explanate dictos; posteriores autem sermones expositionis pacto esse factos. Testibus uero quæ hæc opinio prisca sit scriptis ipsius Platonis utemur. Hæc Plotinus. Numenius etiam in libro de bono his uerbis utitur. Qui de primo atque secundo deo quicq̃ intelligere gliscit singula prius ordine distinguere debet; aliter enim sui studii thesaurum effundit. quod ne patiamur deo huius orationis duce inuocato ut cogitationis nostræ thesaurum eliceat incipiemus. Orandum autem prius est deinde distinguendum. Deus primus quidem cum in semetipso sit indiuisibilis ac simplex est. Deus autem secundus & tertius unus est; & materiã quæ dualitas est inherens uiuit eam; quis dissiparetur ab ipsa quæ tota cupit & fluit. Et post pauca. Nec enim oportet inquit deum primum creare. sed creatis dei patrem esse. Et progressus aliquantum primum inquit deum regem omnium ab omni opere cessare oportet. Creatore uero deũ omnia gubernare dicimus a quo interiora mens mittitur ad omnia; quæ ad communicationem illius ordinata sunt. Cum igitur ad nos conuersus deus respiciat nos tum ipsius radiis sit ut uiuamus; corpora quoque alantur ac uiuant. Cum uero in altitudinem suam deus se ipsum conuertat; tunc corpora quidem extinguuntur; mēs uero uiuit uita beatiore. Ista illis psalmistæ similia sunt. Quam magnificata sunt

opera tua domine omnia in sapientia fecisti; impleta est terra possessione tua; omnia a te expectant ut des illi escam in tempore dante te illi colligent; aperiente te manum tuam omnia implebuntur bonitate. Auertente autem te faciem turbabuntur; auferes spiritum eorum; & deficient; & in puluerem suum reuertentur. Emitte spiritum tuum; & creabuntur; & renouabis faciem terrae. Quid enim haec ab illis differunt; cum philosophus asserat respiciente deo uiuunt ipsius radiis animalia; conuerso autem in suam altitudinem extinguntur; cum rursus saluari doctrina saluator noster praedicet. Ego sum uitis pater meus agricola est; uos palmites. Audi quomodo. Numenius cōsentanea istis scripsit. Quemadmodum inquit agricolae ratio quaedam est ad plantas relata; hoc modo se habet; primus deus ad creatorem. Primus enim cum semen omnis uitae sit res omnes seminat. Creator uero plantat & distribuit; transfertque ad singulos nos quae inde iacta sunt. Et aliquantulum progressus ut ostendat quomodo secundus deus a primo est, res quaedam humanae inquit ab eo qui dat ad accipientem transeunt; diuinae uero a deo dantur & ab eo non absumuntur; quale quid scientia est; quam qui accipit melior factus est; qui autem dedit nihil amisit. Lucerna etiam ab alia lucerna sic accenditur ut prima non extinguitur; materia enim alterius ab igne alterius accenditur. Sic & scientia non recedit a dante; & tamen in accipientem transfuit; cuius causa humana non est substantia uero quae scientiam habet idem est apud deum datam & apud accipientem. Idcirco Plato quoque a Prometheo in homines magno quodam splendore ignis sapientiam uenisse affirmat; & post pauca alia inquit primi dei uita est; alia secundi primus enim stat; secundus autem mouetur; & primus in intellectualibus, Secundus in intellectualibus & sensibilibus. Nec mireris de his uerbis. Mirabilius enim illud est quod modo dicam. Nam statum etiam primi motus assero esse innatum; a quo uniuersi ordo statusque sempiternus & salus in res omnes transfunditur. Idem in sexto. Nam quoniam non ignorabat Plato creatorem ab hominibus solum cognosci. Primum autem intellectum; quem ens ipsum appellat omnibus esse ignotum; idcirco his utitur uerbis; quasi magna uoce clamet. Quem putatis intellectum o homines; non est primus; sed alius ante ipsum est maior atque diuini or. Et aliquantulum progressus gubernator inquit cum in pelago feratur clauo inhaerens gubernaculo sedendo dirigit nauem; oculi uero eius & mens in altum ad aethera tendunt; sic uia nauiganti per maria per caelum dirigitur. Non alio modo creator ne materia repellatur; aut defluat harmonice ipsam ligauit; & tanquam nauis in ipsa insidet & harmonice dirigit per ideas quasi per clauum gubernans respicitque non in caelum. sed in deum superiorem; quem speculando discernendi uim accipit; quem desiderando motum recipit. Haec illis similia sunt; nihil potest filius a se ipso facere nisi uideat patrem facientem. Ita platonici omnes. & ante platonicos ipse Plato ab hebraeis ea noia uidentur habuisse; quibus excelluerunt; nam etsi non recte intellexerunt; uerbis tamen suis manifesti sunt cuncta ab hebraeis accipisse. Unde Amelius quoque illustris inter iuniores platonicos cuius Ioannis euangelistae nomen caelauerit barbarum ipsum quoniam iudaeus fuit appellando uerbis tamen eisdem fere utitur dicens. Hoc profecto erat uerbum; quo ea quae sunt facta sunt ut Heraclitus etiam diceret; quid etiam ipse barbarus putat in ordine principii atque dignitate constitutum apud deum esse; & deum esse per quod uniuersa simpliciter esse producta in quo quae uiuunt uitam habent; & in corporea ipsum cadere; & carnem indutum hominem ita uideri ut naturae dignitas non lateat. quare rursus resolutum in deum redire & deum talem esse qualis fuit antequam in corpus carnem & hominem deduceretur. Haec enim non occulte sed aperte ac nudo capite ut dicitur a barbari iudaei theologia transposita sunt. Barbarum enim neminem alium certe hic quam Sal

uatoris nostri euangelistam Ioanem appellauit; qui euangelium sic incipit. In principio erat uerbum; & uerbum erat apud deum; & deus erat uerbum; Hoc erat in principio apud deum omnia per ipsum facta sunt; & sine ipso factum est nihil. Quod factum est in ipso uita erat; & uita erat lux hominum; & lux in tenebris lucet; & uerbum; caro factum est & habitauit in nobis; & uidimus gloriam eius. Sed alium etiam ab hebraeis theologum audias; qui est inquit imago inuisibilis dei; totius creaturae primogenitus; in quo creata sunt omnia; quae in caelis & quae in terra sunt; siue uisibilia; siue inuisibilia. Sed quae de filio dei dicta a Platonice sunt ad hoc usque procedant. Cum autem scriptura hebraeorum cum patre ac filio spiritum numeret; ac beatissimam sanctissimamque trinitatem unum deum esse significet. quod expressius ecclesia & sentit & praedicat; operae precium est audire in quo enigmate Plato ad Dionysium scribens usus est. Dicendum inquit tibi enigmatically cenfeo ut si epistola excidat qui leant non intelligant; sic enim res se habet omnia circa regem uniuersi sunt; illius gratia cuncta sunt. Ille causa bonorum omnium est. Secundo circa secunda; & tertio in tertiis. Hominis igitur anima discere gliscit quoniam ista sunt Traditur enim ad comparia eius. Haec qui Platonem exponunt ad primum deum; & ad secundam causam atque tertiam; quam mundi animam esse dicunt pertinere arbitrantur. Tertium enim deum mundi animam esse dicunt. Diuina uero scriptura patrem & filium & spiritum sanctum unum rerum omnium principium esse confirmat.

DE Bono.

Cap. .xi.

nunc Vnde de bono quid scriptura; quid platonice dicant perscrutemur. Scriptura igitur ipsum bonum nihil aliud esse docet quam ipsum deum. Bonus enim inquit dominus omnibus sustentibus eum; & confitemini domino quoniam bonus; quoniam in saeculum misericordia eius. Et Saluator Cur me inquit dicis bonum? Nemo bonus nisi unus deus. Plato autem in Timaeo. Dicamus inquit qua de causa uniuersum hoc a creatore productum est. & confestim subiungit. Bonus erat; bono uero nulla unquam inest inuidia; quare omnia quam maxime similia sibi facere uoluit & in libris de republica. Sol quoque inquit uisus quidem non est; causa uero ipsius sic est ut ab eo ipso uideatur. Sic puta me dicere boni emanationem. Genuit enim simile sibi; quodque ipsum in intellectualibus est ad intellectum & intellecta; hoc inuisibilibus ad uisum & uisa. Et post pauca. Quod igitur ueritatem rebus cognitis praebet. & cognoscenti cognoscendi uirtutem ideam esse boni credendum est; & rursus. Non enim rebus quae oculis cernuntur uim qua uideantur solummodo a sole praebere concedes; uerum etiam generationem crementum alimentum; cum sol ipse generatio non sit. Sic igitur etiam rebus cognitis non solum ut cognoscantur sibi a bono inest; uerum etiam esse & substantiam ab illo habent; cum tamen ipsum bonum substantia non sit; sed omnem substantiam uirtute sua excedat; his uerbis Plato sententiam suam manifestissime aperit; quod intellectuales etiam substantiae a bono id est a deo habent ut sint; & substantiae sint. Bonum autem ipsum ultra omnem substantiam censet; quare non sunt deo consubstantiales intelligentiae; & cum esse atque substantiam a deo acciperint creaturae profecto sunt. Quae autem creaturae sunt nefas erit deos putare. cum etiam natura ipsum bonum non sint; quod uniuersum si uere atque per se bono attribuitur. Sed Numenius rursus Platonis sensum de bono latius exponentem audiamus. Corporalia inquit a signis & similibus quibusdam comprehendere possumus. Ipsum uero bonum a nullo inuito signo; nec a similitudine sensibili comprehendere ullo modo potest. Quare necesse est quemadmodum mi quis in spe-

cula sedens paruam nauiculam solam in magno pelago inter nudas acucie uisus uno intuitu perspexerit; sic longe a sensibilibus iumentis quasi specula sedentem solum; ita ut nihil penitus magnum aut paruam perturbet. Sed diuina quaedam omnium desolatio sit ipsum bonum profunda tranquillitate ac pace quaerere. Inuehitur enim & inhæret substantiæ quasi nauiculæ. Si quis autem sensibilibus detentus ipsius boni quasi phantasmatis mouetur; ac ideo putet bonum ipsum prospexisse uehementer peccat. Nul- lum enim phantasma ipsius est. Via igitur atque ratio intelligendi boni optima est ut primum sensibilia omnia negligantur; deinde ut in disciplinis numeri ipsi inspiciantur ac inde ad intelligendum ipsum ens eleuari. Hæc in primo libro de bono. In quinto uero si est inquit substantia & idæa intellectuale quid; cuius causam intellectum esse concessum est; sequitur ut intellectus iste solus sit ipsum bonum. Nam si creator deus generationis est; satis est ut ipsum bonum substantiæ principium sit; cui quidem bono creator deus proportionalis est cum sit imitator eius; substantiæ autem generatio proportionalis. Imago enim est eius & imitatio quæ creator generatiōis bonus est; erit substantiæ creator bonum ipsum substantiæ constitutum. Cum enim duplex secundus sit ipse & mundum & idæam eius facit cum sit creator. Quattuor ergo sunt primus deus qui est ipsum bonum. Inuitator eius; qui omnium creator est; qui est bonus. Essentia uero altera quidem primi; altera uero secundi; cuius imitatione est pulcher mundus boni participatione ornatus. Sic Plato bonum primo deo solummodo tribuit. Nam si bonus secundus deus est; a primo tamen bonus est. Separata uero; & in diuersis hæc libris posuit. Seorsum enim circulare creatorem appellauit; dixitque in Timæo bonus erat. In libris autem de republica ipsum bonum boni esse idæam censet; ut sit creatoris idæa ipsum bonum; qui participatione solius primi bonus esse probatur. Sicut enim homines dicuntur hominis idæa ut ita dicam impressa & boues bouis; sic cum creator sit bonus in participatione primi boni. Primus intellectus idæa eius erit; qui est ipsum bonum; quæ cum ita se habeant hunc mundum necesse est imaginem non esse alicuius. Intelligenti as enim omnes illud in se ipso continet; sicut hic mundus nos. Hæc Plato in Timæo; quorum sensum ab eo libro didymi sumam; quem inscripsit de placentibus Platoni. Determinata inquit sensibilibus exemplaria idæas appellat; ex quibus scientiam & definitiones fieri censet. Præter eim itmes homines homininem quendam itelligi; & præter equos omnes equum; ac aa communiter præter animalia animal nec generabile nec corruptibile ut quemadmodum ab uno sigillo multa signantur; & multæ uirles fiūt inde imagines; sic a singulis sensibilibus idæis multa formantur. Est autem idæa perpetua substantia causa & principium ut singularia talia sint qualis ipsa est; & quemadmodum primitiua sensibilibus exemplaria ad hæc corpora præcedunt; sic quæ omnia in se ipsa continet pulcherrima atque perfectissima huius mundi exemplar est; ad quā a creatore deo ab uniuersa substantia mundus simillime formatus est. Hæc Didymus ex sententia Platonis; quæ omnia multo altius sapientissimus ille Moyses; a quo hæc isti detorserunt breuissime conscripsit; qui ante hunc solem; & stellas; & cælum uisibile; quod firmamentum appellat; ante aridam hanc terram; ante diem hunc & noctem hanc lucem aliam & diem & noctem aliam a deo uero creatoreque omnium facta fuisse ostendit. Propheta quoque inuisibilem solem ostendens oratione deo accommodata. Timētibus inquit me sol iustitiæ orietur. Ipsam quoque iustitiam nō dico qualitatem aliquā; sed qualitatis creatricem hebræorum ille propheta significauit; cum de deo dicat. Quis suscitauit ab oriente iustitiam uocauit eam in facie eius? Verbum quoque in prioribus creatorem ab hebræis appellatum ostendimus. De quo quidem uerbo hæc apud eos se-

runtur. Qui natus est nobis sapientia a deo iustitia; & sanctimonia; & redemptio dicitur enim & uita; & sapientia; & ueritas; & omnia substantialiter. Subsistit enim & sapientia hæc & uerbum hoc ut ab hebræorum scriptura docemur; quibus Philo iudæus scripturæ interpret; ac expositor alter sentire uideatur; quem non est alienum audire.

DE Iudæis secundum Moysen ex philone.

Cap. .xii.

I quis uoluerit inquit significatiōibus uti uerbis nihil aliud intellectualem dicet esse mundum; quæ dei iam creantis uerbum. Nihil enim aliud ciuitas illa intellectualis est; quæ creatoris ratio creare iam cogitantis. quod dogma Moysi non meum est. Aperte nanque scribit ad imaginem dei hominem esse formatum; quæ si pars imago imaginis est; & uniuersus iste mundus sensibilis ad exemplar diuinæ imaginis factus est; primum ergo sigillum quod intellectualem mundum appellamus ipsum exemplar est. Primitiua idæa idæarum omnium dei uerbum. In principio autem dicit fecisse deum cælum & terram; non secundum tempus principium intelligens ut multi putant. Non fuit enim tempus ante mundum; sed aut cum ipso. aut post ipsum. Mensura enim motus tempus est; motus autem re mota prior esse non potest; sed aut posterior aut simul. Quare necesse est tempus aut post mundum. aut una cum eo factum fuisse. Relinquitur ergo principium hic numeri esse intelligendum; ut in principio pro primum accipiatur. Et post pauca. Primum igitur cælum fecit incorporale & terram inuisibilem aeris idæam & uacui. Quorū alterum tenebras; niger enim aer ex natura est. alterum abyssum appellauit. Vacuum enim profundissimum & effusissimum est. Deinde aquæ atque spiritus incorporalem substantiam. & denique septimæ lucis; quæ etiam incorporalis & intellectualis solis exemplar & omnium stellarum fuit. Duo autem spiritus scilicet & lux digniora uidentur. Alterum enim dei nominauit; quia spiritus uiuacissimus est; uitæ autem deus causa est. Alteram autem ualde bonam esse affirmauit. Tanto enim intellectualis lux uisibili hac fulgentior est; ut mihi uidetur; quanto sol tenebris dies nocte & intellectualis totius animæ dux oculis corporeis. Inuisibilis autem & intellectualis illa lux diuini uerbi est imago; quod generationem eius lucis explicuit; quæ est supercælestis stella fons sensibilibus stellarum a qua sol; luna; cæteræque stellæ pro uirtute sua fulgorem hauriunt; qui fulgor simplex atque sincerus tantum denigratur postea quæ immutabilia transierit; quæ ab intellectualibus sensibilibus distant. Nihil enim sincerum est eorum quæ sentiuntur; quoniam uero luce facta tenebræ abierant; & termini utriusque spaciū fixi sunt certis ne pereire & manere; spaciū tēporis quod hinc effectum fuit diem nūcupauit; & diem non primam sed unam quæ dicta est propter intellectualis mundi solitudinem qui unicam habet naturam. Et sic quidem incorporalis mundus absolutus est diuino uerbo constitutus; ad cuius exemplar sensibilis creabatur; cuius primam partem atque optimam cælum effecit. & firmamentum appellauit quia corporeum est. Natura enim firmum atque solidum corpus est propter trinam dimensionem. Nulla enim alia corporis solidi atque firmi notio est quæ trina dimensio. Iure igitur ita nominauit ut ab intellectuali atque incorporeo sensibile hoc est corporeum distingueret. Hæc Philo; quibus cōstanea. Clemens quoque noster in sexto dicit. Mundum inquit philosophia barbara alium intelligibilem; alium sensibilem censet; alterum primitiuum. alterum boni exemplaris imaginem; & intelligibilem quidem unitati attribuit. Sensibilem uero sexagidi. Cōnubium enim a pythagoreis sexas dicitur; quia foecundus numerus est. In unitate igitur cælum inuisibile factum est; & terra sancta lux intellectualis. In principio enim fecit deus cælum & terram; & terra erat inuisibilis. Et subiungit

& dixit deus fiat lux & facta est lux. Insensibilis autem mundi creatioe solidum creauit caelum: quod uero solidum est sensibile etiam est; terram inuisibilem & lucem: quae cer nitur. Haec latius diximus: ut ostendamus idaeas animalium in intelligibili mundo posi tas: a quibus sensibilia ista secundum Platonem creantur ab hebraeorum scriptura esse deriuata. Vnde etiam didicit Plato incorporeas uirtutes & bonas & contrarias esse.

AB Hebraeis didicit Plato contrarias esse uirtutes. Cap. .xiii.

f Cribit enim in decimo de legibus si omnia quae quo uolunt mouentur anima gubernat. Quare caelum etiam ab anima gubernari non dicimus? Certe inq̄ di cendum est. Vnum ne igitur aut plures? pauciores inquam duabus benefactri ce scilicet atque contraria ponendae non sunt. Et post pauca. Concessum iam nobis est multarum bonarum uirtutum caelum esse repletum; contrariis etiam non uacare. Vn de nobis bellum absque fine indictum est: in quo agendo patrocinio nobis opus e. Auxi liatores autem nobis dii & daemones sunt. Nos uero possessio quaedam fumus deoru ac daemonum; unde ista plato adinuenisti? ego quidem nescio aliud praeter q̄ q̄ mille an nis ante tuam aetatem uulgo apud hebraeos hoc dogma ferebatur. Scribitur enim & ue nerunt angeli dei ut coram deo assisterent; & diabolus uenit in medio ipsorum; Diabo lum quidem contrariam uirtutem; angelos autem bonos appellauit; quas & uirtutes bo nas & spiritus diuinos; & ministros dei scriptura nominat. qui facit dicens angelos su os spiritus; & ministros eius ignis flammam. Bellum etiam a contrariis nobis inferri scri ptura significat dicens non esse nobis hanc luctationem aduersus carnem & sanguine sed aduersus principatus potestates; & principes huius mundi aduersus spiritualia ne quitiae in caelestibus. Cum autem possessionem nos deorum & daemonum censeat il lud Mosaicum traduxisse uidetur. quo dicitur quando altissimus gentes partebatur; dis seminauit filios Adam; & constituit terminos getium secundum numerum angelorum dei.

Quod animi quoque immortalitate ab hebraeis Plato didicerit. Cap. .xiiii.

T de animae autem immortalitate Moysen est secutus; qui primus immortalita te esse docuit; cum eam imaginem esse dei. Immo uero ad imaginem dei esse asse ruerit. Et fecit inquit deus hominem ad imaginem dei fecit eum. Et distinguens in corpus & animam hominem subiugit & sufflauit in faciem eius spiraculum uitae; & fa ctus est homo in animam uiuentem. Principem uero esse hominem atque regem omnium; quae in terris sunt ostendit dicens Et dixit deus faciamus hominem ad imaginem & simili tudinem nostram; & praesit piscibus maris & uolatilibus caeli; & bestiis; uniuersaeque terrae. Et creauit deus hominem ad imaginem & similitudinem suam. ad imaginem dei creauit eum. Quomodo autem aliter imago dei; & deo similis erit q̄ secundum intellige diuim? Sed Platonem quoque audiamus ut q̄ bonus moysae scripturae discipulus fue rit non ignoremus. Scribit enim in alcibiade habemus ne aliud melius atque diuinius in anima quam illud est quod sapit atque intelligit; nihil profus; hoc ergo illud est quod deo simile est. quod si unusquisque in seipso cognouerit deum quoque non ignorabit. In libro uero de anima duo inquit genera rerum ponenda sunt uisibile atque inuisibile quorum alterum scilicet inuisibile eodem se semper modo habet. Alterum uero nunq̄ se habet eodem modo. Nostri quoque alterum corpus est alterum anima. Et corpus q̄ dem uisibile anima uero inuisibilis est; & quando corpore utitur ad considerandum aliquid (utitur autem aut uidendo; aut audiendo; aut omnino sentiendo) tunc a corpore ad haec trahitur quae nunq̄ eodem modo se habent. Quare fit ut erret; turbetur; ac quasi

temulenta deficiat; quando autem per se ipsam aliquid considerat tunc ad immortale sin cerum sempiternum eodem modo sem se habet se ipsam erigit; & quasi quaedam emanatio eius ad illud redit; quando ad seipsam redit; & tunc ab errore cessat; & eodem modo semper se habet quia sempiternum attingit; quae passio animae prudentia nuncupatur. Valde in qua recte & uere dicitur Socrates; tunc Socrates Vtri ergo tibi uidetur cognatius atque similius esse anima? Ei ne quod eodem modo se habet; an rei mutabili? Primo inq̄ omnino. Cum autem ad seruiendum corpus; ad principandum animam natura finxerit Nonne hac etiam ratione; cum principari diuinum sit; seruire autem caducum atque mortale manifestum est deo animam similem esse? Omnino ita est Cebe inquit. Si ergo ita est o amice Socrates intulit. Nonne ut corpori conuenit mori atque dissolui; sic ani mae conueniet nunq̄ mori atque dissolui? Quod cum Cebe concessisset. Si ergo inquit Socrates munda nihil a corpore secum contrahens decesserit; quia uidelicet se ipsam qua tum poterat in corpore colligebat; semperque corpore contempto de morte medita batur. quod nihil aliud est q̄ recte philosophari. Meditatio enim mortis philosophia e ad similem naturam inuisibilem; diuinam; immortalem; prudentemque profecto uera beatitudine fruitur ab omni errore; stultitia; terrore; aliisque hominum malis liberata. Sin uero imunda maculisque plena exierit quia corpus dilexit & coluit; ab eo & uoluptati bus eius adeo ablecta ut nihil aliud bonum putaret; q̄ quod corporeum est; quod uero intelligibile est oderit atque fugerit sincera in se ipsa non est. Haec Plato quae in pri mo ad Boethum latius exponit Porphyrius dicens firmam certamque rationem eam Plato putauit; quae a similitudine aliquorum uim accipit. Nam si deo immortali simi lis anima est; quomodo etiam ipsa sicut exemplar suum immortalis non erit? Cum enim duo quaedam aperte opponantur; quaerit cui oppositorum adhæreat anima qui optimus demonstrationis modis in his rebus inuenitur. Et quis a prima aetate usq̄ ad senectutem multa contra rationem faciamus peccantes. tamen quia uere rationali deo in multis similis anima est rationalis esse ab omnibus creditur. Cum igitur duo aperte opponi concedantur immortalis uidelicet atque diuina natura & terrestris atque cor ruptibilis. Dubitatur autem a nonnullis. cuius partis anima sit; a similitudine putauit Pla to ueritatem esse quaerendam Et quonia non sensibili & mortali corpori; sed uiuo & immortali deo secundum operationes similis est hinc similitudinem etiam substantiam quandam habere; ac inde immortalis esse ratiocinatur. Nam ut quae irrationalia sunt statim a diuina sub stantia cum sint caduca & instabilia longe abesse uidetur; sic certe consequens est quae operatione intelligendi conueniunt ea immortalitate quoque substantiae conuenire. Quonia enim substantia con ueniunt; iccirco etiam operatione conueniunt. Fluunt enim a substantia operationes; ac quaedam eius sunt emanationes. Nam si simillima deo anima est; quid opus est pluribus uerbis ad demonstranda immortalitate eius? Non enim diuinis operationibus uteretur; nisi etiam ipsa diuina esset Nam & si cum in caduco mortali corpore defossa sit; continet tamen & uiuificat illud diuinam suam ostendens substantiam; nec potius corporis eam omnino deticere potest; quomodo si e corpe liberabitur aura sua species non profulget? Aut quomodo ipsa immortalis non erit; cuius praesentia corpus non morietur. Et progressus aliquatulum diuina est anima inquit quonia indiuisibili similis est. mortalis autem uidetur quia mortali corpori coniungitur; ita & mortalibus similis est. Homo ei etiam est quae utri sicut pecora deditus est; homo autem & in mari a periculis nauis gubernado libe rat; morbis affert remedia; ueritatem rerum perscrutatur diligenter atque inuenit. In strumenta uaria fabricatus est; quibus caelestium corporum motus comprehen dere potuit; quae diuinae atque immortalis certissima mentis argumenta sunt quae quis multi uoluptatis deliniti illecebres mortalem eam putauerunt ex his quae uidentur

tur extrinsecus ratiocinantes. Hæc Porphyrius. Horum igitur omnium doctor Moy-
ses fuit; qui a similitudine creatoris; quam anima possidet immortalitatem animæ con-
firmauit; Sed reliqua uideamus. In omnibus enim hebræorum similis Plato est: quibus in
multis ut diximus errare ideo forsan uidetur; quoniam diuina scriptura nemini præter p-
phetas ante Saluatoris tempora patuit.

Quod productum esse mundum ab hebræis Plato accepit. Cap. .xv.

Oyse igitur uniuersa a deo creata prædicante. In principio inquit creauit de-
m us cælum & terram. Vide quemadmodum non excidit ab hac sententia Plato
Omne inquit quod factum est necessario a causa factum est: fieri enim nihil
potest absque causa. Vniuersum igitur aut cælum; aut mundus aut quauis a-
lia notetur appellatione considerandum utrum erat semper nullum generationis suæ
habens principium. an factum est & ab aliquo incepit principio. Visibilia igitur & tan-
gibilia est cum corpus sit. Cuncta uero hæc sensibilia sunt. Quæ uero sensibilia sunt
opinionem subiicere & facta esse demonstrauimus. Quod porro factum est a causa factum
esse necesse est. Causam igitur & creatorem uniuersi; qui sit inuenire difficile est: & cum
inueneris in uulgus edere impossibile. Et post pauca. Sic igitur rationem sequentes nefas
est dicere animatum hunc mundum: ac uere mentalem a dei prouidentia non esse factum.

DE Luminariis. Cap. .xvi.

Vrsus cum Moyses solem & lunam & cæteras stellas a deo productas osten-
dit. Et dixit deus inquit. Fiant luminaria in firmamento cæli; & sint in signa &
in tempora & fecit deus duo luminaria magna & posuit ea in firmamento cæ-
li & stellas. Similiter Plato quoque dicit a uerbo & mente diuina solem & lunam & alias
quinque stellas cognominatas erraticas ad generationem temporis facta esse. Quorum
corpora deus fecit & posuit in circulis. Diligenter igitur considera quod dicit a uerbo.
& mente diuina. Illi enim uerbis quoque ipsis consentaneum est quod psalmista dicit.
Verbo domini cæli firmati sunt; & spiritu oris eius omnis uirtus eorum. Deinde cum
Moyses in firmamento positas stellas dixerit eadem uoce Plato usus in circulis posuit
inquit. Ad hæc per singula scripta dicit. Et uidit deus quia bonum; & summatim repe-
tens & uidit deus omnia & ecce bona ualde. Plato autem si bonus est inquit iste mun-
dus; & creator bonus. Et rursus hic optimus effectuum; ille optima causarum.

DE Mutatione mundi. Cap. .xvii.

Rætere de consumatione & mutatione mundi aperte & magna uoce scriptu-
ra prædicante: quia complicabitur cælum sicut liber; & rursus erit cælum no-
uum & terra noua. Audi quomodo Plato etiam hoc dogma comprobauit in
Timæo dicens. Constituit cælum uisibile atque tangibile; & propter hæc: & ex istis;
& talibus; & ex quattuor numero mundi corpus factum est proportionem conueniens
a cæteris omnibus indissolubile præter quod ab eo qui colligauit. Et post pauca. Tempus
igitur cum cælo factum est: ut simul facta simul etiã dissoluantur. si quædo solutio quædam ipsorum
fiet. Et post pauca subiicit: quod ligatum est solubile est: quis si bene aptatum beneque
ligatum soluere uult bonus non sit. Quare inquit deo attribuens uerba dei quorum ego crea-
tor ac pater sum; quoniam facti estis immortales quid est non eritis nec indissolubiles omnino
Non ergo dissoluemini nec in mortem deducemini maiore uinculo colligati; & in libro
de republica hoc inquit. Vniuersum aliquando quod ipse deus conuoluit; aliquando autem dimittit
cum circulationes conuenientis mensuræ tempus habuerint. Nonnunquam autem ca-
su in contraria circūducitur; cum animal sit; & prouidentia ab eo qui fecit in principio sum-
pserit. Cælum enim corporeum est: quare absque imitatione penitus esse impossibile est. Cir-

culariter autem motum minimam sui motus habet imitationem; nihil autem potest se
ipsum semper uoluere præter corpus quod omnium quæ mouentur habet principia-
tum; quod nullo modo potest modo sic modo aliter moueri; ex quibus omnibus non
oportet hunc mundum a se ipso uolui semper concedere; nec a deo binas & contrarias
uolutiones accepisse; nec quidem a duobus diis inter se discedentibus. Sed sicut modo
dictum est aliquando quod a diuina causa ducitur uitam rursus consecutus; immortalita-
temque a creatore super iniunctam. Aliquando autem cum dimissus fuerit per se ipsum
uolui tempore quo dimittitur; quoniam cum maximus sit ac æqualissimi ponderis mi-
nimo nixu mouetur multa annorum milia uoluitur. Omnium igitur quæ mirabiliter ac-
cidunt hæc uniuersi circulatio causa est: quæ aliquando sicuti nunc uoluitur; aliquando
in contraria. Maximas igitur tunc mutationes fieri putandum; ac multas corruptioes ani-
malium; interitus hominum; & alia noua atque inaudita

Quod Resurrecturos mortuos etiam concedit non aliunde quam ab hebræis Plato
discere potuit. Cap. xviii

Rogressus deinde aliquantulum mortuos reuicturos dicit quod nescio un-
de iam aliunde quam a iudaica scriptura intellexerit. Ferebatur inquit a pri-
scis illis eos qui in ultima circulatione moriuntur uicinos futuro tempore in
prima rursus resurgere; ac ab eiusmodi hominibus multa nobis nunciata
esse: quæ nunc uulgo non recte falsa putantur. Consequens enim est hos senes ad puero-
rum rursus naturam conuerti; & mortuos qui iacent in terra rursus tunc esse reuicturos
generationem sequentes quæ in contraria reuoluitur; nisi quos deus in aliam conditionem
traderit. Et progressus dicit tempore omnium exacto; quoniam mutationem fieri oportet
cum terrenum genus defecerit omni anima per generationem in corpus iussu dedu-
cta tunc uniuersi gubernator habentis gubernationis dimissis ad altitudinem suam abibit; mundum
autem cum fieri uiderit dii minores partes mundi
sue gubernationis commissas relinquent. Mundus autem reuolutus atque in contrarium
latus & magno terræ motu concussus iauditam omnibus animantibus pestem incutiet
Et tempore aliquo exacto omni turbatione sedata solitum cursum recipiet. Deus enim
omnino dissoluatur gubernacula rursus capiet. & omni expulsa turbatione immor-
talem ipsum & in senescentem efficiet. Et post pauca dicam inquit tibi sermonem fortis-
simum uiri. Iris nomine genere Armenii; qui olim in proelio mortuus post decimum diem
postquam decidit reuixit; multaque ibi se uidisse narrauit; ac iter alia quod anima egressa
e corpore cum multis in locum quærendam demum deuenisset ubi terræ hiatus inter
se connexi maximi erant; & ex opposito duo ad cælum itinera. Iudices autem sedentes
uidisse; a quibus qui iusti fuisse iudicabantur in anteriore parte signis alligatis ad dexte-
ram & sursum in cælum ire uidebatur. In iusti uero ad sinistram; & deorsum signis ad poste-
riorem partem eorum alligatis; in quibus scripta erant eorum facinora; quæ cum uidisset
accessisse atque rogasse dicebat ut liceret ei hominibus hæc nunciare; quod cum illis pla-
cuisset per omnia illa loca diligentius ductum fuisse. Hæc Plato. Plutarchus autem in
primo de anima hæc narrat. Enarchus inquit nuper ægrotans tanquam iam mortuus a medicis
fuit relictus; & breui tempore in se ipsum postea reductus dicebat se mortuum fuisse;
& in corpus iterum restitutum; nec me ægrotatione moriturum; repræhensosque aie-
bat uehementer a domino suo eos spiritus qui animam eius duxerunt; ad Nicandam
enim missos; non ad illum fuisse. Nicandas autem corarius erat; & in palæstris
non ignobilis; qui eo tempore; quo Enarchus reuixit in maximas incidit febres; ac
repente mortuus est; hic autem uiuit superstesque est foelicissime nobiscum manens.

Hæc ideo posui quia scriptura etiam hebræorum nonnullos reuixisse uerissime narrat
DE Cælesti terra secundum Platonem, Cap. .xix.

u Erum quoniam in repromissionibus scripturæ solis piis terram quandam referuari fertur secundum illud, Mites autem hæreditabunt terram; hæc uero cælestis est quam propheta ex præciosis lapidibus allegorice constare significat dicens, Ecce præparo ego tibi carbonem lapideum; & ponam pinacula tibi ex laspide, & fundamenta ex Zaphiro, & circuitum tuum ex lapidibus electis, Considera quomodo ipse quoque Plato similia in libro de anima ex persona Socratis scribit, Glauci artificium inquit non posset exponere quæcunque ibi sunt, Ego autem etiam si possem o Si mia uita tamen mihi nõ sufficit, nihil tamen perhibet formam illius terræ ut mihi quod uidetur breuiter explicare satis hoc est Simias inquit, Credo igitur Socrates addidit quoniam iam est in medio cælo rotundo, nihil sibi opus esse ne cadat; nec aere; nec ulla re alia, Deinde maximam rem quandam esse; nec huic similem; in qua tanquam in sterquilinio formicas; aut in palude ranas homines uideo habitare, Et post pauca ipsam uero terram mundam in cælo mundo ubi stellæ sunt positam esse credo, Et progressus si natura inquit humana illa posset superiora perspicere cognosceret ibi esse uerum cælum; ueram lucem; & ueram terram, hæc enim terra & isti lapides, & omnia quæ hic sunt corrupta exesque sunt, quemadmodum ea quæ prope mare sunt a falsedine maris, Et post pauca, Dignam rem auditu dicerem inquit si fabulam audire uelletis, Nos autem inquit Si mihi libenter audiemus, Dicitur ergo Socrates inquit talem illam terram esse si quis totam ab alto prospiceret qualis esset duodecim coloribus exornata sphaera; quorum isti colores quibus scriptores abutuntur quasi factes sunt, Ibi autem uniuersam illam terram a fulgentioribus & melioribus esse depictam; atque aliam partem eius cæruleam; aliam auream; aliam albam multo albiorem niue; & ex aliis coloribus alias mirabili pulchritudine coloratas; & ultra quam oculus hominis perspexerit; In tanta igitur talique terra proportionabiles arbores nascuntur flores & fructus proportionabiliter gerentes montes quoque collesque sunt & lapides in simili proportionatione; quorum quasi particulae isti lapides sunt, Sardiis dico iaspis smaragdus, & similes; quibus multo meliores illi sunt, Nihil enim boni est quod ibi non sit,

Quod etiam de iudicio futuro hebræos Plato sequitur, Cap. .xx.

Vum etiam scriptura iudicium postquam hinc aberimus animarum futurum dicitur, & per alia multa; & per hoc non minus, Iudicium inquit sedit; fluuius ignis coram eo fluebat; mille milia ministrabant ei, & decies centena milia assistebant ei, Audi etiam Platonem de iudicio dicentem, Et fluuii Noe utentem; multasque priorum mansiones; & diuersa impiorum supplicia nõ aliter fere quam hebræorum scripturam narrantes, Scribit enim in libro de anima sic, Tertius amnis in medio istorum exit & iuxta hostium in latissimum incidit locum igni ardentem, ubi facit paludem mari multo maiorem aqua & limo ebullientem; ac inde turbidus atque limosus terram circumamplexus prope paludem Acherusiam defluit, nec ipsi permixtus; sed crebris sub terram uorticibus circūuolutus infra tartarum exit, hic est amnis; quem pyrriphlegethonta nominat, Et opposito huius stygæus est quartus amnis; a quo paludem stygæ nomine fieri creditur, In hunc fluuium qui incidit grauius in aqua tortus fertur circūuolutus pyrriphlegethonti oppositus; tandemque prope Acherusiam paludem ex opposito uenit; nec etiam huius aqua cuiquam miscetur, sed circūlata in tartarum tandem exit in oppositum pyrriphlegethonti; hunc poetæ cocytum appellant; hæc cum ita se habeant; cum defuncti ad eum locum deuenerint quo deportantur primum diiudicantur quinam iuste; & qui

nam contra uixerint; & si qui uidebuntur medio quodammodo uiuere in uehiculo scandunt sua; & per acheronta in paludem deferuntur ubi graui supplicio depurgantur; & postea liberati honores consequuntur secundum benefactorum suorum dignitatem, Qui autem uidebuntur propter magnitudinem peccatorum curari non posse; in tartarum omnes deiectionem nunquam inde possunt exire, Qui uero curabiles sunt quis maxime peccarint ut puta si contra patrem & matrem ex ira aliquid fecerint; & postea poenitentiam habuerint uel homicidio; uel alio quodam facinore contaminati hos in tartarum deuenire necesse est; & annuo torti temporis spatio eiiciuntur ab unda; homicidæ quidem in cocytum; patris autem & matris uiolutores in pyrriphlegethonta; cunctique ad Archerusiam adem fuerint paludem clamantes uocant; alii quos uituperarunt; alii quos occiderunt; cumque uocant rogant & supplicat ut in paludem suscipiantur, Et si exorauerint exiunt & liberantur a malis, Sin uero non exorauerint rursus in tartarum feruntur; ac inde iterum in fluuios; nec prius cessant; quam exorauerint quos læserunt; hæc enim ultio a iudicibus imponitur, Qui autem sanctitate uiuendi excelluisse uidebuntur; hi sunt qui ab ista terra quasi a uinculis liberantur; horum qui se philosophia purgarunt sine labore in sempiternum uiuunt; & habitationes pulcherrimas consequuntur; quas nec uerbis exprimere possibile; nec si possem tempus sufficeret, Horum igitur gratia o Summa cunctis uiribus uirtutis curam oportet in hac uita gerere; optimum enim propositum est; & spes maxima, Hæc Plato, Quod autem dixit non esse possibile uerbis pulchritudinem illarum habitationum exprimere; nonne simile illi nostro est? Non uidit oculis; nec auris audiuit; nec in cor hominis ascendit; quæ præparauit deus amantibus eum, Habitationes autem multas dicit; & nos multas esse apud patrem mansiones didicimus pyrriphlegethonta uero ignem æternum esse quis dubitabit? Hebræorum enim propheta similiter clamat; quis nunciabit uobis quia ignis ardet? quis nunciabit uobis locum æternum? Et rursus uermis eorum non morietur; & ignis non extinguetur, Plato quoque in tartarum deiectionem impios non exituros inde asseruit; & pios in beatis locis in sempiternum uicturos affirmat; quod uero addit sine labore, Nonne illi simile est; unde abest dolor mœror & gemitus? Quod autem dixit non simpliciter; sed cum in uehiculo descenderint sua in acheronta amnem depelli; quænam alia uehiculo denotare potest quam corpora; quibus assumptis una cum eis secundum hebræorum scripturas uitæ retributio fit,

EVSEBII PHAMPHILII LIBER DVODECIMVS.

ERVM QUONIAM HOC VOLVMEN SATIS iam creuit ad duodecimum librum transgressi quæ restant ad ostendendam Platonice philosophiæ ab hebræis defluxisse conscribemus; ut multi uideant non nobis solum; uerum etiam Platoni iam pridem scripturam hebræorum,

Quod querere legibus nõ querere ratione iuuenes debet, Cai. Enset igitur sine dubitatione aliqua leges sequedas esse hoc modo scribens in primo de legibus, Si quis recte laconum aut cretesium leges reprehendere possit

fit aliqua quaestio est, Ego autem iudico optimam esse legem; quæ iubet ne quis iuuenem cogitari Senex autem si quis dubitauerit principibus aut æqualibus referat nomine iuuenem audiente Nonne igitur multo ante Platonem diuinæ litteræ fidem cæteris proposuere uirtutibus

Vnde apud nos quoque incipientibus ac imperfectionibus quasi secundum animum in fantibus simplicius scripturae leguntur. Credendum enim omnibus est omnia quae in ea feruntur sicuti dei uerba uerissima esse. Illis autem qui ad maiorem iam habitum scripturarum peruenerunt altiora petere; ac rationem singulorum quaerere conceditur; hos iudaei quasi scripturarum expositores secundarios appellare solebant poetam; deinde Plato ait Theognim ex megara Siciliae testem habemus; qui ait fidem uirum omni argento atque auro in seditione meliorem. Nemo enim integer atque fidelis sine omni uirtutis numero in seditionibus esse potest. Quorsum haec; quia legis latorem qui a Ioue missus est ita leges conscribere oportere censemus ut ad maximam semper uirtutum respiciat; quam theognim secuti fidem quae maxime in periculis lucet esse arbitramur; eam non iniuria perfectam iusticiam nominare possumus. Ita Plato non irrationalem fidem sed eam quae uirtuti coniuncta est comprobare uidetur; quod Saluator noster breuius apertius ac diuinius posuit. Euge inquit serue bone atque fidelis; Et rursus quis ergo erit fidelis & prudens paterfamilias; prudentiam enim & magnanimitatem fidei coniunxit. Praeterea Plato aliquantulum progressus. Certe inquit defunctorum animae uirtutem quandam habent; qua uel post mortem rebus humanis auxiliatur. Vera enim haec opinio est; sed nisi prolixis rationibus probari non potest. Credere autem oportet huiusmodi sermonibus; quoniam a priscis ualde uiris traditi sunt. Credendum ergo est etiam illis qui ita haec se habere legibus confirmant. Sic certe de Hieremia traditum fuisse iudaei contendunt. Et machabaeorum liber rettulit uisum ipsum fuisse post mortem orare pro populo.

Quod commode per fabulas adolescentibus maiora tradenda sunt Cap. .ii.
Primum deinde inquit pueris fabulas tradimus. Fabula uero est ut breuiter dixerim falsum quiddam quibus & uerum esse possit. Fabulis autem prius quam gymnasiis pueri exercendi sunt. Haec Plato iudaei autem re ipsa scripturae historiam simpliciter quasi fabulas adolescentulis tradere solent. Cumque non magis aetate quam habitu scripturarum creuerint altiora & latentia dogmata per secundarios docent. Maximum deinde ait Plato in omni opere principium est praesertim in iuueni atque tenero. Tunc enim praecipue animus formatur; & quicquid dixeris facilius ingressum insidet. Quare non quasunque fabulas; sed probatas ac utiles a matribus atque nutricibus tenellis puellis infundantur; quasi iam adultos proectosque retinere non erit inutile. Haec multo ante Platonem iudaei obseruabant. Qui enim sancti spiritus gratia discerneret de spiritibus poterant dicta & scripta diligenter examinabant; & quae aliena uidebantur a ueritate; sicut pseudo prophetarum libri reprobantur; Scriptura quoque ut diximus historiarum parentes & nutrices tenellis pueris infundere solebant ut eis facilius cum uiri essent uterentur.

Quod sincera fide Plato scripturae inhaesisse uideatur. Cap. .iii.
Plato autem in Gorgia audi sermonem inquit quem tu fabulosum dices; ego uero uerissimum arbitror. Et post pauca; qui iuste sancteque uixit eum postquam mortuus fuit in beatorum insulas profectum absque ullo incommodo summa in beatitudine uiuere. Qui uero iniuste atque impie; eum in atrocissima proficisci supplicia; quae tartarum appellant. Et post pauca. Nudi autem mortui iudicantur; & iudex ipse nudus est; quia defunctus; & animo animum perspicit ab omnibus derelictum cognatis ac caeteris; quae hic habebat ut iustum iudicium sit. Et subiicit. Haec sunt o callicules quae ipse audiui; & uera esse apprime credo. Ex his autem sermonibus tale quid ipse mecum ratiocinari soleo nihil aliud mors mihi uidetur quam corporis atque animae dissolutio

quae postquam disiuncta fuerint retinet utrumque habitum suum; quem homine uiuo habuerat. Nam corpus si magnum erat uiuo homine & mortuo quoque magnum; & si pingue pingue quoque postquam anima decesserit aliquo tempore manet; & si cicatrices uulnrum habebat uiuens; aut ossa quaedam fracta uel membra trunca eodem modo profecto se habet post mortem antea quam omnino corrumpatur. Similiter & in anima postquam nudata corpore fuerit. habitus omnes in quibus exercuit passiones & studia inesse perspiciuntur. Cum igitur ad iudicem anima peruenerit ueluti ad Rhadamanthum asiaticum; confestim iudex etiam si regis magni anima esset in ea perspicit uulnera & cicatrices iniuriarum; quas singulae operationes animae impresserunt. Videt tortuosa omnia falsitate atque superbia; cognoscit nihil ibi esse rectum propter licentiam; delicias; contumelias; incontinentiamque in uiuendo cernit omni turpitudine animam esse repletam. Quare recte ad carcerem tartari immittit; ubi suppliciiis torquetur; ut aut ipsi purgati meliores fiant; aut exemplo suo alii moniti formidine cruciatus a peccando deterantur. Purgantur autem quicumque curabiliter peccarunt doloribus & hic uiui; & apud inferos mortui. Non enim aliter possibile est impressas uitiorum detergi maculas. Qui uero maxime iniuriati sunt ac incurabiliter peccarunt; nulla his unquam utilitas accidere potest quia incurabiles sunt; sed alii exemplo suo iuuantur; ex quibus ego archelaum fore & similes ei tyrannos non dubito. Reges enim propter peccandi licentiam omnes pene scelestissimi sunt. Testis est Homerus qui reges atque tyrannos apud inferos in sempiternum cruciari asserit; Tantalum; Sisyphum; Tityum; Thersiten; aliosque consimiles; priuatos autem homines nullus unquam scripsit perpetuis tanquam incurabiles apud inferos cruciatibus detineri. Quare foeliciores certe sunt priuati principibus; nec tamen prohibet alii quem bonum uirum principem esse; sed cum arduum atque difficile sit in magna peccandi licentia se ipsum continere magna laude dignum est o callicules; pauci tamen inueniuntur. Vnus uero de his qui potentiam habuerunt Aristides Iysimachi uirtute praeclearus fuit; ut ergo diximus atrocissimas uitiorum ferentes in anima cicatrices a iudice in poenas mittuntur. Quam autem ab omni cicatrice peccatorum deterfam uidebit animam; nec quae sit; nec unde fuerit quaerens admiratus ad beatorum insulas misit. Haec eadem etiam Aeacus baculum habens sicut & Rhadamanthus iudicat. Minos autem aureum sceptrum tenens solus sedet utriusque iudicium considerans. Ego igitur o callicules has rationes uerissimas esse credens nihil aliud confidero; quam quomodo mundissimo animo adiuuicem accedam; ac ideo neglectis humanis honoribus conabor recte uiuendo quam optime fieri. Obsecro autem caeteros omnes; & te ipsum ad hunc calcem uirtutis curriculo tederere. Turpissimum enim est tibi ipsi in illo iudicio nullo modo prodesse poteris. Haec forsitan fabulose tibi quasi ab anu quadam dici uidentur ac ideo spernis. Non esset autem mirum haec a te sperni si diligenter quaerentes meliora uerioraque istis inuenire possemus. Nunc uero cum scitis tres graecorum omnium sapientissimi tu; & Polus; & Gorgias non poteritis tamen uere dicere quod oporteat alia quadam nos uita quam ista uiuere; quae illic etiam plurimum conducit. Omnia enim alia facile redarguuntur. Hic uero sermo firmus atque stabilis semper manet. Quare cauere magis debes ne laedas; quam ut laedaris. Omnes enim studere debent non ut boni uideantur; sed ut & publice & priuatim boni sint; Plato igitur Aeacum; Minoem; Rhadamanthum defunctorum iudices constituit. Diuina uero scriptura ipsi deo iudicium attribuit; qui singulis secundum opera sua redditurus meritum est.

Quod non in omnes efferenda sunt ueritatis dogmata

Cap. .iiii.
 n.

c Aueas Plato iquit ne rudibus hæc hominibus committas. Hi enim nihil magis quam has utilissimas narrationes derident: quemadmodum econtra ingeniosi ac sapientes nihil magis admirantur. Quare cum eis sæpius hæc narrantur crebro audiendo uix tandem ut aurum multo labore purgantur. Sic & diuina scriptura res mysticas ad multos efferendas prohibet: apud quam primus Moyses scribitur recusasse profecturum. Alium enim inquit supplico domine q hoc onus fere possit mittere uelis. Saul etiam occultasse se dicitur ne regnum suscipere. Hieremias quoque recusasse fertur: & Plato similiter consulit dicens, Propterea o Thrasymache ut modo dicebam nemo sponte ad gubernandam rempublicam accurret.

DE Viro iusto secundum Platonem. Cap. v

a D hæc cum hebræorum prophætæ contumelias oēs atq pericula subeunda propter uirtutē & ueritatem conclament consentanea Plato in secundo: de republica scripsit. Non ut uideatur inquit iustus generosus uir qui iusticiā colit sed ut sit. Si eim quia iustus uideatur honores quispiā nanciscitur scertum fit utrum propter uirtutem an propter honores iusticiam sequitur. Sed figuramus ut cum neminem unquā læserit iniustus uideatur. Si ergo sic affectus nullo periculo; nullo cruciatu a uirtute remouetur; tunc uere iustus atque generosus est. Hæc Plato uerbis quæ re ipsa iusti uiri apud iudæos cōprobarunt: qni tanquam iniqui; alii lapidibus; alii gladio; alii alio modo necati sunt. Caprarum atque ouium pellibus induti rebus pene omnibus egentes i desertis errantes in mōtibz & speluncis & terræ cauernis. Apostoli etiā saluatoris nostri maxima pietate & iusticia uiuentes malefici multis uidebantur. Quare spectaculum facti sunt nundo & hominibus efurientes sitientes nuditate ac uerberibus laborantes; ut ait apostolus. Sed iniuriam ut ipse addit passi benedicebant; persecutiones magno ferebant animo; turpi affecti fama afficientes ad uirtutē exhortabatur: & quasi quilibet orbis reputati gaudebant; & usque ad hæc tempora generosi martyres ubique terrarum non ut uideantur; sed ut sint pii atque iusti multo plura maioraque; quam Plato uerbis expressit re ipsa patiuntur; uincti uerberibus; afflicti tormentis; atque eculeis cruciati. Et demum post multos diuersosque dolores crudelissimo genere aliquo mortis cōsumpti. Quibus similem apud gentiles aliquem nunq inuenies; ut nō iniuria de iudæis nostrisq; præclaris uiris; q pietate ac uera iustitia pfulserūt Plato illa pscriptisse uideat.

Quod etiam de serpentis fraude Moysē Plato sequitur. Cap. .vi.

c Vm Moyses ineffabili quadam ratione in principio creationis mundi paradisu quendam a deo plantatum dixerit hominemque ibi a serpente per mulierem deceptum narrauerit; aperte Plato cōmutatis nominibus i symposio alegorice similia posuit. Pro paradiso enim dei hortos iouis appellauit; pro serpente deceptio que ipsius paupertatem insidiantem posuit. Pro uiro autem primo; quem dei consilium atque prouidentia quasi nuperrime natum filium produxit consilii filium. Porum nomine posuit. Cumque Moyses in ipsa constitutione mundi factum hoc dixerit; cū Venus facta esset id accidisse. Plato narrauit uenerem alegorice propter pulchritudinem mundum appellans. Sed uerba eius hæc sunt Cum inquit facta esset Venus & alii dii & consilii filius Porus in conuiuium conuenerunt; & post cœnam inopia tanquam mendica ad ianuam domus ubi conuiuiebant. accessit. Porus autē nectare supparatus (nondū enim uini usus inuentus erat) in hortos Iouis ingressus grauer dormiebat. Inopia uero propter indigentia ad insidiandū parata ut ab eo liberōs suscipere; apud eū accubuit & hoc dolo cupidine a Poro cōcepit. his Plato alegorice illa mofayca uoluit significare

Quomodo Plato quasi ioco ex uiro sumptam mulierē scripsit. Cap. .vii.
p Ræterea Moysē dicente Adæ autem non inueniebatur coadiutor similis eius Immisit ergo deus soporem i Adam. Cumq; obdormisset tulit unam de costis eius; & repleuit carnem pro ea; & ædificauit deus costā quam tulerat de Adam in mulierem. Cum non intellexerit Plato quo sensu id dictum est; quia tamen mofayca omnia fuerat admiratus uoluit omnino prætereire. Itaq; Aristophani comædo; qui etiam rebus honestis illudere solebat orationem in Symposio attribuit dicens; oportet primum uos naturam humanam & passiones ipsius prædiscere. Prisca enim nostra natura alia erat q nunc est. Non enim duo genera hominum ut modo; sed tria fuerūt. Ad masculinum enim atque fœminam tertium etiam aderat utrisque commune; cuius rei nomen solummodo relictum est. Res uero penitus periit. Nam Androgynum tūc re ipsa & nomine ex utrisque mare scilicet atq; fœmina constabat. Istitis cum aliquantulum ut Aristophanes solebat illuserit subiungit dicens. Hæc Iupiter dixit; & incidere homines medios; & Apollini iussit partes incisorum ita cōiungere; ut facies ad cœfurā uertere.

DE Prima hominum uita. Cap. .viii.

c Vm Moyses primam hominum uitam in paradiso dei nulla re indigentem qua si diuinam asserat; omniaque sponte a terra producta nudosq; fuisse cōfirmet; Audi quemadmodum ea ipsa plato græce conscripsit. Deus inquit pascebat eos sicuti nunc homines nonnulla animalium genera nulla tunc erat res publica; nec liberorum procreatio. A terra enim homines emergebant; & hæc oia; quæ mō sūt habentes magna optimorum copia fructuum facillime atq; optime uiuebāt; quos non culta; sed sponte terra edebat; nudi sine aliqua erāt molestia; uicissitudines enim temporū sūma temperie connectabantur.

Quod etiam collocutionem serpentis & Aeuæ secutus est. Cap. .ix.

p Rudentior omnibus bestiis terræ serpentem fuisse; & sermonem eius uicissim cum muliere habitum Moyses scribit; quam rem quomodo Plato narrauit non est alienum audire. Qui saturni temporibus erant inquit tanta uirtute pollebant; ut non cum hominibus solum; uerum etiam bestiis oratiōe uti possent. Sed non ad philosophiam & inter se & cum bestiis hac uirtute utebantur diligenter scrutantes de singulorum natura ad accumulationem prudentiæ. Sed cibo atque potui tanquā eluones continue inhærentes fabulas secum & cum bestiis tales conferebant quales modo de ipsis narrantur.

Quod ordinem etiam scribendi secutus est. Cap. .x.

m Oyses in scribendis legibus antiquitate magna pro exordio usus uitas hominum & diluuium narrat & uirtutes atque delicta nobilissimorum uirorū; qui post diluuium fuerant diligenter exponit. Nam peritiam hanc historiam legibus futuram iudicauit; hunc scribendi modum in legibus Plato imitatus est; his primordiis e nim legum antiquitate utitur; & diluuii mentione facta uitam etiam quæ post diluuium fuerat explicare non reuuit. An inquit igitur prisca sermones ueri nobis uidentur qui nā multis pestibus atque diluuiis homines ita periisse ut paucissimi relictī sint. Valde inq; hoc uerisimile cunctis uidetur. Intelligendum est igitur eos; qui nunc effugerunt montanos quosdam fuisse in cacuminibus altissimorum montium habitantes; a quibus postea homines multiplicati sunt. Quare necesse fuerat artium disciplinæque ciuilibus imperitos fuisse ac ab omni ambitione habendique cupiditate cæterisq; uitis; quæ in ciuitatibus maxime sunt liberos; his talibusque latius narratis uitas hominum qui post diluuium fuerunt exposuit. Deinde ad græcorum antiquitatem descendit; ut ad hebræos

rum Moyses. Eorum igitur meminit; qui præclara facinora in Troia fecerunt disciplinâ lacedæmoniorum civilem non prætermittit. Persarum queque uitas tam eorum qui recte eorum qui per peram uixerant nobilissimorum tetigit; Et post historiam huiusmodi legum positionem aggressus est; adeo etiam in his Moysi doctrinam admiratus est.

Quod a pietate in deum leges exorsus est ut Moyses. Cap. .xi.

C Vm Moyses uniuersas leges suas disciplinamque uiuendi a pietate in deum dependere uoluerit; ac ideo a creatore omnium initium librorum suorum fecerit; & res humanas a diuinis dependere docuerit; ipsasque diuinas ad deum creatorem omnium rettulerit: operæ precium est considerare quomodo Plato eum diligentissime sequens cretensium ac lacedæmoniorum leges incusat.

Mosaycam uero legem aperte probat sic in primo de legibus dicens. Cretensium leges omnibus græcis non maxime conferunt. Ita enim recte positæ sūt ut utentes eis cū omnia bona ide consequantur fœlices sint. Dupliciter autem bona dicuntur; alia enim humana sunt; alia diuina; dependet autem a diuinis humana. Diuinis igitur quæ maiora sūt susceptis minora etiam possidentur. Illis autem spectis utrisque ciuitas priuatur. Minorum uero primum est sanitas; deinde pulchritudo; tertio uires ad cursum; & ad alios corporis motus. quarto diuitiæ quæ non cæcæ sunt ut uulgo dicitur si prudentiam sequuntur; quæ quidem prudentia diuinarum rerum prima est. deinde ratione habita moderatio ex his duobus fortitudine adhibita iustitia tertio emergit; quarta & fortitudo; quæ oīa natura rebus humanis anteponuntur. Quare oportet ut legis lator hunc ordinem sequatur; deinde mandandum ciuibus ut ad hæc respicientes operentur. Humana enim ad diuina. Diuina uero ad principem intellectum referenda sunt; Et post pauca. Omnes istis legis lator custodes præficiet eos qui prudentia & uera laude gaudent; ut intellectus hæc omnia moderationi atque iustitiæ coniuncta; non autem diuitias aut ambitionem sequatur. Quæ omnia in legibus Iouis & Apollinis pythii; quas Minos & Lycurgus composuerunt inesse uidebitis. Patent enim his qui artificio & exercitatione legum peritiam habet. Cæteris uero nullo pacto Moyses quoque multo prius a diuina doctrina facti principio; & uiuendi disciplina ad illam relata omnibus principes atque custodes dei sacerdotes præfecit, uiros scilicet iustos prudentiæ ac ueræ laudis amatores.

Quod a pueritia in legalibus pueri exercendi ludo sunt. Cap. .xii.

C Onfulo igitur ut ab ineunte pueritia inquit ludendo atque studendo rebus tamen semper congruenter has res pueri percipiant. Hoc enim modo in bonos uiros euadent. Si enim agricolam quandam aut ædificatorem probum fore desideramus eum in tenera ætate ludentem pueriles quasdam domos ædificare uidebimus aut instrumenta quædam agriculturæ fabricare; quæ quis inutilia sint; ad imitationem tamen utilium uerorumque instrumentorum non parum conferunt. In omnibus enim etiam ludendo conari debemus ut puerorum studia & cupiditates eo uertamus; quo ipsos peruenire desideramus. Caput autem doctrinæ infantium alimentum est quod ludentium animum ad expetendum illud abducet; quo in uirili ætate ipsos uti decreuimus; multo breuius hoc Moyses atque dilucidius. Et erunt uerba hæc inquit. quæ ipse tibi hodie præcipio in corde tuo & in anima tua; & propones ea filiis tuis quod ex prisca consuetudine ad hodiernum usque diem diligenter iudæi conseruant. In secundo autem legum disciplinam inquit appello uirtutem; quæ puerorum animos continere potest. Voluptas enim & dolor; amor & odium quæ recte fieri potest antequam ratione moueantur in animos eorum fluunt. ut facilius cum ad ratiocinandum peruenerint conuenienter rationi omnia peragant; quorum conuenientia uirtus perfecta est. Assuescant ergo a pu

erit dolore ac uoluptate recte moueri ut a principio usque ad extremum uitæ oderit quæ odisse oportet; & ament quæ amanda sunt. Sed multo ante Dauid quæ odio insequenda; & quæ amanda sunt iuuenibus; & proeclis similiter declarauit dicens. Venite uideri bonos. Prohibe linguam tuam a malo; & labia tua ne loquantur dolum. Diuerte a malo & fac bonum; inquire pacem & sequere eam. Et Salomon audite filii inquit disciplinam patris; legem meam nolite obliuisci; & rursus uiam impiorum non ingrediaris. Innumerabilia huiusmodi facile in scriptura inuenies; quibus adulescentes atque prouecti simul ad pietatem exhortantur.

Quod diuinarum rerum imagines hæc inferiora Plato putabat. Cap. .xiii.

D iuinis oraculis Moysi dictum est; facies omnia secundum figuram quæ tibi monstrata in monte est. Id apostolus latius exposuit dicens. Umbram exemplumque cælestium legalem cultum fuisse. Apertissime nanque mosayca uniuersa tanquam umbræ ac symbola cælestium sunt. Nunc uero audi quemadmodum Plato in sexto de republica hunc locum imitatus est. Deo inquit & mundo uerus philosophus loquens mundus atque diuinus quantum potest efficietur. Si ergo necesse fuerit quæ ibi uidet in moribus hominum & priuatim & publice ponere; ut non modo seipsum uerum etiam alios per illa confirmet; putasne modestiæ; iustitiæ; & omnino uniuersæ uirtutis improbum magistrum futurum? Minime inquit. Sed multi uidelicet parum nobis credunt dicentibus non aliter posse fœlicem ciuitatem fieri nisi pictores illi eam depingant; qui diuino exemplari ad pingendum utuntur; imo credent inquit. Sed quid est modus picturæ? Quasi tabula in qua ciuitas & mores hominum primum quod omnium difficillimum est mundi purique faciendi sunt; non enim prius scribendæ sunt leges quæ mundam feris ciuitatem. Deinde formula disciplinæ scribenda depingendaque est.

Quod adulescentes cantibus ad uirtutem præparandique sunt. Cap. .xiiii.

I Das etiam canendas putat sic dicens. Ter iam & quater dictum est disciplinam esse puerorum educationem; quæ ad rectam legalemque uitam perducatur. Ut igitur pueri animus legem ita sequatur ut una cum ea gaudeat atque doleat odas prædicat; crebroque canticent; quibus laudes atque uituperationes earum rerum continerantur; quas lex laudat; aut uituperat. Quoniam enim teneriores anni rationem uirtutis non suscipiunt; ludo atque cantu præparantur; iure igitur apud nos prophetarum odæ a pueris addiscuntur.

Quod poetæ recte dicere cogendi sunt. Cap. .xv.

P oetæ inquit Plato cogendi sunt carminibus dicere bonum quidem modestum iustumque uirum fœlicem esse atque beatum; siue magnus; siue paruus sit; & siue diues; siue pauper. Si uero iniustus esset etiam si ditior esset quam Cyniras aut Midas miserimum omnium esse. Dicant igitur poetæ neminem esse uirum appellandum; qui non omnia quæ uulgo bona dicuntur iuste acquirat atque disponat; quis hæc bona non recte bona dicunt. Sanitas enim primo; deinde forma; tertio uires; quarto diuitiæ numerantur. Innumerabilia huiusmodi cætera sūt. Nam & acute cernere atque audire; aliisque sensibus itegre uti bona uidentur. Et ad hæc omnia posse facere quæ cupias; & demum immortalitas cum ipsorum omnium possessione. Ego autem assero iustis factisque uiris hæc optima esse; iniustis autem pessima. Sanum enim esse acute cernere; & omnino facile sentire; ac immortaliter uiuere absque uirtute pessima sūt. Talia ergo Rhythimo ac numero a poetis composita adulescentes prædicant. Ego enim dicere non dubito ea quæ mala uulgo dicuntur iniustis bona esse; iustis mala. Quæ uero bona uidentur bona uere bonis sunt; malis

autem mala. Hæc multo ante odis David sancti spiritus gratia commonitus conscripsit docuitque quis uere beatus est; & quis beato contrarius. Psalterium enim suum incipiens inquit, Beatus uir qui non abiit in consilio impiorum et cætera. Vnde Plato admonitus poetis dicendum esse ait bonos uiros beatos esse. Diuites autem si mali sint miseros esse quod ipse dauid sic in psalmis edidit. Diuitiæ si fluunt nolite cor apponere. Cætera quoque oia: quæ hic philosophus dicit ad uerbum fere in sacro psalmo; uoluit scripta iuuenes.

Quod Hymni cani non debent nisi prius examinentur. Cap. .xvi.

a Dicit deinde Plato dei aut uiri diuini opus esse recte *rhythmico* atque carminibus uti quare diligenter hac de re leges ponendas esse censet: quibus ad uirtutem uniuersa musica respicere cogatur. Hoc ille uerbis: re autem ipsa iudæi cogebantur non alios hymnos & odas suscipere quæ eas quæ a spiritu sancto per prophetas essent compositæ. Concedo deinde Plato quod uulgo dicitur uoluptate musica diiudicari. Sed illam esse optimam musicam quæ optimos & doctos uiros delectat ac maxime illum qui uirtute cæteris præstet. Virtute igitur opus est iudicibus & præsertim fortitudine atque prudentia. Neque enim theatri plausu aut propter ignorantiam aut propter formidinem duci debent. Apud iudæos etiam priscis temporibus diuinorum cantuum iudicium non multitudini tradebatur. Sed erant aliqui quibus paucissimi diuino spiritu hæc iudicantes quibus solummodo licebat prophetarum libros consecrare ut ita dicta accõprobare, ea uero quæ aliena a spiritu sancto uiderentur improbare atque reicere.

Quod non semper uino utendum est. Cap. .xvii.

c Arthaginensium inquit legem magis quam lacedæmoniorum atque cretensium laudat nunquam in castris quisquam uinum gustare gaudeat; sed toto militiae tempore aquæ usum comprobati. In ciuitate autem seruis nunquam uini usus concedendus est. nec magistratus tempore quo rempublicam gubernant uino utantur; nec gubernatores, nec iudices, nec qui deliberaturus in consilium uocatus est: nec ullo modo in die nisi ualitudinis gratia; nec nocte eos tam uiros quam foemias; qui liberis dare operam statuerunt; leuiore enim homines uini usi fiunt & animæ calefactæ tanquam ferrum ignitum molliore redduntur. Hæc multo ante Moyses constituit. Sacerdotes enim iubet sacrificandi tempore a uino abstinere. Locutus est enim inquit dominus ad Aaron dicens: Vinum & siceram non bibetis tu & filii tui tecum; quando in testimonio tabernaculum ingredimini; aut quando ad altare acceditis ne moriamini: & lege hoc in æternum in generationes uestras firmatum sit uotum etiam uouentibus similiter præcipit dicens Vir aut mulier qui uotum facit a uino & siceram mundus erit. & acetum uini & acetum siceræ non bibet. Salomon quoque magistratus & iudices a uino abstinere iubet. Consilio inquit omnia facias consilio uinum bibe; potentes qui iracundi sunt uinum non bibant; ne si biberint sapientiæ atque laboris obliuiscantur. Nec ignorabat Plato scripta hæc apud barbaros fuisse quo occultius his uerbis denotauit. Siquidem inquit dubitant utrum huiuscemodi disciplina ciuiliis fuit; aut etiam nunc est apud aliquos barbaros procul ab oculis nostris; aut futura unquam sit parati sumus rationem ostendere factam iam fuisse & esse in præsentia; futuramque esse quando eadem musa in aliqua ciuitate præua lebit nec nos impossibilia dicere.

Quod nobiscum nobis gerendum est bellum. Cap. .xviii.

r Ecce inquit a nobis dictum est omnes homines sibi ipsis pugnare neminemque esse qui sibi ipsi hostis non sit. Quare præcipua optimaque uictoria est se ipsum uincere: sicut econtra turpissimum atque pessimum a se ipso uinci. Et post pauca unus est unusquisque nostrum, sed duos secum contrarios ac amentes habet consiliarios uo-

luptatem atque dolorem: quibus opiniones futurorum accedunt; quas communiter spes nomine appellamus: proprie autem quæ ante dolorem spes est timor; quæ uero ante uoluptatem confidentia nominatur. Ad hæc omnia ratio accedit melior aut peior: quæ cum quid publice constitutum sit lex nuncupatur. Deinde hæc passiones inquit in nobis quasi nerui aut funes huc & illuc ad contrarias operationes attrahunt. Ratio uero uni semper rationi oportere constanter inhærere persuadet; quæ quidem ratio aureo quodam fune atque communi lege uidelicet ciuitatis inniti solet. Aliæ autem duræ asperæque tanquam ferreæ sunt. Hæc ubique ferme diuinæ litteræ prædicant appetitum rationi pugnae docentes rationemque optimam esse quæ dei lege dicitur uictoriæque laudatissimam cum huic rationi appetitus subiicitur.

Quod peccatorum anima est causa Cap. .xix.

u Vdecimo autem legum necesse est inquit tam uirtutem quam uitioꝝ causam esse animam quod moyses illi cõsuetaneum est; si anima peccarit; & si anima delictum fecerit.

DE uero Philosopho. Cap. .xx.

c Vm in hebraica scriptura de studioso ueroque philosopho dicit: bonum est uiro si tollat iugum in iuuentute sua; sedebitque solus ac tacebit. cumque diuini prophetæ ac sublimi philosophia in montibus atque speluncis degerint ad solum deum mentem erigentes. Audias que admodum etiam Plato hunc uiuendi modum cõprobauit dicens. Qui præcipui in philosophia sunt ab adolescentia etiam ipsam uiam quæ in forum abducit ignorant; nec ubi curia aut communis alius conuenienti locus sit sciunt. Leges autem & decreta nec scripta uiderunt nec audierunt sodalitia & magistratus, cœtus & cœnas nec somnio quidem uiderunt: Si bene autem aliquid aut male a uiris uel mulieribus in ciuitate factum est non minus eum fugit quam maris arena; quæ omnia ita nescit; ut nec nescire se quidem sciat. Non enim hæc fugit ut melior uideatur; sed ut sit. Quare si etiam corpore in ciuitate sit; mens tamen omnia hæc contemnens super terram uolauit. ut est apud Pyndarum quomodo id dicit o Socrates inquit cum Thressa quædam Thalem cælestia respicientem quia cogitatione occupatus in puteum deciderat reprehendisse dicatur quod dum cælestia quæreret quæ ante pedes sunt non uideret. Hoc inquit scumam in omnes philosophos dici potest. Vere nanque qui recte philosophatur non solum ignorat quid uicinus faciat; sed pene si homo est aut pecus; non animaduertit. Quid sit homo & quid præcipue hominem facere conueniat id uero diligentissime quærat; quare o carissime Theodore si quando huiusmodi philosophus in iudicio uel alio loco publico loqui de rebus istis hominum cogitur risum omnibus præbet; & in difficultates quonia in expertus est quasi in puteum incidit. Proprium enim sibi est neminem conuitiis petere; & in laudationibus cum non ficit sed uere ac ex animo dicere uideatur: leuis quidam atque insanus uidetur. Si regem enim laudari aliquem audierit aganem aut bubulcū laudibus efferrī arbitratur: quod si mille iugera terræ possidere aliquem audierit; parua hæc dicit; qui uniuersum orbem cogitatione complecti consueuit. Valde autem etiam illos contemnit qui se generosos prædicant; & auos proauos atque suos in medium adducunt; amentiam ipsorum ideo spernit quia uniuersum hominum genus cognoscere nequeunt. Auos enim & progenitores innumerabiles singuli habuimus: quorum alii diuites; alii pauperes; alii reges; serui barbari græcique fuerunt; ideo ridet quod in quinque aut uiginti progenitorum genealogia nonnulli gloriantur. In omnibus igitur istis uerus philosophus uulgo deridetur. Et modo superbus; modo rerum humanarum ignarus putatur: & paulo post si omnibus inquam o Socrates ut mihi persuaderes maior pax & pauciora mala essent in hominibus. Non est

possibile o Theodore inquit mala omnino ab hominibus auferri: non enim apud deos sed apud mortales necessario & in hoc loco uersantur. quod obrem toto animo conari debemus hinc illo transire. Transitus autem & fuga terrenorum est imitatio dei quantum homini possibile est. Imitatur autem deum iustitia sanctitate prudentia. Sed non est inquit facile persuadere multis ita se ista habere: sed nequitiam fugiendam uirtutemque se quendam putant: non rerum ipsarum gratia: sed ut bonus uidearis. Hæc inquam aniles fabulæ sunt: ueritatem autem altius nos exponamus: deus nullo modo iniustus est: sed quæ maxime iustissimus: nec est ei similius aliquid quod si quis nostrum iustissimus fiat quare dei cognitio sapientia est: & uirtus uera. Ignoratio uero ruditas est & nequitia manifesta: quæcunque autem alia dicitur sapientia uidetur quidem sed non est. Nam quæ in rebus civilibus est onerosa: quæ uero in artibus fabrilis. Quicunque igitur iniuriatur sapiens propter astutiam suam dicendus non est. Ignorat enim quod minime ignorare oportet quæ tum iniustitia detrimentum asserere soleat non quod ipsi detrimentum putant uulnera uel mortem: quæ patiuntur etiam qui nihil iniuriantur: sed quod effugere iniuriantibus impossibile apud scripturam etiam humana uniuersa hæc sapientia stultitia nominatur. Scriptum est enim Perdam sapientiam sapientum: & intellectum intelligentium destruiam. ubi sapiens: ubi scriba: ubi conquisitor huius sæculi. Quod autem qui uere ac secundum deum philosophatur nihil prauis sapere debet. Inde discimus quia non ea quæ uidentur: quæ temporalia sunt: sed ea quæ non uidentur: quæ æterna sunt considerare iubemur. Nequitiam autem in terris & in hac mortali uita conuolui propheta ostendit dicens Quia futurum & adulterium & cædes fusa in terram sunt & sanguinem sanguini commiscet. Ad deum autem hinc fugiendum esse Moyses ostendit. Post dominum deum tuum ambulabis: & ipsi adhærebis. Imitandum quoque deum esse significat dicens. Sancti sitis quia dominus deus noster sanctus est. De iusticia uero dei Dauid clamat. Iustus dominus iusticiam dilexit. Idem diuitias contemnendas esse docuit dicens. Diuitiæ si affluant nolite cor apponere: & rursus: nolite timere cum diues factus fuerit homo: & cum multiplicata fuerit domus eius quoniam cum interierit non sumet cum eo omnia: principatus etiam hominum non multifacere monet cum dicat. Nolite confidere in principibus in filiis hominum quibus non est salus. Exhibet spiritus & abibit in terram suam: in illa die perdentur omnes cogitationes eius.

Quod nonnunquam falso ad utilitatem audientium utendum est. Cap. .xxi.

n On autem inquit Plato alienum a grauitate sua legis lator putabit falso aliquid ac fere inepte ad utilitatem iuuenum dicere: maxime si quod falso dicitur audiens ita trahat ut non ui sed sponte iustitiam uelint suscipere: solidum enim bonum ueritas. sed non ita facile plerumque persuadet. Innumerabilia huiusmodi uerba sunt in scriptura ut puta quando poenitere deum: aut dormire: aut irasci: aut aliis perturbationibus ferri scribitur: quæ quis altius interpretata non procul a ueritate sint: uerba tamē ipsa uel teredo uel pmulcedo non nihil p̄sint illis quæ altiore uestigare sensum nequeunt.

Quod omne genus hominum ad ueritatem uacandum est. Cap. .xxii.

r Ecce in superioribus Plato inquit uiros & mulieres: liberos & seruos: iuuenes & senes: sic disciplinam civilem dictum est amplecti oportere: ut nunquam cessent uariis modis atque carminibus quæ diximus decantare. Et in quinto de republica Nihil inquit o Theodore ad gerendam rempublicam pertinet quod ad mulierem: quia mulier non pertinet: aut ad uirum pertinet quia uir. Sed cum una natura utriusque animalis sit: quæ ad uirum natura hæc ad mulierem etiam natura pertinet: est autem in omnibus ibecillior uiro mulier. Vtrum igitur uiris omnia: mulieribus uero nihil concedemus: non recte inquit. Recte inquit dicitis: nam mulier alia medica

esse potest: alia musica: alia ad utrumque inepta natura: similiter alia bellicosa: alia non: alia philosophus: & alia non: alia magni animi: & alia pusillanimis: & alia ad custodiendam ciuitatem nata: alia non: sicuti & uiri: eadem enim est utriusque natura præterquam quod altera imbecillis: & altera robusta est: quare similes natura mulieres ad cohabitandum simul que rempublicam gerendum uiris dandæ sunt. Decet enim ut natura similes potius quam dissimiles conueniant: hæc re ipsa apud iudæos factitata cognouimus. Docet enim eorum historia nonnullas mulieres uirtute atque prudentia ciuitatem ab hostibus liberasse. Doctrina quoque nostra omne genus hominum tam uirorum quam mulierum liberorum simul & seruorum græcorum aequaliter ac barbarorum puulorum ætate ac senum in hoc diuino ueroque philosophandi genere nostro libenter suscipitur.

Quod etiam de Salomonis parabolis Plato multa accipit.

Cap. .xxiii

i N parabolis Salomonis memoriam iusti laudibus efferri: & nomen impiorum extingui breuiter atque commode dicitur. Similiterque dictum est ne beatum aliquem putes antequam moriatur. Audi ergo quomodo hanc ipsam rem latius in septimo de legibus posuit Plato. Quicunque inquit ciues præclare laborioseque aut animo aut corpore gesserint: legibusque semper obtemperantes fuerint laudibus post mortem efferri oportet. uiuos enim laudare antequam euita exierint ac bonorum operum finem imposuerint tutum non est: hæc non de uiris solum: uerum etiam de mulieribus intelligendum censeo. Diuitias atque paupertatem ne mihi des in parabolis, Salomon dixit, plato quoque in tertio de republica. Iam diximus inquit quæ custodes ac magistratus ciuitatis diligenter pellere semper debent: curareque ne aditum in ciuitatem habeant: quæ ista inquit sunt. Diuitiæ inquam & paupertas: altera namque delicias ocium & factiones afferunt altera illiberalitatem malignitatem & factionem. Malignitatem uero appello operationem infamem. Moyses in legibus patrem atque matrem scripsit unusquisque timeat: & alibi dicitur. Honora patrem & matrem ut bene tibi fiat: quæ ab omni libro de legibus Plato coniunxit. Unusquisque inquit nisi mēte captus sit: & timet: & honorat. parētes. Et rursus seniores re & uerbo unusquisque uereatur: & si ultra xx. annos excedit tamen parētes honoret

DE Seruis. Cap. .xxiiii.

c Vm Moyses hebræum hebræo seruire indecens duxerit: & si acciderit septimo anno liberum emitti iusserit Plato in libris de republica græcorum græco seruire prohibet: dicens nec græcum seruum habeas: & cæteris græcis similiter facere consulas. Sic enim ad barbaros græcia uersa facilius a se ipsa abstinebit. Nemo inquit Plato fines atque terminos terræ moueat: nec domestici: nec ciuis: nec uicini: puta uit enim ita illud intelligendum esse non transgrediaris terminos antiquos: quos posuerant patres tui.

Quod aliqua in alienum sensum accipit. Cap. .xxv.

q Vicumque autem inquit fines transgressus uicini arauerit agros damnum restituat: impudentiæ autem atque illiberalitatis poenas det: duplumque loco supplicii ei deponat cuius agrum arauit. Patris inquit peccata non lauant filii: nisi quis mortis supplicium alicui deberet: hoc autem non ad filium aut nepotem solum: sed usque ad pronepotem procedat: hoc apertissime inde traxit: qui reddit peccata patrum filius usque ad tertiam generationem in furto quadruplum reddi iussit Moyses si occiderit aut uendiderit quæ furto ablata fuerunt: sin autem quodcunque animal sit uiuum apud aliquem reperiatur duplum reddi iubet. Et Plato una inquit lex de furto ponatur: duplum enim reddi par est. Si autem reddere non habet uinculis

teneatur quousque aut reddat aut aduersario placet. Cum Moyses scripserit non esse homicidam eum qui furem in fouea latentem interfecerit. Congruenter Plato dicit nocte furem interficere licere. Innocens quoque sit inquit qui spoliantem interfecerit. Si uero inquit brutum aliquod animal hominem interfecerit; extra urbem interficiatur; nisi in certamine id factum sit. Moyses uero si cornu inquit taurus uirum aut foeminam percusserit atque interfecerit; lapidibus interficiatur; nec carnes eius comedantur. Dominus autem eius innocens erit; cum prophetica scriptura dicat. Ecce dominus israel filii hominis permixti omnes sunt æri; stagno; plumbo; & ferro; in medio camini argentum permixtum sunt. Ideo hæc dicit dominus; quonia facti estis omnes mixtura una; ideo ego suscipiam uos; sicut suscipitur argentum, & æs & ferrum; & plumbum; & stagnum; in medium camini; ut suffletur in eo ignis & infundatur. Perspice quomodo Plato totum hunc locum intellexit; & quasi fabulam exposuit. Audiatis inquit fabulam, omnes qui in eadem ciuitate uiuimus fratres sumus. sed cum deus nos fingeret aurum cum illis miscuit; qui ad gubernandum apti sunt; argentum autem cum illis qui armis ciuitatem defendunt; nam & isti honore digni sunt; ferrum autem & æs agricolis & aliis opificibus infundit; hæc nonnumquam alterum ex altero fiunt. Nascitur enim ex auro argentum; & ex argento aurum. Magistratibus igitur deus præcipit ut magnam diligentiam habeat; si quis denegauerit ab auro in argentum; aut ex argento in peiora nullo modo ignoscant. sed naturæ congruentem reddentes honorem in opifices aut agriculas deducant. Quod si a peioribus argentum aut aurum productum sit; honoretur iste; ad conuenientemque locum argenti aut auri conscendat. hoc maxime omnium seruandum est. Cum enim ferrum aut æs ad regendum peruenerit; tunc ciuitas destruetur; cum prophetica scriptura ad præfules populi dixerit; O pastores israel; an pastores seipsum pascentur; nonne oues pascentur pastoribus? Ecce lac deuoratis; pinguem ouem occiditis; uelleribus indumenta conficitis; oues autem meas non pascitis; nec quod perierat quaesistis; nec fractum alligastis; nec errantem reduxistis. Plato in primo de republica sic ista interpretatus est. Nunc inquit Thrasymache illud dicendum pastoris esse pinguis quam maxime potest pecudes reddere. Tu autem dicebas non ad ouium utilitatem; sed ad suam istud sibi esse faciendum; quasi aut apes aut ut maioris uendat oues pasceret. Non esset autem hoc modo pastor; sed heluo quiddam aut auarus. Pastor autem ille est cui nil curæ aliud est quam ut optime opus suum faciat. opus autem suum pascere est. Quare fateri oportet principis quoque opus esse non alterius utilitatem considerare quam subditi; cum in scriptura feras a timore tuo domine in utero concepimus & parturimus; & peperimus spiritum salutis. Socrates apud Platonem in thetico sic imitatus est. Qui mecum inquit uersantur idem patiuntur quod parturientes; Doloribus enim partus ac dubitatione replentur; multoque magis quam mulieres parturientes exagitantur; quem quidem dolorem partus excitare & sedare ars mea facile potest. Ezechiel scribit & uidi. Ecce uentus tui nis ueniebat ab aquilone, ac paulopost. & in medio eius similitudo quattuor animalium & aspectus eorum similitudo hominis in eis & quattuor facies uni. Similitudo autem uultus eorum quattuor; & facies hominis & facies leonis a dextris ipsorum quattuor; & facies uituli a sinistris ipsorum quattuor; & facies aquilæ a dextris ipsorum quattuor quæ Plato imitatus sic est. Imaginem igitur animi figamus talē uidelicet; quales apud præfatos naturæ quædam factæ narrantur. Chi mææ scilicet Scyllæ ac Cerberi; dicunt inquit hæc; finge igitur unam quidē idæam uariæ feræ atque multicapitis; quæ domesticarum capita & siluestrium ferarum habeat. Difficile inquit est quod figere te uolo; sed tamē quia facilius oratione quam cæra figimus; pergamur. Altera ergo idæa leonis fingatur; & postremo hominis. Coniungatur deinde sic in unum; ut hominis ima

go extrinsecus complecti cætera uideatur; ut qui oculis hoc animal cernit; consimiliter cum eam solummodo uideat; & interiora lateant. hominem solummodo esse putet; his ita factis iniustissime faciet; & inutiliter consulat; qui dicet leonem & cæteras feras nutriendas esse. hominem autem fame sic deneruandum; ut facile a feris ducatur; ipsasque feras non esse ad amorem reducendas; sed incitandas potius. ut inter se pugnantibus aliam deuoret. Is autem iustissime simul atque utilissime consulat; qui dicet dandam esse operam diligenter; ut animalis huius compositi ac multicapitis principatum solus teneat homo; & quasi agricola quæ mansuetæ sunt moderate nutriet; immanes autem feras leonis uiribus usus domet.

Quod in xii. tribus ciuitatem suam iudæorum imitatione Plato diuidit. Cap. xxvi.
 I Nduodecim tribus iudæorum genus diuisum nemo ignorat; quem diuisionis numerum ciuibus suis Plato attribuit dicens in duodecim quam æqualiter fieri potest uniuersa regio partes partiatur; & forte una tribus unam partem possideat; & duces singularum tribuum eligantur.

Quod situm urbis iudæorum secutus est. Cap. xxvii.
 P Risci iudæi metropolim suam diuino consilio longe a mari in montibus condiderunt; Plato quoque quam in legibus condit urbem in simili hierosolymorum loco eam constituit; ut uideantur ad urbem hebræorum respiciens uerba compositisse. Ferme nanque inquit o amice per decem milia passuum a mari aberit hæc ciuitas; portumque habebit quamoptimum; & agros regionemque fecundissimam; cauebitur autem ne alia ciuitas prope nimium sit; Maritimam enim cedere non debemus; ne alienis moribus uariis uilibusque faciliusque corrumpatur. Cum autem per decem milia passuum distet a mari; portuolæque optime sit; nec utilitate iocunditateque maris omnino priuatur; nec ita facile moribus alienis repleta nequitiam fouebit.

DE Prudentia

Cap.

xxviii.

U Ndecimo autem de legibus omnium rerum minimarum etiam curam & gubernationem deo creatori attribuit. impietatisque crimine illos accusat; qui non agi gubernarique omnia diuinitus putant. Primum enim inquit deum iam ambo conceditis uidere audire scireque uniuersa. nihilque ipsum penitus effugere atque latere posse. Estne ita inquit; an aliter? Ita profus. Quid porro; posse ne deum omnia concedimus; an contra; non est negandum inquit omnia deo possibilia esse. optimum autem esse omnes concorditer iam concessimus. Nonne igitur desidia quadam otioque pernicioso teneri deus uidebitur. si cum possit & sciat; uniuersum gubernare negligit? Rectissime id abs te dicendum est inquit. Deum igitur putare debemus quanto melior potentiorque cæteris est. immo uero potentissimus atque optimus & sapientissimus; omnibus simul providere. Non enim fas est aliter omnino opinari; fallumque omnino est non habere curam artificem his de rebus quas artificio suo effecit. Et post pauca; nulla inquit mundi pericula dei prouidentia effugit; nam cum pars totius gratia non totum partis factum sit. nullus pene totum gubernat nisi parti quoque prouideat. Et post aliqua; nec eim negligenter recte facies. nec si in profundum terræ deueneris; aut si in cælum euolaueris sed supplicio congruenti uexaberis. aut hic aut apud inferos quod mihi de illis etiā dictum putato; quos tu quonia magnos de paruis scelere quodam euasisse uidisti amiseris in beatitudine uenisse dicebas. Hæc nonne similia illis sunt. Quo ibo a spiritu tuo? & ubi a facie tua me abscondam? si ascēdero in cælum tu illic es; si descēdero ad infernum ades; si sumpsero penas uentorum & habitauero in extremis maris; etenim illic manus tua deducet me.

EVSEBII PAMPHILII LIBER TERTIVS DECIMVS.

Quod Plato gentilium deos contemnebat.

Cap. .i.

ED ABVNDE IAM VT PVTO PLATONICAM PHILOSOPHIAM quasi hebræorum lingua in græcâ esse trãslatam demonstratum est; nunc reliqua persequamur. Primum igitur considera quomodo patriam de diis opinionem tanq̄ falsam redarguebat hoc modo scribens in Timæo Sed de aliisq̄ dæmonum atque deorum generatiõe scribere maius est opus q̄ humeris nostris ferre possumus; quare his qui hæc crediderunt credere debemus; qui cum a diis orti sint, & parentes suos qui sint optime; teneant nullomodo falluntur; quare quis nec necessario nec uerisimiliter dicant; tamen quia rem suam enarrant; æquum est ut eis fidem adhibeamus legi obtemperantes; quare secundum prisicorum instituta genealogia deorum terminetur; credanturque cæli & terræ filii Oceanus & Tethys fuisse; ex quibus Phorcus; Saturnus; Ops; & alii q̄ plures nati sunt; a Saturno autem & Ope Iupiter & Iuno. Primum igitur deorum nepotes poetas appellans deridere mihi deos uidetur; nõ deos sed homines nepotibus eorũ natura similes fuisse ostendens; deinde theologos ipsos quos deorum nepotes appellauit uehementer carpere uidetur; cum inferat; quãuis absque necessaria immo uero uerisimili demonstratione dicant; locari autem uidetur dicens; quia ipsi probe progenitores cognouerint suos; & quod impossibile sit deorũ filiis non credere; præter sententiam autem animi sui deos esse appellasse manifeste ostendit; quia ut legem patriam uidelicet sequeretur; ita dixisse fatetur. Quæ omnia ita esse facilius cognosces; si audias quomodo clara uoce theologos gentium omnes his uerbis in epimenide repræhendat. Theologiam ergo inquit & uniuersi productionem; quoniam male maiores nostri de his tradiderunt; suscipere melius est; ac ita defendere; ut aduersus impios dicere nil timeamus. Iure autem maiorum theologiam contemnendam esse in secundo de republica docet; ubi de poetis & de theologis & de gentilium diis his uerbis utitur; quæ diligenter quæso animo uoluas. In maioribus inquit minores quoque uidebimus; oportet enim eandem esse naturam; & idem posse maiores atque minores; non ne ita tibi uidetur? Videtur inquit; sed non intelligo quos tu maiores appelles. Eos inq̄ quos Hesiodus atque Homerus; cæterique poætæ nobis tradiderunt. Omnes nanq̄ poætæ fabulas componentes falsa hominibus & cecinerunt & canunt. Reiciendi ergo sũt non solum quia mentiuntur; uerum etiam maxime quia non bene mentiuntur; sed sũt quasi pictores dissimilia omnino illis pingentes; atque contraria quæ pingere debuerũt. Hæc inquit recte accusanda sunt; sed quænam sunt falsa atque improbe dicta? Primum inquam maximum & de rebus maximis mendacium non bene metitus est; qui dixit cælum ea fecisse; quæ ab Hesiodo narrantur; & q̄ Saturnus ipsum ultus fuerit. Nam etiã si uera essent; tacenda omnino tamen putarent; nec ita facile ad omnes efferenda; sed maxime certe cælanda; q̄ si necessitas quædam dicere cogeret; paucissimis tradenda fuisset. Ardua enim sunt nec prædicanda o Adymante in ciuitate nostra. Nec enim inueni persuadendum est; uisceribus parentibus oportere etiam si iniuriam inferant; nec autem omnino credendum est deos inter se ita dissidere; ut alius alii bella & pugnam cieant; nec enim uera hæc sunt; nec nobis conducibilia; qui si rem publicam conseruare uolumus;

in testina bella odia & simulationes turpissimas ducere debemus; nec gigantum aduersus deos pugnas & heroum in cognatos adolescentibus explicandas iudico; sed si aliquo modo possemus nunq̄ cui ciuem fuisse inimicum id libenter persuaderemus. Hæc enim maxime adolescentibus; hæc uiris. hæc senioribus prædicanda. Quare poætæ cogendi etiam sũt hæc carminibus edere. Saturni autem uincula; & Vulcani a patre projectio cũ auxilium pulsatae matri afferret; deorumque pugnae quas Homerus cõscripsit nullo modo audiendæ. Nam etiam poætæ q̄ optime atque utiliter de deo fingere debent. Multum enim ad uirtutem huiusmodi carmina conducunt. Quas igitur dicemus utiles ad uirtutem de diis fabulas esse; ut respondeamus si quis interroget?

Quod mendosissime de deo poætæ scripserunt.

Cap. .ii.

Non sumus inquit o Adymante in præsentia poætæ; sed urbium conditores. Conditorum autem urbis oportet formas quasdam rerum tenere; in quibus uersari poætæ ita debent; ut inde digredi sibi non liceat. Recte inquit dicis. Sed quænam istæ formæ sunt? Tales certe inquit qualis sit deus heroicis lyricis tragœdificis dicendum est; nam cum deus bonus uere sit; nihil ei mali attribuere debent. Bonum autem nullum nocet an non? Ita uidetur inquit. Putasne igitur quod innoxium est nocere an non? Nullo modo inquit. Quod autem non nocet facitne quicq̄ mali? neque id quidem. Quod porro nihil mali facit; nullius certe mali causa erit. Assentio. Nihil ergo nocet. Præterea omne bonum utile est an non? Utile uidelicet. Erit ergo causa foelicitatis. Ita prorsus. Sequitur ergo ipsum bonum non esse causam omnium; sed eorum solùmmodo quæ probe se habent; malorum uero minime. Id iam negari non potest. Necessarium igitur est inquam quoniam deus bonus est non omnium ut multi putant; sed paucorũ (pauciora enim bona q̄ mala sunt) causam esse. Malorum uero non deus; sed alia quædam causa est. Hæc mihi uerissime dici uidentur. Non ergo audiendus est Homerus; cum ita impudenter de deo loquatur quod duo apud Iouem dolia sunt; alterum bonis; malis altere fatis plenum; & cui Iupiter ex utrisque dederit; is modo foelicitate; modo contra se habet; cui autem mala solummodo destinauerit hunc magna semper erumna calamitosaque pestis insequitur; foederis autem confusionem si quis per Pallada & Iouem esse cecinerit non approbabitur; nec contentiones atque pugnas deorum; nec quod Aeschylus dicit; occasiones diuinitus hominibus dari malorũ; quando eos deus perdere uoluerit. Nec nobis calamitas cæteraque huiusmodi audienda sunt. Sed uel non fuerit a deo illa facta; uel si a deo facta contendunt dicendum cum qui puniuntur miseri sunt; non deum creatorem sed miseriam suam sibi debita supplicia concitasse; quibus cruciatu meliores facti sunt; sed modo hæc prætermittenda. Malorum autem si quis audet causam deum dicere; si quidem uolumus bonis ciuitatem legibus fundare nullomodo patiemur. Nec enim fas est id dicere nec conducibile nec congruens. sed omnino nefandum ac falsum. Probatum mihi hæc lex inquam. sitque ista prima formulæ quod nulli omnium liceat malorum; sed bonorum solummodo causam deo attribuere.

Quod deus immutabilis ac uerus est.

Cap. .iii.

De hæc respõde quæso; utrum putes ab illa in aliã formam deum mutari ut nos decipiat; an simplicem esse; ac nunq̄ mutationem aliquam suscipere? Non habeo inquit modo quod respondeam. Si quid autem a forma sua mutetur; uel a se ipso; uel ab alio mutari necessarium putas; an non? Necessarium certe; quod autem summum optimum potentissimumque est; mutari ab illo non poterit. hæc autem omnia deus est. Non ergo diuersas ab alio formas accipiet. A se ipso autem mutari qui potest dici? Vtrũ
o.

enim ad melius; an ad peius mutabitur? Necessè est inquit si mutatur quod mutatur opti-
 mura est ad peius mutari. Videtur igitur tibi o Adymante sponte se quenq̄ in peius mu-
 tare. Minime inquit necessè igitur est cum sit pulcherrimus atque optimus simplicissi-
 mum cum esse; ac in forma sua semper constantissimè manere. Mihi etiam ita uidetur
 inquit. Nullus ergo nobis deos quasi peregrinos orbem circuire asserat; nec multa de
 Proteo ac Thetide mendacia dicat; nec Iunonem in Antistidem commutatam ea fecisse
 contendat quæ multi conscripserunt; Sed hæc omniaque his similia pellantur a ciuitate.
 Sed forsitan inquit ipsi quidem dii nullo modo mutantur. Nostra uero phantasmata ita
 mouent; ut mutari nobis uideantur. Quid igitur inq̄ uellet ne unq̄ deus mentiri; aut se-
 ducere re uel uerbo falsa nobis phantasmata imprimens? Nescio id quidem inquit. An
 ignoras inquit quod uere falsum est si ita dicere cõuenit id non deos solũ. uerũ etiã homi-
 nibus odio esse? Quomodo id dicis inquit? Non enim intelligo; putas enim inquã ma-
 gnum quid me dicere; ego uero dico cum falsum ita in animo se habeat ut errore intelle-
 ctus circũuoluatur atque ignorantia nemo penitus id uellet; & oderunt omnes id falsũ.
 hoc enim est quod paulo ante dicebam uere falsum animi eius qui mentitur ignorantia
 Falsitas enim quæ in uerbis est eius falsitatis imago est; qua animus seducitur; quod q̄
 dem falsitatis simulachrum sincera puraque falsitas non est. atque ideo non sepe odio
 dignum est; conducit enim nonnunq̄ uel aduersus hostes uel ad eos qui amici uidentur
 quando mali aliquid inferre conantur. Tunc enim ad incommodorum euerfionẽ falsi-
 tate uti non incommodum est; prisca etiam quæ certe scire nequimus quærisimiliter
 fingentes non nihil inde utilitatis adipisci conamur. Qua igitur ratione falsitas deo cõ-
 ueniet. Vtrum quia prisca nesciat; an quia hostes uehementer formidet; an quia suo-
 rũ insidias uelit effugere? Nihil inquit horum de deo dici potest; mentiri ergo deum ne-
 fas est dicere. Vnde simplex maxime & uerus uerbo atque re est; nec ipse in se ipsum
 mutatur; nec alios aut phantasmatibus; aut uerbis; aut signis uigilantes; aut dormientes
 decipit. Recte ista omnia dicta sunt inquit. Sit ergo ista secunda formula; ne cui liceat se
 ductorem aut mendacem; aut mutabilem aliquo modo deum appellare. Quare non est
 laudandum illud homericum q̄ somnium Agamẽnoni missum est; nec Aeschylus au-
 diendus cũ fingat Thetida dicere Apollinem in nuptiis suis optimos eã filios ac longæ
 uitæ habiturã cecinisse. Et ego Thetis apud eũ dicit diuinum Apollinis os falsum posse
 dicere non sperabam; nunc autem uideo ab eo ipso qui mihi secunda de filiis cecinit fili-
 um meum esse interfectum. Hæc cæteraque huiusmodi pellenda omnino a ciuitate sũt
 Quod igitur Plato uerbis præcipit; id ipsum re in hebræorum scriptura factitatum in-
 uenies; nullã enim de deo turpem fabulam; nullam de angelis; nullam de piis uiris inue-
 nies. Cum autem bonorum causam esse deum Plato asserat; nonne a Moyse illud accæ-
 pit; q̄ singulis creatis subiungit. Et uidit deus quia bonum; & omnia simul repetens; & ui-
 dit deus inquit uniuersa quæ fecerat; & ecce ualde bona; nec unq̄ apud hebræos malorũ
 causa deus putatus est. quare propheta etiam ad hominẽ q̄ sua se uoluntate deprauauit
 his uerbis utitur. fructuosam ego te uitem plãtaui; quomodo retrouersa es? q̄ si alicubi
 mala diuinitus improbe dare scribitur pœnas; atque supplicia mali uocabolo intelligen-
 re debemus; quas deus cum sit bonus non ad detrimentum eorum qui puniuntur; sed ad
 utilitatem atque commodum mittit; sicut medicus ad salutem laborantium cura non
 nunq̄ utitur amara; dolorisque plena. Vnde apud Platonem quoque dictum est; utilita-
 tem consequi eos qui puniuntur; & iudæus quidam dixit. Castigat dominus quem dili-
 git q̄ autem mutari deus non potest; sic a persona eius in scriptura dictum inuenitur.
 Ego dominus deus uester & non mutor; & apud psalmistam; Omnes sicut uestimentũ

ueterascet; & sicut opertorium mutabis eos & mutabuntur; tu autem idem ipse es; & an-
 ni tui non deficient; q̄ si dei uerbum in forma figuraque hominis uenturum scriptura
 prædicat; quod nos ima uenisse affirmamus; atque ideo mutationem deo attribui non-
 nulli putent; Sciant puã non ut gentium fabulæ de Proteo; Thetide; atque Iunone; nec
 ut cæteri dii qui errantes sicut peregrini orbem circumeunt; ita uerbum dei hebræorũ
 scriptura in hominem mutatum esse affirmat uerum quoniam rationale animal homo
 dei a deo errauit; ut neque deum dei que prouidẽtiam; neque se ipsum cognosceret; sed
 in naturam bestiarum male agendo incidit. Iccirco deum ut medicum & saluatorem
 uenturum prædicebat; non quidem a sua natura mutatum Non enim seduxit eos qui
 uiderunt. sed utranque uerissime conseruauit; uisibilem dico atque inuisibilem naturã
 uisus enim homo est; & quidem uerus homo fuit; uerbum etiam dei uerum; filiusq̄ dei
 uerus est. Quare non seduxit credentes; neque falsitas ulla in eo inuenta est; qualis etiã
 Platoni deus esse uidetur. Maxime igitur deus uerbum uerbo atque re simplex est; nec
 a se ipso mutatus unq̄ fuit; nec alios aut phantasmate; aut uerbo; aut signo uigilantes; aut
 dormientes decæpit. Sed sicut rationalium medicus animarum salutem uniuerso gene-
 ri hominum afferentes uere non phantastice hominem assumpsit; ac ita nobis omnibus
 ad ueram pietatem ad ueramque dei cognitionem conuersionem largitus est. Talia igi-
 tur nostra sunt; eos uero qui aliter dicunt ab ecclesia tanquã a ciuitate Platonis consilio
 compellimus.

Quod socrates quia gentilium deos spernebat occisus est. Cap. .iiii.

Eos autem gentium a Socrate quoque contemptos fuisse; & hac de causa eie-
 ctum ab atheniensibus diximus. His enim fere uerbis in euthyphrõe Plato uti-
 tur; Ipsi enim homines euthyphron inquit louem optimum atque iustissimũ
 deorum putant; & tamen fatentur patrem ab eo uinctum fuisse quia filios im-
 pie deuorabat; mihi autem irascuntur quia patrem iniuriantem ulciscor. Et si contraria
 sibi ipsis de diis & de me dicere ieueniuntur; Num inquit Socrates o euthyphro propte-
 rea ipse accusatus sum quia ægre fero talia dici de deo? Hæc Numenins in libro de ar-
 canis Platonis hoc modo exponit; Si accusationem de Atheniensium theologia Plato
 scripsisset; ostendissetque seditiones parentum atque filiorum; & deuorations ultioẽ
 que iniquas; & nefanda matrimonia impie diis a theologia eorum attribui; dedisset meo
 quidem iudicio causam atheniensibus; incitassetque ipsos ad cædẽ suam. atque ita mor-
 te Socratis obiisset; sed uiuere quidem ille impietate inuolutus nunq̄ uoluisset; quoniam
 uero & uiuere & uere ac pie dicere tuto poterat Euthyphronẽ quidem uirum arrogan-
 tia corruptum pro persona non atheniensium solummodo sed omnium quæ pie non
 sentit. Ipsi aut Socratem pro persona sua posuit; atq̄ ita ueritatẽ & securitatem simul
 consecutus est.

Nullo pacto iurandum sit. Cap. .v.

i N Critone autem mortem pro ueritate omnino despiciendã his uerbis ostendit
 Ego uero inquit o Crito non modo nunc; sed semper talis fui; ut nulli magis q̄
 rationi credam ei quæ mihi optima uideatur; q̄ obrem non possum nunc quoni-
 am isto casu oppressus sum rationes eas quasi falsas contemnere; quas & prius ut opti-
 mas prædicaui; & nunc similes mihi uidetur; & nisi meliores alias dicere habeamus; nec
 si etiam maiora q̄ mors & uicula pecuniarumq̄ ablationes innueret pericula tanq̄ puer
 Iaruis teritus a proposito desistam. Sed uideamus an recte prius dicebamus; quod oportet
 at opinionum alias improbare; alias minime. Nam si hoc anteq̄ mors instaret recte dice-
 batur; nũc uero aliter uidetur. Ludus quidem & deliratio disputatio nostra fuit. Sed quo

niam præfēs tibi calamitas nulla impendet; non ne sententiam meam probas: quia scilicet aliæ hominum opiniones amplectendæ sunt; aliæ nequaquā; nec hominum omnium; sed aliorum opiniones eligendæ; aliorum uero minime. Quid ais? Probe inquam dicitur. Bonas ergo eligendas; prauas autem euiciendas asseris an non? Assero inquit. Bonæ autem non ne sapientum sunt; prauæ autem insipientum. Quidni. Vtrum igitur uir bonus laude ac uituperatione & opinione cuiusuis mouebitur. an eius solummodo qui ea in re præcipuum habeat artificium. Eius solummodo mihi uidetur. Fugienda ergo est uituperatio; & laus exptenda. Nunquid multorum sed eius solummodo qui præcipuā habeat rei cuius laudes desideras doctrinam. Ita faciūdum uiuendumque ut ipse monet cæteris omnibus contemptis. Quare ne cætera percurrā; de iustis quoque atque iniustis turpibus & honestis non multorum opinionem sequi oportet; sed eius solummodo qui hæc recte intelligit. quem uereri atque timere quā cæteros omnes oportere ipse censo quem nisi sequamur; nec iusti uidelicet; nec probi erimus uiri. Quare nec uiuendum nobis est ita corruptis. Non ergo curare debemus quid multi; sed quid dicturus esset; si quis intelligeret; aut ipsa ueritas si ei attribueretur oratio; hoc ubique pro pietatis ueritate ita factum a nostris est. ut nullus nostrum uoluntatem aliorum cōsideret. sed omnes uno animo christum sequamur; nullas pecuniarum ablationes; nulla uincula; sed nec mortē quoque ipsam timētes; quales apud hebræos etiam præcis temporibus multi fuerunt.

Quod fortes uiri etiam post mortem patriam defendunt. Cap. .vi.

Ne eodem nullo pacto iuiurandē esse Plato censet. Affertne inquit turpitudinē iniurianti & dedecus iniuria an non? Affert inquit. Nullo igitur pacto iniuriari oportet. Fateor inquit. Nec ergo etiam læso referenda iniuria ē ut multi putant quoniam nullo pacto iniuriandum est; & quoniam malefacere nihil aliud est quā iniuriari; non oportet male alicui facere; etiam si innumerabilia mala perpessus sis. Hæc nobis a christo clarius præcipiuntur; & propheta multo ante Platonem; Si reddidi retribuentibus mihi mala; decimam ab amicis meis inanis; & rursus. Cum his qui oderūt pace eram pacificus. Quod autem pro ueritate mori debeamus. quod multi hebræorum fecerunt christianorum uero ferme innumerabiles. Socratem audi apud Platonem in apologetico dicentem. Si dicetis inquit mihi o iudices; Anyto quidem accusatoris tuo. Socrates ualere dicemus. Te autem hoc pacto ac cædere liberamus; ut nunquā amplius ut solebas philosophari audias; & si aliter feceris ut moriaris. Si hæc mihi diceretis constantē responderem quæ ego diligo quidem uos o uiri athenienses. credo autē deo magis quā uobis. Quare quousque uiuam & possum. nunquā philosophari id est recte uiuere non desinam nec desitam unquā hortari admonereque uos quemadmodum consueui. Hanc Platonis Socratisque sententiam uix a solo Socrate ab hebræis autem & ante christum multis & post christum innumerabilibus constantē ipsa re approbatam inuenies. hebræos enim etiam Saluatoris nostri discipulos fuisse non ignoramus.

f Ed uideamus quid de his dicat qui pro defensione patriæ magno animo militantes mortui sunt. Nonne igitur inquit eos qui militiæ fortiter pro patria faciētes interierunt aurei generis fuisse dicemus. Omnino inquit. Credemus igitur Hesiodo postquā aurei generis homines mortui sunt a multis homines angustiis semideos factos liberare; mortaliumque omnium esse custodes; ac in posterum quasi deos colimus; eorumque adorabimus monumenta. Similiter etiam omnes qui præclare uixerunt quoquomodo mortui sunt honorabimus. Hæc nos quotidie factitamus quæ pietatis milites ut dei amicos honorantes ad monumenta quoque illorum accedi-

mus; uotaque ipsis facimus tanquam uiris sanctis; quorum intercessione ad deum non parū iuari profitemur. Hæc a Platone collegimus; ut ostenderemus hebraica illū philosophia munitum nostris consentanea scripsisse. Plura istis apud eum inueniri ab hebræorum sumpta scriptura non sum nescius. sed omnia colligere Inngum est. Verum ne soli nos ab hebræis tam Platoni quam aliis multo furto esse ablata conspexisse uideamur; aliorum quoque testimonia qui hoc ipsum perspexerunt ponenda sunt. Primum que Aristobulum audias; qui in libro quem ad regem Ptolemæum conscripsit his uerbis utitur. Apertissimum quidem est leges & disciplinam nostram diligenter fuisse Platonem secutum. Non enim latet si quis attentius eum legat perlectā ab eo & quidem diligenter scripturā fuisse. Scimus etiam omnes ante Demetrii phalerei tēpora; immo uero ante Alexandrū & persarum imperiū quinque Moyse libros in græcā linguā quis nō cōmode traductos fuisse. Tota uero scriptura nostra Demetrii phalerei opa & philadelphia regis cui progenitoris iussu aptissime translata ē. Et post pauca diuinā uocem inquit cum dicatur. Et dixit deus fiat; & factū est; non syllabis prolatū sermonē; sed operis nutu ipsius constitutionē intelligere debemus. Quod mea quidē sententia Pythagoras Socrates atque Plato secuti dei uoces audire dicebāt. Vniuersi productionē a deo emanasse uidentes; & uirtute illius cōtineri nō dubitantes. Sed Orpheus etiā in carminibus quæ inscripte de uerbo sacro diuina uirtute oīa gubernari cūctaque a deo producta hoc modo asserit. Vos qui uirtutem colitis uos ad mea tantū
 Dicta aures adhibite; animosque intendite uestros.
 Contra qui sanctas leges contemnitis; hinc uos
 Effugite; & procul hinc miseri procul ite profani.
 Tu uero qui diuinas specularis; & alta
 Mente capis musæ uoces ampletere; & illas
 Aspiciens sacris oculis sub pectore serua.
 Hoc iter ingressus solum illum suscipe mundi
 Ingentem auctorem; solum interituque carētē;
 Quem nos præfenti qui sit sermone docemus;
 Vnus perfectus deus est qui cuncta creauit;
 Cuncta fouens; atque ipse ferens super omnia se se;
 Quicapitur mente tantum; qui mente uidetur;
 Qui nullumque malum mortalibus inuehit unquam;
 Quem præter non est alius. tu cuncta uideto
 Hic ipsum in terris melius quo cernere possis.
 Hic etenim uideo ipsius uestigia; fortem
 Hicque manum uideo; uerum ipsum cernere quis sit
 Nequaquā ualeo; nam nubibus insidet altis.
 Nemo illum nisi chaldæo de sanguine quidam
 Progenitus uidit; quem cælorum aurea sedes
 Sublimisque tenet; cuius se dextera tendit
 Oceani ad fines; quem de radicibus imis
 Concussique tremunt montes. nec pondere quauis
 Immenso sint ferre queunt qui culmina cæli
 Alta colens terris; nunquā tamen ille sit absens.
 Ipse est principium; medium quoque; & exitus idem.
 Præcorum nos hæc docuerunt omnia uoces;

Quæ binis tabulis deus olim tradidit illis.
 Aratus etiam sic de deo loquitur.
 Ab Ioue principium sunt Iouis omnia plena
 Quem reticere nefas; Ioue cuncti utuntur; ab ipso
 Nos sumus; ille fauet; uires cunctis que ministrat.
 Iouem enim hic Aratus supremum deum nominauit.
 Sed non his solus; sed omnibus philosophis qui hoc nomine digni uisi sunt; ita piæ de deo sententia uidetur habenda; nostra lex sola diligentissime sanxit. Ad pietatem enim ueram sola nos adducit; & ueræ uirtutis curam habere compellit. Et post aliqua. Omnibus ergo productus inquit ad requiem a laboribus septimum diem nobis concessit. Et paulo post. Prima uero res naturaliter lux; in qua uniuersa conspiciuntur dici potest. quæ quidem lucem sapientiam quoque appellare possumus. Tota nempe lux ex sapientia est. unde quædam piparetici fulgoris ipsam appellauerunt; quoniam qui eam sequitur per totam uitam nunquam cessabit. Quod clarius Salomon ille dixit; æte cælum & terram sapientiam genitam esse affirmans. Quod autem scriptura dicit requeuisse deum in septima die; id non quia nihil deus postea faciat dictum est ut nonnulli putant; sed quoniam ordo rerum fixum habuit statum quod nunquam mutatur cessasse deus dicitur. Ideo enim dicitur in sex diebus illum cælum & terram & omnia quæ in eis sunt creasse; & ut tempora & ordo rerum secundum prius & posterius significetur. Eo enim ordine facta sunt quo postea gubernantur & transformantur; lege autem iussit hanc diem nobis esse seruandam in signum rationis septimæ quæ in nobis constituta est. in qua humanarum diuinarumque rerum cognitionem consequimur. Hebdomadibus autem uniuersum uoluit cuncta fouere quæ uiuunt & germinant. unde nomine quoque sabbatum appellamus quod latine quies interpretari potest; hoc ipsum Hesiodus quoque his carminibus probauit.
 Primum prima dies dehinc quarta & septima sacra est. Et rursus.
 Septima lux rursus sacra & præfulgida uenit.
 Homerus etiam sensisse uidetur cum dicat.
 Septima lux aderat cuncta & perfecta fuerunt. Et rursus.
 Septima ubi orta dies Acherontis liquimus undas.
 Hoc enim significat quod obliuione uitioque animæ in septima secundum ueritatem ratione ubi cognitionem ueritatis adipiscimur omnia prædicta relinquuntur. Linus etiam hæc cecinit.
 Septima cum uenit lux cuncta absolueri coepit.
 Omnipotens pater inque bonis est septima; & ipsa
 Est etiam rerum cunctarum septima origo.
 Septima prima eadem perfecta & septima; septem.
 Unde etiam cælum stellis errantibus altum.
 Voluitur & circulis totidem circum undique fertur.
 Hæc ab Aristobulo nobis sumpta sunt. hunc clæmetem quod de hac ipsa re scripserit audiamus. Mō iqt a barbara ut ipsi dicerent philosophia multos furatos græcos fuisse ostendamus. Deinde stoici corpus dicunt quod in corpore & spiritu secundum substantiam quasi totam animam. Hæc aperte in scriptura inuenies. Altior enim sensus atque ueræ perspicere nequeunt; unde per uniuersam mundi substantiam tanquam fouentem animam transire deum asseruerunt. Seducti autem sunt quod de sapientia dicitur per omnia ipsum transire tenuitate atque mundicie sua; non enim intellexit de ea sapientia quæ prius creata est scriptum est. Hylen quoque in principiis philosophi stoici scilicet Plato Pythagoras & Aristoteles posuerunt. quæ in formæ & absque quantitatibus asserunt; quibus Plato in Timæo unum occulte principium celsere uideat his uerbis. Quid nobis uideat de omnium principium; aut principium modo dicendum non est; non alia de causa nisi difficillimum est. Ille etiam locus scripturæ terra quoque erat inuisibilis & in formis occasione eis dedit ut Hylen deo subiceret. Vacuum autem epicurus po-

fuit quoniam illud non recte intellexit; Vanitas uanitatū & omnia uanitas. Aristotelesque ad lunarem pilam uidentiam dei deduxit illo psalmo decæptus; Domine in cælo misericordia tua; & ueritas tua usque ad nubes. Prophetica enim dicta ante Saluatoris nostri tempora magna obscuritate tegebant. Supplicia uero apud inferos esse tanquam poetæ quam philosophi a nostris acciperunt. Ad hæc autem sequitur necessario immortalitas animi. quod enim supplicio & cruciatu uexatur omnino uiuit. Plato uero quod hebræi gehennam dicunt ignis. fluuios tartarum cocytum; a cheronta; & pyriphlegetonam secundum poetas appellat; uiros uero igneos dicit danatas animas ad supplicia impellere angelos uidelicet quosdam a quibus iniusti puniuntur. Ad hæc angelum unicuique ad custodiam diuinitus datum a scriptura nos didicimus. Et Plato scribere non dubitauit hoc modo; quoniam inquit omnes animæ sorte uiuendi modum eligere ordie ad forte suam progrediuntur mota a dæmone; quæ singulæ sortitæ sunt quod ad custodiendam hanc uitam; & ad perficiendam quæ elegerunt una cum eis mittit. Hoc ipsum credo Socratem etiam significasse cum dæmone quodam sapienter atque sapienter gubernari se dixerit. Mundum quoque factum esse a Moyse didicerunt. Aptissime namque Plato uniuersi huius factoris atque patris deum appellat quasi ab eo solo ex non esse formatum. Stoici quoque huius opinionis sunt & quæ scripta diabolus nominat malignam animam in decimo de legibus Plato appellauit; aduersus quam pugnam nobis esse constitutam ostendit. Cum autem mundum alium intelligibile; alium sensibile esse Moyses ostendat; & alium primitiuum atque exemplar; alium exemplaris illius simulachrum. quorum alter scilicet intelligibilem imitati; alter scilicet sensibilem scenario accommodet numero. qui a pythagoreis quasi fortunatus coniugium appellat. Nam in uitate quæ inuisibile cælum terram sanctam & lucem intelligibilem creatam fuisse asserit. In principio enim inquit fecit cælum & terram. Terra enim erat inuisibilis. Et dixit deus Fiat lux. In creatioe uero mundi sensibilibus solidum cælum creauit. Solidum porro nihil aliud quam sensibile est. Terram similiter inuisibilem & lucem inuisibilem produxit. Hinc Plato Ideas & species sensibilibus intelligibilibus mundo collocauit corpus a terra formatum Moyses asseruit; quod terrenum Plato habitaculum appellauit rationalem uero animam Adæ in faciem affirmat. Unde philosophi in capite intellectiue animæ sedem arbitrati sunt. Ad similitudinem autem dei factum hominem cum audierunt sequelam illam intellexerunt. de qua scribit alibi Moyses; post dominum deum nostrum ambulate; & mandata eius seruate; Sequuntur nempe deum omnes qui pie ac sancte ipsum colunt. hinc stoici philosophi philosophandi finem congruenter naturæ uiuere terminarunt. Plato uero deo per similitudinem inherere; & omne bonum bono amice esse atque simile. & in Timæo iuxta libri finem oportere inquit ut intellecto intelligens secundum Priscam naturam simile faciat. Cumque simile factum sit illum semper præ oculis habere finem; qui omnibus optimæ uitæ finis a diis præpositus est; huncque finem in præsentem & in futuro tempore sequi; fratres quoque homines omnes quoniam ab uno deo producti sunt. Sed alios quasi ferreos; alios quasi argenteos; alios quasi aureos ait. In theetico autem cum ueram philosophorum uitam describat nonne christianorum uita superiore quadam uirtute concitus descripsit? Pythagoras uero Socrates & Plato cum se uocem dei audire affirmarent constructionem uniuersorum diuinitus factam atque gubernatam intelligebant Mosaicam illam uocem exprimentes & dixit & factum est. Hesiodus uero de creatione Pandoræ dicit; quia Vulcano Iupiter iusserit aquam terræ commiscere; & uocem atque mentem hominis limo immittere. Præterea ignem & lucem allegorice deum appellat scriptura. Stoici uero naturam esse dicunt ignem artificiosum uia in generatione gradientem. Epicharmus autem pythagoreus uide nisi a scripta didicit nihil clæ deo esse; & ipsum natura omnia uidere nihilque impossibile ipsi esse. Democritus quoque omnia inquit Iupiter cognouit; omnia ille dare & omnia potest auferre. Rex omnium ipse solus est. Iouem enim plærunque primam causam solent appellare.

Sed Pyndarus multo magis mystice tanq̄ pithagoreus unū inquit hominū genus est & ab una matre cuncti. Vnum patrem creatorem summum atque optimum artificem habemus; qui progressus singulis diuersos secundum merita præbet: Matre profecto Hylen appellauit. Illud autem Platonis in epistola ad Eraſton & Choriscon omnino diuinū: patrem enim & filium nominat; & per eos pie tanquam uniuersi causam iurandum esse asserit; & illud similiter circa regem omnium omnia esse. Secundo circa secunda. Tertio circa tertia. Quæ oīa aut illi diuinitus reuelata sunt; aut quod reliquū est ab hebræis eorū que scriptura accæpit. Sanctissimam enim trinitatem illis uerbis significari non dubito. Tertio enim spiritum filium secundo patrem primum ordine posito collocamus. Heraclitus uero ephesius unum mūdum sempiternum atque incorruptibilem opinatur. semper fuisse futurumque affirmans; alterum corruptibilem & factum diuinitus. Plato rurſus in septimo de republica hanc diem nocturnam diem appellat propter huius mundi forte principes. Somnum autem & mortem uiam animæ in corpus similiter ut Heraclitus esse confirmat; quam obrem utputo spiritus sanctus ore prophetæ de Salvatore nostro his uerbis prædixit. Ego dormiui & soporatus sum; surrexi quoniam dominus suscepit me. Non enim resurrectionem solummodo deum excitationemq̄ a somno. sed descensum etiam eius in carnem somnum allegorice appellauit. Ego uero de dominico etiam die in decimo de re publica his uerbis uaticinatum fuisse Platonem censeo. Cum inquit in prato septem dies singuli affuerūt; tunc surgētes hinc oportet in octauo die ipsos proficisci; & quadriduo peruenire. Pratum enim octauam sphaeram tanq̄ amoena sanctorum loca intelligimus. Septem autem dies erraticarum sphaeras; & omnem operosam artem ad finem quietis festinantem uia uero inquit quæ ultra erraticas stellas est ad supremum cælum ducit ad motum uidelicet & diem octauum; quadriduo uero peruenire ait per quattuor elementa uiam fieri significans; Septimam etiam diem non hebræi solum; sed omnes fere tam philosophi quam poetæ sacrationem esse cognouerunt. Antisthenes quoq̄ propheticū illud cui me assimilasti dicit dominus cōmutauit; deūq̄ dixit nulli similem esse. Quare impossibile est inquit ipsum agnoscere cuius imaginem nullā habeas. Similia etiam Xenophon athenienensis his uerbis scribit; qui oīa quæ uis & oīa que scere facit magnus potensque ē quod omnibus patet; qualis autem forma sit nemini patet nisi ipsi soli qui luce sua omnia perlustrat; quis enim corporeus deum uerum cælestē atque immortalem oculis cernere potest. Et Xenophanes colophonius Vnus inquit deus inter deos atque homines maximus nec corpore atque mente mortalibus similis. Cleantes etiam stoicus interrogans nāe inquit qualis deus sit? Atende igitur bonus ordinatus iustus sanctus seipsum possidens utilis speciosus oportunus seuerus liber semper cōmodus intrepidus sine mœstitia sine dolore tutus gloriosus charitas. quem esse omnes conueniunt mitis acer tardus sine quærela semper manens. Deinde idolorum cultum occultius meo quidem iudicio reprobans subiungit. Ille liberalis autem atque seruus est qui opinione uulgari dicitur quasi bonum inde quicq̄ consecuturus. Noli ergo uulgari opinione deum colere; nec maligni luminis figuras honorare. Heraclitus autem uerbi quod est semper inquit sensum homines non capiunt; nec anteq̄ audiant; nec cum primo audierint. Hecataeus uero qui uniuersam historiam collegit cum de Abraam & ægyptiis dicat Sophoclem tragicum in tragœdiis scripsisse affirmat. Vnus uere unus est deus qui cælum latamque terram fundauit; qui cæruleam ponti undam & uentorum flatus produxit. Mortales autē errore seducti ex aere ac lapidibus auro eboreq̄ simulachra nocētium deorū cōstituiimus quos sacris solēnitatibusq̄ pestiferis honorātes falsā pietatē amplectimur. Manifestū autē unū principiū regē locrensis Timæus in libro de natura his uerbis

prædicauit. Vnum inquit principium omnium rerum est ipsum absque origine: Non enim erit principium si ab alio factum est; sed illud unde factum ē principium erit. Epicharmus autem comicus de diuino uerbo aperte sic scribit. Diuinum inquit uerbum est quod artes hominibus suggerit; docetque facere quod conducit; Non inuenerunt enim homines artem; sed deus hominibus eam immisit. Verbum autem hominum a diuino uerbo defluxit. Cum autem per Esaiam spiritus sanctus clamet quid opus mihi est sacrificiorum multitudine uestrorum dicit dominus; plenus sum holocaustis agnorum pinguedinem & taurorum sanguinē nolo. Et post pauca; Lauamini purificateque uos & eiiciatis iniquitatem ab animis uestris cæteraque huius. Menander comicus uide quem admodū in cœmediam eisdem fere uerbis a sententia usus est. Si quis o Pamphile taurorum in sacrificium oblata multitudine aut deorum aliorumque huiusmodi propitium se habiturum deum arbitratur; Penitus errat mentis leuitate seductus. Sed oportet iustitiam seruare. nō adulterio; neque uirginum uti corruptione; nec acus quidem tenuē filiū si alienum est cōcupiscere. Deus enim prope est & omnia uidet quod illi simile est deus appropinquans ego sum. & non deus de longe. Facietne aliquid homo in occultis & ego non uidebo ipsum? Deiphilus etiam comicus non aliunde q̄ a scriptura in cœmediam transtulit ea quæ de iudicio dicit. Tu putas inquit mortuos qui deliciose uixerunt dei iudicium effugisse. Sed est iustitiæ oculus qui omnia perspicit. Duo enim itinera mortuis proposita esse putamus; alterum iustorum; alterum impiorū. Caue igitur ne erres. Nā & apud inferos iudicium est quod deus dominator omnium exercebit. cuius nomē terribile quod ego dicere nequeo. Si quis autem mortalium male agens putat dei oculum effugere; is impia ducitur opinione. Cauete qui putatis deum non esse; est enim est inquit Si quis autem perperam agit tempus lucratur; nā postea dabit pœnas. In orphicis quoque scriptum inuenitur; cum omnes deos occultauerit ad latissimam rursus restituet lucem. Quare si iuste sancteque uiuemus & hic beati & postq̄ hinc recesserimus beatiōres futuri sumus; quam beatitudinem non determinato quodam temporis spacio habebimus; sed in æternū requiescere poterimus una cum cæteris habitātes immortalibus. Idem Orpheus cum inuisibilem deum affirmauerit; uni solummodo cognitiōem sui donasse de genere chaldæorum asserit; Abraam ut ego puto aut aliquem ex suis significās his fere uerbis. Nullus inquit deum nouit nisi quidam unigenitus a genere chaldæorum defluxus. Deinde commutatis uerbis illud expressit. Cælum mihi est sedes. terra uero scabellum pedum meorum. Deus inquit in cælo aurea in sede firmus sedere cognoscit. Terra uero sub pedibus eius est. Manum autem eius dexteram ad fines oceani ostendit. Montium radices tremiscūt a uiribus eius resistere non possunt. Cælestis igitur ipse est & in terram omnem peruenit. Ipse initium omnium medium atque finis. Hæc ab illis prophetis effluerunt; qui se aperiet cælum tremor uniuersa compræhendet; & abs te mōtes liquefient sicut a facie ignis liquitur cæra. Et quis metitus est cælū palmo? Quid oportet singula singulis cōferendo lōgiorē esse? Omnia quæ apud græcos uel apud baros siue poetas siue philosophos rectius dicta sunt; apertissime a iudæorum scriptura deriuata uidentur. Hæc Clæmēs. Nos autē Platonem maxime admirātes neq̄ id ab re diligentissime nanque scripturam sequi uidetur; philosophiam tamen eius reiciemus quoniam purissimum scripturæ aurum non omnino immaculatum seruauit. Sola enim diuina eloquia sancta puraque sunt longe ab omni mendacio remota argentum purgatum & probatum terræ. Platonis autem cæterorumque omnium dicta simul ac scripta quoniam humanis cogitationibus atque coniectura ad considerandam naturam rerum accesserunt. non nihil falsitatis permixtum possident

Quod inconstanter de deo Plato locutus est. Cap. .viii.

n Am si quis uoluerit amore atque odio depositis exquisita ratione ueritatem in spicere mirabilem illum philosophum simulachris quæ manibus hominum facta in uiri similitudinem fuerant dei appellationem turpiter attribuisse cõperiet. Ita post sublimem illam theologiam quam patrem & creatorem uniuersi unum deum esse conscripsit a cælo in profundum idolatriæ delapsus populi atheniensis opinionibus ferebatur. Nec ueritus est Socratem in piræum ad soluenda deæ uota descendentem laudare; gallum etiam Aesculapio sacrificari probe iussum a Socrate fateri uideatur; & delphicum dæmona paternum græciæ interpretem appellat & diuinis libenter laudibus prosequitur. Audi enim eum quæ turpiter uulgarem de diis opinionem cõfirmat dicens. Aliorum autem dæmonum generatiõem cognoscere ac dicere maius quoddam opus est quæ nos ferre possumus. Sed credendum est his qui iandiu dixerunt quæ deorum nepotes sunt; & ut aiunt clare progenitores suos nouerunt. Non enim possibile est deorum filiis incredulos esse. Nam etsi nullam necessariam aut uerisimilem afferat demonstrationem; tamen quia sua se narrare affirmant leges patrias sequentes credamus propter hæc & cætera huiusmodi is philosophus nobis quoniam secum ipse dissidet relinquendus est. Nam qui poetas poetarumque fabulas in libris de legibus contemnit; quæque mentitum illum ait qui primus fingere ausus fuit ea cælum fecisse quæ ab Hesiodo scribuntur cæteraque huius; quomodo nunc deos & deorum nepotes Saturnum Iouem & cæteros appellat?

Quod non recte Plato de dæmonibus sensit. Cap. .ix.

a Dhæc cum mediam rationalium naturam non absque ortis sed genitam scriptura prædicet; ex qua per lapsum genus dæmonum esse confirmet; atque ideo nullo modo angelorum aut dæmonum aliquem deum appellet; quoniam nec natura immutabiles sunt; nec a se ipsis; sed a prima causa tam esse quæ bone esse immortalitatemque consequantur. Plato incorporeas quidem has intellectuales substantias & rationales similiter asserit. Sed primum non recte non genitas tam ipsas quæ omnem animam opinatur; deinde quasi natura defluxisse a prima causa; & ita constitutas esse cõtendit. Non enim omnino a non ente simpliciter factas arbitratur. Quare plurimorum deorum genus quasi defluxus quosdam ac emanationes primæ causæ & secundæ ut ipse dicit nobis proponit hos natura bonos esse; nec posse a propria uirtute labi; ac propterea deos esse affirmat. Genus autem dæmonum aliud quoddam facit quod omnis nequitia ac in peiora mutationis capax esse dicit. Horum alios bonos alios prauos & esse & appellari; hæc a scriptura iudæorum id est a ueritate ipsa alienissima sunt. Sed unde sibi hoc genus dæmonum constitutum est? Nemo enim mentis composita corporali materia quæ irrationalis est rationalem naturam dæmonum unquam constituet. Quod si etiam ipsi emanationes quædam superioris naturæ sunt; unde igitur nequitia in his posterioribus; quæ a primis emanarunt nata est? Quomodo autem amaritudo a dulcedine processit? Nam si prauis dæmones omnes tenebras & omnem amaritudinem malignitate superarunt; quomodo ex defluxu melioris naturæ ortum habuerunt? Ex qua si emanasset non mutari profecto ad peiora potuissent. Si uero mutati sunt non emanarunt certe ab impassibili natura. Quod si neque a superiore natura defluxu quoddam emanasse ipsos ratione confiteri cogimur; nec a corporum materia productos sequitur non genitos esse; & sic ad corporum naturam non genitam tertiam quandam naturam absque ortu cum deo uniuersi collocare uideat. Ita non erit sibi deus creator ac pater omnium. Sed de his satis dictum est.

Quod non recte in omnibus Plato sensit. Cap. .x.

n Vnde de anima quid sentiat uideamus. Iam igitur cum immortalem hebræis similiter scripserit; ac ad dei similitudinem formatam putauerit; substantiam eius tamen ex indiuisibili constare contendit. Dicit enim in Timæo generatione atque uirtute priorem corpore quasi dominam animam esse productam hoc modo. Ex indiuisibili substantia inquit quæ semper eodem modo se habet & diuisibili tertia quandam substantiam inter hæc extrema constituit; & quod multo peius est diuinam illam incorpoream rationalem deoque similem animam ad asinos lupos formicas apes cæterasque bestias descendere asserit; & huic opinioni absque demonstratione aliqua cæteros adhærere hortatur. Usque adeo inquit in libro de anima errant; quousque cupiditate corporis rursus corpori copulentur. Talibus autem copulantur quales mores prius in hac uita comprobarunt. Nam quæ uentri atque turpitudini deditæ fuerant asinorum & similiarum bestiarum corpora ingrediuntur; quæ rapaces atque tyrannicæ luporum atque accipitrum corpora ingrediuntur; quæ populares fuerant & uulgarem modestiam atque iustitiam consuetudine communi non philosophia & mente approbarunt uel fornicarum uel etiam hominum rursus accipiunt corpora. Et in phædro ad idem inquit. Vnde singulæ animæ uenerunt ad decem usque annorum milia non reuertuntur. Non enim allatæ pennatæque fiunt ante hoc tempus nisi sedulo philosophatæ fuerint; aut cum philosophia puerorum indulerint amoribus. Istæ autem ter deinceps si hanc uitam elegerint post mille annos circūuolunt; & sic allatæ atque pennatæ in tribus annorum milibus tandem perueniunt; aliæ uero postquam hanc uitam exierint aut sub terra dånatæ puniuntur; aut in cæli aliquem locum leuatæ cõgruenter huic uitæ conuersantur; & post mille annos ad quacumque uitam elegerint utraq; reuertuntur. Descendunt enim etiam in bestiarum corpora; & ex iis alia periodo rursus corpora hominum ingrediuntur. In libro autem de republica ab Orphei dicitur anima cygni uitam muliebris odio generis quoniam a foeminis occisus nolebat foemineum rursus uterum intrare electam fuisse. Sed cygnus ait humanam uitam elegit. Hæc cæteraque huiusmodi scribens non hebræos; sed ægyptios in hoc fuit secutus; quod certe non fecisset si ueritatis esset amicus; quam falsitatem non grauaremur refutare si ratione aliqua niteretur. Nunc uero quoniam ipse sibi dissidet relinquatur. Nam ut alibi ostendimus impias animas apud inferos æternaliter puniri scribit. Et ex his quæ modo diximus ex sententia sua corpus eligere asserit. Pias autem in sempiterna in insulas beatorum profectas foeliciter uiuere in aliis & in gorgia scripsit. Quomodo igitur in corpora redeunt? Sed hoc quoniam manifeste falsum contemnendum potius est quam refutandum. Illa uero sua opinio qua rationalem animam ex diuina & ex passiuâ quadam atque irrationali cõpositam esse arbitratur; a multis etiam platonis scriptis neglecta est. Seuerus enim Platonius in libro de anima his uerbis hanc positionem Platonis aggreditur. Si ex passibili atque impassibili substantia diuinitus anima constituta est; quasi ex albo & nigro medius quidam color; necesse est tempore dissipationis extremis eam penitus dissolui. Quare non immortalis sed mortalis anima erit; conceditur enim quacumque natura sine contrario non sunt spacio tandem temporis dissipationis. Si ergo anima quoque ex impassibili atque passibili substantia facta est; necesse est quemadmodum siccum ab humido; calidum a frigido; leue a graui; dulce ab amaro; album a nigro; Sic & ipsam tempore distrahi soluta contrario rum compagine; cum unum quodque ad naturam suam necessario tendat. An non uideamus quod graue est quanuis a leuiore uictum eleuetur; deferri tamen & ascendendi tarditatem atque difficultatem leuiori coniunctione afferri sua? Ac similiter leue quanuis deferri cogatur ad superiora tamen niti? Quacumque enim a duobus contrariis

coniuncta sunt impossibile est eodem modo semper manere. Sed non est certe anima hæc duobus contrariis composita; sed simplex natura atque incorporea. Vnde Plato recte immortalē eam putauit. Verum quoniam ex anima & corpore constare hominē ab omnibus dicitur, ac passiones quæ nobis sponte; contraque accidūt animæ passiones esse dicuntur. Hoc signo multi seducti possibilem substantiam eius corporalem mortaleq; opinati sunt. Plato uero impossibile eius naturæ possibilem substantiam annectere coactus est. Quod autem aliter se res habet a uirtutibus ipsius animæ actiuis conabor ostendere. Hæc de anima sufficiant.

Quod non recte de cælo Plato sensit. Cap. .xi.

d E cælo uero ac stellis quæ a patre omnium hebræis similiter productas asserat quasi deos; tamen cælestes cunctas colendas consulit; sic in epimenide dicens. Cælum inquit sicut omnes alios dæmones atque deos honorare oportet; & uota ipsi apprime facere. Et post pauca deos uisibiles maximos colendissimos perspicacissimos ac omnino primos stellarum naturam dicendum est; deinde dæmones colēdi sūt. Quomodo autem si hæc omnia facta sunt ut ipse alibi testatur sicut in superioribus diximus deorū cultu honorāda sunt; cum ille solus creator omnium secundum ueritatem scripturæque auctoritatem colendus sit? Hæc perstringere placuit; ut uideas quæ rectissime a nobis hebræorum scriptura Platonica philosophia præpositam esse. Ex his autē quæ nos scripsimus facile unusquisque cætera comperiet quæ tetigimus non ut Platonem accusemus quem sumopere admiramur; sed ut ostendamus quanto ipse distat a Mosaica & prophetica ueritate. Nam si quis accusare uellet multa certe in eo inuenire posset; qualia sunt quæ de mulieribus in libris de republica scripsit.

Quæ de mulieribus sensit Plato. Cap. .xii.

q Vorum nonnulla referre alienū nō est. Forfan inquit si quid præter consuetudinem dixerō ridiculum tibi uideatur. Quid enim inusitatus quæ mulieres in gymnasiis nudas nec solum iuuenes sed etiam anus cum uiris luctantes uidere? Et subiungit. Si quis autem irridebit quoniam gratia uirtutis unde mulieres exerceantur; is quæ utilis sit res ista non intelligit. Similia et in septimo de legibus præcipit. Lex enim in ea inquit quæcūque masculis tribuit eadem etiam mulieribus exercitia tribuit; Nec unquam ipse dixerim equitare armaque mouere ita uirorum esse ut a mulieribus aliena sint. Hæc longe remota a uera hebræorum disciplina quis non uiderit? Non enim non dico mulierum; sed nec uirorum quidem uiribus absque nutu diuino præclarissimæ res geruntur. Nisi enim deus inquit ædificauerit domum in uanum laborauerunt qui ædificant eam. Nisi dominus custodierit ciuitatem; frustra uigilat qui custodit eam; Mirabilis autē ille philosophus in gymnica mulieres certamina deducere non ueretur. Mulieres inquit adolescentulæ nudæ cursu & equis certent. Quæ uero quartūdecimum annū excesserūt amictu conuenienti uestitæ in certamine rursus descendant; in aliis quoque certaminibus quæ ad uiros spectant; ut in luctatione & iactu lapidum in arcu & funda & similibus non uiros solum; sed etiam mulieres adhibere præcipit. In solēnitatibus etiam nudas in sexto de legibus adolescentulas cum nudis iuuenibus tripudiis fallire iussit. His illa quæ in libris de republica de communitate mulierum dicta sunt addenda mihi uidentur. Lex inquit ponenda est ut mulieres uiris omnibus communes sint; nullaque cum uno solummodo habitare possit; hoc enim modo filii quoque cōmunes putabuntur; nec pater filium suū; nec filius patrē cognoscet. Et post pauca non tamen quibusuis mulieres cōmuniter subiicimus; sed potestati principum totam rem committendam arbitramur; ut quemadmodum pecunias publicas digne distribuunt; sic mulieres quoque fortibus

uiris & utriusque dignitate tribuant. Multa huiuscemodi sunt apud eum; immo multo etiam turpiora quæ negligenda potius quam scribenda duximus. Sed ut quantum distet mens humana quæ præcipui philosophi a mente mosaica quæ diuinitus docebatur apertius uideas leges Platonis de cæde cum mosaicis conferas.

Leges aliquæ Platonis. Cap. .xiii.

q Vodicūque inquit deus de furto & de fure dixerit; id diligenter ciuitas oraculū dei secuta faciat. Et si quidem liber aliquis iudicium fecerit gloriam uirtutis assequatur. Si uero sciens non dixerit infamis esto. Seruus si quid indixerit publice domino eius pecunia referatur; ipse autem liber sit. Si uero sciuerit & obtulerit morte supplicium luat. Morte crudelissime iudicio quidem meo non indigentem puniri præcipit; cum eos qui furta homicidiaque commiserunt uiuere patiantur; ac a domino interfici seruum pro nihilo putet. Purgetur inquit si quis seruum suum occiderit; Si uero ira concitatus alienum obrunauerit duplum domino reddat. Si quis autem liberum hominē non præmeditatione atque insidiis. sed repente ira commotus interemerit; cum ea fecerit quæ illi faciunda sunt qui absque ira occiderit; duobus ad domandam iram exulet annis; qui uero insidiis hominem excæpit hic & alia similiter faciat & exulet non duobus sed tribus annis. q; si post exilium rursus hominem interfecerit perpetuo exulet. Parentes si filium uel filiam interfecerint tribus exulent annis; cunque redierint conuersari iure simul non permittantur. Vir autem si uxorem aut econuerso necauerit triennio similiter exulet; cūque redierit cum libris suis non conuertetur. Frater si fratrem; aut soror si sororē similiter. Quod si frater in defensione principis fratrem quasi hostem interfecerit mundus sit similiter quæcūque aliquis se ipsum defendēdo trucidauerit mundus sit. præterquam si seruus pro defensione sua liberum interfecerit; de quo ea statui mus quæ de paricida qui parentes scilicet interfecerit dicta sunt. Hæc si mosaicis conferas humana uidebuntur ad diuina conferri. Si quis inquit percussit sponte hominem; & percussus decesserit morte moriatur. Sin uero non sponte percussit loca dabo quo fugiendum est. Si quis dolo atque insidiis hominem interfecerit etiam ab altari si illo re fugerit ad mortem rapiatur. Qui patrem aut matrem uerberat moriatur. Si quis in iurgio lapide aut pugno percussit hominem si homo non morietur damnum & medicinalia restituet qui percussit. Si seruus aut serua in manibus domini dum ab eo uerbetur interierit ulticē dominus uindicabitur; si uero diem unum uel duos superuixerit nō uindicabitur. argentum enim eius est. Si quis serui aut seruæ oculum eruerit libertatem ei pro oculo dabit. Hæc Moyses. Illa etiam nō est ab re audire. quæ de rebus minimis in humanis Plato sancit. Si quis inquit ficus aut uuam absque consensu patroni accæperit quoniam quæ sua non sunt accæpit damnetur. Quod si seruus quispiam fecerit per singulas ficus atque racemos æqualia numero uulnera patiantur. Hæc certe magnifice mente Platonis digna non sunt. Sed audi modo uicissim atque cognosce quam humanissime atque diuine Moyses. Si introueris inquit in uineam proximi comedes uuam & implebis animam tuam. nihil autem exportabis; & rursus si in messem proximi tui ueneris nō imittas falcē; sed spicas in manibus tuis colligas; si metendo manipulū oblitus fueris in agro non reuerteris ad accipiendum; inopi relinquant ut benedicat tibi dominus deus tuus. In uindemia non reuerteris ad uindemiandum iterum. Inopi erit si quid relictum est. Innumerabilia in Platone sunt quæ repræhendi possunt; sed ea quæ dicta sunt satis multa esse opinor ad ostendendum iure nobis iudaica Platonis anteferri.

EVSEBII PAMPHILII LIBER DECIMVS Q VARTVS INCIPIT.

VNC ALIORVM Q VOQ VE PHILOSOPHO-
rum sectas: immo uero nugae compendiose ponamus; quo-
rum errores nō a me ipso, sed contradictione & pugna iter
eos mirabili cognosces; quos quando inter se aut cum aliis
comparo nō facile negauerim illos claros fuisse uiros. Quā-
do uero hebraeorum theologis atque philosophis comparo
& doctrinam doctrinae illorū confero; caduca & friuola om-
nia quae philosophi excogitarūt mihi uidentur nec mirum,
Illa diuinitus edita sunt; haec humanitus.

Quod oēs iter se philosophi repugnant contra quod nostri
omnes concordant, Cap. .i.

i Deo ut non simus accusandi si graecorum doctrinam despiciamus & hebraeorū
scripturam amplectimur. Nam operae precium est ad hanc praeparationem eua-
gelicam diuersas atque inter se contrarias multarum in philosophia haeresum
opinionum uideri ipsosque philosophos uerbis ambitiose sibi ipsis pugnantes. Plato e-
nim ille omnes qui ante ipsum fuerunt reprehendere acriter solebat. Platonem deinde
ac Platonicos alii increparunt; & ipsi peripateticos persecuti sunt; & peripatetici rursus
eos nihil scire nihilque dicere putabant. Stoici ab aliis deridentur & ipsi ceteris illudere
non uerentur. Ita ut iam non lingua & calamo solum uerum etiam manibus proelium
geratur. His Pyrronem Aristippum Metrodorum Protagoram Xenophanem Perme-
nidemque addemus; nec uoluptatis defensores Epicurum praetermittamus; hos om-
nes ita redarguemus ut alterius armis in alterū utamur. Sic enim inutilis esse disciplina ipso-
rum ac luce clarius uidebitur. non dico haec quia graecos odio habeam, aut quia eloquen-
tiam eorum contempnam. Sed quia falso accusari reprehendique me uideo: quod falsā
ac fabulosam hebraeorum scripturam elegimus. Quomodo enim falsa est hebraeorum
doctrina qui ab initio humanae uitae ueram philosophiam & pietatem & inuenerunt &
intemeratam conseruauerunt; qui nihil unquam addiderunt aut detraxerunt his quae sum-
mi uiri scriptis ediderunt; Principio enim sapientissimus ille Moyses quē omnibus grae-
cis multo antiquiorem in superioribus demonstrauimus nihil omnino ex his mutauit;
quae sincera suorum maiorum theologia tradidit; praeter quae quod uiuendi disciplinā tem-
poribus atque hominibus illis congruam diuinitus sanxit; & qui multis saeculis post eū ui-
xerunt prophetae; nec unicum quidem uerbum aut mosaicae legi aut theologiae prisco-
rae a Moysē conscriptae incongruens minusque consentaneum dixisse inueniuntur. Christia-
na quoque ueritas a scriptura iudaeorum profecta ita ei congruit si recte intelligitur; ut
nulla repugnantia excogitari possit. Talia igitur nostra sunt una sententia una uoce a pri-
mis qui ante Moysē fuerunt, a medijs qui fuerunt a Moysē usque ad Christum rutila-
runt; a nouissimis discipulis dico christi qui ueram pietatem id est Saluatoris nostri do-
ctrinam uirtute ac gratia ipsius connixi in lucem ediderunt; praedicantur ac confirman-
tur. Vniuersumque orbem magis indies florentem fide cōspicimus; nec imperatorum
edicta; nec hostium insidiae; nec inimicorum gladii praualere potuerunt. Gentium ue-
ro praecleara illa philosophia quem unquam fructum produxit; Nam quē admodum qui ante
Platonem fuerunt ab ipso derideantur mox ipsius Platonis uerbis audies, Protagoram

enim Heraclitum Empedoclem & Parmenidem iccirco redarguit, quia dissentientes in-
ter se manifeste uidentur. quanuis Protagoras omnino impius qui nullum esse deū opi-
natus est. Sic enim in libro de diis edito ab eo statim incipit. Nescio inquit si dii sint; nec
quali forma sint cognoscere possum. Democritus uero qui Protagoram docuit princi-
pia rerum inane ac plenum esse dicebat; plenum ens & solidum uocabat; Inane uero ac
uacuum non ens; asseritque non magis ipsum ens esse quam non ens. Ab aeterno enim
inquit in uacuo continue atque uelociter entia mouentur. Heraclitus uero, principia re-
rum ignem putauit; ex quo uniuersa fieri. & in quem resolui uicissim arbitratus est; tem-
pusque resolutionis omnium in ignem determinatum esse ait; & generationis ex eo simi-
liter. Hi omnes cuncta moueri asseruerunt. Parmenides autem eleata unum esse uniuersum
affirmat non genitum neque mobile; pilae quoque figura conglobatum. Hunc Mel-
lissus audiuit, ac cum in omnibus sequitur. De quibus omnibus haec Plato in theeteto cō-
scripsit. Ex differentia inquit ex motu & ex mixtura ad inuicem omnia fiunt quae esse di-
cimus non recte appellantes. Nunquam enim aliquid ē; sed semper fit. & de hoc omnes
philosophi praeter Parmenidem conueniunt. Protagoras dico Heraclitus Empedocles
& utriusque poeseos summi poetae comoediae quidem Epicharmus Homerus autē tra-
goediae; qui cum oceanum generationem dicat deorum omnia fluxu atque motu produ-
cta esse uoluit. Et paulo post heracliti ait qui in epheso ioniaque philosophari uidentur
nullo modo curauit quiete aliquid interrogare ac respondere. & si quid ab eis quaesieris
enigmata quaedam uerba quasi sagittas ex arcu proiciunt. quorum si rationem quādam
aut significationem quaesieris alio percutieris enigmatē; nec quicquam cum eis efficere
poteris. Quippe nec ipsi secum firmi unquam aliquid dicunt. Immo id apprime studere
uidentur; ne quid certi aut in uerbis aut in animis eorum insit; & subiicit. Ab istis igitur
nihil unquam discemus; sed ipsi nos consideremus. quod ab antiquioribus accēpimus
occultius ab illis ac poeticae dictum quod oceanus & fluxus generatio rerum ē; quia nulla
res proforsis stet atque quiescat; quod posteriores apertius adeo dixerunt; ut iam etiam
coriarii fabrique omnes recte se tenere philosophiam putent; liberatique ab errore uide-
antur quia falsum esse cognoscant alias rerum quiescere alias moueri. Omnia enim mo-
ueri praeclearis illis philosophis didicerunt; quos magnis laudibus prosequuntur. Fere
autem oblitus sum o Theodora illorum qui uniuersum immobile esse contendunt. Mel-
lissus enim & Parmenides & quicūque eos sequuntur spernentes illo stare omnia quie-
scereque affirmant. Ipsū enim inquit uniuersum non habet locum in se ipso quo mo-
ueatur. Quid igitur nos in medio istorum intercēpti o amice dicemus; nisi magno ani-
mo defensi effugiemus quemadmodum in palaestra nō nulli intercēpti alii ab alijs simul
tracti pereunt. Sic nos in contraria isti trahentes penitus lacerabunt; Haec in Theeteto. Sed
uideamus rursus quae de prioribus philosophis in sophista scripsit. Facilia quaedam Par-
menides inquit locutus est. Et quicūque de prioribus iudicare de entibus quot & quae sint
uoluerunt fabulam quandam quasi pueris nobis narrare mihi uidentur. Alius enim tria
entia dicit esse; & modo inter se pugnant; modo alterum ab altero fieri; conjunctiones
quoque partus & educationes quasi filiorum confingit. Alius duo faciens humidum ui-
delicet atque siccum aut calidum & frigidum in unum copulat & producit. Genus autē
eleaticum a Xenophane & ante ipsum incipiēs omnia unum esse affirmat. Iades uero qu-
dam musaeque sicelides coniungendum ita putarunt; ut dicerent ens & unum & multa
esse; sed amicitia & inimicitia differre. Distractum enim ens semper aiunt ferri p con-
tentionem illi qui intensiores musas coluerunt. Remissiores uero sic semper se habere
negarunt; Sed modo quidem unum esse aiunt uniuersum ex uirtute Veneris amicū sibi
pii

atque conueniens; modo autem multa cum ipsum sibi ipsi propter contentionem repugnauerunt. Et post pauca: Quidam autem inquit sunt inter quos gigantum bellum assiduam geritur. Alii enim quicquid manibus comprehenditur tactuque sentitur; id solum esse contendunt corpus atque substantiam idem omnino esse affirmantes. Alii eis illudunt quod separatas a corpore substantias esse asserunt. Dicunt enim quidam intelligibiles atque incorporeas species ueram esse substantiam. His aliisque huiusmodi uerbis omnes qui ante ipsum fuerunt Plato deridet. Qualem enim ipse de rebus opinionem habuit in superioribus explanauimus cum a iudaica ipsum scriptura accipisse plurima probaremus. Sed successores etiam eius in medium adducamus.

DE Successione Platonica. Cap. .ii.

Platonem igitur ferunt in academia primum docuisse; ac ideo & academicam philosophiam uocitatum fuisse. Post illum uero Speusippum ex sorore nepotem Platonis; deinde Xenocratem Polemona docendi uices suscepisse; qui post mortem Platonis nouis opinionibus ilico academiam repleverunt. Ita sincera Platonis doctrina una cum eo extincta; Contentiones namque ac pugnae post eum inter philosophos coortae usque ad hodiernum diem maximopere uigent. Paucissimi enim imo uero duo uel ad summum tres in tanto spacio temporis ueri Platonici sunt reperti. Nec tamen etiam ipsi ab adumbrata cauillatione omnino alieni. Polemoni Arcesilaum aiunt successisse; qui fertur Platoniam omnino philosophiam commutasse nouamque quandam constituisse; quoniam nihil comprehensibile sit, & in utranque partem rationes aequalium sint uirium; sensus quoque fallaces esse; rationemque nullam omnino firmam fieri. Unde illud hesiodicum.

Mens caelata latet homines haud cognita cuique;

Atque ipsam secum diu detinere latentem.

Summis laudibus efferebat. Post Arcesilaum autem Carneades atque Clythomachus priorum philosophia contempta tertiam instituerunt Academiam; Quartam Philon & Acharmidas; Quintam quoque nonnulli dicunt Antiochum induxisse; hi quidem successores Platonis fuerunt quorum philosophia qualisnam fuerit si quis discere gliscit. Numenium audiatur; qui in libro de diffensione academicorum a Platone haec scripsit: Speusippus inquit Platonem; Xenocrates Speusippum; Polemon Xenocratem in academia secutus est; qui in omnibus fere mores Platonis & dogmata permutabant. Praeterquam quod haec nobilis incomprehensibilitas nondum illos inuaserat. Ita statim post illum aut ignorantia aut alia quadam de causa Platonis philosophiam contempserunt. Nolo enim amore Xenocratis id dicere imo uero Platonis gratia dicam: Doleo namque quia philosophia & uitam Platonis imitati non sunt. Nam & si non erat melior magno illo Pythagora forsitan tamen etiam peior non fuerat; quem quidem Pythagoram discipuli eius diligenter secuti maiorem doctori suo accumularunt honorem; quam rem quis utinam non fecisset studiosissime imitati epicurei sunt; qui cum sapientem putarint epicurum fuisse multis post eum temporibus nihil penitus aut illi aut alter alteri contrarium dixerunt; sed impietatis crimine inquinatus uidetur; qui noue aliquid dicere audeat. Ita magna quaedam inter eos concordia est. similisque est epicuri secta disciplinae ciuili; Quippe cum sine seditione summo consensu sic agatur ut unam mentem unamque sententiam habeat; Itaque firmiter atque concorditer Epicurum defendunt; ut etiam in posterum secuturi uideantur. Stoica uero statim ab ipsis principibus factionibus plena nondum quieuerunt. Suntque inter eos a deo diuisi ut alii magis alii minus se stoicos esse fateantur. Plato autem pythagoricus certe fuit; nec ignorabat Socratem tres deos posuisse imitatione pythagorae

quod & ipse secutus eo modo conscripsit ut; ne quis ita nec clare dixerit; sed iter manifestum atque occultum sententiam suam caelauerit; non inuidia quadam neque maliuolentia; sed rerum dignitate commotus. Hoc igitur considerantes separare ipsum omnino debemus ab Aristotele atque Zenone; & quem academia sua diuisa est ab ea quoque ipsum distinguimus; ac ipsum in seipso considerantes Pythagoreum appellamus. Sed nunc furiosissime & huc & illuc & totus & per singula membra trahitur uir inter Pythagoram & Socratem medius. Sublimitatem namque illam Pythagorae ad humanitatem deduxit. Humile uero atque deiectum, Socratis ad grauitatem reduxit; ac ita Pythagora popularior atque communior; Socrate uero grauior uisus est. Sed redeamus illo unde nobis de fluxit oratio. Polemona igitur Arcesilaus & Zenon audiuerunt; quis Zenon antequam Polemon doceret Xenocratis etiam fuerat auditor qui etiam cratetem cynicum in nonnullis imitatus est. Sed Stilponem quoque & heraclitios est secutus. Nam cum Zeno & Arcesilaus Polemona simul audirent disputandi ambitione concitati quotidie pugnabant. Ita Zeno Heracliti Stilponis & Cratetis auxilio nixus insignis puginator a Stilpone factus & austerus ab Heraclito; Cynicus a Cratete; Arcesilaus uero Crantor platonicum et Diodorum & Pyrronem in subsidiis tenuit; & Crantor quidem credibilem eius effecit orationem; Diodorus uero sophisticam; Pyrronem autem mutabilem eum fecit & transfugam & omnino nihil. Unde dicebatur de ipso quod ex anterioribus esset Plato; ex posterioribus Pyrronem; ex medijs Diodorus. Hic subtilitatibus Diodori qui acutus dialecticus erat & Pyrronis ratiocinationibus platonicam eloquentiam foedauit & modo hoc modo aliud dicens; hic illo & illinc huc facile tanquam nihil sciens uoluebatur. Scire tamen multa eloquentiae umbra uidebatur; nec unquam fuit in eo ut unum & idem bis diceret; nec putabat ingeniosi esse uiri in eisdem permanere. Cauillator igitur summus uocabatur; cum ita se his quae dicebantur dare adaptareque semper fuerit praemeditatus; Ut cum ipse nihil sciret nec alios scire quicquam pateretur. Terebat enim omnes turbabatque sophismatibus gaudebatque ac gloriabatur foeditate illa mirifice; quia nihil turpe nihil honestum nihil bonum nihil malum cognosceret. Sed si quid primo turpe dixerat repente commutatus pluribus conabatur rationibus quae prius astruxerat confutare. Erat igitur hydra capita sua proprio ense amputans; nec aliquid habens utile nisi quod libenter & audiretur & uideretur. Nam & facie benigna & ore rotundo & suauibus; erat oculis praeditus; quae non repente arripuit; sed aptus ad haec natura exercitatione quoque ab initio firmavit. Audiuit enim puer Theophrastum mitem uirum nec a cupidine alienum quoniam formosissimus erat. Ipse postea crantori fuit amatus. & Diodori cauillatoria naturae commo ditate breuissime secutus; Pyrronem quoque fuit imitatus; in cuius sententia quis Pyrronicus appellatus non sit permansisse uidetur. Aperte namque Mnaseas Philomelus, & Timon sceptici suum ipsum id est scepticum fuisse affirmant. Verum enim & falsum & uerisimile ipse quoque ut illi destruebat. Pyrronicus igitur re non nomine fuit; sed Crantoris pudore a quo amabatur nomine non re academicus erat. Magna igitur pugna inter Arcesilaum atque Zenonem fuit; & alter in alterum & dicendo & scribendo impudenter ferebantur; quis Zeno non melius faceret quam Cophisidorus orator qui cum grauius ferret Isocratem quem audiebat ab Aristotele premi dicebat scribebatque non in Aristotelem quidem ut putabat; sed in Platonem a quo alienus non erat. Nam cum Aristotelem nullo modo intelligeret; putaret autem quoniam Platonem Aristoteles audierat Platonem illum esse; bellum quidem indixerat Aristoteli; Platonem uero & eius dogmata; quae tamen nesciebat reprobare conabatur; putans non Platonis dogmata; sed Aristotelis refutare. Ita magnus ille orator non eum percutiebat cui bellum indixerat

sed eū quo cū pacē habebat. Sic igitur & Zeno Arcefilao pugnans platonē lacerabat. Nō enim erat forsā nescius eorū quæ Arcefilaus dicebat. Platonica uero penitus ignorabat ut a libris suis manifeste colligitur. Ita quem non debebat impudenter exagitabat; & quē debebat minime tangebatur; & certe si Platonica nō oppugnasset dogmata bonus meo iudicio fuisset philosophus. Sed de hac re latius si ocium erit; utinam autem nunq̄ mihi tā tum sit ocium ut ad huiusmodi res non ioco sed serio reuertar. Studebat igitur Zeno Arcefilai omnia dicta refutare; ac maxime incōpræhensibilitatem quibuscūque poterat argumentis aggrediebatur; quorum Arcefilaus alia depellebat alia succidebat alia supplātabat. Ita contra dicentes deiiciebat & auditores in stuporem uertebat facile putātes nō uerbum non operam non passionem non quicq̄ aliud esse magnum aut paruum nisi q̄ pitāto Arcefilao uideretur. Illi uero nil prorsus uidebatur ne affirmabat quicq̄ sed uerbis solummodo pronunciando terebat. Lacydes autem qui Arcefilao successit œconomicus appellatus est; quia rei familiaris magnam curam habebat; manibus cuncta propriis negocia sua gerebat non paupertate oppressus; nec seruis indigens; sed quia imo uero causam unusquisq̄ p̄ se ipsū excogitet. Ego uero illud suauitatis gratia breuiter perstringam; quo maximo argumento usus nihil penitus ab hominibus cōpræhendi posse putauit. Solebat semper in seruorum absentia penu claudere; clauemque in loculo depositā obsignare; anulumq̄ quo diligenter signauerat subtili filo ligatum per paruulū quodam ianuae forām intro iniicere. Cum autem sibi aperiendum erat retractū per filum anulo clauisque resignata; ac rursus simili modo & claudere & aperire. Quā rem cum astutia seruorum percipisset absente Lacyde aperiens clanculum uniuersū penū prout animus eorum ferebat consumabant exportabant fundebant. Lacydes autem cum & signacula quæ fecerat integra inueniret & anulum ut dimiserat; penu autē manifeste diminutum; putauit hoc illud esse quod apud Arcefilau de incōpræhensibilitate rerum quod nihil uidere nihil audire nihil denique itelligere sincere ac uere possumus; audiuit disputari malitia quoque seruorum nihil uere cerni scireque posse ab ipso se audiuisse affirmabat. Quare confusus non academicam sed stoicam apud seruos disciplinam profitebatur. Illi uero academicam incōpræhensibilitatem ueram esse contendebāt. Ita coactus Lacydes aliter inquit in scholis disputamus; aliter domi uiuimus disputationibusque ac schola neglectis domum sedens obseruabat. Hæc de Lacyde dicta sufficiant. Hūc audiuerē quidem multi; sed præcipuus omnium atque insignis Cyrenæus fuit Aristippus. Successit autem ipsi Euander; post quem Carneades academici factus princeps gymnasiū tertiam constituit academiam. Is Arcefilai morem in disputando secutus est. Nam ad utranque partē ita dicebat; ut omnia quæ aliis afferebantur refutaret; in compræhensibilitatē tamen Arcefilai non probauit. Non eim esse possibile dicebat hominē ita in omnibus se retinere; ut nihil affirmet; esseque nō parūā differētiam inter incertum & incōpræhensibile; & cūcta quidem incompræhensibilia esse sed non incerta: Is stoicarum quoque rationum non ignarus ambitione magis q̄ ueritatis amore stoicā philosophiam persequeretur. De quo Numenius hæc scripsit. Carneades inquit pugnandi mortem Arcefilai renouauit omnibus contradicens; & huc atque illuc nunc affirmando nunc negando uolubilitate orationis omnia distrahens; cumque rē nactus esset grauiorem ut maximus atque uehemens amnis fluxu orationis atque uorticibus cōtradicientes obruebat. Ita cæteros quidem nonnunq̄ ui argumentorum seducebat; ipse uero se ipsum quod in Arcefilao non erat recte intelligebat; Quippe multo prius ille se ipsum q̄ auditores decipiebat. Carneades uero & permulcebat & depopulabatur; nam furta quidem occulte latrocinia uero aperte irruēs, faciebat; modo dolo modo ui etiam

præparatos præmeditados etiam homines confundebat; Ita nullus ei resistere poterat; Sed erant omnes quibuscum pugnabat multo inferiores. Carneadi autem Clytomachus successit; Clytomacho Philon; de quo idem Numenius hæc perstrinxit. Philo cum Clytomacho successisset nimia lætitia confusus quasi gratiam habens quæ illi uisa fuerant confirmabat; amplificabatque ac aduersus itoicos cūctis uiribus armabatur. Sed temporis spacio ueritate rerum coniuncta in compræhensibilitatis opinio fuit. Quare Philon quoque ipse ne transfuga uideretur redargui magnopere cupiebat; huic Antiochus in academia successit; qui stoicum Mnesarchum secutus Philoni præceptori non paucis cōtradixit; & aliena dogmata in academiam induxit. Hæc de successione platonica ab ipsis ut uidetur philosophis tradita sunt. Considera igitur altius oro falsitatem dogmatum & pugnas philosophorum; qui & si per uniuersum orbem amore ueritatis errauerint; nullum tamen laboribus dignum fructum posteris transmittere potuerunt; sed nec ipsi magnam utilitatem consecuti sunt. Cultus enim idolorum & multitudinis deorum opinio quasi pestis omnia contagione sua inuaserat; quæ ipsos quoq̄ philosophos moribus ciuitatum ac legibus sacrificantes summerserat.

Quod unusquisq̄ philosophorum q̄ ipse cōiiciebat de diis sequebat. Cap. .iii.

nihil enim ueri de diis a prioribus accæperunt; sed suis cogitationibus coniectura ducti de natura philosophantur; quod Porphyrius in epistola ad ægyptium Anebonem his uerbis fatetur. Incipiam uero inquit a diis & dæmonibus bonis de quibus plurima græcorum philosophi dixerunt; sed quæ dixerunt coniecturis præcipue nituntur. Et subiungit magna pugna de his uerbis apud nos ē. Humanis eim rationibus de bonis cōiicimus; qui autem altiora hoc modo inuestigant; cum peruenire nequeāt quo proficisci uoluerint frustra philosophantur. Idē ipse i libro ad Boethū de animæ historia inquit; Communis quidem hominum sententia immortalē esse animam prædicat. Rationes uero quæ a philosophis adducuntur faciles refutati sunt. Nulla eim apud philosophos opinio propter contrarias rationes quas facile contradicentes inueniunt firma esse uidetur. Immo uero etiam de his quæ oculis cernuntur nihil esse confirmandum multi opinati sunt; & in libro de responsis ipso Apollinis oraculo in testimonio citato seductos fuisse græcos; & ab ægyptiis chaldæis & hebræis ueritatem ut in superioribus diximus conspectam affirmat. Videmur ne igitur accusandi nos qui seductas gentes contempsimus; & hebraicæ scripturæ toto animo adhæsimus? Cur enim oportet nos philosophos audire ac magni quicq̄ ab illis uelle discere si cōiecturis utuntur & uariis rationibus atque diuersis in summam omnium dubitationem adducant? quod ut ipsa uideas ipsorum philosophorum de principiis; de diis; de uniuersi constitutione uarias immo uero contrarias sententias exponam.

Quod mathematicæ disciplinæ nihil conferant ad pietatem. Cap. .iiii.

I prius ostendero nihil astrologiam; arithmetiam; geometriam; musicamque (ipsi mathematicas disciplinas que uocāt) quæque non ipsi inuenerūt; sed a barbaris accæperunt ad inueniendam ut ipsi putant ueritatem conferre. Nam si disciplinarum inquirunt cognitio animum non formauerit; nullus recte philosophari nec deum cognoscere potest. Ita quasi deus ipse numeris teneatur; nos qui eas disciplinas non admiramur pecudes esse arbitrantur; nec magni aliquid posse nos intelligere contendunt. Res autem ipsa ostendit multos apud græcos fuisse; innumerabiles apud barbaros qui quauis has disciplinas optime tenuerunt; nec deum tamen nec recte ut

uendi normam cognouerunt. E contra multos sine illis pie simul atque sanctissime uixisse: Itaque Socratem quem merito omnes admirantur non magni has disciplinas fecisse. Xenophon in libro de dictis socraticis scribit, Docebat inquit quantum oporteat singulorum rerum atque artium habere peritiam. Nam tantum geometriæ studendum consulebat quantum sufficeret ad mensurationem agrorum ac distributionem: quod adeo facile dicebat esse ut si quis diligenter animaduertat quod primum quantitatem agri cognouerit mensurationem ignorare non possit. Reprobabat uero tantam eius rei curam ac studium ut difficili figurarum cognitioni inuigilare uelis. Nullam enim utilitatem in illa speculatione uidere se assererat; nec erat geometriæ imperitus: sed a multis atque utilissimis studiis etiam hominis uitam ad alienarum considerationum studia deducere non oportere putabat. Similiter astronomiam quoque discendam consulebat ut dies ac noctes horas & menses & annos rectius percipiamus. Quæ res ad iter agendum & nauigationes atque custodias multaque alia in nocte aut in mense aut in anno peraguntur perutilis est; Eousque autem astronomiam discere quousque planetarum motus; & distantias eorum a terra comprehendere uehementer improbat. Nullam eim utilitatem etiam in hac re uidere dicebat; nec erat expertus omnium istorum. Sed cum longa tempora spacia desiderant non conferre arbitrabatur utiliora relinquere & in his uitâ contere. Omnino autem non esse curandum homini dicebat ut per cælestia corpora futurorum quæ in potestate diuina sunt cognitionem perquirat. Nec enim posse homines illa cognoscere; nec diis gratum esse si quæ illi occultant ea tu diligenter inquiras; posse que facile ira deorum in insaniam Anaxagoræ cadere; qui cum cælestium scientiâ profiteretur in id amentiarum incidit ut solem ignem penitus putaret; Nec prospicere poterat facile nos ad ignem oculos erigere cum solem respicere nequeamus; nec corpora hominum acriora fieri ab igne quemadmodum a sole. Nec cernebat omnia quæ a terra germinantur absque solaribus radiis atque calore cælesti crescere non posse; quæ oia igneo calore languescunt ac pereunt. Logicam quoque discendam ita consulebat ut magnum eius studium multamque operam improbaret. Hæc Socrates apud Xenophontem: ipse autem Xenophon in quadam ad Aeschinem epistola; hæc de Platone ac de his qui naturalem scientiam profitebantur scribit, Omnibus inquit patet diuinas res cognitione humana comprehendere non posse: quare sufficit pie ipsos deos & ex animo colere: quales autem sunt nec inuenire nobis possibile est; nec fas est quærere; nec enim seruis conducit; nec eis laudabile dixerim si dominorum suorum consilia nisi quantum ad ministerium suum pertinet scrutari uoluerint. Quando enim o Aeschine Socratem quispiam audiuit de cælestibus aliquid corporibus dicere; aut ad subtiles linearum speculationes perdiscendas exhortari; Musicam eim ipsum scimus auribus solummodo percipisse: quotidie autem de fortitudine; de iustitia; de aliis uirtutibus diserebat. Hæc namque bona hominum appellare solebat. Cætera uero aut percipi ab hominibus non posse; aut non longe a fabulis distare Sophistarumque ludis similia esse; hæc ille & cæteris consulebat & ipse primus faciebat. Hi ergo quibus Socrates non placuit aut taceant aut ad id quod æquum est redeant. Socrati enim uiuo sapientiæ deus solus testis est: Qui uero eum interfecerunt poenitentiarum stimulos effugere non potuerunt; isti autem bona ægypti & prodigiosam Pythagoræ sapientiam adamarunt; & solida Socratis tenuitate contempta tyrannidem coluerunt; & tenuissimam uitam dapibus sicutis commutare non erubuerunt. His uerbis Xenophon Platonem occultius pugnabat; Socrates uero apud ipsum Platonem in libro de republica gymnastica musica & astronomia ita loquitur ut etiam Plato non multum istis attribuere uideatur.

Opiniones prischorum periarchon id est de principibus. Cap. .v.

u Erum ut facilius merito contemptam esse a nobis hanc inanem græcorum philosophiam cognoscas non grauabimur altius uarias atque diuersas immo uero inter se contrarias philosophorum opiniones repetere: Assumam autem ea a libro Plutarchi quem de dogmatibus philosophorum inscripsit. Thales inquit Milesius de septem sapientibus unus principium rerum aquam putauit. Is primus philosophari dicitur incæpisse; & ab eo ionicam philosophiam esse appellatam. Dicitur autem iunior in ægypto fuisse; & in miletum senior rediisse. Inductus autem fuit ut ex aqua uniuersa primo esse diceret; & in aquam demum resolui; quia sperma omnium animalum origo humida substantia est. Vnde uerisimile putauit hoc modo ex humido cuncta oriri: Deinde quia herbæ ac plantæ uniuersæ humido aluntur; & fructus ferunt; eius autem penuria languescunt ac decidunt. Tertio quia ignis stellarum atque solis & ipse mundus aqueis uaporibus alitur; quam opinionem Homerus quoque approbare uidetur cum dicat Oceanum qui omnium fuit origo. Anaximander autem milesius principium rerum infinitum esse assererat. & ex hoc omnia primum oriri; & in hoc tandem deuenire; iccirco infinitos oriri mundos atque rursus corrumpi infinitum autem esse. dicit principium ne quid desit; neue generatio termietur. Errauit autem quia non aperuit infinitum istud aer ne an aqua sit aut aliud quoddam corpus; errauit etiam quia subiectam materiam dicēs efficientem causam deseruit; Infinitum enim nihil aliud quam materia est quæ actu esse non potest nisi ab efficiente eliciatur. Anaximenes uero milesius principium rerum aerem opinatus est ex quo fieri cuncta & in quem resolui contendit; animam enim nostram aerem esse ait; hic enim nos continet. Vniuersum etiam mundum spiritus & aer fouet. Idem autem aer & spiritus apud eum est. Hic etiam errauit quia ex informi ac simplici spiritu atque aere animalia posse constitui putauit. Impossibile autem omnino est principium rerum solum esse materiam cum necesse sit efficientem causam ponere. Non enim ex argento aut ligno aut aere uasculum unquam fiet nisi artifex fecerit. Heraclitus uero & Hippasus metapontinus ignem esse principium putarunt; quo extincto cætera gignuntur: cuius solidiorem partem in se contractam atque constipatam terram fieri; terram porro ab igne resolutam in aquam uerti; & exalationes aquarum in aerem transire. Rursus autem uniuersa corpora mundumque ipsum ignis ardore corrumpi. Principium igitur ignis est inquit quia in eo sunt omnia & in eum deum resoluuntur. Democritus quem epicurus sequitur principium rerum asserit corpuscula quædam minutissima; quas athomos appellat ratione cognoscibiles solidas non generabiles nec corruptibiles omni fractura superiores quæ alterari non possunt. Has in uacuo & per uacuum moueri asserit quod infinitum esse opinatur; Athomos quoque ipsa infinitas numero dicit quibus accidunt figura & magnitudo secundum Democritum; Epicurus autem pondus etiam adiecit: Non enim mouebuntur inquit nisi pondere deferantur. Figuras porro athomorum nec infinitas & eiusmodi esse asserunt ut frangi non possint. Athomos enim dicta est non quia minima sit; sed quia diuidi ac frangi nequeat. Athomos autem esse dicunt quia uacuum atque unitas elementa sunt. Empedocles uero agrigentinus quattuor elementa ignem uidelicet aerem aquam & terram principia ponit. Duas etiam uirtutes amiciciam atque litem; & amiciciam quidem coniungere; litem uero distinguere. Hæc fuit primorum philosophorum discrepantia; Iste sunt de principiis illorum inanes opiniones. Non enim deum creatorem nec deos oia aut incorporeas & irratiōales substantias nec illud quod supra se sit in principio; numero accæperunt. Primus autem græcorum omnium Anaxagora fertur intellectu

rerum omnium causam afferuisse; qui philosophandi amore agros suos dicitur incultos reliquisse: Is primus efficientem causam rationalem arbitratus est, confusa enim omnia simul fuerunt; sed intellectus a confusione in ordinem ea redegit; admiratione uero dignum est quod ita dicentem parum defuit quin athenienses lapidibus obruerent; quia uide licet non solem sed solis creatorem uenerabatur; Is & si rebus omnibus intellectum proposuit non tamen consequenter ubique seruauit. Vnde Socrates apud Platonem de anima uehementer eum inculcat. Cum legissem inquit Anaxagoram dicentem omnium causam esse intellectum magna lætitia perfusus putauit magistrum iam me Anaxagoram inuenisse qui mihi diceret omnia optime ab intellectu esse disposita; & a quo discere possem utrum terra rotunda an triangularis sit. Causam enim afferre ipsum arbitratus sum. Quare altero alterum melius; & quia optimum est talem terram esse; & si in medio ipsam diceret ilico exponeret quia optimum est in medio sitam esse; ac eodem modo de sole luna & de uelocitate ipsorum; & de aliis singulis quod optimum sit alia pati alia facere quæ patiuntur & faciunt; non enim alia causa quæ optima reddi potest si a ratione atque ab intellectu disposita sunt; magno igitur gaudio sæpe libros eius perlegi; & progressus aerem aquam ignem cæteraque huiusmodi afferre Anaxagoram uidens; eisque causas rerum attribueret; nec intellectui ac rationi aliquid attribueret magna de spe decidi Simillimum enim mihi facere uidebatur; ac si quis diceret omnia intellectu atque ratione a Socrate fieri; Deinde cum reddere causam uellet quare hic sedeam responderet quia corpus meum ossibus atque neruis constat; cum ossa articulos coniunctionesque habeant neruis colligatas; & nerui trahi atque retrahi soleant, flecti hoc modo corpus facile posse quia de causa fit ut sedeam; non enim uera causa redditur; sed quia uidelicet eum athenienses mortis crimine condēnarint; & mihi iustus uisum est sententiam hanc subire; Idcirco expectans hic sedeo. Nam per canem nisi hoc esset si fugere mihi melius uisum esset; hæc ossa & isti nerui megaræ & in boetia essent. Si quis uero contendat non posse me quæ mihi optima uidentur absque neruis & ossibus cæterisque huius efficere; uere quidem dicit. Per hæc enim facio; ratio autem eorum quæ intellectu fiunt non hæc sed melioris aut certe optimi est. Et post pauca ita & terram alius reuolutione cælorum in medium depelli alius propter latitudinem suam ab aere sustineri; quod autem melius sit in medio sitam esse ne quærunt quidem. Est autem quod omnia ligat & bonum ipsum quod nescio quomodo omnes negligunt. Hæc Socrates. Anaxagoræ autem successit Arcefilaus quæ Socrates audiuit; præterea & Xenophanes & Pythagoras; qui Anaxagoræ temporibus floruerunt de æternitate dei & de animæ immortalitate philosophati sunt.

Opiniones philosophorum de diis.

Cap. .vi.

n Vn uideamus quales opiniones de diis philosophi habuerunt; Plutarchus sic in libro prædicto scribit. Nonnulli philosophorum inquit ueluti Diagoras Milesius & Theodorus cyrenæicus & Euemerus egiata & Calimachus nullo modo deos asserunt. Euripides etiam tragicus quæ Ariopagitarum formidine non omnino se aperuerit. Sisyphum tamen induxit quasi huius opinionis protectorem; & quibus cumque potuit rationibus sententiam eius tutatus est; & Anaxagoram qui una stetit corpora confuse primo affirmavit. Deinde a deo in ordinem distincta; & Platonem qui non stetit; sed inordinate mota fuisse primo dixit; deinde a deo in ordinem redacta reprehendit quia dixerunt deo de his inferioribus curam esse. Beatum enim illud animal atque incorruptibile inquit omni bono repletum & omni mali expers ab beatitudine sua

cōuersum res humanas non animaduertit. Miserum enim esset si fabri aut operarii more ad huiusmodi fabricam se conuerteret. Præterea deus quem dicunt ante ordinationem totius aut dormiebat inquit; aut uigilabat; aut si neutrum uerum est; nec erat omnino; Si ergo dormiebat a sæculo mortuum fuisse necesse est; Sempiternus enim somnus mors est; Deus autem nec somni nec mortis particeps est; Sin uero uigilabat aut perfectam beatitudinem habuit aut mancā atque imperfectam; Si perfectam nullius rei indigebat; quare nec ad nouam rerum productionem descendisse ipsum uersimile fit; Sin autem manca beatitudo affuerat quomodo uere dici deus potest; cui quicquid abfuisse conceditur. Ad hæc quomodo si diuinitus humana gubernantur; boni uexantur; & mali foeliciter uiuunt Thales mundum deum esse asserit. Democritus mundi animam ait deum esse; & cum pileæ igneæ formam possidere. Pythagoras de principiis unitatem deum & bonum; unitatemque esse unius naturam intellectum uidelicet ipsum; dualitatem uero dæmonem esse ac malum; in qua materialis est multitudo. Socrates & Plato unicum uniforme quod uere ens atque bonum est; hæc autem uocabula ad intellectum omnia spectare. Deus igitur intellectus est & species separabilis id est, pcul ab omni materia & nulli passibili coniuncta Aristoteles supremum deum separabilem speciem uniuersi sphaeræ insidentem. Sphaerā autem corpus æthereum quod ipse quitum appellat. Quod cum per multas sphaeras diuidatur natura coniuncta & ratione separata, unamquamque sphaerarum compositam ex anima & corpore animal esse arbitratur; & corpus quidem ut diximus cum æthereum sit circulariter moueri. animam uero quæ per se sit immobilis ipsam tamē motus causā esse. Stoici deum artificiosum ignem atque intellectualem esse asserunt uia rariorneque ad generationem mundi progredientem; qui mundus omnes spermaticas rationes quibus singula secundum fata gignuntur in se continet. Deum autem spiritum esse punierum mundum penetrantem diuersis nominibus appellatum secundum rerum per quas transit diuersitatem. Mundum etiam deum esse & stellas & terram. Supremum autem omnium intellectum esse in æthere. Epicurus deos hominum formam habere quibus non se fu propter tenuitatem naturæ; sed ratione percipiatur. Quattuor deinde incorruptibiles ponit naturas atomos; uacuum; infinitum; similitudines; quas quidem naturas similitudinum partium & elementa ipse uocat. Hic manifeste uidemus nullam græcos ante Pythagoram atque Anaxagoram dei habuisse cognitionem; quare antiquissimis temporibus ut phœnices & ægyptii qui ut ostendimus non incorporeas quasdam uirtutes; sed mortales uiros ut deos colebant. Sic græci quoque diuinos honores hominibus conferebant

Aduersus eos quod sensum tollit inutilem esse dicentes ad cognitionem Cap. vii
u Erum quoniam alii philosophorum sensibus cuncta cognosci arbitrabantur alii contra rationi solummodo credendum & sensum omnino abiiciendum dicebant. Non est inutile quid aduersus istos Aristoteles in octauo de philosophia conscripsit perstringere. Multi inquit rationem solummodo sequentes sensum ac phantasiā omnino abiiciebant; ut Xenophanes colophonius; & Parmenides eleata; & Zeno; & Milesius de antiquioribus; De iunioribus autem Stilpo & megarici qui dicebant unum esse quod est; & quod diuersum esse uidetur; diuersum non esse nec gigni quicquid; nec corrumpi; nec moueri penitus; aduersus quos quibus philosophia multa dicantur; tamen etiam nunc pauca dicamus. Diuina igitur res in nobis ratio est; indigemus tamen sensu quemadmodum & corpore. Nam & sensus naturæ de sensibilibus iudicat. Qui enim sentit aliquid patitur; & qui sentit quod patitur eam passionem profecto cognoscit. Sensus igitur cognitio quædam est. Præterea si sentire pati quoddam est; & omne quod patitur ab aliquo patitur. Omnino diuersum aliquidque quod facit est ab eo quod pa

titur ut color. & sonus a sensu. Deinde ipsum ens unum nouerat; sed nec immobile. Sensus enim motus quidam est; quomodo autem si nihil ad cognitionem conferunt nullus est qui nolit secundum naturam sibi sensus esse depositos? Omnes enim integritate sensuum organorumque suauitatem desiderant qui melius ita de sensibilibus iudicant. Quare natura duce tantus nobis amor inest; ut nullus non insanus unum sensum pro omnibus bonis quae uocantur extrema uellet commutare. Cur autem si nihil sensibus egeant non erunt oculos nec auditum destruent; ut operae ostendant ueram esse doctrinam suam; Nunc uero uerbis quidam eos uituperant; re autem maxime omnium utuntur. Melissus enim cum sensibilia nihil esse uelit ostendere per sensibilia hoc ipsum efficere conatur. Si enim terra est inquit & aer; & ignis; & ferrum; & aurum; & aliud uiuens; aliud mortuum; aliud nigrum; aliud album; caeteraque omnia quae uere esse homines credunt si etiam nos recte uidemus; audimus atque sentimus; ens quoque tale quid esset profecto quale nobis primo uisum est; neque transmutaretur nec aliud ex alio fieret; sed sibi ipsi simile permaneret Nunc uero cum dicamus recte sentire uidetur nobis quod calidum est in frigidum; & frigidum in calidum; similiter & molle in durum; atque e contra permutari. Merito igitur posset quispiam percunctari. Nonne igitur calidum in frigidum transmutari caeteraque huius sensu cognouisti? Sed rationes opinionemque istorum iam ita explosae sunt; ut nec dictae quidem esse uideantur. Recte igitur procul dubitatione illi philosophantur qui & sensum & rationem & cognitionem rerum suscipiunt. Hic Aristoteles Xenophanem & eius similes uexauit. Xenophanem autem Protagoras & Nessas audiuerunt; Nessam Metrodorus; Metrodorum Diogenes; Diogenem Anaxarchus; Anaxarchum Pyrrho a quo sceptici philosophi appellati sunt; qui nec sensu; nec ratione quicquam posse comprehendere docentes magno risu omnium explosi sunt.

EVSEBII PAMPHILII DE EVANGELICA PRAEPARATIONE
LIBER DECIMVS QVARTVS ET VLTIMVS FINITVR.

CLARISSIMO IURISCONSULTO ALBERTO VON
NICO TARVISANO HIERONYMVS BONONIUS

MAGNA: Alberte clarissime ac rerum dignarum studiosissime praesatos homines causarum solertissimos indagatores obductos teterrimae calligine caecitatis in ueritate diuini numinis uestiganda laborasse diu uideo; quibusdam nephandissimae impietatis assertoribus deos omnino pertinaciter esse negantibus; ut Diagoras & Protagoras; Nonnullis esset nec ne inconstanter dubitantibus ut Pythagoras Samius; aliquibus deos quidem esse fatentibus; res tamen humanas & terrena negotia non respicere; ut Epicurus; Aliis & esse quidem & mortalium curam gerere existimantibus sicuti diuinus Plato. Tantus autem inter hos ipsos error in quaestione ueri; tanta caerimoniarum; rituum; mysteriorum uarietas fuit ut nulla hominum omnino aetas fuerit quae in diuinarum rerum sententia non multum inter se ipsa discederet; Egyptiis Osirim; Isim; atque animalia quaedam abiectissima adorantibus. Atheniensibus Cererem magno studio praecipue colentibus; Romanis Martem Vestam Quirinum ac quosdam priuatos deos uenerantibus; Atque haec quidem multiplex confusio per multum temporis in toto ferme terrarum orbe perseverauit usque ad Saluatoris aduentum; Tum uero caecitati mortalium in lumen saluberrimae pietatis ab illa perniciosissima impietatis nocte traductorum lux oboriri coepit; tum errantibus semita ueritatis ostendi. Diffusi deinde uariis mundi regionibus Apostolici praedones euangelica praedicatione omnes gentes omnes nationes illustrarunt; ut eorum uere fuerit uaticinatus propheta in omnem terram sonum exiisse; & uerba in fines orbis terrae. Viri tum doctissimi uereque philosophi dei optimi maximi qui sola sapientia est amatores tanquam sidera coruscantia passim emicuerunt. Hinc apud Latinos lacteo eloquentiae fonte manans Lactantius Coelius; trium linguarum optimus interpres uitaque sanctimonia probatissimus Hieronymus; hinc sacer Aurelius Augustinus; Immortalis Ambrosius; uigilantissimus Gregorius elegantissimis religionem nostram eloquiis illustrarunt; gentilitatis daemoneum insidiosorum astu diutius elusae splendidissimo lumine ueritatis tenebras retexerunt; & male de ueritate ipsa sentientes frano seuerae castigationis compescuerunt. Apud graecos uero Athanasius; Basilus; Gregorius Nazanzenus; Ioannes chrysothomus; Eusebius Pamphili alique per multi indefessi Christianorum dogmatum assertores summopere claruerunt; Hicque diu limitibus graeciae contenti dum per quietem licuit inter suos hoc est graecos homines Italiae ignoti latuere. Scruentibus demum tota graecia diutinis atrocissimorum hostium bellis; occupato infelicis prouinciae disciplinarum matris imperio. Direptis misere ciuitatibus; tota nobilitate atque uirtute Attica in Italiam commigrante; clarissimi quique auctores cum gentiles tum christiani ad tutam hospitalitatem diuertentes studio doctissimorum interpretum linguam Romanam didicerunt. Verum cum a plurimis in historiarum; poematum uel translatione fuerit haecenus feliciter elaboratum non minus grate utiliterque ab iis qui res christianas eligere maluerunt effectum est. Non enim Omnibonus Leoniceus uir singulari doctrina praeditus minus laudis consecutus est in Athanasio traducendo quam alius quispianam in quouis gentili opere aut ipse met in toto commentariorum infinitorum contextu Neque Georgius Trapezuntius uir diuinus ex praeparatione euangelica Eusebii in Latinum uersa minus gloriae reportauit quam Rhetoricae artis laboriosissimo opere edito. Cuius quidem clarissimi operis dedicati Nicolao Quinto pontifici maximo litterarum toto orbe fugientium parenti; quo ad superos unde nobis demissus fuerat in tempesti-

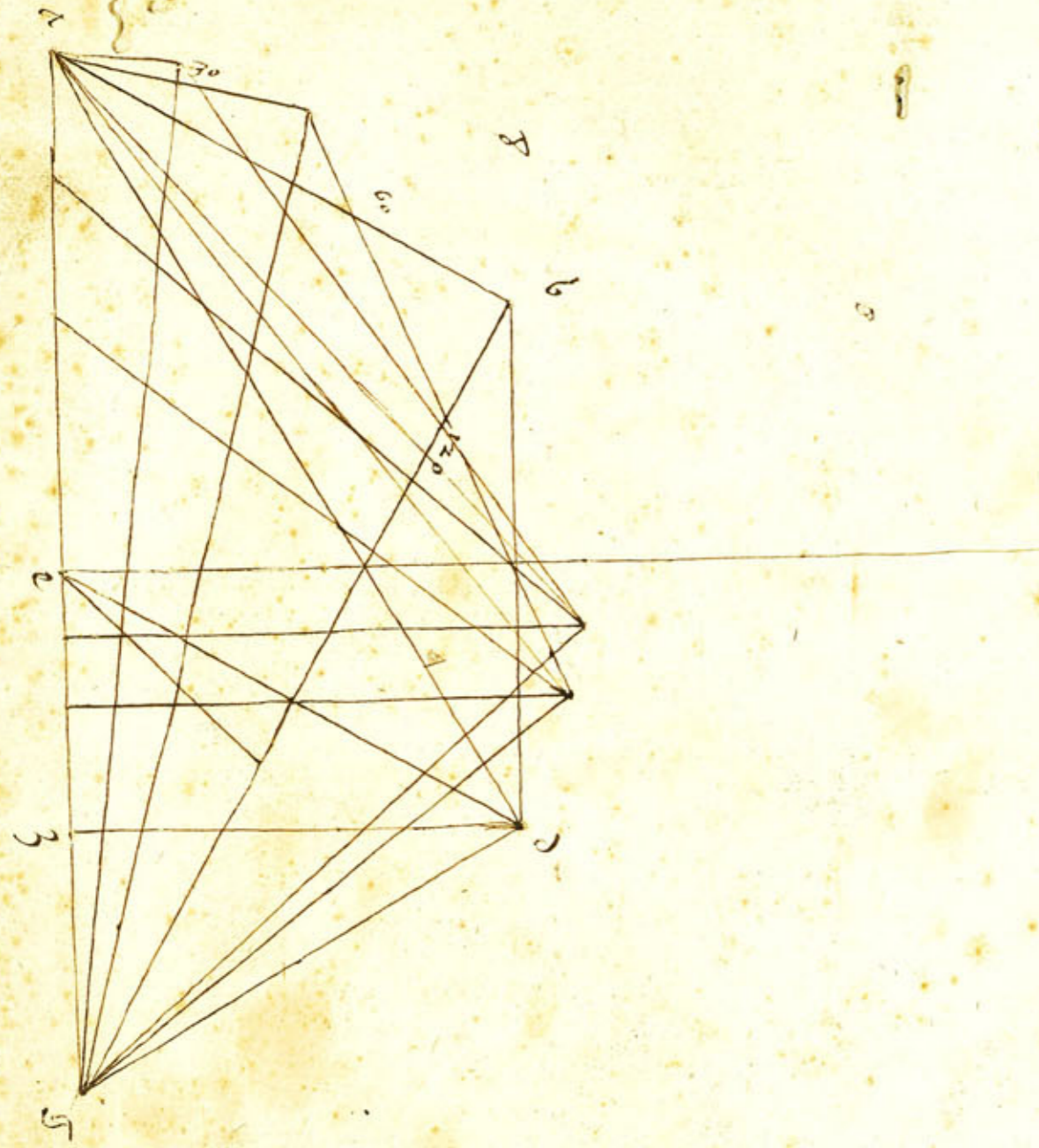
uere deunte omnis doctrinae spes erepta est: cum copia facere omnibus quaeremus nec
sat facile inueniri posset exemplar. tu Alberte liberalissime ex bibliotheca tua qua precio
sissimis libris disciplinarum omnium liberalium refertam in ornatissima domo in modum
atrii extructa studiosissime sumptuosissimeque comparasti: nobis promptissime sub
uenisti. Vnde cum te iuuante: immo causam primariam praestante germen utilissimi li
bri in angulis quibusdam abditis delitescens fuerit abunde propagatum debemus non tan
tum nos officiosissimae tuae probitati. Sed quicumque optatissimi muneris prius cupidi
prope languebant immortales gratias habebunt: Cumque in eo diuersorum male sentien
tium opiniones insolubilibus argumentis confutatas. & fidem orthodoxam fundatissi
mis rationibus stabilitam & confirmatam lectitabunt non poterunt non tuae munificen
tiae meminisse nomen tuum aeternae perennitatis monumento consecrantes.

EIVSDEM HIERONYMI CARMEN:

Eusebius graio tantum sermone loquebar
Nec poteram latius utilis esse uiris.
Cura Trapezunti non est perpeffa georgi
Ignotum tanti muneris esse bonum.
Interpres latias solers adue xit in oras
Et docuit lingua liberiore loqui.
Errores igitur quisquis cognoscere priscos
Instructus uera religione cupis
Me lege diuinas Romana uoce docentem
Historias: grates soluere utrique memor.

Eusebii Pamphili de euangelica praeparatione opus a doctissimo utriusque
linguae interprete georgio Trapezuntio e graeco in latinum uersum Micha
el manzolinus parmensis exactissima impressit diligentia Taruisi Anno
humanitatis Christi .M. cccclxxx. pridie Idus Ianuarias.

KK. 2. 5.

